

Régi magyar népénekek és imádságok

Pázmány Irodalmi Műhely

Lelkiségtörténeti tanulmányok

Az MTA–PPKE Barokk Irodalom és Lelkiség Kutatócsoport
sorozata

Sorozatszerkesztő
Szelestei N. László

A sorozatban megjelent:

1. Lelkiségtörténeti számvetés
2. Régi vallásos énekek és énekeskönyvek
3. Régi magyar imakönyvek és imádságok
4. Az áhítat nem hivatalos alkalmi és formái
az 1800 előtti Magyarországon
5. Misztika a 16–18. századi Magyarországon
6. Szelestei N. László, Irodalom és lelkiség
7. Menny és pokol a barokk kori ember életében
8. Közkincs: Tanulmányok a régi magyarországi
prédikációk kompilációjáról
9. Kovács Eszter, *A Makula nélkül való tükrök* cseh forrásai
10. A nők és a régi magyarországi vallásosság
11. Régi magyar népdalok és imádságok

Régi magyar népdénekek és imádságok

Szerkesztette
Bogár Judit

MTA–PPKE Barokk Irodalom és Lelkiség Kutatócsoport
Budapest, 2015

Lektorálta
Szelestei N. László

Készült
az MTA–PPKE Barokk Irodalom és Lelkiség Kutatócsoportban.

A borítón elől:
Illyés István, *Zsoltári énekek*, Nagyszombat, 1693, 1.

Hátul:
részlet Tarnóczy István *Mennybe vezérlő kalauz* című művének
(Nagyszombat, 1675) címlapjáról.

ISBN 978-963-508-812-6
ISSN 2060-7385

© A kötet szerkesztője és szerzői, 2015
© MTA–PPKE Barokk Irodalom és Lelkiség Kutatócsoport

Felelős kiadó: Nagy László
Tördelte: Bogár Judit
A sorozat címlapterve: Szentes Éva
Nyomdai munkák: Séd Nyomda Kft.
Ügyvezető igazgató: Katona Szilvia
www.sednyomda.hu

Tartalom

Előszó.....	7
Bajáki Rita	
Rimay János(?) imádságai	9
Bogár Judit	
Illyés István <i>Zsoltári és halottas énekei</i> hez	49
Dékány Vanda	
Assisi Szent Ferenc alakja a 17–18. századi magyar népdalokban és más kegyességi műfajokban.....	69
Hubert Ildikó	
Gasparóczy Ferenc könyörgései	111
Kónya Franciska	
Műfaji átjárások a 17–18. századi magyar meditációs irodalomban	129
Medgyessy Zsófia Klára	
„Alugy, Alugy. Virágok virága” Mária-altatók a 17–18. századi magyarországi irodalomban.....	145
Medgyesy S. Norbert	
Adventi himnusz-, szekvencia- és trópusfordítások, kanciók Kájon <i>Hymnarium</i> ában.....	197
Sallai Regina	
A pestisszentek tisztelete <i>Paksi Márton György énekeskönyvében</i> és a <i>Gasztonyi-énekeskönyvben</i>	223
Szádóczki Vera	
A <i>Jászfényvári énekeskönyv</i>	241
A kötet szerzői	265
Személynévmutató.....	267
Content.....	275

Első szó

A régi magyarországi vallásosság irodalmi emlékei iránti érdeklődés napjainkban örömdetesen megélénkült. Kötetünk e nagy témakör egy szeletébe, a 16–18. századi imádságok, elmélkedések és népelemek kutatásába és a kutatás eredményeibe kíván bepillantást nyújtani. A tanulmányok a téma és a vele foglalkozók sokszínűségét tükrözik: szövegközlések, egy-egy ima- vagy énekeskönyvre fókuszáló írások, egyes motívumokat vizsgáló, illetve nagyobb kérdéskört összefoglaló dolgozatok egyaránt helyet kaptak a kötetben. A szerzők az MTA–PPKE Barokk Irodalom és Lelkiség Kutatócsoport munkatársai és a lelkeségi irodalomnak velük kapcsolatban álló kutatói: a régi magyarországi imádságokkal és népelekkel régebb óta foglalkozó irodalom- és művelődéstörténészek mellett a témával rövidebb ideje ismerkedő egyetemi hallgatók is.

A kötet tanulmányait formailag igyekeztünk egységesíteni, a régi szövegek átírása kapcsán azonban az egyes szerzők – a közölt művek által megkívánt – eltérő gyakorlatát tiszteletben tartottuk. A szövegközlésekben a forrásszövegek betűhűen szerepelnek, a dolgozatokban található idézetek azonban a könnyebben olvashatóság érdekében többnyire mai helyesírás szerintiek.

A kötetben egyes intézményneveket, szakkifejezést vált műcímeket általánosan ismert rövidített alakjukban használunk. Ezek a következők:

- KRE – Károli Gáspár Református Egyetem
- LFZE – Liszt Ferenc Zeneművészeti Egyetem
- LFZF – Liszt Ferenc Zeneművészeti Főiskola
- MTA – Magyar Tudományos Akadémia
- MTAK – Magyar Tudományos Akadémia Könyvtára
- OSZK – Országos Széchényi Könyvtár
- PPKE BTK – Pázmány Péter Katolikus Egyetem Bölcsészettudományi /
Bölcsészet- és Társadalomtudományi Kar
- RMK – SZABÓ Károly, *Régi magyar könyvtár*, I–III, Bp., 1879–1898.
- RMNy – *Régi magyarországi nyomtatványok*, I–IV, szerk. BORSA Gedeon et al.,
Bp., Akadémiai, OSZK, 1971–2012.

BAJÁKI RITA

*Rimay János(?) imádságai**

Az MTA Kézirattárában található kézzel írt imádságoskönyv¹ egyik szennylapján egy nehezen olvasható 18. századi kézírásos bejegyzés árulkodik arról, hogy a szóban forgó kézirat Rimay János hagyatékából került ki 1642-ben, vagyis Rimay halála után tizenegy évvel.

Előzmények

Több mint egy évszázada már, hogy az imakönyvről elsőként hírt adó Ferenczi Zoltán Rimayról írott monográfiájában az említett bejegyzés, valamint a kézirat címlapja alapján összekapcsolta az imakönyvet a költő személyével.²

Az azóta (eleinte mintegy húszévenként, az utóbbi időben gyakrabban) megjelent tanulmányok apránként járultak hozzá a kézirat megismeréséhez egy-egy újabb részlet pontosításával. E tanulmányok olvasása során szép példáját láthatjuk annak, milyen is egy valódi tudományos párbeszéd, s tanulhatunk abból, ahogyan az észrevételek és kiegészítések révén a különböző generációk tagjai az újabb eredményeiket publikálva közös célként közelítenek fölmerülő kérdések megfjtéséhez, lehetlennnek tűnő problémák megoldásához.

A kézirat iránti érdeklődés lankadatlan, ennek bizonyossága az a közel-múltban megjelent két tanulmány,³ amely összefoglalva a korábbi álláspontokat⁴ (így ezek taglalása már nem szükséges) azokat tovább finomította, és új

* A szerző az MTA–PPKE Barokk Irodalom és Lelkiség Kutatócsoport tagja.

¹ Jelzete: K 71.

² FERENCZI Zoltán, *Rimay János (1573–1631)*, Bp., 1911 (Magyar Történelmi Életrajzok).

³ SZELESTEI N. László, *Rimay János imádságos könyve* = Sz. N. L., *Irodalom és lelkiiség*, Bp., MTA–PPKE Barokk Irodalom és Lelkiség Kutatócsoport, 2013 (Pázmány Irodalmi Műhely: Lelki-ségtörténeti tanulmányok, 6), 25–32; H. HUBERT Gabriella, *A Rimay János imádságoskönyve énekei* = *Stephanus noster: Tanulmányok Bartók István 60. születésnapjára*, szerk. JANKOVICS József, JANKOVITS László, SZILÁGYI Emőke Rita, ZÁSZKALICZKY Márton, Bp., reciti, 2015, 221–225.

⁴ SZILÁDY Jenő, *A magyarországi tót protestáns egyházi irodalom 1517–1711*, Bp., 1939, 89–97; RIMAY János *Összes művei*, kiad. ECKHARDT Sándor, Bp., Akadémiai, 1955; CSAPODI Csaba, *A „Magyar Codexek” elnevezésű gyűjtemény (K 31–K 114)*, Bp., MTAK, 1973 (A Magyar Tudományos Akadé-

szempontot alkalmazva, a kéziratban található szövegeket a műfajuk, vagyis az énekek és az imák felől közelítette. A két tanulmány nagyszerűen egészíti ki egymást, H. Hubert Gabriella a kézirat végén található három magyar nyelvű és négy biblikus cseh nyelvű ének bemutatása révén (bibliográfiai adatok, szerzőség, esetleges fordítás, első megjelenés, illetve 20. századi szövegközlés) bizonyítja, hogy az énekeket leghamarabb a 17. század utolsó vagy a 18. század első harmadában másolták be a kéziratba, így azok szükségszerűen függetlenek Rimay Jánostól. Az imádságok vizsgálatának eredményeként Szelestei N. László több esetben is felfedezett más, elsősorban evangélikus imakönyvekkel való szövegegyezést, így bizonyítja, hogy a kéziratban található imák jórészt, a korabeli szokásnak megfelelően, más imakönyvekből kiválogatva kerültek egymás mellé, így arra az eredményre jut, hogy azok szerzője szintén nem lehet Rimay. Ugyanakkor lehetségesnek tartja, hogy a költő közreműködhetett a kötet összeállításában.

A Rimay imádságoskönyvének nevezett kéziratban található szövegeket tehát nem Rimay írta, de ahogyan arra Szelestei N. László figyelmeztet, „mindenképpen nagyobb figyelmet kell szentelnünk ezen imáknak, hisz az kétségtelen, hogy a kötet Rimay környezetéből származik.”⁵ Ezek alapján indokolt, hogy a továbbiakban a kéziratot ne a megtévesztő *Rimay János imádságoskönyve* címmel hivatkozzuk, hanem a valóságnak inkább megfelelő *Rimay-kódex* névvel illessük.

A kézirat tehát fontos, és mivel a benne olvasható imádságok ebben a formában a mai napig nem jelentek meg nyomtatásban, az általunk most közreadott szövegközlés ezt az űrt kívánja betölteni amellet, hogy további (filológiai) kutatásokat (is) elősegíthet, ösztönözhet.

mia Könyvtára Kézirattárának katalógusai, 5), 62–63; STOLL Béla, *A magyar kézíratos énekeskönyvek és versgyűjtemények bibliográfiája (1542–1840)*, Bp., Balassi, 2005⁴, nr. 65; ÁCS Pál, *A régi magyar irodalom szlovák kapcsolatai* = Á. P., „Az idő ősa”: Történetiség és történetiszemlélet a régi magyar irodalomban, Bp., Osiris, 2001, 127; KÖRMENDY Kinga, *Rimay János imádságoskönyve* = Mátyás király öröksége, késő reneszánsz művészet Magyarországon (16–17. század): Kiállítás a Magyar Nemzeti Galériában, 2008. március 28–2008. július 27., szerk. MIKÓ Árpád, VERŐ Mária, Bp., Magyar Nemzeti Galéria, 2008, 82; ZUZANA LUDIKOVÁ, *Rimay János imádságoskönyve* = *Reneszancia: Dejiny slovenského rýtnarého umenia: katalóg výstavy*, Bratislava, Slovenská národná galéria, 2009, 132.

⁵ SZELESTEI N., i. m., 29.

A Rimay-kódex

A kézirat külseje egy nyolcadrét méretű nyomtatott imakönyvet idéz,⁶ amelynek barna, rokokó bőrkötése a 18. századból való.⁷ Azt nem lehet tudni, eredetileg is be volt-e kötve, mindenesetre nagyon valószínű, hogy a kézirat első és második szennylevele, illetve a végén található három levél, amelyek anyaga papír, s amelyeken a kézirat sorsát illetően egy fontos 18. századi és több érdektelen 19. századi feljegyzés olvasható,⁸ a 18. századi (újra)kötés során került a kötetbe. A bejegyzések közül a legkorábbi mellett az 1745-ös évszám szerepel, ennek első sorait először Ferenczi, majd ezt kommentálva teljes szövegét (a dátum nélkül) Eckhardt Sándor közölte,⁹ s ez alapján a bejegyzés alapján lehet tudni, hogy a kézirat „Ex Libris Joannis Rimay emanatus Anno MDCXLII”.¹⁰

A kézirat pótlapok nélküli eredeti része, amelynek anyaga pergamen, gondosan előkészített, megtervezett másolásról tanúskodik.¹¹ A még üres kódex lapjaira a bemásolandó imák számára korabeli, nyomtatott szedéstükröt imitáló keretdíszít rajzoltak lapszámozással kiegészítve. Ennek érdekessége, hogy az utolsó három lapról e díszítések hiányoznak, így az eredeti számozást (1–209) az utolsó három pergamenlapon ceruzás lapszámozás követi (210–212). A kódex szinte teljes, a 11–12 lapszámozású levél hiányzik. A kézírás is a nyomtatott betűk formáját idézi, a különböző funkciójú szövegrészek különböző „típológiája” a kéziratban szintén a nyomtatványok sajátosságai közé tartozik. A kézirat több kéz írását tartalmazza, ezek a következők:

Első kéz: 1–173. A kézzel rajzolt címlap érdekessége (és az utókor nagy talánya), hogy utólag valaki kivakarta a szép, aranyozott, díszes keretbe írt

⁶ Mérete 130x80 mm.

⁷ H. HUBERT, *i. m.*, 225. Rozsondai Marianne szóbeli közlése nyomán.

⁸ A legutolsó például ez: „1836 [...] csikó ló foggal jött világra.”

⁹ ECKHARDT, *i. m.*, 167.

¹⁰ Vö. Eckhardt, *i. m.*, 167. A kibetűzött rész így folytatódik Eckhardt átírásában: „Mihi (per Gen. Dnam Magdalenam Madach Dono datus et allatus in perpetuum ejus memoriam) Georgio Csesznek.” A név előtt szerepel az 1745-ös dátum, ezt viszont csak Csapodi közli (CSAPODI, *i. m.*, 63). Elképzelhető, hogy Csesznek György köttette be a kötetet, egészítette ki az új lapokkal, és ezt követően jegyezte le, hogy hozzá került a kézirat Rimay János könyvei közül. Ha az új kötés nem is az ő rendelkezése, de biztosan 1745 előtt készült, így a H. Hubert Gabriella által megadott időpont egybevág ezzel a terminus ante quem-mel.

¹¹ A másoló személyét, Jolsvay Jánost Szelestei N. László azonosította (SZELESTEI N., *i. m.*, 26).

címet. Ami megmaradt és még kibetűzhető,¹² az mintegy kétharmada a címmezőnek: „Egy néhány rendbeli szükségért való buzgó imádságokat magába foglaló könyve[tske]”.¹³ Az imádságokat (egy kivételével, ld. második kéz) az egész kéziratban egy kéz rögzítette, nagyon gondos, fegyelmezett, megtervezett munka eredményeként. Ügyelt a különböző „betűtípusok” használatára, a címekben alkalmazta és variálta a díszítést és hangsúlyozást szolgáló álló és dőlt, kis- és nagybetűket. Bizonyos kifejezéseket arannyal átírt, a bekezdések elején a kezdőbetűt jellemzően szintén arannyal rajzolta, ami néhány esetben (a vége felé) elmaradt. A másoló időnként a címekből is kihagyott szavakat, amelyeket nagyon apró betűkkel utólag pótol. Utalnak arra jelek, hogy a másolás eredetije feltehetőleg nyomtatott szöveg lehetett, például a sorok közben megőrzött funkciótlan elválasztójelek, amelyek az eredetiben minden bizonnyal a sorhatáron álltak.

Második kéz: 174–178. Ezeken a lapokon egyetlen ima szerepel, amely akár része is lehetett az eredetileg lemásolandó résznek, hiszen tartalmilag tökéletesen illeszkedő folytatása az addigiaknak, a kézírás azonban egy igyekvő, de az első kéz minőségét el nem érő kézírás. A lejegyzés időpontját illetően nem tudunk biztosat mondani, csak annyit, hogy az ezt követő énekek bemásolása, tehát legkésőbb a 17. század második fele előtt került a kódexbe.

Harmadik kéz: 179–187. Magyar nyelvű énekek egy újabb kéz írásával.

Negyedik kéz: 188–189. Ennek a két lapnak az az érdekessége, hogy Eckhardt feltételezése szerint Rímay kézírása olvasható rajtuk, valójában uv-lámpával is nehezen betűzhető ki. Annyi bizonyos, hogy a 188. lap egészen teleírt, a 189. lapon az első három sorban lehet írást föltételezni.

Harmadik kéz újra: 190–191. Úgy folytatódik a 187. lapon abbamaradt énekszöveg, mintha nem is lenne ott a közbeeső két lap, még az őrszó is átugrik a negyedik kéz írta lapokon.¹⁴ Ha a keretdísszel egyidejű lapszámozás folytonossága nem bizonyítaná, azt is gondolhatnánk, hogy fölcserélődtek a levelek, de az sem elképzelhetetlen, hogy a másoló összefogott véletlenül két levelet.

¹² A cím alsó harmada uv-lámpával is teljesen láthatatlan.

¹³ Ez a címleírás Csapodi közlése, amit meg tudunk erősíteni. (CSAPODI, *i. m.*, 62.)

¹⁴ H. HUBERT, *i. m.*, 223–224.

Ötödik kéz: 192–212. A biblikus cseh nyelvű énekeket rögzítette a 209. lapig a keretdíszen, az azt követő három lapon pedig lapszéltől lapszélig, valamennyi lehetséges helyet kihasználva.

Ahogy már említettem, a kódexben található imádságok válogatás eredményeként kerültek egymás mellé, s a tervezett tudatosságot az első kéz működése is alátámasztja. Az imákat végigolvasva megállapíthatjuk, hogy egy „cselédes ember” számára összeállított gyűjteményről van szó, amely a szokásos napi, azaz a reggel, délben, este elmondandó imák mellett a hitért, az Anyaszentegyházért és Szentháromsághoz szóló könyörgéseket is tartalmaz. Ezen, mondhatjuk, bevezető imaszövegek után következnek az imakönyv tulajdonosának lelkivilágát visszatükröző szövegek. Aki ezeket az imákat összeválogatta, egy a saját bűnösségének tudatában élő és az Isten kegyelmében bízó, abban remélő ember képét mutatja. Krisztus szeretetéről való áhítatos imádságok mellett zömében a bűnbánó, a kétségben lévő, a háborúságok és nyavalyák elviseléséért könyörgő ember szólal meg a kézirat lapjairól. Az imakönyv első harmada tehát a korabeli gyakorlatnak megfelelően változatos tematikájú imádságokból áll, ezt követően azonban semmiképpen sem a sokszínűség jellemzi a kötetet, ami viszont utalhat az egysejélyes használatra, illetve hogy a kötet megrendelésre készült, hiszen szemmel láthatóan egyféle igény kielégítését szolgálja. E második, mintegy kétharmadnyi résznek akár a következő címet is adhatnánk: a bűnbánó és szenvedő ember imádságai. A szenvedő ember, akit a saját bűnei éppúgy, mint a külső megpróbáltatások, lelkiismeret-vizsgálatra sarkallnak, s aki a bűnbánatot követően az isteni kegyelemre, a békére vágyik. Éppen ez a végső békességet kérő ima hiányzik az első kéz által másolt imákból, a földi élet lezárásának nyugalma, a halált követő megnyugvás békéje, s talán éppen ezért érezte szükségét a második kéz, hogy mintegy lezárásként lejegyezze az *Ez világból boldog kimúlásunkért való ábétatos könyörgés* című imát.

Az első kéz által másolt rész ezen látszólagos befejezetlensége fölveti a gondolatot, kérdést, miszerint lehetséges-e, hogy az általa másolt imák nem egy lezárt válogatást adnak, csupán a másolásuk marad abba a 173. lapon. A fölvetést a szövegből kikövetkeztethető másolási technika is indokolja, ugyanis a minden részletet alaposan kidolgozó másoló, aki szakaszonként újraellenőrizte a már kész szöveget, és pótolta az esetlegesen kimaradt szavakat, a 167.

laptól az általa másolt utolsó két ima címét már nem írta be, a díszes mondat- és bekezdéskezdő betűket a korábbi lapok betűinél kevésbé dolgozta ki, azokat esetenként el is hagyta. Az (egyelőre) nem ismert, hogy az eredeti elképzeléshez képest mi és mennyi hiányzik, az az azonban állítható, hogy a másoló nem ért feladata végére, egy végső simítás mindenképpen elmaradt. A kézirat közreadásával ez a kérdés is könnyebben továbbgondolható.¹⁵

Az átírásról

A kézirat betűhív átírása során a dőlt és álló, illetve a kis- és nagybetűk megtartását indokoltnak tartottam. A ĝ-t az átírásban gh-ként, az ę-t e-ként szerepeltettem. A központosítást megőriztem, a bizonytalan esetekben a maihoz közelebb álló változat mellett döntöttem. Az eredetiben található aranyszínű betűket nem jelöltem. A kézirat előfejeket tartalmaz, ezek közlésétől eltekintettem; a lapszámokat szögletes zárójelben hoztam. Mivel a kéziratban nincs tartalomjegyzék, indokoltnak tűnt összeállítani egy tartalom- és incipitmutatót, amelyben a címeket és kezdősorokat a könnyebb tájékozódás érdekében mai helyesírás szerint adom meg.

Tartalom- és incipitmutató

- 1–2. *Reggeli áldozat. Míképpen ajánlja ember az Istennek magát, midőn reggel fölkel.* Az idvözítő Úr Jézus Krisztus nevében fölkelek, ki engemet megváltott az ő drágalatos vérével: Ő engemet igazgasson...
- 2–10. *Reggeli hálaadó könyörgés.* Örök mindenható Isten, minden irgalmasságnak bőséges kútfeje, mi Urunk Jézus Krisztusnak dicsőséges szent Atyja...
- 10–12. *Más igen szép reggeli imádság.* [...] ¹⁶
- 13–16. *Estvére való imádságok.* Mindenható örök Isten, úgy mint kinek mireánk mindenkoron szorgalmatos gondod vagy: Nagy hálákat adok a Te jó voltodnak, hogy engemet, méltatlant...
- 16–19. *Más estvéli imádság.* Uram Isten, én tellyes szívemből hálákat adok Tenéked, hogy a mai napon engemet és mindenemet, minden lelki-testi gonosztól kegyelmesen megőriztél...

¹⁵ Köszönetet mondok a kötet szerkesztőjének és lektorának, Bogár Juditnak és Szelestei N. Lászlónak értékes megjegyzéseikért.

¹⁶ A 11–12. lapok hiányoznak.

19. *Mikor ember álmából fölserken.* Világosítsd meg, Uram, az én szemeimet, hogy soha a halálban el ne aludjam...
- 19–22. *Délben való ábétatos könyörgés.* Nagy setétség fogta el a földet, mikor megfeszítették a zsidók Krisztus Urunkat, és kilenc órákor fölkiálta Jézus nagy fölszóval...
- 22–25. *Tíznekét órákra nap által való imádság.* Uram Isten, adj minékünk boldogságos és idvözséges órát mind életünkben és halálunkban...
- 26–29. *Szép imádság, kiben ember áldást kér az Istentől.* Az áldás, mellyel az Atya Isten e világot megáldá, mikor a mi idvözítő Urunk Jézus Krisztusunk e világra született, az szálljon és jöjjön énreám is...
- 29–31. *Jámbor és istenfélő cselédes embernek imádsága világi és örökkévaló jókéért.* Uram Isten, adj énnékem értelmet, hogy az én házam népét és egyéb énreám bízattott dolgokat híven és szorgalmasan...
- 32–34. *Az igaz hitben megtartásért való könyörgés.* Felséges Isten, hallgasd meg az én nagy kiáltásomat és könyörgésemet: oh, én Királyom és Uram, mert Tebenned csak vagyon minden bizodalmam...
- 34–37. *Az Anyaszentegyházért való imádság.* Irgalmasságnak Atyja, ki a Szentlélek által és a Te szent igéd által a Te kisdéd nyájadat összegyűjtöd, és e széles világon elterjesztvén...
- 37–41. *Prédikáció előtt való imádság.* Mindenható Úr Jézus Krisztus, ki a Te megmondhatatlan nagy kegyelmességedből és irgalmasságodból...
- 41–44. *Prédikáció után való imádság.* Uram Jézus Krisztus, örökkévaló idvözítő: Hálákat adok Tenéked, hogy engemet a Te igédnek eledelével tápláltál és bőségesen megelégtettél...
- 44–46. *A Szentlélek Istenből való gyönyörűséges imádság.* Jövel Szentlélek Isten, töltsd be a Te hívednek szíveket. Jöjj el, szegényeknek Atyja, nyomorultaknak Istene...
- 46–51. *A Teljes Szentháromsághoz való imádság.* Oh, egy Istenségnek állapotjában való Szentháromság és örökkévaló három Személy, egy bizony és igaz Isten...
- 51–55. *A Krisztus Jézusnak az Atya Istentől megfoghatatlan születéséről való imádság.* Uram Jézus Krisztus, az Atya mindenható Úr Istennek örökkévaló bölcsessége és véghetetlen ereje...
- 55–59. *Az Atya Úr Istentől az ő szent fiának kinszenvedésének előszámlálása által való kegyelemkérés.* Örök Atya, mindenható Úr Isten, kérlek, nézzed a Te szent fiadat, aki énröttem ilyen nagy kint szenvedett...
- 59–64. *A kétségbeesés ellen való imádság és könyörgés.* Tudom és megvallom, Úr Isten, hogy számtalanszor megszegtem a Te törvényedet sok gonoszokkal...
- 64–69. *Az isteni félelemért való imádság.* Igaz és szent Isten, kérlek Tégedet, öntsöd az én szívemben az igaz bölcsességnek kezdetit, a tökéletes életnek fundamentomát...
- 69–71. *A Krisztus Jézusnak szeretetéről való ábétatos imádság.* Oh, Uram Jézus Krisztus, Atya Úr Istennek ártatlan Báránya, Szűz Máriának szent fia, én könyörgök Tenéked, teljesítsd be az én szívemet...

- 71–72. *Más abboz való.* Oh, én édes Uram Jézusom, sebesítsd meg az én szívemet, hogy a penitenciatartásnak és szerelemnek könnyhullatási legyenek énnékem kenyerem éjjel és nappal...
73. *Harmadik abboz való.* Oh, Uram Jézus Krisztus, élő Istennek szent és egyetlen fia: avval a tüzes szerelemnek lángjával, mellyel ennyi fájalmokat és sebeket szenvedél...
- 74–79. *Háborúságinknak és nyaralyáinknak csendességgel szenvedésért való imádság.* Úr Isten, ki a gyarlóknak segítsége vagy, az elfáradtaknak és megterheltetteknek nyugodalma, a megkeseredteknek vigassága, az elhagyottaknak őrzője...
- 80–81. *Mindennemű nyaralyáinkban hasznos könyörgés.* Menybéli hatalmas Úr Isten, irgalmasságnak kútfeje, melynek soha vége nincsen, ki szenvedő, kegyelmes és hív vagy, embereknek vétkei...
82. Áhétatos imádságok
- 82–86. *I.* Irgalmasságnak Ura Istene, jelentsd meg és mutasd meg énhozzám az én nagy nyomorúságomnak napján a Te ingyen való...
- 86–88. *II.* Idvözségnek Istene, mindeneknek előtte add meg az én lelkemnek idvöztségét, bűneimnek bocsánatát, a Te dicsőséges Szentlelkednek ajándékát...
- 88–91. *III.* Oh, én idvözségemnek erős kösziklája, Jézus Krisztus, élő Istennek szent fia, kin az én idvözségem fundáltatott...
- 91–94. *IV.* Atyám, Atyám, én Istenem, tudom, hogy bűnöm szerint haragudtál énreám, cselekedéd ezeket énvelem bűneim szerint...
- 94–97. *V.* Nyomorultaknak, árváknak Istene, azokkal együtt énnékem is gondviselő Istenem és Atyám, ne haragudjál vég nélkül énreám...
- 97–101. *Bűnnek bocsánatáért való szép könyörgés.* Uram Jézus Krisztus, én szívemnek kívánsága és lelkemnek nyugodalma. Könyörgök Tenéked a szentséges sebeidnek fájalmáért...
- 101–102. *II.* Vétkeztünk a mi Atyáinkkal, hamissan cselekedtünk, és gonosztságot töltünk. Uram Isten, ki örülsz a bűnösnek el nem veszésén, hanem megtérésén és életén...
- 102–103. *III.* Segíts minket, mi Urunk Istenünk, irgalmazz nekünk a Te dicsőséges nevedért; mindenható Úr Isten, hallgasd meg a mi könyörgésünket...
- 103–108. *IV.* Én édes megváltó kegyelmes irgalmas Uram Jézusom, én, e világon minden teremtetett állatnál legbűnösebb ember könyörgök...
- 108–112. *Psal. CXXX.* *Melyből a hív ember az ő bűneinek röttegséből kéri Istentől bűneinek bocsánatát.* Nagy röttegsimből kiáltok én most Tehozzád, Úr Isten, hallgasd meg kiáltásomat, kérlek, hogy énnékem megirgalmazz...
- 112–115. *Psalmusból való imádság.* Hallgasd meg az én Tehozzád való kiáltásomat, én igaztéví Istenem, vigasztalj meg engemet a Te Szentlelkednek vigasztalásával minden keserűségben...
- 115–117. *Más.* Uram, a Te kegyelmes szemekkel tekints reám, és ne ostorozz az én érdemem szerint, hanem a Te nagy irgalmasságod szerint cselekedjél velem jót...

- 117–120. *Az Istennek szent fiához való alázatos és ábétatos könyörgés.* Oh, Uram Jézus Krisztus, élő Istennek szent fia, ki miérottünk a magos keresztfán meghalál, és az halált meggyőzővén ismét...
- 120–129. *Háborúságnak idején való ábétatos könyörgés.* Igaz bíró, Jézus Krisztus, ki vagy királyoknak királya és uraknak ura és bírának bírása. Ki az Atyával és Szentlélekkel...
- 129–139. *Más.* Jövel, Uram Jézus Krisztus, minden keseredett szíveknek vigasztalója, iszonyú fájdalmas sebeinknek gyógyító orvosa, hol vagy, s hová késtél el...
- 139–144. *Más.* Jövel, én édes megváltóm, Jézus Krisztusom, dugd bé, zárold bé az én ellenségimnek az ő hamis ajakokat: fogd meg az ő nyelveket az önnön magok...
- 144–148. *Más ábétatos imádság.* Oh, ártatlan szent halála jó Úr Istennek, az ő ártatlan szent fogsága. Ártatlan volt, Uram, a Te szent fogságod: őrizz és oltalmaz meg engemet e mai napon...
- 148–152. *Más igen szép.* Az én lelkemnek keserűségében szólok Tenéked, Úr Isten, és minden nyomorúságimról vallást tészek előtted. Beteg vagyok...
- 152–156. *Más.* Uram Jézus Krisztus, könyörülj rajtam, szegény bűnös férgeden, mert nincsen az ég alatt más név, aki által idvözülhessek, hanem csak a Jézus név által...
- 156–167. *A keresztnak előszámlálása és mindent békével elszenvédésért való könyörgés.* Mutasd meg, Uram, énnékem az én életemnek végét, és add tudtomra az én napjaimnak számát. Nemde rövid időn nem végeztetik...
- 167–170. [nincs cím] Örök mindenható kegyelmes Úr Isten, menynek, földnek teremője, a mi Urunk Jézus Krisztusnak szerelmes szent Atyja; hálát adunk mi Te szent fölségednek, mindennémű hozzánk...
- 170–173. [nincs cím] Irgalmas örök Úr Isten, ne büntess engem a Te haragodban, és ne pörölj énvelem, Te szolgáladdal, hanem légy kegyelmes nekem, és bocsásd meg az én bűneimet...
- 174–178. *Ez világból boldog kimúlásunkért való ábétatos könyörgés.*¹⁷ Oh, mindenható, örökkévaló, irgalmas és könyörülő Úr Isten, emberi nemzetért megfeszített Jézus Krisztusnak szent Atyja...

¹⁷ A második kéz írása.

A Rimay-kódex imádságai

„Egy néhány rendbeli szükségért való buzgó imádságokat magába foglaló könyve[tske]”¹⁸

Aug. in Ps. 8[5..]

A' Te könyörgésed nem egyéb hanem Istennel való beszélgetésed: mikor olvasz, ackor Isten beszél te veled; mikor könyörögsz, ackor te beszéllesz Istennel.

[1] REGGELI ALDOZAT

Miképen ajánlja ember az Istennel magát midőn reggel föl kél

Az Idvözítő ÚR Jésus Christus nevében, föl kelek ki engemet megh-valtott az ő drágalatos verével: Ő engemet igazgasson, megh aldigyon, őrizzen és megh erő[2]sítsön minden jóra való dolgomban ma és minden időben: És e' nyomorúságos életem után, vigyen bé engemet az örök élet-ben: *A'men.*

REGGELI Hálaadó Könyörgés

Oróc mindenható Isten, minden irgalmaságnak béuseges kútfeje, mi Urúnc Jésus Christusnac dicsőseges Szent Attya: Alázatos szívből [3] lélekből nagy hálákatt adúnc Te sz. fölsegednek, a' Te szerelmes Szent Fiadnak a' mi Urúnc Jésus Cristusnak általa, hogy minket ez el-múlt éjeli setétsegnek közöpette, kedues óltalmaznak szárnyaival befödertzél, és mindennémü lelki testi veszedelmektől, melyeket Töled büneinkel megh érdemlettünc vólna nagy kegyelmesen megh óltalmaztál [4] és megh tartottál, és abból e' máj napnak világosságára tűrhető egészseget és békeseggel által hoztál: kiért légyen áldott a' Te szent neved most és mind öröcké. Viszontagh ismét Te szent Fölsegednek alázatos szível lélekkel könyörgünc, hogy könyörüly mi rajtúnc, és a' Te eggyetlen egy születednek a' mi kegyes Idvözítő Urunk Jésus Christusnac [5] sz. nevé-ben, kérünc Téged, hogy e' máj napon és életünknek minden idejében, visely kegyes Atyaj gondot mi reánk; És óltalmaz megh e' világon lévő Keresztyén Országokkal tartományokkal, s-azokban lévő keresztyén Anyaszentegyházaddal

¹⁸ Csapodi Csaba leírása: CSAPODI, *i. m.*, 62.

és hiveiddel minket-is, édes gyermekinkel és hozzánk tartozókkal együtt: Minden [6] reánk bűnért méltán következő lelki testi veszedelmektől és nyomorúságoktól, az ördögnek bűnre indító gonoz kísértetétől, gonoz embereknek kárunkra és veszedelmünkre törekedő gonoz szándékától, és mindenféle gonoztól, gonosz hírtől, névtől, gyalázattól, hitetlenségtől, kétseben eséstől, veszedelmes gonoz betegségek, kórságtól, hirtelen [7] haláltól, döghaláltól, éhségtől, tüztől, víztől, köössötől, menyütő kövektől, villámásoktól, minden-némű ártalmas időktől, vissza-vonástól, hadaktól, haragh-tartástól, gyűlölségtől, a' pokólnac öröckén való kinyától.

Bíry és segély minket egyik napról másik-ra, és minden idvözseges jó dőlgek: Öríz meg minden beszédinket és cse[8]lekedetinket, és enged meg azt minékünc, hogy csak azokat cselekedhessük, amelyek Te sz. fölseged előtt kedvesek és kellemesek. Engedgyed hogy mi az estvét jó egészseben és békesseben érhetvén Te sz. fölsegednek, hozzánk meg mutattot jó vóltárol, alázatos szível lélekel való vallást tehessünk.

Imé mi a' mi lelkünket testünket, nyomorúlt éle[9]tünket, és mindenünket valamelyeket nekünk jóvóltodból ajándékoztál, Te sz. fölsegednek hatalmas kezei-ben ajánlyuc, melyekből senki ki nem ragadhattya: hogy Te magadnac és minékünc mind azokat híven meg tartsad.

Tábort jártass mi környülettünk a' Te minket öríző szent és tiszta Angyalid, hogy se az ördögh se az ő tagjai minékünc [10] semmit ne árhassonac, és rajtunk semmi hatalmat ne vehessenek. Ezt engedgyed minékünc mi Kegyelmes Atyánk és Istenünk, a' Te szerelmes Szent Fiadért, a' mi Urunc Jésum Christusért: Ki Te veled, és a' Szent Lélek Istennel él és uralkodik mostantol fogva mind öröckön öröcké. Amen.

MÁS IGEN SZÉP Reggeli Imádság

[...] ¹⁹

¹⁹ A 11–12. lap hiányzik.

[13] ESTVÉRE *való Imádságok:*

1.

Mindenható örök Isten, úgy mint kinek mi reánk mindenkoron szorgalmatos gondod vagyon: Nagy hálákat adoc a' Te jó vóltodnac; hogy engemet méltatlant e' máj napon minden lelki és testi jókkal megh ajándékoztál és a' Te nagy irgal[14]masságodból sok-rám következő gonoztól és veszedelemtől megh mentettél. Vallom igaz Isten, hogy én e' mái napon Te sz. Fölsegedet az én gondolatimmal kívánságimmal beszédimmal és cselekedetimmal, gyakortasággal megh bantottam. Annak-okaért a' Te sz. fiadnac CHristus Urúnknac artatlan élete-ért és keserves kínszenyvedéseért alázatossan könyörgök hogy valaminben az én erőt[15]lensegemmel, tudatlanságommal Te ellened, felebarátom és ennen magam ellen e' máj napon vétkeztem, azt énnékem kegyelmessen megh bocsássad. Tiszta szívet terempts én bennem, és-adgy nyugodalmas éjet. Láttogass megh Uram Isten minket, s-ezt a' mi lakóhelyünket, és az ellensegnek minden olálkodásit távoztasd el-tőlünk. Adgyad Uram hogy ez éjel csendessen nyugodgyúnk és nagy szépen [16] el aludgyúnc, hogy az hólnapi napot jó egészségben és békesseghben érhetvén, néked alázatos szível léleccel való hálákat adhassúnc. A' Te szent és tiszta Angyalid lakjonak velünc és minden hozzánk tartozókkal együt, azok óltalmazzanak minket, és így a' Te sz. áldásod maradjon házúnkon ez éjel és mind öröckön öröcké: Amen.

MÁS ESTVELI Imádság

[17] URAM Isten, én tellyes szívem-ből hálákat adoc Te-néked, hogy a' mái nap engemet, és mindenemet, minden lelki testi gonosztól kegyelmessen megh őriztél, És kérlek, minden bűneimet az hól vétkeztem, bocsásd megh nékem a' CHristus-ért.

URam Isten, ez éjel-is az én lelkemet, testemet, életemet, és mindeneket, a' kikkel jó vóltodból bíroc, a' Te szent kezedben ajánlom, hogy óltalmaz megh engemet, és hoz[18]zam tartozókat a' CHristusért, ki az öröc élet és a' mi föl támadásunk. E' CHRIStus nevében, könyörgök; néked óh Kegyelmes Istenem, hogy az öröcké való haláltól tarts megh engem ez éjel és minden-koron, mert ő az igaz bizony világosságh, ki a' mi setétseges szívünket az ő lelkének világos-

ságával bé tölti, hogy a' mi lelkünk mind öröcké ő benne nyugodgyék, és a' Te szent és tiszta Angya[19]lod megh örizzen engem; Amen.

MIKOR EMBER ÁLMAból föl serken

Világosíts-megh URam az én szemeimet, hogy soba a' halalban el ne aludgyam, hogy valamikoron ne mondhasa az én ellenségem: Megh győztem ötett.

DÉLBEN VALÓ áhétatos Könyörgés:

[20] Nagy setétsegh fogá el a' földet mikor megh feszíték- a' Sidók CHRISTUS Urunkat, és kilencz órakor föl kiálta JÉsus nagy föl szóval: Én Istenem, én Istenem, miért hagyál el engem? És tövis Coronával környül vött fejét lefüggesztvén, ki bocsátá lelkét. E' Kereztfán való halálodért URam JÉsus, óltalmaz megh minket minden gonoztól, és ellenseghetől. Az egész föld imádgyon Tégedet, és ének-szó[21]val mondgyanac dicsiretet a' Te szent nevednek. URam JÉsus CHRISTUS, ki a' Keresztfára föl-hágál, e' világh setétseghét el vévéd: Világosíts megh URam a' mi szívünket, és tölts bé a' Te Szent Lelkessel, hogy Te sz. fölsegednek tiszta tagockal szolgálhassúnc, ekes szível kedvesek lehessúnc, megh óltalmazván magúncot minden tobzódástól és torkoság-tól, ki mi érettünc délkor mérget ével, és eczetet ivál; melyért, noha néked elegenden[22]dő hálákat nem adhatúnc; de mindazáltal légy kegyelmes hozzánk, és büneninket megh bocsátván, engedd, hogy néked kedvessen szolgálhassúnc. Amen.

TIZENKÉT ORÁKRA nap által való Imádságh

I URAM Isten, adgy minékünc boldogságos és idvözséges órát mind életünkben és halalunkban, a' mi URunc [23] JESUS CHRISTUSnak általa: Amen.

II URam Isten, légy kegyelmes és irgalmas énnékem, a' TE szegény arvádnac ki mulásomnac oráján, és az Itiletne napján.

III URam JÉsus Dávidnac Fia, könyörülj én rajtam és bocsásd megh minden büneimet.

IV URam Isten, add megh a' Te szent nevedért a' mi időnkben itt e' földön, és ott a' Te Országodban öröcké való békeséget.

V. URam Isten légy kegyelmes, és batoríts megh a' mi megh [24] keseredet és rettegő szívünket.

VI. URam Jésus, a' bünösökett és tevelygésben valókat térítsd az igaz útra, légy Vezérünk és irgalmaazz mi nekünc.

VII Hatalmas Attya, UR Isten, oltalmaazz megh minket minden gonosztól, és áldgy megh minket.

VIII URam Isten világosíts megh az én szemeimet, hogy az halálban el ne aludgyam.

IX Kegyelmes UR Isten, nemz és bévits mi bennünc a' te Szent lelkedd által igaz hitet [25] szeretetet, és Te hozzád való jó remenseget.

X URam Jésus, emlékezzél én felőlem, ki elsz a' Te Országodban, és soba el ne hagy engemet.

XI. Az Attya ÚR Istennek öröcké való irgalmasága, a' mi URúnc Jésus CHRISTUSnac megh szörzet békesége, és a' Sz. Léleknec kegyes volta és szerelme, légyen mi velünk most és mind öröckön öröcké.

XII. URam Isten, bíztass és bátoríts minket a' mi utolsó fobázkodasunkor. Amen.

[26] SZÉP IMÁDSÁGH kiben ember áldást kér az Istentől.

Az áldás melyel az Attya Isten e' világot megh áldá, mikor a' mi Idvözítő Vrúnc Jésus CHRISTUSúnc e' világra született, a' szállyon és jön én reám-is.

Az áldás, melyel az Attya Isten az első embert megh áldá, mikor terempté, a' szállyon és jön én reám is.

[27] Az áldás mellyel Jácób Patriarcha az ő fiát Jósephet megh áldá, mikoron AEGYPTOMBAN költözöt volna, a' szállyon és jön én reám is.

Az áldás mellyel a' Vén Tobiás az ő fiat megh áldá, mikor idegen földre küldé, a' szállyon és jön én reám is.

Az áldás, melyel a' Keresztelő szent János a' mi Idvözítő Urúnc Jésusúnkot megh áldá, mikor a' Jordán vizében megh keresztellé, a' szállyon és jön én reám-is.

[28] Az áldás melyel a' mi Urúnc Istenünk az ő hiveit megh áldá a' magos kereztfán, mikor az ő lelkét ki bocsatá, a' szállyon és jön én reámis.

Az áldás, melyel a' mi Urúnc Istenünc az ő hiveit Húsvét napján megh áldá, mikor dicsősegeessen föl támadot, a' szállyon és jön én reámis.

Az áldás, melyel a' mi Urúnc Itilet-napján az ő hiveit áldani fogja, a' szállyon és jön én reámis, és őrizzen megh minden lelki testi gonoztól és veszedel[29]mektől. AMEN.

JÁMBOR ÉS ISTENFÉLŐ Cselédes embernek Imádsága e' Világi és öröcké való jókéért

URam Isten adgy énnékem értelmet, hogy az én Házam népét, és egyéb én reám bizattatot dólgozat, híven és szorgalmatossan a' Te szent akaratod szerint bírhassem és elrendelhessem. Uram Isten ne engedgyed, hogy az én ellensegem örvendezzen én raj[30]tam, mikor gonoszúl vagy dólgom. Uram Isten, világosíts megh engemet a' Te sz. igéddel, hogy azt igazán tudgyam el olvasni, megh erthessem, és szívembe bé rekeszthessem.

Mert óh szerelmes Istenem, mindennémü ajándékokat, mind idő szerint valókat, mind öröcké valókat, szükség és köll minden embereknek csak Tetöled kérni, és nyerni. Csak Te egyedül mindennémü ínseghből hatalmassan megh mentesz, és megh kegyelmezs azoknac [31] a' kíc a' Te segítsegedet ohajtyác és azért Tehozzád folyamodnac. Ótalmazz és segíts-megh engemet-is, oh Uram Isten e' nyavalyás életemben, és ne haddgy gyalázatban esnem.

Mert egyedül csak Te benned nyugszic az én reménsegem, Te benned vagy minden bizodalmam, általan fogva megh adod énnékem, a' mire itt e' világ, és amot mind öröcké, szükségem lészen, Amen.

[32] *AZ IGAZ HÜTBEN MEGH tartasért való könyörgés*

Felseges Isten, halgasd megh az én nagy kiáltásomat és könyörgésemet: óh én Királyom és Uram, mert Te benned csak vagy minden bizodalmam, és csak Te hozzád egyedül jövők kérni jó ideje korán, halgasd megh kérésemet, ne hagy el vesznem az hitetleneckel, a' kíc néked gyűlöseghben vadnac. Te hozzád nagy sietseghel sietek, nem az én jámborságomban bízván [33] hanem a' Te kegyelmesegedbe félelemmel könyörgöc Te néked, légy ennekem Vezérem és a' Te igazságodnac útiban hordozz engemet. Tisztíts megh az utat én előttem: örízz megh engemet, hogy a' Pokolbéli ördögh arról el ne vonnyon.

Hadd örüllyenek azoc, a' kíc mindenkor a' Te segítsegedben bíznac: Dícsíretet mondgyanac a' kíc Te veled dicsekednec: örvendezzenek, a' kíc a' Te nevedet szeretic. A' Te kegyel[34]mesegeddel engemet környül végy, mint egy Pajjssal, minden veszedelmimben legy én nékem segítseghel, hogy én azok-ból megh szabadulván, Téged dícsírhesselek mind öröcké, ki élsz és uralkodol egyetemben a Te Szent Fiaddal, és a' Szent Léleckel, egy Bizony Isten, mind öröckön örocké. Amen.

AZ ANYASZENTEGYHAZÁÉRT VALÓ IMÁDSÁGH

[35] Irgalmasságnak Atya, ki a' Szent Lélek által és a' Te Szent ígéd által a' Te kisdéd nyájadat öszve gyűjtöd, és e' széles világon el terjesztvén mind e' mái napigh ennyi tévelgések üldözések háborúságok közt igazgattad vezérletted igaz Tanítók által legeltetted, és a' Pokol kapui ellen győzödelmessé tötted megh őrizvén a' Te szent ígédnek igaz értelmében, és a' Töled rendelt Szentsegeknek igazan való sáfárkodásában.

[36] Adgyad szent nevedért, hogy a' Te hajódat, a' föl háborodot Tengeri habok le ne nyomják és el ne merítsék; hanem amaz igaz fundamentomon, a' szögletbeli eros Kösziklán éppen megh maradgyon a' Te épületed. Őrizz megh minket URam a' Te szárnyaid alatt minden új tudománytól, és Te töled küldött Pásztor nélkül való szalánkozó gyülekezetnek tévelygésétől, hogy mind végigh tökéletesen megh maradván a' Te igaz[37]ságodban egy szívvel, lélekel dicsírhessüc sz. fölsegedet a' mi URÚnc Jézus CHRISTUS által, Amen.

PRAEDICATIO előtt való Imádságh

MINDENHATÓ ÚR JESUS CHRISTUS, *ki a' Te megh mondhatatlan nagy kegyelmesegedbeol és irgalmasságodból, a' Te Atyadnak akarattját minékünc megh mutattad és jelentetted, az [38] Apostoloknak is megh parancsoltad, hogy az Evangeliumot az embereknek vigasztalásokra és idvözésekre praedicállyonac: Ugy mint ki az Istennek ereje, mely a' mi lelkünkett az örök életre megh tartya: Ki elevenítő kenyér, és a' mi lelkünknek vigasztalása: Ki éles Fegyver, mellyel a' Pokólbéli alnoc ellensegünket el távoztathattyc, és megh győzhettyüc: Ki a' mi lábaninknac igaz úton való igazgatása: Ki erőseges pöröly, mely a' mi szívünknek köszikláját és keménységét megh rontya: [39] Ki égő Tűz, mely a' mi lelkünket Isteni szeretetre gerjeszti.*

Tanits minkett hit által Téged esmérni, a szeretet által a' Te parancsolatidat örzeni, a' Remensegh által a' Te kegyes ígéretedet bekeseget szívvel várni, a' félelem által a' Te fenyegetéseden megh rémülni: Mert ő a' Tökellatesegnec Törvénye: nála nélkül olyanac vagyúnc, mint a' Sodomának és Gomorrának lakói, ha abba megh fogyatkozunc, kétség nélkül a' mi lelkünc élhel megh. Annakokáért, kő[40]nyörgöc Te néked oh én Kegyes Idvözítőm: Világosítsd megh az én szívemet: Nyisd megh az én belső füleimet a' Szent Léleknek mallasztáival, hogy a' Te ígédet alázasatos szívvel halgassam, a' Léleknek engedelmesegével fogadassam, hogy béúséges gyümölcset csendeseggel hozzon; hogy az én ertelmem igazságban

taníttassék a' jött cselekedni, és a' gonoszt el távoztatni, hogy én általam a' Te tiszteséged és dicsőséged terjedgjen az én lelkem idvözséget nyerhessen, és a' mi ellen[41]segünc az ördögh megh győztesse, hogy megh fegyhetetlenül mehesse a' Te ítélő széked eleiben, és Te általad az örökké való boldogságot bírassam és nyerhessem. Amen.

PRAEDICATIO utan való Imádságh

URam JÉSZS CHRİstus örökké való Idvözıtő: Hálákat adoc Te néked, hogy engemet a' Te ígédnek eledelével tapláltál és béusegessen megh elegítettél. Kö[42]nyörgök Te néked, légyen én bennem cselekedő és idvözsegre való a' Te ígédnek vétele, hogy az a' mennyei magh ne légyen gyümölcstelen én bennem. Örizzed az én szívemet, es ved környül a' Te malasztoddal a' Te Sz. Angyalid által óltalmazd, hogy a' Pokólbéli madár azt az én szívemből ki ne szaggassa, hanem az én szívemet készítsed magadnac, hogy a' Te ígédet megh tartsa, megh tartván, kívánatos gyümölcset terem[43]tsen. Adgy erőt ennékem, hogy az én életem az hallot tudománnyal és tanítással egygyezzen. Adgy nevedékenséget én menybeli Atyám a' Te ígédnek, hogy én bennem örögbedgyék és gyarapodgyék, hogy a' Te szent beszéded által, nem csak a' Te akaratodnac esméretire vitessem, hanem a' mit akarsz és parancsolsz azt bé-is töltsem és tellesítsem, és így mind vegigh maradván a' Te örökké való Országodban vitessem a' Te színednek latására, kit [44] szörzöttél a' Te benned hívöknek öröktől fogván. Amen.

A' SZ LÉLEK ISTENböz való gyönyörűseges Imádságh

Jövel Szent Lélek İsten, tölts bé a' Te híveidnek szíveket. Jöy el szegényeknek Atya, nyomorúltaknac İstene, Jöj el megh kesere[det] szíveknec Vigasztalója: [...]fogyattaknac Gyámola: Jöj el szegény raboknac megh [45] Szabadítója, és minden törödelmes lelkünknek ırgalmas kegyelmes és idvözıtő İstene. Te vagy lelkünknek vigasztalója, édes vendége és igaz Tanítója. Fáradsagban nyugodalom, nyomorúsághban könnyebıtő és Szabadító. Te vagy keserűségben és siralomban vigasztaló: Te az hűtnec esméretire és és[!] egygyesegére gyűjtesz minket. Oh Te igaz világosságh, adgyad hogy világoskodgyék közöttünc az Ige, melyből esmérhessüc az İstent. Adgyad, hogy szívünkben esmér[46]hessüc és

nevezhessüc az Istent mi Atyánkna és Christust mi Idvözítönknnek lenni. Világosíts megh a' mi szívünket, és tanítsad a' mi tudatlan elménket. Amen.

A TELLYES SZENT Háromsághoz való Imadság

O Egy Istensegnek allattyában valo Sz. Háromsagh és öröcké való három Személy Egy Bizony és Igaz Isten, Atya, Fiú, Szent [47] Lélek, ki lakozol az örök bódoghságban és hozzá-járúlhatatlan világossághban. Ki fundáltad a' földet a' Te hatalmasságodban, és bírod e' világnac kereksegét a' Te bölcsesegedben.

SZENT, SZENT, SZENT Seregeknek URA ISTENE röttenetes, erős, igaz és irgalmas. Mindenható Egy Bizony Örök ISTEN, Egy el oszthatatlan SZENT HÁROMSÁGH: Könyörgök Tenéked: Nyissad megh énnékem Te hozzad kiáltónac az Igaz[48]ságnac kapuit, és oda bé menvén vallast tészek Te néked én Uramnac Istenemnek.

Imé Hatalmas Úr Isten, én szegény koldús a' Te ajtód előtt állok és zörgetek, nyisd megh ennékem: Nám ígérted VRam Isten, ha zörgetünc, hogy megh nyitod. Kegyelmes UR Isten, zörget a' Te ajtódon az én lelkemnek és szívemnek Te hozzad való buzgó kiáltása: Te előtted vagyon minden én kívánságom, és az én szükségemet nem [49] titkolom el Te töled ÚR Isten.

TE-is URam Isten, ne fordíts el a' Te orczádat én tölem szegény szolgálótól (szolgálódtól) a' Te haragodban. O Irgalmaságnac Atya, halgasd megh a' Te árvádnac keserves óhajtását: és nyújtsd ki segítő kezeidet az én meghszabadításomra: Vígý ki engemet a' setétségnek melységéből, és a' nyavalyánac sárából, ne vesszek el az én bűneimben. A' Te irgalmaságod és kegyelmeseged légyen én velem, hogy juthassac te hozzad én edes URamhoz és Iste[50]nemhöz, és láthassam a' Te Országodnac kazdagságát és nézhessem a' Te sz. színedet, mondhaszac dicsíretet URam a' Te szent nevednek, a' ki csak egyedül cselekszel csudalatos dolgokat. Vigasztald megh az én lelkemet a' Te sz. nevedről való emlekezettel: megh világosítsd az én iffúságomat, és ne utály megh engemet vénségemben: de örvendeztesd megh az én tetemimet, hogy Tégedet Egy Bizony Istent dicsírhesselek és föl magasztal[51]hassalac öröckön öröcké. Amen.

A CHRISTUS JÉSZUSnac az Atya Istentől megh foghatatlan Születéséről való Imadság.

VRAM JESUS CHRISTUS, az Atya mindenható UR Istennek öröcké való bölcsesége és veghetetlen ereje. Ki kezdet nélkül-öröktől fogva az ő Istenségéből egy állapotban, egy fölsebben, és [52] egy hatalomban születél, és ugyan azon Te Szent Atyáddal egy természetü lévén, ki uralkodol kimondhatatlan képen, élsz, és minket megh nyomorodot szegény Juhaidot Te sz. kinszenvedésseddel és sz. véred ki ontásával és sz. haláloddal megh váltottál: Annak fölötte a' Keresztsebben Sz. Lelket nékünc adván magadnak jedzettél, és a' mi gyarló vóltúnkot Te Sz. Lelkoddal taplálod. De mostan édes Atyánc keservessen Te hoz[53]zád kialtunc, és nagy sírván lábaidd előtt arczúl le burúlunk és panasználkodunc ellenségünkre a' Pokólbéli Sátánra, kinek az ő fejet, jollehet Te megh rontottad, de mind az-által megh nem szünic minket háborgatni az ő nagy álnokságos kísértivel és a' Te benned való igaz hűtben nagy csalardságával megh tántorítottani, és a' Te sz. Egy-hazadtól az ő soc mestersegivel el szakasztani és megh tévelyíteni.

De kérünc Tégedet URam JESUS CHRISTUS, [54] élő Istennek Fia, ki ülsz a' Te sz. Atyádnac jobján, tekínts megh a' mi siralmas fohászzkodásinkat, és a' Te ígéreted szerint ronts megh a' mi ellenségünknec minden álnokságát a' Te fölseges erődel ki ön magát világoságnac Angyalává tetteteli, hogy a' Te sz. nevedet ő megh homályosítsa. Azért minékünc adgy győzedelmet ő rajta: hogy esmérhessüc megh és el távoztathassuc mi tölünc az ő nyilajnac mérges sebeit, az igaz és erős hűtnek és a jámbor Istenfélő életnek általa, kiből [55] dícsírtésék a' Te sz. neved. Ki élz és uralkodol öröcké a' Te Szent Atyáddal és a' Szent Lélekkel egyetemben egy Bizony Isten. Amen.

AZ ATYA UR ISTENTől az ő Szent Fiánc kinszenvedésének elő számlálása által való kegyelem kérés

Örök Atya, mindenható VR Isten, kérlek nézzed a' Te Szent fiadat, a' ki én éröttem ilyen nagy kint szenvedet; Te[56]kínts megh ó Kegyelmes Király, kicsoda szenyvedet mindent, es a' kiért kinszodék, nagy kegyelmessen megh emlékezzél: Nem, de nem ezé amaz ártatlan Barány Te Szent Fiad kit halálra adtal, hogy a bűnös szolgadot Te megh valtanád. Ez az életnek megh szerzője, ki mint az ártatlan Bárány mind haláligh engedelmes lön néked Atya UR Isten: Emlékezzél megh idvözsegnek Csudálatos megh szerzője, mert ez az, a' kit a'

Te Istensegednek eggyesegéből szültél, [57] de mindazonáltal a' mi gyarló testünkben ötet föl öltöztetted, ki a' mi természetünket föl vőtte, és a' magas keresztfán keserves halált szenvedet. Fordítsad azért Kegyelmes Atya ÚR Isten a' Te sz. színedet: fordítsad és tekíntsd megh a' Te Szent Fiadnac egész testének nagy kín szenvedését, nézd megh az ő kezeiből a' ki folyó vért és bocsásd megh kegyelmessen a' bűnöket melyeket az én kezeim cselekedtenek. Tekíntsd megh az ő szívét, melyet a' kegyetlen czu[58]czával megh nyitottác és megh újétsd az én szívemet és lelkemet, ki Te ellened vétkezet. Kegyelmes Atyám, lasd megh a' kemény vas szegeckel által szegezettét lábait, és adgyad az én lábaimnac, hogy járhassonac a' Te sz. parancsolatidnac megh tartásában, és távoztass el en tölem minden álnokságra való utakat, és engedgyed a' Te sz. Fiádnac vére hullasáért, és nagy keserves kínszenvedése-ért és sz. haláláért, hogy választhassam az igazságnac [59] bizonyos uttyát én magamnac. Amen.

A' KÉTSÉGBEESÉS ellen való Imádságh és könyörgés

Tudom és megh valloim UR Isten, hogy szamtalanszor megh szegtem a' TE Törvényedet sok gonoszockal megh rútítottam életemet, kiert fél és röttegh az én szívem.

De Te Irgalmaságnac Atya, kinec tulajdona, hogy [60] minden megh téro bűnösön könyörüllyön, és minden cselekedetit föllyül haladgya, az Irgalmaságh. Ki a' bűnös embert hozzád fogadod, valamely orában megh tér, és megh nem emlekezzel az ő alnokságiról. Fogad hozzád a' tékozló fiadat.

Vétkeztem Atyám az Égh ellen és Te ellened. Ha az én álnokságimra számot tartasz, megh nem menekedhetem Te előtted. De Te URam a' megh száratt fa levél ellen föl ne indítsd haragodat, és a' por ellen [61] ne mutasd megh hatalmaságodat hanem irgalmaságodat.

Ne nézd az én bűneimet, hanem tekínts a' keresztfára föl emelt CHristus orczájára, és az ő béuseges váltságára, kinek noha csak egy csöp vére-is elég lött volna az egéz világh váltságára, mind az által, hogy az ő fiait bátorítaná, mind egy cseppig ki önté mi érettünc az ő drágalatos sz. vérét: Nagyob URam, a' te kegyelmeseged az én gonozságomnál, hatalmasb az igaz Ábel vérenek ki ontása s-kiáltása [62] hogy sem az én alnokságim.

Bízzál azért Istenben óh én lelkem, nézd a' Te idvözsegednek béüseges kincsét, melyet Te előtted az Istennek bé mutatá a' Te Idvözítőd. Ha azért a' Te Sz. fiad vállára raktad az én bűneimet én Istenem, és ő benne megh ostromoztad minden alnokságinkat, ne büntesd ujonnan az én gonosz életemet, hanem a' Te Sz. fiadat nékünc adván, önts ki véle egyetemben, a' Te irgalmaságodat mi reánk. Én Atyám, ki engemet a' Te színed látására [63] teremtel és igaz hűt által CHristusban plantálál, ne szenved, hogy bűnöm miatt el veszzek, és én bennem haszontalan légyen a' Te Sz. fiad vére. Bátorítsad az én szívemet, és mondgyad a' Te szolgadnac: En vagyok a Te idvözseged, valaki en bennem bízik el nem vész: Es miképen a keresztfán hozzád kiáltó latrot megh halgattad, ugy halgass megh engemetis, és a' Te sz. kereszteddel a' Te sz. vérednec drága érdemével, a' Te idvözseges JÉsus neveddel a' Te tövis koszoród szolgálhoz illen[64]dő csapdosásid és pökdösésid, a' Te hozzánc való eleven szeretetted gerjeszse föl én bennem az igaz remenseget, hogy Te benned, ki mind Itélő Bírám, s-mind kegyes Szószóllóm és Óltalmazóm vagy minden fáradságban és háborúságban álhataratossan tellyes szível bízzam, ki élsz és uralkodol mind öröcké. Amen.

AZ ISTENI FÉLElemért való Imádságh

[65] Igaz és Szent Isten, kérlek Tégedet, öntsöd az én szívemben az igaz bölcsesegnek kezdetit, a tökéletes életnek fundamentomát, a jóságos cselekedeteknek erős oltalmát a' Te félelmedet, hogy megh esmérvén az en gonozságot a' Te csudálatos igaz ítéletidet röttegiek minden cselekedetemben és a' Te haragodtól mint a fejem fölöt való haboktól féllyek, tudván hogy büntetés nélkül nem hagyod a' gonozságot. UR Isten, ki elöt a' Csillagok sem tiszták és [66] a' Te Angyalidbanis rútságot tanálsz: Ki nem röttegh Te előtted, látván kivált-képen a' bűnösök ellen való kemény ostoridat, az Isteni szolgálatban megh röghzetteknek naponként való esteket, e' világnac es ördögnek számtalan incselkedésit, melyel az emberi gyarlóságot szüntelen ostromollyác. Vígy ki Uram az én szívemből minden e' világi félelmet, hogy ne félyek azoktól, kíc csak a' testnek arthatnac, hanem csak Töled, ki, mind testemben lelkemben [67] meghöhlhetsz. Szeresselek Tégedet Uram, a' Te véghetetlen jó vóltodért. Féllyelek Téged Uram, a' Te véghetetlen igazságodért és csudálatos ítéletidért.

A Te megh foghatatlan méltóságodért, és az én szamtalan bűneimért, melyekről a' Te igaz ítélő széked előtt, a' mennyei seregek láttára számot köl adnom Sz. fölsegednek. *Ha azért az igazis csak aligh idvözjül a' Te ítéletedben, megyen tehát és howá legyen a bűnös ember?*

[68] Légyen az én lelkemnek és érzékensegimnek erős örzője a' Te félelmed én Istenem, hogy nem csak a' bűnt, de az bűnre vévő tarsaságot és eszköztis eltavoztassam. URam megh ne ostorozz engem a' Te haragodban. Bé nem meny URam a' Te szolgaddal az ítéletbe mert senki te előtted, a' Te irgalmaságod nélkül megh nem igazulhat, és bűneiből ki nem tisztulhat. Gyógyíts megh azért URam, és megh gyógyuloc, szabadíts [69] megh engem és megh szabaduloc: mert Te vagy az én reménsegem, ki élsz és uralkodol, mind öröckön öröcké. Amen.

A' CHRISTUS JESUSnac szeretetiről való Ábétatos Imádságh

OH URam JÉSZUS CHRISTUS Atya ÚR Istennek ártatlan Baranya, Szűz Marianac Sz. fia, én könyörgök Te néked, tellyesítsd be az én szí[70]vemet a' Te ki mondhatatlan szeretetteddel, és a' Te Sz. nevedről gyakorta való emlekezettel, annyira, hogy mint az egő lángh gerjedezzék a' Te édes Szent nevednek szeretetiben, kit semminémü világi gyönyörusegh en bennem el ne ólthasson. *Adgyad oh URam Jesus, hogy szerethesselec Tégedet én URAMOT és ISTENEMet, és a' Te hozzád való szerelemmel el távoztathassam e' világhnac szerelmét, kéc viaskodnak és megh nebezétic az én lelkemet.*

[71] Segély megh kérlek, hogy futhassac Te utánnad én édes URam JÉSZUS, láthassam a' Te Istensegednek szépségét, kit a' Szent Angyalokis nagy kívánsággal néznek: Ackoron megh elégszic az én lelkem, mikoron Téged én URamat látlac a' Te Szent Atyáddal és a' Szent Léleckel egyenlő Istensegben uralkodni. Amen.

MAS AHOZ VALÓ

OH én édes URam JÉszusom, sebesítsd megh az én szívemet, hogy a' Poeni[72]tentia tartasnac és szerelemnek könyhullatási legyenek ennékem kenyerem éjel és nappal. Teríts engemet telyeseggel magadhoz, hogy az én szívem mind öröcké lako helye legyen szent Fölsegednek, magam viselése kedves legyen

előtted: Életemnek vége oly légyen, hogy ez árnyék világhból való ki múlásom után Te sz. fölsegedet öröckon öröcké a mennyej bóldogságban dícsírhessem és magasztalhassam. Amen.

[73] *HARMADIC AHOZ VALÓ*

OH URam JÉSZUS Christus, elő Istennek Sz. és egyetlen egy fia: aval a' tüzes szerelemnek langjával, melyel ennyi fájdalmokat és sebeket szenvedél a' Te gyenge és ártatlan testedben: Érezd szent színed eleiben ezeket az én könyörgésimet, és légy irgalmas nekem: megh nyomorodot szolgálódnac, és adgy örök életet nekem. Amen.

[74] *HABORUS.AGINKnac és nyavalyáinknac csendesseggel szenvedéséért való IMÁDSÁGH*

VR Isten, ki a' gyarlóknac segítsége vagy, az el fárattaknac, és megh terheltetteknek nyugodalma, a' megh keseretteknek vigassága, az el hagyattaknac örzője, és Oltalmazója csak Te vagy: Te minden vigasztalásnak Istene, latod az én gyarló és gyenge vóltomat; Látod, hogy az én háborúságimat, melye[75]ket bűneimmel érdemlettem, el nem hordozhatom Szent malasztod nélkül; Jól érzem e' sárbol csinált edénnek gyenge vóltát, és mint a' kis porocska elragattatic a' kerengő széltől, úgy az en erőtlensegemis megh gyözetec az haborúságoctól, ha Te nem segítesz engem.

Azért aláztatossan könyörgök szent fölsegednek, adgy én nékem oly bátorító malasztot hogy a' minémü nyavalyával ostorosz engem engedetlen fiadat, azt jó neven vegyem sz. [76] fölsegedtől tellyes hüttel, csendes szenvedéssel hordozzam a' Te ostorodat, az én életemet és akaratomat a' Te akaratodhoz szabjam mindenekben.

Megh valloam URam, hogy az én alnokságimért többet érdemlettem ennél, a' mit most szenyvedek, és hálát adoc néked, hogy nem fizetsz nékem érdemem szerint, hanem a' büntetésben is megh mutatod Atyaj irgalmasságodat, és mint fiadat kegyessen dorgálsz és ostorosz engem, hogy [77] az hizelkedő világ csalardsagitól el ne raggattassam. Légyen áldott URam mindenben a' Te neved, ki megh sebesítesz, és isméggh megh gyógyítasz, megh ostorosz és isméggh megh vigasztalsz. Óh én megh váltó Istenem, ki a' környülmétélkedésedtől foghva sz. halálodigh szántalan fájdalmat, szidalmat szenvedél, adgy ennekem oly

álhatatos szívet, hogy minden kárvallást, gyalázatot és szidalmat csendessen szenvedgyek.

Irgalmas, kegyelmes Isten, kinek könyörületessége föl[78]lyül haladgya, minden cselekedetét, adgyad, hogy a' Te szent malasztod által amaz Istenfélő Jóbnak példáját, minden háborúságinkat csendessen szenvedgyü, mivel hogy ezeket bünönc szerint szenvedgyü, kic a' Te töled adot békeséget és jó szerencsét nem a' Te szolgálatodra, hanem a' mi gyönyörűségünkre fordítottuc.

URam Te látod, hogy a' mi gyarlóságunk e' világi soc háborúságot megh nem [79] győzheti, azért adgyad-nékünc Szent malasztodat, hogy ez által a' mi bűneinkel érdemlet ostorodat békesegel szenyvedgyü. Irgalmazz URam nekünc, és noha a' mi szüntelen vétkeink szüntelen csapásokat érdemlenek, adgyad mindazonáltal hogy életünc jobbítására, nem örök karhozatunkra légyen ez háborúságh, a' mi URúnc JESUS CHRISTUS által. Amen.

[80] *MINDEN NÉMÜ nyavalyainkban hasznos könyörgés*

Menybéli Hatalmas ÚR Isten, irgalmaságnac Kútfeje, melynec soha vége nincsen, ki szenvedő, kegyelmes, és hív vagy embereknek vétkeit a' Te kegyelmegeből megh bocsátod. Vallom azt, hogy én sok gonoszt miveltem, és Tegeted haragra indítottalac. Ne nezzed URam [81] Isten az én nagy bűneimnek számtalan voltát, hanem a' te nagy irgalmaságod szerint cselekedgyel en velem, mert én igen megh nyomorodtam és késertettem, csak Te hozzád kiáltok ne hagy el engemet, bocsásd megh az én sok bűneimet a' Te Szent nevednek öröc dicsíretiért mi URúnc JESVS CHRISTUSÉrt ki teveled, és a' Szent Léleckel a' Te boldogságodban él és uralkodic mind orocké. Amen.

[82] *AHÉTATOS IMADSÁGOK*

I.

Irgalmaságnac URa Istene, jelentsd megh és mutasd megh én hozzám az en nagy nyomorúságomnac napján a' Te ingyen valo Atyaj nagy irgalmaságodnac kegyelmeségét: mutásd megh én rajtam a' Te Isteni hatalmaságodat, bölcsesegedet:

[83] Jelentsd megh hozzám a' Te jó akaratodat, hogy Te vagy mindenekben nekem Istenem, minden emberi erőnc ellent alhatsz, de Teellened senki sem álhat. Kivel mi jót akarsz cselekedni a' Te irgalmaságodnac jó voltát kivel közleni akarod senki Tégedet abba megh nem tarthat. Abrahamnac Isáknac, Jacobnac VRa Istene, tellyesítsd bé rajtam a' Te nagy igaz ígéretedet és fo[84]adásodat a' Te nagy irgalmaságod szerint. Mert lám Abrahamnac ígéretet tévél, hogy Istene leszesz és ő utánna minden maradékinac hitem által reámis néz ez ígéret. Azzalis ígéréd magadat, hogy mi bünösök lévén, a' mi nyomorúságinknac napján csak hozzád folyamjünk, Téged hijúnc segítségül, megh halgatsz s-megh szabadítasz, hogy mi-is di[85]csőjtsünc Tegedet. A Te egyetlen egy fiadis a' JESUS CHRISztus azt ígérte: hogy valamit mi Töled kérendünc, mindenket megh adsz mi nekünc. Ehöz képest énis nagy bizodalommal járuloc Te elődben, és kérlek Tégedet a' Te szerelmes Szent Fiadért a' közbenjáró CHRISztus JESUSÉRT ahoz való nagy szerelmedért, halgass megh engemet-is az én könyör[86]gésemben. Ad megh a' te jó akaratod szerint, a' mit Töled kívánoc, hogy tellyes életemben dicsőithesselek Tégedet, csak Te néked szolgállyac mindenekben, ki Atya, Fiú, Szent Lélek, Szent Háromság Egy Bizony Isten vagy az örök boldogságban, az hová engemet várandó vagy holot el fogyhatatlan jót adsz. Amen.

II.

[87] Idvözsegnek Istene mindeneknec előtte add megh az én lelkemnek idvözsegét, büneimnek bocsánattyát, a' Te dicsőseges Sz. Lelkednek ajándékát, ki én tölem el ne távozzék, legyen velem: Légyen nékem segítségem minden oránkint mind halálomnac orájaiglan, és jelesben halálomnac óráján, vezérrellyen, igazgasson, oktasson és tanítson; Mind [88] lelki és testi dőlgekban indítson en bennem oly indulatokat, kíc mindeneknec előtte legyenek a' Te Sz. nevednek dicsíretire tisztesegére Fölsegednek kedve és parancsolattya szerint annak utanna lelkemnek idvözsegére, egyebeknek épületekre, azonkívvöl mindeneket el tavoztass én tölem. Amen.

III.

Oh én Idvözsegem[89]nek erős kösziklája JESUS CHRISztus, élő Istennek Sz. fia, kin az en idvözsegem fundáltatott, Ki el romólhatatlan kö vagy ne távozzál el

tölem nagy nyomoruságomban, szükségemnek és keserüségemnek idején, az én reám bocsáttot nagy romlásnac, veszedelemnek, nagy próbáknac és nagy kísérteteknek idején, és korán az én sok külömbkülömbfele bántásimnac lelki és testi [90] haborúimnac idején: légy Te én velem, maradgy Te én velem: légy Te én velem én Segítsegem bizodalmom Gyámolom, biztatóm, bátorítóm: vigasztalója az én keserves bánatos szomorú megh sebhét, megh epett szívemnek lelkemnek mindenféle bánatiból, szomorúságiból, kísértetiből, röttegéséből, félelmiből. Légy Te nagy Kegyelmes, Irgalmas Gondviselő Istenem [91] és Atyám mindenkoron mindenekből minden ellenségi ellen a' Te dicsőseges Szent nevednek örökké való dicsíretiért. Amen.

IV

Atyám Atyám én Istenem, tudom hogy bünöm szerint haraguttál én reám, cselekedéd ezeket én velem büneim szerint, bocsáttad a' Te röttenetes kemény haragodat, kemény boszúálló büntető ostrom[92]dat, mert minden büntetésedet megh érdemlettem, sött nem ezt, hanem nagyobbakat. Mert hálaadatlan voltam a' Te jó vóltodról: úgy nem dicsírtelek, úgy nem böcsültelek, az én nyomoruságomban segítségül úgy nem hittalac, úgy nem attam hálakot az én velem való sok jótéteménidről, hozzám való nagy irgalmaságodról, es sok külömbkülömbfele ajándékidről a' mint Te Sz. Föl[93]seged én tölem kívánta volna; de ne nézd az én hálaadatlan vóltomat, tekíntsd megh a' Te egyetlen egy Szent fiadat, ki én erőttem a' magos Keresztfán kint és halált szenvedet, az elegendő áldozatot megh atta. Azert az én szabadulásoméért, bocsásd megh ennékem minden büneimet végy engemet a' Te jó kedvedben. Légy énnékem Kegyelmes, Irgalmas gondviselő Istenem, gondviselő Kegyelmes Atyám, a' Te szerelmes Sz. fiadért; az [94] megh váltó Idvözítő JÉSZUS Christusért, Amen.

V.

Nyomorúltaknac, árváknac Istene, azockal együtt énnékemis Gondviselő Istenem és Atyám, ne haragudgyál végh nélkül én reám. Ne úny megh, ne utály megh engemet az én nagy büneimért. Ne tavozzá el tölem, ne feletkezzél el rólam, ne vess el engemet a' Te Kegyelmes irgalmas szemeid és a' te színed elől, ne nézd az én nagy [95] vétkeimet és büneimet, kickek életemben megh bantottalac s-mégis bantolac minden óránkint és szempillantásban, mert

tudom, hogy bűnös vagyok, bűnben fogantattam és születtettem, bűnben vagyok minden óránként és szempillantásban, énnékem ennen magamtól soha semmi jóra való elégsegem nem lehet, csak ki a' Te Szent Lelkednek vezérléséből vagy, de kérlek Teget, ne cselekedgyél én velem, a' mint az én [96] bűneim erdemlenek, hanem a' Te nagy irgalmaságod szerint mely e' világnac bűneit föllyül haladgya, kegyelmezz megh irgalmazz immáron énnékem, a' Te veghetetelen öröcké való nagy irgalmaságod szerint, elégedgyél megh immár az én nagy romlásommal, kit ez ideigh szenvedtem, vess veget abban. Emléközzél megh rólam a' Te Szent Országodban, Tekints reám a' Te kegyelmes, irgalmas [97] szemeiddel, látogass megh kegyelmes ajándékkiddal, melyek nélkül szükölködöm, úgy, ha Te előtted kellemeteselek, tudod azok melyek, mert tudom nyilván vadnac te nálad. Add megh a' Te szerelmes Szent fiadért az UR JESUS CHRISTUSÉRT, Amen.

BÜNNEK BOCSÁNTYÁÉRT VALÓ SZÉP KÖNYÖRGÉS.

[98] VRam JÉsus Christus, én szívemnek kívánsága, és lelkemnek nyugodalma. Könyörgök Tenéked a' Te szentseges sebeidnek fájdalmaért, a' Te drágalátos sz. vérednek ki ontasáért, és a' Te idvözseges kínszenvedésednek és halálodnac érdemeért. Könyörűly én rajtam és légy irgalmas én nékem szegény bűnösnek.

OH kegyes Isten a' Te kegyelmesegedért kérlek te[99]gedet, hogy a' Te haragodban és búsulásodban megh ne fedgy és ne kárhoztass engemet ki a' Próféta által mondottal: Nem akarom a' bűnösnek halálát, hanem hogy megh térjen és éllyen. OH öröcké és egyedül való Idvözítő Te néked alázatossan könyörgök, hajts kegyelmessen hozzám magadat, és énis alázatossan te hozzád térek. Mi haszon vagy az én véremben, ha [100] alászállóc a' pusztaságnac vermében? Mert az örök kínban való nem dícsírnek Teget, sem a' kíc nyakra főre omolnac a' pokólban: Hanem a kíc Te nálad élnek, és a mennyei bódogságban lakoznac. Adgyad Uram a' Te Sz. Lelkedet: annak okáért bocsásd megh Uram énnékem az én bűneimet és tarts megh engemet kegyelmes Isten, hogy Tége[101]det a' Te választottiddal egyetemben, a' Te Országodban dícsírhesselek és magasztalhassalac mind öröckön öröcké, amen.

II.

Vétkeztünk a' mi Atyáinckal, hamissan cselekedtünk, és gonozságot töttünk. URAM Isten, ki örülsz a' bűnösnek el nem veszésén, hanem megh térésén és életén. Könörgünc azért, hogy a' megh [102] érdemlet ostorokat ved el rólúnc és irgalmazz mi-nékünc. Ne meny Uram Isten ítéletben a' te szolgáliddal, mert úgy senki Te előtted megh nem igazúl, a' mi Idvözítő es Közben-járó URúnc JÉsus CHRístusért: Ki Te veled és a' Szent Lelekkel él és uralkodic mind öröcken öröcké, amen.

III

Segíts minket mi [103] URúnc Istenünc, irgalmaz nekünc, a' Te dicsőseges nevedért; Mindenható UR Isten, halgass megh a mi könyörgésünket, hogy a' Te Szent Lelkednek ajándékával, mindenek Teneked tiszta szívből szolgálhassonac a' Te parancsolatid szerint, a' Te Sz. nevednek dicsíretire és a' mi lelkünknek idvözségére, amen.

IV.

[104] En édes Megh-váltó Kegyelmes Irgalmas Uram JÉsusOM, én e' világon minden teremtetett állatnál legh bűnösseb ember könyörgöc Sz. fölsegednek nagy alázatos törödelmeseggel az én szívemnek melységéből a' Te keserves haláloedért sz. vérednek ki hullásáért a' Te sz. szemeidnek sűrő könyhullatásáért, azért a' mélyseges szent sebedért, [105] ki a' nagy nehéz keresztfa alatt föl tört, mikor a' Te Sz. válladon vitted. Azért a' nagy szánakodásért, a' melyet a' Te szentseges szívedben érzettél, mikoron a' Te szentseges szerelmes tisztaságos Anyádot látád, hogy Tegedet a Cálvariáigh kísért szívének sok fájdalmas sebeivel. Azért a' nagy keserüségért melyet a' Te lelkedben érzettél, mikor Pilátus a' pálczát eltör[106]te, s-a' Sentiát ki mondta, hogy Te én Uram Jésum az én sok bűneimért ártatlan szörnyü halállal megh hally.

Kérem Szent fölsegedet hogy nagy irgalmaságod szerint bocsásd megh ennékem az én számlálhatatlan sok iszonyú vétkeimet. És ne vess el a' Te sz. színed elől engem, hanem cselekedgyél a' Te nagy irgalmaságodból irgalmasson én velem és megh se emlékezzél az en vétkeim[107]ről. Halálom óráján penigh Édes Uram JÉsusOM ne hadgy el, hanem végy hozzád engem. Ne hadgy Uram Isten semmi kísértetet látnom, hogy attól az én lelkem megh ne

rötteyen, hanem inkább bíztasson a' Te Sz. Lelked, eszemben juttatván, hogy a' Testi haláloddal megh váltottál engem az örök kárhozattól megh szabadítottál. Adgy UR Isten nékem föl ger[108]jedet igaz, tiszta szeretetet hozzád és a' Te szent akaratodnac bé tellyesítésére, hogy Töled se élet, se halál, sem semmi teremtet alát Te töled el ne vonnyon, se bünre ne vigyen, hanem vegigh a' jóban megh maradgyac. Kit engedgy a' Te sz. vérednek hullásáért és keserves halálodnac sok érdeme-ert. Amen.

PSAL. CXXX.

[109] *MELYBŐL AZ HÍV Ember az ő büneinek röttégéből kéri Istentől büneinek bocsánatját.*

Nagy röttégésimből kiáltok én most Te hozzád ÚR Isten, halgasd megh kiáltásomat, kérlek, hogy énnékem megh irgalmazz. Mert ha a' mi büneinket eszedben tartándod, senki Te előtted megh nem maradhat: mert csak Te nálad vagy az irgalmasságh [110] nem érdemünkben. Ezért minden Téged féllyen és dicsírjen, hogy minket irgalmaságodból idvözíttesz.

Ezért én az Istenben bízom nem az én érdemeimben, az én szívem reá néz az ő irgalmaságára, melyben vagy nékem nagy vigasztalásom az ördög és az én büneim ellen. Ezért vártalac hajnaltól fogva estigh, a' Te hüv beszédedben reménlettem, melyben büneimnek [111] bocsánatját ingyen reménlem. Továbba, miképpen hogy mi bennünc nincsen semmi egyéb bünnél: azon képen te nálad vagy az irgalmaság és bévseges valtság, ki az Israëlt megh szabadítod mindennémü büneiből. Azért mikor a' mi büneink minket megh röttentnek, akkor vessüc szemeinket a' mi büneinkről a' jó Istennek nagy irgalmaságára, melyet nekünc CHRI[112]stusért ingyen ígér, és abban bízunk. Amen.

PSALMUSBÓL VALÓ Imádság

Halgasd megh az én Te hozzád való kiáltásomat én igaz tévő Istenem, vigasztaly megh engemet a' Te Sz. Lelkednek vigasztalásával minden keserűségben, könnyörűl én rajtam, és halgasd megh az én [113] imádságomat. Ne hadd URam megh gyalázní a' te dicsősegedet az emberi hívságh miat, söt mutasd megh mindeneknek elötte, mely csudálatosképen igazgatod a' Te

szentidet, mégh ot-is az hón az emberi okosság a' megh szabadulásnac sem módgyát nem gondolhattya, mindenkor megh halgatod, és soha nem hagyod őket a' bünben. Világosítsd megh én rajtamis a' te [114] színedet, hogy esmérjelek megh Tégedet a' Te lelkednek általa mint kegyelmes Atyámat és minden idő szerint való dőlgoznak megh utálásával vigasztallyam most és mindenkoron, es az öröcké valókról gondolkodván, adgy ennékem, ki csak egyedül Te magadtól lehet, igaz békeseget, erős reménseget, és Te benned öröcké való bátorságos megh maradást, a' mi URünk Jesus [115] CHRistusnac általa, ki Te veled és a' Szent Léleckel él és uralkodic mind öröckön öröcké, amen.

MÁS

VRAM, a' Te kegyelmes szemeiddel tekínts reám és ne ostorozz az én erdemem szerint hanem a' Te nagy irgalmaságod szerint cselekedgyél velem jót, es ments megh engemet e' mostani nyomorúságtól: mert nincsen egészeg az én [116] testemben a' Te haragodért sem nincsen békeseg az én tetemimben az én büneimért. Mert az én hamiságim föllyül halattác az én fejemet, és mint egy nehéz tereh ream nehezettek erőm fölöt, megh rothattak, és megh senyvedtek az én sebeim, le horgattam, és igen megh nyomatattam minden nap szomorúan járok, mert nincsen egészeg az én testemben. Azért Te Uram [117] tégy jól a' Te szolgálóddal és szolgálóddal, és a' Te régi irgalmaságoddal legy én velem. Amen.

AZ ISTENNEK SZ. FIÁHOZ VALÓ ALÁZATOS ÉS ÁBÉTATOS KÖNYÖRGÉS

OH VRAM Jésus CHRistus élő Istennek Szent Fia, ki mi érottünc a' magos Keresztfán megh halál, és az halált megh [118] gyözvén ismégh harmadnapon Isteni hatalmaságodból dicsősegesen föl támadtál ki élsz és uralkodol az Atya Istennek jobján hogy az embereknek életet adnál, és azt mondod: Jertek hozzám minnyájan, kic megh vattok terhelvén, és én megh könnyebítlek titeket. Annakokáért könyörgök alázatos szível Te sz. fölsegednek, hogy könyörűly én rajtam s-légy, kegyelmes és irgalmas én [119] nékem bünösnek, és halgass megh engemet méltatlan szolgálót. Miképen a' szegény nyomorúlt Cananaea béli Aszonyiállatot megh halgattad, és rajta könyörültél: azonképen légy érotttem Szó szólló és esedező a' Te Szent Atyád előtt és szentely megh engemet s-ajándékozz a' Te Szent Lelkoddal, miképen fogadást töttél mondván: El nem

hadlac Titeket árvákok, de hozzátok jövök és [120] megh vigasztallac. Azért erre a' te fogadásodra támaszkodván Te hozzád foházkodom a' Te parancsolatid szerint, és Tégedet kérlek, légy nekem segítségül, és engemet minden cselekedetemben és útaimban igazgass és vezérelly a' Te Szent Lelkessel egész életemben az örök életre, mind öröckön öröcké, amen.

HÁBORUSÁGNAC ide[121]jén való abetatos Könyörgés

Igaz Bíró Jésum Christus, ki vagy Királyoknak Királya, és Uraknak URA és Bírának Birája. Ki az Atyával es Sz. Lélekkal földnek és mennec vagy Bírája méltóztassál URam az én könyörgésemet bé fogadni és megh halgatni.

Te meny-országhból alá szálál Szüz Máriának áldot méhében, onnét vével igaz emberi testet föl [122] tennen magadra, megh látogattad e' világot, a' Te teremtet fiaidot, megh váltottál a' Te sz. véreddel minnyájunkat. Én Istenem kérlek Tégedet a' te sz. szenvedésedért és véred hullásáért, hogy e' mái napon és életemnek minden idejében halálom órájaiglan őrizz és oltalmaz megh hogy el ne vesszek, röttenetes ítétellel és veszedelemmel: légyen én velem min- [123]denkoron a' Te sz. erőd es óltalmad, hogy az én lelkemet megh ne háborítsa az én lelki és testi ellensegemnek ostromlása, az én testemis megh ne csalattassék csalárdságnac törétől. A te hatalmas kezeiddel, melyel megh törtöd a' Pokólnak ajtait, törd megh URam az én lelki és testi ellensegimetis és az ő alnokságokatis, melyel megh akarnac az én szívem[124]nek ösvényét.

Szégyenültessenek megh minnyájan, és senyvedgyenek megh kíc engemet akarnac elveszteni. Legyen ő nékic az önnön magok romlására az ő csalárdságoknak hálójok jó és Kegyelmes Jésumom, ne hagy el engemet, mert Te benned bízom és csak Te hozzád kiáltok. Ennékem irgalmaság keresőnek adgy vigasztalást, hogy az én ellen[125]segim ne támadgyonac az én gyalázatomra. URam légy Te ennékem az én lelki és testi ellensegim ellen Pajsom és Óltalmom, Gyámolom, hogy a' Te sz. oltamaddal álhassac ellenek mindenkor az engem gyűlölöknek és rágalmazóknac. Ezeket Te URam Isten megh győzvén, sz. és nagy hatalmaddal, ő ellenek maradhassac megh a' Te szolgálá[126]todba mind öröcké, a' Te szent szenvedésednek és szent keresztednek jegyei erősítsenek megh engemet az én ött érzékensegimben mostan és mindenkoron, a' Te hatalmas diadalmas zászlóddal tégy győzedelmessé engemet-is.

ÚR Isten bocsásd alá a' magas menyországból a' Te megh világosító Szent Lelkedet, hogy az ő fényesegével és sz. vigasztalásával világosítsa megh az én belső és külső taná[127]csimat, hogy az engem gyűlölőknek az ő gyűlölseget távoztassa el tőlem meszőre.

Könyörűly rajtam ÚR JESUS CHRİSTUSOM, élő Istennek Szent Fia, Angyaloknak aldot Szent URA. Emlékezzél megh én rólam, az en sok szükségemnek idején, és segély megh engemet az én világi nyomorúságimnac és halálomnac óráján. Lám Te benned bízom URAM Isten ne hadgy megh szégye[128]nülmem ígéreted szerint:

URam Isten szegény bűnös népeknek Kegyelmes Királya. URam, légy Te ennékem igaz bocsánatnac és az öröc életnek megh adója.

Oh Atya ÚR Isten, Szent Fiú ÚR Isten. Boldogh Sz. Lélek UR Isten, ki mindenkor egy Istennek s-egy ÚRnac mondatol: Légyen neked hatalmasság és öröcké való dicsíret és hálaadás mostantól fogván mind [129] öröcké Ur Isten, úgy légyen. Amen.

MAS

JÖVEL URAM JESVS CHRİSTVS, minden keseredet szíveknek vigasztalója, iszonyú fájdalmas sebeinknek gyógyító Orvosa, hól vagy, s-hová késtél el? Az én nagy terhemnek megh könnyebítésére, és az én keserves háboruimnac le szállítására, erzem a' Te illatodat, de nem láthatom irgalmatat. Mi[130]ért vontad megh magadat Tőlem bűnösöd-től. Ha az én bűneim idegenítették el tőlem a' Te kegyelmedet; jól tudom URam, mértékben vetvén vétkeimet, nem de irgalmad nyomjaé megh? s-föllyül nem halladgya-é megh az én bűneimet? Bizony nem illic néked erős Oriás lévén én velem kisdéd férgecskével viaskodnod, és az én nyomorúságimban én tolem megh vonnod [131] magadot. Megh kereslek URam Tégedet valahón léssesz, az én bűneimnek sokaságos vóltával, mert én azokból való könnyebülést és szabadulást sohúl nem tanálok senkinél, hanem csak Te nálad Édes URam Jesus CHRİSTUSOM. Vigasztalást sem vehetek egyébtől, hanem csak Te tőled URam. Látván magad-is, hogy nincs senkihöz egyebhöz folyamodnom [132] hanem csak Te hozzád én Idvözítő Vigasztaló ÚR JESUS CHRİSTUSOM köll futnom, miért nem jelenel megh ennékem az én keserves szomorúságimban? és miért nem segítesz megh engemet a' Te nagy

irgalmaságodban? és miért nem emeled le az én vallaimról az én nagy bűnös terheimet? Oly kegyetlen vagy-é Uram, hogy Te megh nem szánsz engemet nyomorúlt férgedet? Es [133] hogy én Te fiad lévén, Te magad lennél gyilkosom. Tudom Uram, ha egy kis ideigh el hadsz-is, de nem öröcké hadsz el. Uram, én az én erős hitemmel megh foglak tégedet, el sem bocsátlac mind addigh, mígh megh nem halgatz engemet Uram, és míg kedvessen bé nem töltöd az én kívánságimat, es kéresimet melyeket mostan Te elodbe ontok és terjesztek. Te magad parancsoltad Uram [134] hogy a' kic megh terhelettenec és megh nehezítettenec a' bűnöknek terhe mia, hogy csac egyedül Te hozzád Édes Uram JÉsus CHRISTUSOM járúlyonac, és Te megh könnyebítéd és megh szabadítod őket, a' nagy és súlyos bűnnek terhe állól, hogy ökis dicsőítheszenek Tégedet érötte mind öröcké. OH én édes Uram JÉsus Christusom, sok tereh rakodot én reamis, mely engemet igen [135] megh nyomasztot, kintelen vagyok Uram véle, hogy hozzád fussak és járúlyac az én nagy szükségem nec idején, hogy le vegyed rolam az én sok és nagy terhemet es nyavalyaimat, kiért én is mind öröcké dicsírhesselek Tégedet. Nem úntatlac Uram sok szóval, mert tudom minden lelki és testi szükségim előtted vadnac nyilvánban hogy nem mint én előttem is vólnánac. [136] Nem csak a' jelen valók, de még a' jövőndökis azt jól tudom. Kérlek Tégedet én édes Uram JÉsusOM a' Te keserves szent halálodért, könnyörüly rajtam szegény nyomorúlt bűnös férgeden a' Te drágalátos szent vérednek ki ontásáért. Ne hagy engemet e' gonoz világnac, az ő sok és nagy háborúi között, kiben az én bűneimért vesződem, Te töled el szakad[137]nom. Adgy erős békeseget türest igaz hitet és Sz. Lelkedet, igaz és erős reménseget, hogy az ördögh semmi módon megh ne csúfólhasson engemet az ő tagjai által.

A' Te Isteni sz. erödet énbennem erősítsd megh a' te Szent hatalmaddal most és mindenkoron, hogy az ő hamisságival életemen ne vehessen eröt semmimódon és semmiben ne ártthasson énnékem. Noha Uram [138] az ő dühös csalárdsága, mind jó kedvemtől, jó híremtől és nevemtől megh vont ideigh, nem gondolok én azockal, semmitis, mert nem Istenim azok énnékem, és nem segíthetnek énnékem semmit-is azok, és Te töledis nem vonhatnac el engemet semmiképen. Hiszem csak Te légy én velem edes Uram JÉsusom, a' Te nagy kegyelmes irgalmaságod által, megh adhatod énné[139]kem mind ezeket a' Te jó vóltodból, megh tanálom én azokat, kiktől az én gonoz

ellensegim az ördög s-e-világ megh fosztott haragodból. Megh adhatod Uram ismét mind a' jó kedvet mind az erőt, mind a' jó hírnevet-is: mert Te vagy minden jóknak kútfeje, s-Te belöled származic minden jónk. Amen.

MÁS

Jövel én édes megh vál[140]tóm JÉBUS CHRİstusom, dúgd bé, záröld bé az én ellensegimnek az ő hamis ajakokat: fogd megh az ő nyelveket az önnön magoc orczájok pirulására, s-megh szégyenülésére. Rontsd megh az ő álnokságokat, és hazugságokat a' Te dicsőseges igazságoddal. Törd megh kevélységeket fölseges hatalmaságoddal, a' földnek színére, nyomtak le káromlásokkal. Jövel [141] emely föl irgalmaságoddal. Vegy hozzád bocsássad megh az én bűneimet kiket egy csomóban kötvén igaz hitem által ím elődben teszem, vesd a' tengernek az ő mélységes fenekében őket, helt tanálhatsz Te nékiek hová vessed őket. Sok ezer Talentommal bevelkedő Fejedelem az én fillérekémre szomjúhoztál-é, azon kapsz-é, s-a' forogé előtted? nem vagy tudom oly fősvény, hogy Te néked sok lévén, az én [142] kevesemet el vonyad tölem, s-Rabságra vess érette. Elégedgyél megh a' Te nagy irgalmasságoddal, közöld én velemis, mert töb jót tehetsz te én velem a' Te sok jószágodból, hogy nem mint én kedveskedhetném Te néked az én nyomorúságomból, többet bocsáthatsz megh ennékem hogy nem én véthetnék Te néked: nagyob a' Te irgalmaságod, hogy nem az én bűneim: béveb a' Te igasságod, szüköb [143] az én hamisságom. Ved ki azért az én szívemet a' siralomnac s-keserűségnek setét barlangjából, a vigasagnac világos mezejére: megh vettet e' világ, hátra hattanac mindenek, csak a' te szeretetedre marattam: utállyon s-megh vessen bátor minden, csak Te légy velem, s-Te vigasztaly megh elégszem véle. Tellyes életemben indúly el előttem légy Vezérem járjak utánad mind[144]addigh, míglen mutass bé Szent Atyádnac nagy örömmel mondván: Imé az el veszet juhot megh kerestem, és bé hoztam az akólban, hogy nyugodalma lehessen velünc: Holott dicsírhesselek Szent Atyáddal Szent Lelkessel Egy Igaz Istensegben lévén öröckön öröcke, Amen.

MÁS ÁHÉTATOS Imádság

Oh artatlan sz. ha[145]lála Jó UR Istennek, az ő ártatlan sz. fogsága. Artatlan volt Uram a' Te sz. foghságod: örízz és óltalmaz megh engemet e' máj napon

és időmnek minden korán mindennémü fogságtól. Oh ártatlan sz. halála Jó ÚR Istennek: Ártatlan vólt URam a' Te ártatlan keserves kínszenvedésed: De kérlek és imádlac én Téged a' Te ártatlan kínszenvedésedért őrizz megh, óltalmaz megh [146] engemet e' máj napon, és időmnek mindenkorán, minden keserves kínszenvedésektől. Oh ártatlan sz. halála Jó ÚR Istennek, az ő ártatlan sz. vére hullásának az ő érdeme! De kérlek és imádlac én Tégedet, a' Te ártatlan sz. vérednek hullásáért, hogy a' Te ártatlan sz. véred hullásánac érdeméjért, őrizz és óltalmaz megh engemet e' máj napon és mindenkoron mindennémü vérhul[147]lástól. Oh ártatlan sz. halála Jó ÚR Istennek, az ő ártatlan sz. sebei. Ártatlanok voltanac URam a' Te sz. sebeid. De kérlek és imádlac Téged a' Te ártatlan sz. sebeidert, hogy őrizz és óltalmaz megh engem e' máj napon és mindenkoron mindennémü sebektől. Oh ártatlan sz. halála Jó UR Istennek az ő artatlan sz. halála: artatlan vólt URam a' Te [148] sz. halálod. De kérlek és imádlac én Tégedet a' Te sz. halálodért, őrizz és oltalmaz megh engemet e' máj napon és időmnek mindenkorán, mindennémü haláltól. Amen.

MÁS IGEN SZÉP

Az én lelkemnek keserüségében szóllok Te néked ÚR Isten, és minden nyomorúságimról vallást tészek [149] előtted. Betegh vagyok, a soc nyomorúságghban el fogyatkozot az en életem, a' csontaim mint egy sotóban megh törötttettenek. Hozzád folyamodom, hozzád futoc azért Orvoshoz: ÚR Isten gyógyíts megh, és megh gyógyúloc: tarts megh és megh tartva lészek: és mivel hogy benned bíztam megh ne szégyenültessem. Ki vagyok URam ki ellen bízvást szóloc Te néked? Bűnös vagyoc, bűnben fogantattam [150] bűnben születtem és nevedtem föl, megh senyvedet dogh rothadasnac edénye, férgeknek eledele. Micsoda nagy gyözedelmed, ha diadalmaddal győzendesz megh engem, ki erőtlénb vagyoc Te náladnál, a' szelektől ide s-tova hányattatot nád szál? Irgalmaz énnékem, és a' ganejből emely föl nyomorúltat. Ha teczik URam nyilván szóllok: nem illic, hogy fuss én tölem; de hozzád folya[151]modom, mert te vagy az én Istenem: a' Te tested az én testemből való és a' Te csontaid az én csontaimból: a' Te Szent Atyádnac jobjáról le szálván az én emberségemhöz hasonlítottál, Isten lévén emberré löl: melyet miért cselekedtél egyébért, ha nem hogy nagy bizodalommal Te hozzád futnác mint Atyánkfiá-

hoz, és hogy a' Te irgalmasságodat és Istenségedet velünc közlenéd. Kely föl an[152]nakokaért UR Isten segíts megh, kely föl, és ne vess el előled mind öröcké. Amen.

MÁS

URAM JESUS CHRISTUS könyörűly rajtam szegény bűnös férgeden, mert nincsen az égh alat más név a' ki által idvözülhessek hanem csak a' JESUS név által; mely a' Te sz. neved légyen én velem JESUS mikor [153] bűnben esem. Légy envelem JESUS mikor hozzádtérek. Légy velem JESUS mikor vígyázoc. Légy velem JESUS mikor aluszom. Légy velem JESUS mikor szerencsétlenségben és nyomorúságban vagyoc. Légy velem Jésum, mikor betegh vagyoc: Légy velem Jésum, mikor egészseghben vagyok. Légy velem édes JÉSUMOM, mikor az ördögh a' gonosz világh és a' test kísérget enge[154]met. Légy velem JESUS az én tellyes életemben: légy velem JESUS kiváltképen mikor az halállal tusakodom. Legy velem JESUS mikor e' világból ki múloc. Légy velem JÉSUM az ítéletkor. Legy velem JESUS az öröcké való dicsőseghben.

OH elegendő kazdaghságh JESUS CHRISTUS és szünetlen való gyönyörűsege azoknac a' kíc Téged igaz hitből és szívből szeretnek: [155] mikor velem vagy, akkor mindenem vagyon, és mindenekkel bévelkedem, és Te kívülleted semmim nincsen: Es mi haszna az én lelkemnek abban, ha szintén az egéz világh mind övé vólna és Te ÚR JESUSOM nem vólnál enyim, karhozatot nyernék. Azert kérlek Tégedet ezt a' Te idvöseges sz. nevedet URAM JESUS CHRISTUSOM írd bé a' Te sz. véreddel az én szívemben, hogy öröcké szí[156]vemben maradgyon. Te légy én URam és JESUSOM ennékem mind megh váltóm, Idvözítóm, és öröcké való bődogságom, és örömem mind öröcké. Amen.

A' KERESZTNEC elő számlálása, és mindent békével el szenyvedésért való könyörges

Mutasd megh URAM ennékem az én életemnek végét, és add tuttom[157]ra az én napjaimnac számát. Nemde rövid időn nem végesztetiké az én életem, és annac napjainac kicsínsege?

Mert el unta lelkem az én életemet: mert micsoda élet az, az hól szüneti nincsen a' nyomorúságoknak, az hól mindenek rakvák megh vetet töröckel és ellensegeckel?

Egyik próba aligh távozhatic el, a' másic mingyárt ott éri: de mégh az elébbi sem mult el, és legh ottan rementelenül más többec érkezec.

[158] Segíts megh azért engem én URam Istenem, mert az én ellensegim megh környékeztéc az én lelkemet, innét testem, onnét az ördögh, amonnan e' világh ál, erőszakot tésznek keresvén lelkemet. Testemtől él nem álhatoc, el sem taszíthatom, mert hozzám vagyon köttetvén, megh ölnöm nem szabad, táplálnom köl, midön ötet hizlalom, ellensegetem magam ellen éltetem.

Az világh minden felől bé paláncol engemet, és testem[159]nec ötféle ablakin, úgy mint: látáson, halláson, kóstoláson, szagláson, és tapasztaláson, az ő nyilaival sebesít engemet: de ugyan azon ablakokon az halál-is bé futamodic az én lelkembe: az ördöget nem láthatom, ő töle annyival kevesebbet óltalmazkodhatom, megh vonta iyét idegével és abba vetette nyilát, hogy hírtelen megh sebesíthessen engemet, beszélget hogy el röjtse törét, ezt mondván: Ki láthatna megh ezeket, és [160] ki venné eszébe? Valahová térülöc, semmi bátorságh nincsen; a' Test súgh fülembe lágyságot, a' világh hívságot, az ördögh keserüset; e' világh világi negéndessegekről, föl fuvalkodságokról, nagyra vágyásról, az ördögh penigh izgat haragra, gonozra, és lelkemben szomorúsára. Imé az hitetlenec, és a' megh ejtök velem vadnac URam, és a' merges Scorpióckal vagyon la[161]kásom. Jaj ennékem, mert az én lakásom igen mesze esék, idegen nemzetsegh közé juta megh maradásom, sok ideigh más hajlekában vólt lakása az én lelkemnek és ilyen kegyetlen vóltomban semmit magamban nem találóc, a' mihöz köllene bíznom, mert én szívem héaba való bújdoso, és alhatatlan, minden megh ingonál ingób, szamtalan felé vonyatic: ide-s-tova szám[162]talan felé futoss, és midön idestova bujdosic, sohúlt nyugodalmat nem találhat: Mert miképen a' malom eresztetvén hamarsághgal fút, és semmit megh nem vét, de valamit reá öntenec megh örli: ha penigh semmit nem öntenec reá, magát emészti megh; Igy az én szívem mindenkor mozgásban vagyon, és soha nyugodalma nincsen: keserves gondolat szomorí[163]tya, tisztatalanságh undokítya, hiában valóság nyughatatlankodtattya, és fáraszttya ötet, midön jövendő örömet megh gondollya, sem a' Te segítsegedet nem keresi, a' mennyei dólgoznak szerelmétől el-távozc, és földieknek szeretetiben foglaltatic: midön penigh ki

fejtí azokból magát, ezekben elegyedic, hívságh foglallya el ötet, nyughatatlan-ságh hordozza, a' go[164]noz kívánságh édesgeti, a' gyönyörűsegh hitegeti, a' bujaságh förtezteti, az írügysegh satollya, az haragh haboríttya, a' szomorúságh keményképen gyötri, és így mindenképen nyomorúltúl mindenféle vétkekben, be burítottat, néha csak akarmi semmire kellő dologbanis nagy kísérteti támad.

Én boldogtalan ember kicsoda szabadít megh en[165]gemet az halálhoz közölítettet testtől? En-nékem Uram, mindezekben el köl esnem, ha Te segítséggel melettem nem léssesz. Könyörűly azért Uram, könyörűly én rajtam, és ments ki a' sarból engemet, hogy oda ne merüllyek, se ne maradgyac ennyire el vetettet, szabadítsd megh én Istenem az én ellenségitől és azoktól kíc gyü[166]lölnek engemet; mert el hatalmaztanac én rajtam; De Te Uram szabadíts megh a' vadászoknac töréből, karomkodó nyelvektől, hogy vallást tegyünc rólad ezt mondvan: Aldot az UR Isten, a' ki nem adot minket az el szaggatasra az ő fogoknac: a' mi lelkünc megh menekedet, mint a' madárka, a' vadászoknac törétől; a' tör el rontattatot mi penigh megh [167] szabadúltünc Te általad Uram mind öröcké aldandó Isten, Sz. Fiaddal, és Sz. Lelkeddel. Amen.

Örök Mindenható Kegyelmes Úr Isten, mennek földnek Teremtője a' mi URünk Jésus CHRístusnac szerelmes Sz. Atya; halágot adünc mi Te Sz. fölsegednek, mindennémü [168] hozzánc való kegyelmes jó voltodért, hogy minket e' világra a' Te személyedre teremtetél, föl tartottál, neveltél és megh váltottál a' Te Sz. fiadnac halálával a pokólbéli ördöghnec hatalmaságából, és annak fölötte hogy, minket ez éjelis (*estvekedigh*) (*e'z naponis*) megh öríztél és megh tartottál, minden némü lelki és testi veszedelmektől, hogy egézség[169]gel és békeséggel hoztál ez máj napra, legyen hála Te szent Istenségednek, Te szent fölsegednek, kezében ajánlyuc ez éjelis (*e' naponis*) a' mi lelkünket testünket, minden ajandékiddal egyetemben.

Könyörgünc Te sz. fölsegednec, bocsásd megh a mi büneinket és örízz megh ellened való bünben eséstől: adgyad a' Te Sz. Lelkedet, hogy e' máj na[170]ponis (*éjelis*) és minden időben élhessünc Te Sz. nevednek tisztességére, lelkünknek idvőségére, felebarátünc epületire; Örízz megh lelki testi veszedelemtől; a' pokólbéli ördögnec minden csalárdságotól, gonoz emberek gonoz szandékoktól, dög haláltól, hirtelen haláltól, minden nyomorúságoktól, két-

ségben eséstől és kárvallásoktól. [U]gy tegy mi velünc kegyelmes Istenünc a' Te áldot szerelmes Sz. fiadért Urunc Jesus Christusért. Amen.

[171] Irgalmas örök ÚR Isten, ne büntess engem a' Te haragodban és ne pörölly én velem Te szolgáddal, hanem légy kegyelmes nékem, es bocsásd megh az én bűnemet.

Ram gonoszúl cselekedtem előtted, és mesze el tértem volt előtted, de téry ismét hozzám kegyes Atyám a' Te Szent neve[172]dért: ne emlékezzél megh az én iffiúságomnac vétkeiről, hanem inkább a' Te kegyelmeségedről, mely öröktől fogván vagy, mert jó es igaz vagy, és azért tanítod a' bűnösöket a' Te útaidra, hogy megtérven Te hozzád, esmérjenec Tégedet igaz Istent, es a' kit bocsátál az UR Jésum CHristust. Ram [173] adgy értelmet énnékem, és igazgass engem igazságodban ne számláll engem az el kárhoztac közibe, mert nem dícsírnek azok Tégedet, kíc vadnac pokólbán, de söt idvözits engemet, a' CHristus Jésumnac kegyelme által, és en mind öröcké dícsírlec Tégedet én Kegyeles Atyám. Amen.

[174] *Ez Világból, Boldogh Kimulasunkert Való, abétatos Könyörges*²⁰

OH mindenhatto, öröken valo irgalmas es könyörülő Vr Isten emberi nemzert megh feszéttetet *JESVS Christusnak* szent Attya, kerünk tegedet az te egyetlen szent *Fiadnak* sebeiert, gyo[175]gyecz megh mai napon lelkünknek minden sebeit, es oltalmaz megh minket kegyelmessen, ma, es életünknek minden napjaiban, halálos büntől, minden utálatossághtól, világhi szegyetől, es minden lelki, es testi kártól. Oltalmaz minket mind örök[176]ke az pokolbeli kinoktoll. Irgalmas Vr Isten, agy mi nekünk ma, es életünknek minden idejeben jo ép elmett csak azoknak meghgondolására, es meghcselekedésére, a' mellyek tecsenek te Isteni felségednek, hogy soha a' te szent szerelmedtől és dicsősegedtől el ne vállunk.

[177] Oh irgalmas Vr Isten, oh könyörülő Isten, oh nagy joságu Isten, az te egyetlen egy szent *Fiadnak* keserves halálaert, oltalmaz minket minden időben, hirtelen, veletlen, és gonosz haláltól, de inkább agy mi nekünk jo, és szent halált. Engedgyed hogy az te [178] irgalmasságid-szerént halyunk megh, es adgyad hogy soha addigh megh ne hallyunk, migh te szent-Felségednek tellyes-

²⁰ Más kéz, mint az eddigiek.

képpen kedveben nem leszünk, es az te szent színed előtt kegyelmet nem találunk; hogy ekképpen a' te sz. dicsőségedben be mehessünk, a-holott *tegedet színről színre nezní fogunk, mind örökeken. Amen.*

János Rimay's(?) prayers

The paper contains the literal transcription of the prayers to be found in the manuscript named *János Rimay's prayerbook* (kept at the Department of Manuscripts in the Library of the Hungarian Academy of Sciences), with an introduction about the volume and its literature. Though the manuscript can be connected to his circle, none of the prayers and hymns in it were written by János Rimay, therefore the name *Rimay-codex* would be more appropriate instead of *János Rimay's prayerbook*. The introduction describes the physical features of the manuscript as well as the characteristics of the five hands having worked on it, and raises the possibility that the copying of the prayers had not been finished. The paper also provides an index of content and incipit of the prayers.

BOGÁR JUDIT

*Illyés István Zsoltári és halottas énekeihez**

Illyés István 1693-ban Nagyszombatban megjelent munkája, ahogyan azt a kötet elején álló címlap is mutatja, három részből áll: *Zsoltári énekek a magyar anyaszentegyház vigasztalására és halottas énekek a szomorú temetések alkalmatosságára, hozzáadotván rövideden a jól meghaláshoz való készület.*¹ Az egyes részek külön címlappal is rendelkeznek – a megjelenés helye és ideje csak ezeken szerepel –, lapszámozásuk önálló. A zsoltárokhoz és a halotti énekekhez kotta vagy nótajelzés is tartozik, a harmadik egységben gyakorlati útmutatás és imádságok olvashatók.

A *Zsoltári és halottas énekek*kel kapcsolatban általánosan elfogadott vélemény, hogy Illyés főként protestáns forrásokból merített a kötet összeállításakor, azonban a források összegyűjtése, Illyés változtatásainak pontos feltérképezése, a szövegek részletes összevetése még nem történt meg.² Minderre e tanulmány sem vállalkozik, inkább csak néhány szemponttal, észrevétellel kívánja kiegészíteni az Illyés-szakirodalmat.

A *Zsoltári énekek* Szécsényi György esztergomi érsekhez szóló ajánlását így kezdi Illyés:

Isten kegyelméből és a Nagyságod kegyelmes engedelméből ezelőtt hat esztendővel, még plebanuskodásomban, a *Katekismust* LV. tanításokra osztván, a magyar község oktatására és őket élő nyelvvvel tanító *plebanus* társaim

* A szerző az MTA–PPKE Barokk Irodalom és Lelkiség Kutatócsoport tagja.

¹ A címetek és énekszövegeket mai helyesírás szerint közlöm.

² Néhány zsoltár vizsgálata: SZELESTEI NAGY László, *Katolikus népdalok a 17. század végén = A magyar költészet műfajai és formái a 17. században*, szerk. ÖTVÖS Péter et al., Szeged, [k. n.], 2005, 175–179; FARMATI Anna, *Strófikus zsoltárok a XVII. századi katolikus énekgyűjteményekben*, Nyelv- és Irodalomtudományi Közlemények, 2008/1, 25–41; MILLEI Rita, *Illyés István zsoltárparafrázisai = A zsoltár a régi magyar irodalomban: A Csurgón 2007. május 24–27-én tartott konferencia előadásai*, szerk. PETRŐCZI Éva, SZABÓ András, Bp., KRE, L'Harmattan, 2011 (Károli könyvek: Tanulmánykötet), 279–301; UÓ, *Az Illyés-parafrázisok és forrásaik textológiai megközelítése = Misztika a 16–18. századi Magyarországon*, szerk. BOGÁR Judit, Piliscsaba, PPKE BTK, 2013 (Pázmány Irodalmi Műhely: Lelkiségtörténeti tanulmányok, 5), 211–234.

könnyebbségére, jóakaróim jóvállásából kibocsátottam vala;³ igyekezvén azon is, hogy a magyar anyaszentegyház vigasztalására és iskolamesterek, vagyis *Cantorok* alkalmatosságára énekeskönyvet kibocsássak: mivel nyomtatott énekink, főképpen vasárnapokra és halottak temetésére szűkebben vannak; hanem nehéz munkával és sok fogyatkozással kézzől kézre maradtak és íratnak meg a jó formában és magyarsággal felkészült énekek is (hogy ne szóljak most az eretnek *Gradualékról* és *Funeralisokról*, melyek a *catholicus* iskolamesterek kezében is helyesleg, látom, forognak). De még eddig ezen szándékomat végbeinni nem érkeztem. Most azért, amely zsoltári dicsőíteteket magyar *rhythmusokba* foglaltam, és halottas énekeket nem kevés jobbítással egybe szerzettem [...].⁴

A keresztyén olvasót pedig többek közt az alábbiakról tudósítja:

Azokáért, amely énekeket és zsoltárokat tíz esztendeig való plebanusságomban nem kevés fáradtsággal öszveszerzettem, de még eddig utolsó kezemet, sok egyéb foglalatosságim miatt azoknak kibocsátására nem tehettem: ím, most nem mind ugyanazokat (mert foglalatosságim nevelkedvén, nem érkezem), hanem amelyeket legszükségesebbeknek ítéltem, úgy mint némely zsoltárokat és halottak temetésére szerzett énekeket (mellyeket tudniillik a plebániákon gyakoroltatni láttam) nyomtatásban kiadom [...] És hogy eziránt az eretnekséggel bőves idegen Gradualékat és Funeralisokat is, melyek a *catholicus* iskolamesterek kezében is, látom, forognak, és templominkban helyesleg énekeltetnek (de az Anyaszentegyházban nem különben illenek, mint a farkasbél az hegedű bárányhúrok között, avagy Dágon az Úr szekrénye mellett), kezeiből, a *Synodalis Constitutiók* szerint, amennyire lehet, kivehessem.

Notájokat, amint tudtam, mind inkább megtartottam; sőt, kezdeteket is, hogy akik azokhoz szoktak, mindjárt kezdetekből tudhassák. Egyebaránt, a Szent Bibliának bötűjéhez, amennyire érkeztem, a zsoltárokat alkalmaztatam, kihagyván sok egyéb olly verseket, melyek ott írva nincsenek, hanem némely Compositoroktól, idegen és eretnek értelemmel is hozzáadattak.⁵

A *Halottas énekek* előszavában is rosszallóan utal a protestáns gyűjtemények használatára Illyés:

³ ILLYÉS István, *Lelki téj, avagy catechismus*, Nagyszombat, Academiai bötűkkel, 1686.

⁴ ILLYÉS István, *Zsoltári énekek*, Nagyszombat, Hörman János, 1693,)o(2r–v.

⁵ *Uo.*,]o(5v–)o(6r].

Egy kis magyar funebraliska (újítók munkája, noha a mi énekeinkből is valamely változással tettek oda) sűrűg-forog, látom, még a catholicus oskolamesterek kezében is (és e lőn egyik oka, amint I. részben, az ajánlólevélben jelentettem, ezen fáradságomnak). [...] Az okáért, amelly énekeket az említett Funebralisból vettem, az olyan szerfelett való és vakmerő biztatásokat timporálván, *catholicus sensusra* értelemre alkalmaztattam.⁶

Ennél konkrétabb forrásokot Illyés nem említ, különféle bibliográfiák és incipitmutatók (RPHA,⁷ RMNy,⁸ RMKT⁹) segítségével azonban az énekek nagy része korábbi protestáns és katolikus énekeskönyvekből azonosítható. A katolikus énekeskönyvek közül a legtöbb egyezést Kájoni János *Cantionale catholicum*ával (Csík, 1676) találjuk. A szakirodalom ezt Illyés csíkszentgyörgyi származásával és csíksomlyói iskolaéveivel magyarázza,¹⁰ Illyés krónikás önéletrajzából¹¹ viszont kiderül, hogy csak az 1666–1667-es tanévet töltötte

⁶ ILLYÉS István, *Halottas énekek*, Nagyszombat, Friedl János, 1693,)(9)(–)(10)(.

⁷ *Répertoire de la poésie hongroise ancienne: Manuel de correction d'erreurs dans la base de données*, dir. Iván HORVÁTH, assist. Gabriella H. HUBERT, Paris, Nouvel Objet, 1992 (Ad corpus poeticarum), I–II; <http://rpha.elte.hu>.

⁸ *Régi magyarországi nyomtatványok*, I–IV, szerk. BORSA Gedeon et al., Bp., Akadémiai, OSZK, 1971–2012.

⁹ *Régi magyar költők tára. XVII. század*, I–XVI, szerk. KLANICZAY Tibor et al., Bp., Akadémiai, Argumentum, Balassi, 1959–2000.

¹⁰ DOMOKOS Pál Péter, *Énektanítás Csíksomlyón a 18. század elején = „Mert ezt Isten hagyta...”*: *Tanulmányok a népi vallásosság köréből*, szerk. TÜSKÉS Gábor, Bp., Magvető, 1986, 397; PAPP Géza, *A XVII. század énekelt dallamai*, Bp., Akadémiai, 1970 (Régi Magyar Dallamok Tára, 2) [a továbbiakban: RMDT II], 45.

¹¹ *Illyés István krónikája*, közli KNAUZ Nándor, Magyar Sion, 1865, 809–832, 881–919. Eszerint az eredeti kézirat címe *Memoriale chronologicum privato usui conscribentis, Stephani Illyés; potissimum deserviens. Ab Anno 1650;* lelőhelye az esztergomi főszékesegyházi könyvtár (jelzete: G. J. VI. 24.). Domokos Pál Péter által készített magyar fordítása (gépiratban) a Zenetudományi Intézetben található (DOMOKOS Pál Péter, *Illyés István élete és zenei munkássága*, jelzet nélkül). Ennek alapján Illyés István 1650 decemberének végén született Csíkszentgyörgyön. Az iskolát 1658-ban kezdte, 1666–1667-ben Csíksomlyón, 1667–1668-ban Ungváron tanult, és itt került sor a bérmlására is. 1668 és 1670 között Szepeshelyen szintaxist és poézist, 1670–1671-ben Pozsonyban poézist és retorikát tanult. 1671-ben a Pazmaneum diákja lett, itt végezte el a logikát és filozófiát, és szerzett magisteri címet. 1674-ben Rómába ment tanulni, ahol 1677. február 24-én áldozópappá szentelték. 1678-ban hazatért Rómából, s Nagyszegen (Nádszegen), majd 1684-től Püspökiben lett plébános. 1685-től Nagyszombatban egyházjogot tanított. 1688-ban esztergomi kanonok és somorjai plébános, 1689-ben honti főesperes, 1690-ben zólyomi főesperes, 1691-ben szenttamási prépost és szentjobbi apát, 1693-ban esztergomi örkanonok lett. 1694 őszén egyházlátogatást végzett a pozsonyi főesperesség területén a beteg Senczy István prépost helyett. 1696-ban esztergomi éneklő kanonok, 1699-ben a nagyszombati aka-

Csíksomlyón, azután elkerült Erdélyből. Hogy mit ismert meg ez idő alatt a helyi énekkincsből, nem tudni (Kájoni akkoriban már készülő kéziratos énekgyűjteményében, a *Hymnarium*-ban annak tartalomjegyzéke szerint mindössze két olyan ének található, amely Illyésnél is előfordul¹²), mindenesetre figyelemre méltó, hogy később Nagyszombatban nem az ottaniakat, hanem a szülőföldjén megjelent énekeskönyvet használta elsősorban. A *Cantus catholici*-kiadásokban (Nagyszombat, 1651, 1675; Kassa, 1674) ugyanis csak néhány, Illyésnél is szereplő éneket találunk. Öt szöveg forrása a korábban Nyéki Vörös Mátyásnak, újabban Kecskeméti Istvánnak tulajdonított¹³ *Tintinnabulum* (első kiadása: Pozsony, 1636).

Illyés István az énekek dallamáért (kétszer a szövegéért is) tizenhétyszer irányítja a kötet használóját korábbi énekeskönyvhöz, pl. „Lásd a régi Cantionaléban fol. mihi 137. In recentiori edit. Tyrnav. anno 1675.” vagy „Lásd a Régi Cantionaléban. pag. 191.”¹⁴ Valamennyi utalás az 1675-ben Nagyszombatban kiadott *Cantus catholicus*-re vonatkozik, az Illyés által megadott lapszámok annak lapszámaival egyeznek. A négy végső dologról szóló énekek előtt megjegyzi, hogy „Ha ki ezekről többet kíván, talál a Régi Cantionaléban, a folio 172.”¹⁵ Illyés énekei közül csak azok szerepelnek az 1675-ös *Cantus catholicus*-ben, amelyeknél utal erre (érdekes, hogy ez esetben ilyen precízen jelöli a forrást, míg más, jóval nagyobb mértékben felhasznált köteteket egyáltalán nem nevez meg). Egyetlen kivétel a *Teremtett állatok, minden alkotmányok* kezdetű ének, amelynél azonban olyan nagy mértékű az átdolgozás, hogy talán emiatt nem említi. Azoknak az énekeknek egy része, amelyeknél a *Cantus catholicus*-re hivatkozik Illyés, nincs meg Kájoninál,¹⁶ máshol Kájoni nem közöl kottát vagy nótajelzést,¹⁷ néhány esetben más dallamot ad meg,¹⁸ de az is előfordul, hogy a *Cantus*

démián az Angyalok Királynéjáról elnevezett kongregáció rektora, 1703-ban szendrői püspök, 1707-ben esztergomi olvasó kanonok, 1708-ban nagyprépost címet kapott.

¹² A versgyűjtemény szövegéhez való hozzáférés lehetőségét köszönöm Réger Ádámnak.

¹³ RÉGER ÁDÁM, *A Tintinnabulum Tripudiantium szerzője és forrása*, Irodalomtörténeti Közlemények, 2014, 77–98.

¹⁴ ILLYÉS, *Zsoltári énekek*, i. m., 3, 108. – További hivatkozások: Uo., 18, 35, 40, 49, 51, 63, 120, 131, 146, 159; UÓ, *Halottas énekek*, i. m., 29, 33, 58, 150, 158.

¹⁵ ILLYÉS, *Halottas énekek*, i. m., 141.

¹⁶ ILLYÉS, *Zsoltári énekek*, i. m., 18, 40, 49, 131; UÓ, *Halottas énekek*, i. m., 158.

¹⁷ ILLYÉS, *Zsoltári énekek*, i. m., 63, 120; UÓ, *Halottas énekek*, i. m., 33, 150.

¹⁸ ILLYÉS, *Zsoltári énekek*, i. m., 3, 159; UÓ, *Halottas énekek*, i. m., 29.

*catholic*ben és Kájoninál ugyanaz a nótajelzés vagy a kotta,¹⁹ egyszer pedig a nótajelzés ugyan más, de a dallam ugyanaz.²⁰ Hogy a Kájoninál nem szereplő szövegek vagy dallamok esetében miért a *Cantus catholicus*re hivatkozik Illyés, érthető, a meglévőknél pedig talán az lehet a magyarázat, hogy Nagyszombatban egyes énekeket más dallamra énekeltek, mint Erdélyben, és hogy a helyben megjelent énekeskönyvhöz könnyebb volt hozzájutni, mint a csíki ferencesek kiadványához.

Bár a szakirodalom szerint nem állapítható meg, hogy Illyés milyen protestáns énekeskönyveket használt forrásként,²¹ azért a kérdés feltehető: van-e köztük olyan, amelyikben ha nem is minden, de a legtöbb Illyés-ének megtalálható, vagy amelyikben a többihez képest nagyobb számban fordulnak elő Illyés-énekek. A válasz több okból sem egyszerű: a gyülekezeti énekeskönyvek 1635 utáni újabb kiadásai kevés módosítással többnyire az előzőek anyagát tartalmazzák,²² ráadásul a könyvtári katalógusokban ugyanazon edíciók fennmaradt példányaiként nyilvántartott kötetek néha nem egyformák.²³ Az RPHA-t, az RMNy- és RMKT-kötetek incipitmutatóit, illetve az 1670 (eddig tart jelenleg az RMNy) és 1693 (ekkor jelent meg Illyés kiadványa) közötti protestáns énekeskönyveket²⁴ végignézve úgy tűnik, az 1654-es²⁵ lőcsei énekeskönyv az, amelyben a legtöbb Illyés-ének szerepel. Ez a gyűjtemény (az 1635-ös lőcsei

¹⁹ ILLYÉS, *Zsoltári énekek*, i. m., 35, 51, 146; UÓ, *Halottas énekek*, i. m., 58.

²⁰ ILLYÉS, *Zsoltári énekek*, i. m., 108.

²¹ Pl. *Magyarország zenei története, II: 1541–1686*, szerk. BÁRDOS Kornél, Bp., Akadémiai, 1990, 172.

²² H. HUBERT Gabriella, *A régi magyar gyülekezeti ének*, Bp., Universitas, 2004 (Historia Litteraria, 17), 102.

²³ Az 1654-es lőcsei énekeskönyvnek az MTAK-ban őrzött címlap nélküli példánya (jelzete: RM I 4r 287) himnuszokkal kezdődik, ez a könyvtár online katalógusa szerint az 1652-es lőcsei kiadás része. Ezt követik Szenci Molnár Albert zsoltárai külön címlappal, rajta 1652-es lőcsei megjelenési adatokkal. A kötet harmadik része címlap nélküli, a katalógus szerint ez az 1654-es lőcsei énekeskönyv, amely zsoltárokat, ünnepi és egyéb dicséreteket, majd külön címlappal (Lőcse, 1654), de folytatódó lapszámozással halotti énekeket tartalmaz. – Az OSZK-nak a kolozsvári példányról készült mikrofilmjén (jelzete: FM2/884) a kötet eleji címlapon az 1654-es évszám szerepel, a himnuszokat újakezdődő lapszámozással a (nem Szenci-féle) zsoltárok, ünnepi és más dicsérek, valamint külön címlappal, de folytatódó lapszámokkal a halottas énekek követik. Ezek után található Szenci Molnár zsoltárkönyve külön címlappal, amelyen azonban csonkasága miatt az évszám nem látszik. – Az RMNy szerint az énekeskönyvnek 1652-es kiadása nem volt, az 1654. évit az 1652-ben nyomtatott zsoltárkönyvvel együtt hozták forgalomba, ezért tüntették fel a közös címlapon Szenci zsoltárait is (RMNy III. 2532).

²⁴ Ld. H. HUBERT, i. m., 216–261, 265–267.

²⁵ *Keresztényi isteni dicsérek*, Lőcse, Brewer Lőrinc, 1654.

kiadást követve) református és evangélikus eredetű énekeket egyaránt magába foglal; kis graduált, gyülekezeti és temetési énekeskönyvet, továbbá Szenci Molnár Albert *Zsoltárkönyvét* tartalmazza.²⁶ Többlete az Illyésnél is meglevő énekek tekintetében mindössze egy tétel az 1635-ös gyűjteményhez képest: a *Síralmas nékünk minden életünk* kezdetű ének (Illyésnél: *Síralmas nékünk földön életünk*). Az 1654-es énekeskönyvvel azonos tartalmú az 1675–1676-os lőcsei,²⁷ ennek azonban nincs minden fennmaradt példányához hozzákötve Szenci Molnár *Zsoltárkönyve*, bár a címlap ígéri.²⁸ A továbbiakban az egyszerűség kedvéért az 1654-es kiadásra hivatkozom. (Illyés kötetében egyébként csak néhány Szenci-zsoltár szerepel, ezeket természetesen más gyűjteményből, önálló Szenci-kiadásból is vehette – Kájonitól nem, mert nála nincs meg mind.)

A *Halottas énekek*hez emellett Illyés egy másik protestáns gyűjteményt is felhasznált: a kötet előszavában egy általa kis magyar funebraliskának nevezett protestáns temetési énekeskönyvet említ, amely „avval dicsekedik, *in praefatione*, hogy az ilyen régi istenes szokásokat [a halottakért könyörgő verseket] már a mi magyar nemzetünk nagy részre, a több pápistasággal, azaz pápistáktól szokott ceremóniákkal letette”.²⁹ A gondolat Újfalvi Imre temetési énekeskönyvének³⁰ előszavában szerepel először, amelyet a későbbi edíciók is átvesznek. Ezek közül az 1692-es kolozsvári kiadásban³¹ található néhány olyan Illyés-szöveg is, amely a korábbiakban nem fordul elő. Ennek előjáró beszédében így szerepel az idézett gondolat: „A mi szegény nemzetünknek nagy része, Isten kegyelméből, e ceremóniákban némellyeket a több pápistasággal letött; némellyeket még megtart [...]”.³²

A csak bennük előforduló szövegek miatt úgy tűnik tehát, hogy Illyés az 1654-es (esetleg 1675–1676-os) lőcsei és az 1692-es kolozsvári énekeskönyvből

²⁶ Uo., 205–207. – A Szenci-zsoltárokkal kapcsolatban ld. a 23. jegyzetet.

²⁷ *Keresztényi isteni dicsőretek*, Lőcse, Brewer Sámuel, 1675–1676. – H. HUBERT, *i. m.*, 221.

²⁸ Pl. az OSZK (jelzete: RMK I. 1183, mikrofilm: FM2/3142) és az MTAK (jelzete: Ráth 337) példánya nem tartalmazza Szenci *Zsoltárkönyvét*. Más fennmaradt példányokhoz későbbi kiadású *Zsoltárkönyvet* kötöttek (H. HUBERT, *i. m.*, 219–220).

²⁹ ILLYÉS, *Halottas énekek*, *i. m.*, (9).

³⁰ *In exequiis defunctorum: Halott temetésekorra való énekek*, Debrecen, 1598. – E kiadásból példány nem ismert, az előszó szövegét a következő, 1602-es kiadás őrizte meg: *In exequiis defunctorum: Halott temetésekorra való énekek*, Debrecen, Lipsiai Pál, 1602, A2r.

³¹ *In exequiis defunctorum: Halott temetésekorra való énekek*, Kolozsvár, Veresegyházi István, 1692.

³² Uo., A2v–A3r.

biztosan merített. E két gyűjteményben az Illyésnél szereplő összes protestáns eredetű vagy protestáns énekeskönyvekben előforduló ének megtalálható, ez azonban természetesen nem jelenti azt, hogy a fentiekén kívül más protestáns gyűjteményt ne használhatott volna.

A szakirodalomban eltérő számadatokat találunk arról, hogy Illyés gyűjteménye hány éneket tartalmaz. A *Magyarország zenei története* szerint a zsoltárok közt nyolcvanöt, a halotti részben hatvankilenc ének szerepel. Domokos Pál Péter nyolcvanhat zsoltári és hetvenhárom halotti éneket, Holl Béla pedig hetvenhét zsoltárt és összesen százhatvankilenc éneket említ.³³ Az alábbi táblázatokban a zsoltári énekeknél nyolcvanhat, a halottiaknál hetvenegy tétel található. Az eltérések az esetleges elszámolásokon túl azzal magyarázhatók, hogy Illyés néhányszor csak az ének címét adja meg, de a szövegét nem közli. A *Zsoltári énekek*ben a 101. *zsoltár* esetében az 1675-ös *Cantus catholicus*hez irányítja az olvasót, a 150. *zsoltár* után pedig még nyolc egyéb éneket is közöl. A *Halottas énekek*ben az 50. *zsoltár* címe után a *Zsoltári énekek* megfelelő helyére utal, az utolsó ének (*Oh, szomorúságnak, napja siralomnak*) szövege pedig korábban már szerepelt a 98–100. lapokon, de ott kimaradt a kottája, s itt pótolja.

Az alábbi két táblázat azt mutatja be, hogy Illyés István zsoltárai és halottas énekei közül mi vagy minek a forrása, változata található meg az 1654-es lőcsei, illetve az 1692-es kolozsvári énekeskönyvben, továbbá Kájoninál vagy más katolikus kiadványban (a *Cantus catholici* 1674-es vagy 1675-ös kiadásában vagy a *Tintinnabulum*ban).³⁴ Az utolsó oszlopban „CC 1675 nj” jelölés áll, ha az illető ének nótajelzésében Illyés az 1675-ös *Cantus catholici* valamely dallamára utal, de maga az ének nem található meg benne, a „CC 1675” pedig azt jelenti, hogy az adott Illyés-ének szövege is olvasható a *Cantus catholicus*ben. A zsoltárok és a halottas énekek külön táblázatban szerepelnek, a sorszámozás a külön is vizsgálhatóság érdekében az előbbieknél 001-gyel, az utóbbiaknál 101-gyel kezdődik. (A táblázatokban használt rövidítések: Kvár – Kolozsvár; CC – *Cantus catholicus*; nj – nótajelzés; Tint – *Tintinnabulum*; vsz – versszak.)

³³ *Magyarország zenei története*, i. m., 172; DOMOKOS, *Illyés István...*, i. m., 41, 43; HOLL Béla, *A magyar nyelvű zsoltárénekek katolikus hagyománya* = H. B., *Laus librorum: Válogatott tanulmányok*, vál., szerk. MONOK István, ZVARA Edina, Bp., METEM, 2000, 51.

³⁴ A további előfordulásokról a 7–9. jegyzetben említett művekből lehet tájékozódni.

Zsoltári énekek

sor-szám	zsoltár	incipit	lap-szám	Lőcse 1654	Kvár 1692	Kájoni 1676	CC/ Tint
001	1.	Boldog az olyan ember az Istenben	1–2	+		+	
002	2.	Szent Dávid próféta második énekében	3–5	+		+	CC 1675 nj
003	2.	Zúgódik, dúl-fúl magában a világ	5–8	+		+	
004	3.	A Szent Dávid nagy háborúságában	8–9	+		+	
005	4.	Midőn az Istent segítségül hívtam	9–11				
006	5.	A Szent Dávid ötödik énekében	11–13	+			
007	6.	Szent Dávid Király bűnei ellen így panaszkodik	13–15	+		+	
008	7.	Számkivetésre Dávid mégyen vala	15–18	+		+	
009	8.	Régen ó törvényben	18–20	+			CC 1675 nj
010	9.	Teljes szívemből tenéked, Uram	21–23				
011	10.	Tekints reám, Istenem, nyavalyámban	24–26	+		+	
012	11.	Szabadíts meg és tarts meg, Uram Isten	26–28	+			
013	12.	Szent Dávid király háborúságában	28–29	+		+	
014	14.	Sokan vannak most is olyan emberek	29–31	+		+	
015	15.	Tarts meg, Uram, engem	31–32				
016	19.	Gyakorta való buzgó könyörgést	33–35	+			
017	22.	Az Úristen nekem édes táplálóm	35–36	+		+	CC 1675
018	22.	Az Úr énnékem őriző pásztorom	37–38	+			
019	25.	Mikor Dávid volna keserűségben	38–40	+		+	
020	26.	Ó, én két szemeim, ti az Úrra nézzetek	40–42	+			CC 1675 nj
021	27.	Mostan hozzád felkiáltok, felséges Úristen	42–44	+		+	
022	28.	A szent Dávid Istennek hajlékot építvén	44–46				

sor- szám	zsoltár	incipit	lap- szám	Lőcse 1654	Kvár 1692	Kájoni 1676	CC/ Tint
023	29.	Dávid prófétának imádkozásából	46–48	+		+	
024	30.	Benned bíztam, Uram Isten, soha ne szégyenüljek	49–51	+			CC 1675 nj
025	31.	Sok emberek vannak ez árnyék világán	51–53	+		+	CC 1675 nj
026	31.	Boldog az olyan ember e világán	54–55	+			
027	33.	Mindenkoron áldom az én Uramat	55–57	+		+	
028	35.	Sok nyilvánvaló bizonyosságokból Szent Dávid próféta	57–59	+			
029	36.	Nyomorúságszenve- dő hív keresztyén	60–63				
030	41.	Mint a szép híves patakra a szarvas kivánczik	63–64	+		+	CC 1675
031	41.	Én úgy kívánczokom az Úristenhez [máshol Jóllehet nagy sokat szóltunk Dávidról kezdettel]	65–66	+			
032	42.	Lásd meg, Uram, én ügyemet	67–68	+		+	
033	45.	Mikor Sennakerib a Jeruzsálemet megszállotta volna	68–71	+		+	
034	45.	Erős várunk nekünk az Isten	71–73	+		+	
035	46.	Minden népek örülvén tapsoljanak	73–74	+		+	
036	49.	Hogy panaszkodik az hatalmas Isten	74–77	+			
037	50.	Úristen, irgalmazz nekem a te irgalmas- ságod szerint	77–79	+	+		
038	50.	Háborúsága Dávid királynak egykoron nagy vala	79–81	+		+	
039	50.	Ne szállj pörbe énvélem, ó, én édes Istenem	81–83	+			
040	51.	Dávid, Dóég gonoszságát hogy látá	83–85	+			
041	53.	Úristen, kérünk a te szent nevedért	85–86	+		+	
042	54.	Mikoron Dávid nagy búsultában	86–89	+		+	

sor-szám	zsoltár	incipit	lap-szám	Lőcse 1654	Kvár 1692	Kájoni 1676	CC/Tint
043	56.	Irgalmazz, Úristen, immáron énnekem	90–91	+		+	
044	62.	Saulnak a Dávidhoz jó szerelme	92–93	+		+	
045	63.	Meghallgassad az én imádságomat	94–95	+		+	
046	64.	Sok jótéteményén nagyon csudálkozván	95–97	+		+	
047	69.	Siess, nagy Úristen, én segítségemre	98–99	+			
048	69.	Örök Isten, figyelmezzél az én segítségemre	99–100	+		+	
049	73.	Hogy Jeruzsálemnek drága templomát	100–103	+		+	
050	76.	Az Úristent magasztalom, jóvoltáról gondolkodom	103–106	+		+	
051	78.	Felséges Isten, neked jelentjük mi nagy nyavalyánkat	106–108	+		+	
052	81.	Az Úristen áll minden bírának gyülekeztekben	108–110	+		+	CC 1675 nj
053	85.	A jó hitű ember szelíd e világon	110–112	+		+	
054	91.	Mely igen jó az Úristent dicsérni	112–113	+		+	
055	93.	Mikor Szent Dávid kegyetleneknek gonoszságát látná	114–116	+			
056	94.	Jer, örvendezzünk az Úristennek	117–118	+		+	
057	99.	Örüljete az Istenben, szolgálatok víg örömben	118–119	+		+	
058	100.	Irgalmasságot és ítéletet Istennek éneklek	119–120				
059	101.	Uram, halld meg szómat [csak incipit]	120			+	CC 1675
060	102.	Aki az Istent megismerheti	120–123	+			
061	109.	Monda az Úr az én Uramnak	123–124				
062	111.	Boldog az olyan ember ő lelkében	124–126	+			
063	112.	Keresztyének, kik e földön lakoztok	126–127	+		+	
064	115.	Nagy öröme adaték én lelkemnek	127–129	+			

sor- szám	zsoltár	incipit	lap- szám	Lőcse 1654	Kvár 1692	Kájoni 1676	CC/ Tint
065	120.	Jer, emlékezzünk, keresztvény népek	129– 130	+			
066	121.	Örül s örvend az én szívem	130– 131			+	
067	123.	Az Izraelnek népe ré- gentén ó törvényben	131– 133	+			CC 1675 nj
068	126.	Mindenek meghallják, és jól megtanulják	133– 135	+			
069	127.	Boldogok azok, kik az Istent félik	135– 136	+			
070	129.	Tehozzád teljes szív- ből kiáltok	136– 137	+			
071	133.	Úrnak szolgálj, no, dicséjétek mindnyá- jan az Urat	137– 138	+		+	
072	133.	Ti keresztények, dicséjétek Istent	138– 139	+			
073	143.	Minden állat dicsér, Úristen, tégedet	139– 141	+		+	
074	145.	Dicsérd az Istent mostan, ó, én lelkem	141– 142	+			
075	146.	Drága dolog az Úristent dicsérni	142– 144	+		+	
076	147.	Jeruzsálem, dicsérjed Istened	144– 146				
077	148.	Dicsőült helyeken, mennyei paradicsom- ban	146– 148	+		+	CC 1675
078	150.	Dicséjétek Istent az ő szentjeiben	148– 149				
079	A három ifjak éneke, Babyloniai tüzes kemencében. Dan. 3.	Teremtett állatok, minden alkotmányok, a három ifjagnak szavokat halljátok	150– 151			+	CC 1674, CC 1675
080	Háborús üdöre való ének	Mennyei nagy Isten, hozzád kiáltunk	151– 153	+		+	
081	Ostorozás idején	Vedd el, Úristen, rólunk haragodat	153– 154	+		+	
082	Pestis idején, Boldogasszonyhoz	Egek titkos szent csillaga	154– 155				
083	Világi szorgalmatos- ságok ellen. Éhség idején is mondhatni	Mindeneknek szemei, Uram, benned bíznak	155– 156				
084	Poenitentia-tartó ének. Az ötvenedik zsoltárból	Könyörülj, Istenem, én bűnös lelkemen	156– 158				
085	Reggeli ének. Jam lucis orto Sydere etc.	A nap feljövén immáron	159	+		+	CC 1675 nj
086	Estvéli ének	Krisztus, ki vagy nap és világ	159– 160	+		+	

Halottas énekek

sor- szám	címirat	incipit	lap- szám	Lőcse 1654	Kvár 1692	Kájoni 1676	CC / Tint
101	Halottas énekek. Első az halál eredetiről	Jer, mi szóljunk e szomorú alkalmatosságban	12–14		+	+	
102	Ugyanazonról más notára	Illik nekünk arról emlékeznünk	14–16	+	+		
103	Más. Mellyben az Istenfélő hív keresztyén ember szöll, kimúlása után	Megszabadultam már én a testi haláltól	16–17	+	+		
104	Az halál szomorítása ellen vigasztaltatunk	Emlékezzünk, mi keresztyén népek	17–19	+	+		
105	Az ember élete melly rövid	Ember, emlékezzél utolsó napodról	19–21	+	+		
106	Ezekiel prófétálásából. Ezech. c. 37.	Serkenj fel már, ember, bűneidből	21–23	+	+		
107	Militia est vita hominis super terram. Job 7.	Harc ember élete, teljes életében	23–24			+	
108	Más	Sok nyomorúsággal élete embernek	24–26	+	+	+	
109	Más. Főképpen mirigyves üdöre	Környülvettek halálnak sérelmi	26–29			+	
110	Horrenda mors, trimenda mors, etc.	Szörnyű halál, ímé, hol áll	29–33			+	CC 1675
111	Hymnus B. Jacoponi, De Vanitate mundi	Mit bízik ez világ ő álnokságában	33–34		+	+	CC 1675
112	Más régi ének	Sok rendbéli próbák vannak rajtunk ez életben	34–37	+	+	+	
113	Más	Emlékezem én, uraim, e család világról	37–40			+	
114	Más régi ének	Sokat írtak bölcsek világi dolgokról	41–43			+	
115	Más régi ének: Halott kikísérésekor	Ember, emlékezzél a szomorú halálról	43–44	+	+	+	
116	Más, azon nótára	Kelj fel bűneidből, rothadásra menő nép	44–45			+	
117	Más, azon nótára	Ím, látod, az halál mindeneket lekaszál	45–46			+	
118	Poenitentiára intő szép ének	Dicsérd az Istent, te hív keresztyén	46–48	+			
119	Hívatnak a jó élet követésére minden rendbéliek	Szólít minket Krisztus urunk	48–52	+	+		
120	Más	Bizonyos, tudjuk, halál, valakit elől talál	52–53				
121	Más	Bizonytalan voltát világ állapotjának	53–56		+	+	

sor- szám	címirat	incipit	lap- szám	Lőcse 1654	Kvár 1692	Kájoni 1676	CC / Tint
122	Más	Adj üdvösséges kimúlást, Úristen	56–58	+	+	+	
123	Az Itiletről. Dies irae dies illa etc.	Az nap nagy haragnak napja	58–59			+	CC 1675
124	A jó életű, Istenfélő ember teteme felett	Mostan kik itt jelen vattok	60–61	+	+	+	
125	A jó Atya vagy Anya kedves magzatitól búcsúzik	Véletlen embernek utolsó órája	61–67	+	+	+	
126	Jámbor házasok teteme felett	Sok rendbéli népek, kik most jelen vattok	67–69				
127	Egy szentelt vitéznek készülőt fúvó trombitája	Szegény gyarló ember, jaj, mely nyomorult vagy	69–74			+	
128	Más régi ének	Ha gondolod, élő ember, te állapotodat	74–77	+	+	+	
129	Más	Ó, te meghaladó emberi nemzetség	77–78	+	+	+	
130	A halál szomorítása ellen vigasztaltunk	Szent Pál apostolnak írása	78–80	+	+		
131	A meghaladó embernek biztatása	Szomorú az halál a gyarló embernek	80–85		+	+	
132	Más	A Krisztus Jézusnak vérével nyert népek	85–87			+	
133	A kimúlt lélek intése az halandókhoz	Emlékezzél meg, emberi állat	87–90			+	
134	Más	Keresztfán kint vallott kegyelem kútfeje	90–91			+	
135	Más	Serkenj fel álmodból, bűnös emberi nemzet	92			+	
136	Nemzetes ifjú teteme felett	A tenger fővenye ki sok	93–95			+	
137	Ugyanaz ifjak temetésére	Ím, látod világ voltát	95–96		+		
138	Mégis az ifjak temetésére	Jaj, mely hamar múlik világ dicsősége	96–98			+	
139	Főember temetésére új ének	Ó, szomorúságnak, napja siralomnak	98– 100				
140	Főasszony temetésére	Pályafutásomnak végén	100– 102			+	
141	Jó életre intetünk, hogyan jól légyen halálunk	Krisztusnak hív keresztényi	102– 103	+	+	+	
142	Más. Melyben Isten segítségét és a halálban bátorítását kérjük	Jézus Krisztus, Isten fia	103– 105		+	+	
143	Ugyanazonról	Életadó, halál ura	105– 106			+	

sor-szám	címirat	incipit	lap-szám	Lőcse 1654	Kvár 1692	Kájoni 1676	CC / Tint
144	Az Istenfélő jó életű ember bátran méggyen az halálra	Életemnek végső napját	106–109		+		
145	A halálnak tulajdon-ságiról	Síralmas nekünk földön életünk	109–113	+			
146	Az utolsó harcban Krisztus segítségéről	Seregeknek szent Istene	113–114			+	
147	Psal. 50. Miserere mei Deus	Úristen, irgalmazz nekem etc. [csak incipit és utalás: Lásd a Zsoltár énekekben pag. 77.]	114	+	+		
148	Psal. 129. De profundis clamavi	Kiáltok én nagy mélységből	114–115				CC 1674
149	Kisdedek temetésére való énekek. Psalm. 112. Laudate pueri Dominum	No, dicsérjétek nagy felszóval	116–117				
150	Más a kisdedekről	Hagyjátok el, hív keresztyének	117–119	+	+		
151	Ugyan a kisdedek temetésére	Mindnyájan, kik jelen vattok	119–121			+	
152	Mégis ugyan a kisdedekről, melyet az jó életű ifjak temetésén is mondhatni	Bűnnek az ő zsoldja az halál, jól tudjuk	121–123	+	+	+	
153	A kisdedekről	Krisztusnak hívei, kik most jelen vattok	124–127	+	+	+	
154	Az édes magzat végbúcsút vészen szerelmes szülőtől	Krisztushoz készülök, szerelmes szüléim	127–130		+	+	
155	Más	Figyelmetes keresztyének, kik ide gyűltetek	130–134		+	+	
156	Est messor cognomento mors	Kaszás e földön az halál	134–137			+	
157	Más. Ugyan azonról	Mit céloz az halál ő mérges nyilával?	137–139				
158	Más	Már elmégyek az örömben	139–140	+	+	+	
159	Négy végső dolgokról. I. Halál	Csudálkozom s álmélkodom rajtad, keresztyén ember	141–144				
160	A testből kiment léleknek intése	Ó, ti, kik a napfényt még meg nem untátok	144–146				Tint 102–113. vsz.
161	II. Itélet	Kérlek és intlek, ember, tégedet	147–150	+		+	
162	Más, az ítületre emlékeztető	Ébredjél fel, világ, bűneidből	150–151	+		+	CC 1675 nj

sor- szám	címirat	incipit	lap- szám	Lőcse 1654	Kvár 1692	Kájoni 1676	CC / Tint
163	A megítéltetett lélek intése	Kik az ítéltről még keveset tudnak	151– 154				Tint 190– 199. vsz
164	III. Pokol	Ó, megfoghatatlan szörnyű balgatagság	154– 157				Tint 200– 225. vsz kiha- gyások- kal
165	Az elkárhozott dúsgazdag lelkének kesergése. Bővebben megvagyon a Régi Cantionalében pag. 188.	Frissen lakó dúsgazdagnak veszedelmét	158– 161				CC 1675
166	IV. Mennyei boldogság	Ki fontolhatja meg bölcs okosságában	161– 165				Tint 285– 327. vsz kiha- gyások- kal
167	Prosa. Az örök életről	Az örök élet mi légyen	165– 166	+	+		
168	A megdicsőült lélek intése	Halandó emberek, kik földön lakoztok	166– 168				Tint 388– 397. vsz
169	A végetlen örökkéva- lóságról	Ily nagy útra indul ember, hogy születik	168– 170			+	
170	A mulandó világtól való búcsúzás, melyet követi a végetlen örökkévalóság	Gyarló világ, romlandó ág	171– 175				
171	Emlékeztetnek a kántorok, hogy egy új éneknek tulajdon nótája feledékenysé- ből fel nem tetetett kottákkal, mely ének odafel, 98. levélen kezdetik: tulajdon nótája ím e következő	Ó, szomorúságnak, napja siralomnak [csak az első versszak kottával]	175– 176				

A táblázatok adataiból kiderül, hogy tizenkilenc éneknek nem találtam Illyés előtti előfordulását. Közülük a *Teljes szívémből tenéked, Uram* kezdetű szöveg Csomasz Tóth Kálmán szerint valószínűleg Illyés szerzeménye;³⁵ a *Dicsérvétek Istent az ő szentjeibemmel* kapcsolatban Papp Géza valószínűnek tartja, hogy Illyés fordítása, a *Mindeneknek szemei, Uram, benned bíznak* kezdetű éneket pedig ismeretlen eredetű zsoltárparafrázisnak nevezi.³⁶

A fenti két táblázat elsősorban az incipitek egyezését rögzíti, ez azonban nem jelenti azt, hogy az egyes énekszövegek azonosak. Illyés, ahogyan erre fentebb idézett előszavában is utal, a forrásként használt énekek kezdősorát általában megtartotta, de a folytatást gyakran megváltoztatta, elrontva ezzel az akrosztichonokat is. Néha csak az első sort hagyta változatlanul, máskor az első vagy az első néhány versszakot. Előfordul, hogy a szöveg nagyjából ugyanaz maradt, mint a forrásban, de több-kevesebb kisebb átfogalmazás, szócsere történt, és néha az is, hogy változtatás nélkül, szó szerint vette át az eredeti szöveget. A 41/42. *zsoltár* egyik változatában (*Én úgy kíváncsi vagyok az Úristenhez*) szokásától eltérően elhagyta a forrásszöveg (*Jóllehet nagy sokat szólunk Dávidról*) első két versszakát. *Az elkárbozott dúsgazdag lelkének kesergése* című ének bővebb változatáért a „Régi Cantionalé” 188. lapjához irányítja az olvasót, s a *Cantus catholicus*-ben olvasható, *A dúsgazdag kínjairól, pokolban* címet viselő változat néhány versszaka valóban nem szerepel Illyésnél, az ő első strófája viszont a *Cantus catholicus*-ból hiányzik. A *Teremtett állatok, minden alkotmányok* kezdetű éneknek nemcsak a szövegét, hanem a versformáját is megváltoztatta; a Balassi-strófából 12a 12a 13b felépítésű lett, ahol a sorok 6/6, illetve 6/7 osztásúak, a versszakok első sorában nemegyszer belső rím is található, a harmadik sor pedig refrénként ismétlődik végig a szövegben. Kájoninál így szerepel:

Canticum trium puerorum. Benedicite omnia opera Domini Domino, etc.

Teremtett állatok, minden alkotmányok, Istennek szép munkái.

Az Urat áldjátok, felmagasztaljátok: méltó őtet dicsírni.

Minden állatokon most és mindenkoron illik feljebb állatni.³⁷

³⁵ CSOMASZ TÓTH KÁLMÁN, *A XVI. század magyar dallamai*, Bp., Akadémiai, 1958 (Régi Magyar Dallamok Tára, 1), 289, nr. 90/I.

³⁶ RMDT II, 627, nr. 268; 451, nr. 40.

³⁷ KÁJONI JÁNOS, *Cantionale catholicum*, Csík, Cassai András, 1676, 636.

Illyésnél pedig:

A három ifjak éneke, Babyloniai tüzes kemencében. Dan. 3.

Teremtett állatok, minden alkotmányok,

a három ifjoknak szavakat halljátok:

az Urat áldjátok, méltó ötet dicsírni.³⁸

Illyés számos éneke Kájoninál és protestáns gyűjteményekben egyaránt megtalálható. A szöveg ilyenkor néha a katolikus, néha a protestáns változattal egyezik, néha egyikkel sem. Olykor közelebb áll az egyikhez, máskor azok egymáshoz, néha pedig mindhárom verzió teljesen más.

Az 1. *zsoltár* (*Boldog az olyan ember az Istenben*) három változata³⁹ például eléggé eltér egymástól. Illyésnél kottát, Kájoninál „Nagy bánatban etc.” nótajelzést találunk hozzá, a lőcsei énekeskönyvben egyiket sem. A 2. *zsoltár* (*Szent Dávid próféta második énekében*)⁴⁰ szövegváltozatai is sokban különböznek, de itt Kájoni és a lőcsei énekeskönyv közelebb áll egymáshoz. A nótajelzés Illyésnél „Imádlak tégedet, láthatatlan, etc.”, Kájoninál „Bocsásd meg, Úristen, etc.”, a lőcsei énekeskönyvben „Régen ó törvényben, etc.”. A 2. *zsoltár* egy másik fordítása (*Zúgódik, dúl-fúl*)⁴¹ Kájoninál és a protestáns gyűjteményben nagyjából azonos, Illyésnél azonban sok helyen más. Illyés kottát közöl, Kájoni „Nagy bánatban etc.”, az 1654-es gyűjtemény „Boldog az oll. Avagy, Nagy bánatban, etc.” nótajelzést ad meg. A 14/15. *zsoltár* (*Sokan vannak most is olyan emberek*) szövege⁴² a három énekeskönyvben nagyjából azonos, csak kisebb különbségeket találunk köztük; ilyenkor Illyés változata hol Kájoniéval, hol a protestáns énekeskönyvével egyezik, hol pedig mindkettőtől eltér, miközben azok ugyanazt a kifejezést használják. A nótajelzés mindhárom kötetben más: Illyésnél „Zúgódik, dúl-fúl”, Kájoninál „Drága dolog az Úristent dicsírni, etc.”, az 1654-es énekeskönyvben „Nagy bánatban Dávid etc.”. A 45/46. *zsoltár* (*Erős várunk nekünk az Isten*)⁴³ szövege Kájoninál és Illyésnél azonos, a protestáns változattól

³⁸ ILLYÉS, *Zsoltári énekek*, i. m., 150.

³⁹ ILLYÉS, *Zsoltári énekek*, i. m., 1–2; KÁJONI, i. m., 571; *Keresztényi isteni dicsíretek*, 1654, i. m., 1.

⁴⁰ ILLYÉS, *Zsoltári énekek*, i. m., 3–5; KÁJONI, i. m., 572–573; *Keresztényi isteni dicsíretek*, 1654, i. m., 2–3.

⁴¹ ILLYÉS, *Zsoltári énekek*, i. m., 5–8; KÁJONI, i. m., 573–575; *Keresztényi isteni dicsíretek*, 1654, i. m., 3–4.

⁴² ILLYÉS, *Zsoltári énekek*, i. m., 29–31; KÁJONI, i. m., 584; *Keresztényi isteni dicsíretek*, 1654, i. m., 21.

⁴³ ILLYÉS, *Zsoltári énekek*, i. m., 71–73; KÁJONI, i. m., 64; *Keresztényi isteni dicsíretek*, 1654, i. m., 55–56.

néhány szóban eltér. Kottát csak Illyés közöl hozzá, a másik két kötetben sem kotta, sem nótajelzés nincsen.

Hasonló a helyzet a halotti énekekkel is. A *Jer, mi szóljunk e szomorú alkalmatosságban* kezdetű éneknek⁴⁴ például a Kájoninál és az 1692-es kolozsvári protestáns temetési énekeskönyvben olvasható változata nagyjából megegyezik, néhány helyen térnek csak el egymástól. Illyés kihagy egy és betold három versszakot, és a többi strófában is nem egy helyen különbözik szövege a másik kettőtől. Ahol azok nem azonosak, ott Illyés éneke vagy Kájoniéval egyezik, vagy egyikkel sem. Nótajelzés a kolozsvári kiadványban nincs, Illyésnél és Kájoninál ugyanaz: „Sok rendbéli próbák vannak rajtunk. etc.”, illetve „Sok rendbéli próbák vannak etc.”.

A *Mit bízik e világ ő álnokságában* kezdetű ének⁴⁵ Illyésnél és Kájoninál egy szó és a versszakok utolsó sorában lévő ismétlés kivételével teljesen azonos, az 1692-es kolozsvári temetési énekeskönyv szövege azonban sok helyen eltér tőlük. Kájoni és a protestáns gyűjtemény nem ad meg sem nótajelzést, sem kottát, Illyés az 1675-ös *Cantus catholici* 76. lapjához utalja az olvasót, ahol ez az ének kottával együtt található meg, azonban az Illyésnél szereplő ismétlés nélkül.

A *Már elmégyek az örömben* kezdetű ének Illyésnél, Kájoninál, az 1654-es és az 1692-es protestáns énekeskönyvben is megtalálható.⁴⁶ A négy szöveg között nincs két teljesen megegyező, bár a két protestáns változat csak három szóban (közülük az egyik csak két betűben: elégség – eleség) és az 1692-es egy hibájában (kimaradt egy „az” névelő az elégség/eleség-et tartalmazó sorból) tér el egymástól. Kájoni variánsa közel áll a protestánsokhoz: egy szórendcserében („De mindnyájan feltámadunk” helyett „De feltámadunk mindnyájan”) és egy hibás alakban („szeretet lesz az elégség/eleség” helyett „szeretet lesz az ellenség”) különbözik tőlük, ahol pedig az 1654-es és 1692-es kiadvány más szót használ, egyszer az egyikkel, egyszer a másikkal, egyszer egyikkel sem (ez a hibás alak) egyezik. Illyés szövegében ezeknél nagyobb változtatásokat is találunk: szó- és szórendcserét, a harmadik strófában sorcserét. A két protestáns

⁴⁴ ILLYÉS, *Halottas énekek*, i. m., 12–14; KÁJONI, i. m., 704–705; *In exequiis...*, 1692, i. m., 272–275.

⁴⁵ ILLYÉS, *Halottas énekek*, i. m., 33–34; KÁJONI, i. m., 687–688; *In exequiis...*, 1692, i. m., 262–266.

⁴⁶ ILLYÉS, *Zsoltári énekek*, i. m., 139–140; KÁJONI, i. m., 685–686; *Keresztényi isteni dicsiretek*, 1654, i. m., 321; *In exequiis...*, 1692, i. m., 183–185.

változat eltéréseinél egyszer az 1654-essel, kétszer az 1692-essel egyezik, a fentebb említett két hibát nem tartalmazza. Ahol Kájoni módosít a szórenden, ott ő is, de másképpen („Feltámadunk de mindnyájan”); valójában egyikük változtatása sem indokolt, mindketten elrontják vele a rímet.

Illyés István *Zsoltári és halottas énekeinek* vizsgálata izgalmas és tanulságos feladat. Mivel a szövegek nagy részének ismertek korábbi változatai katolikus és protestáns gyűjteményekből egyaránt, ezért a források feltérképezéséhez gyakorlatilag a teljes 16–17. századi énekeskönyv-irodalom áttekintése szükséges, és még ezután sem állapítható meg egyértelműen, vajon Illyés honnan, kitől vette át az egyes énekeket. Önmagát a kötet ajánlásában, előszavában az énekek gyűjtőjeként és átdolgozójaként nevezi meg, a korábbi előfordulás nélküli szövegek és dallamok azonban felvetik szerzőségének lehetőségét is. Énekeinek továbbélése a hivatalos egyházi használatban és a néphagyományban⁴⁷ szintén további vizsgálatokat érdemelne.

To the Zsoltári és halottas énekek [Psalms and funeral songs] by István Illyés

The paper deals with the sources and use of sources of the catholic songbook *Zsoltári és halottas énekek* by István Illyés (Trnava, 1693). Most songs of this collection are known from earlier volumes. The only specific source Illyés refers to is *Cantus catholici* (Trnava, 1675), though much more correspondence can be found with János Kájoni's *Cantionale catholicum* (Şumuleu Ciuc, 1676) and some protestant hymnals. According to the technical literature, the protestant sources of Illyés's book cannot be identified, but a profound examination reveals that some of his texts can only be found in *Keresztyéni isteni dicsőretek* [Christian divine praises] (Levoča, 1654) and/or in *In exequiis defunctorum* (Cluj, 1692), and those two collections contain all of Illyés's songs with protestant origin, so he certainly used them. Illyés treated his sources freely: he usually kept the first line, but often, and in the most various ways, changed the rest of the song. In the case of texts having both catholic and protestant sources, his version sometimes corresponds with one, sometimes with the other, and sometimes with neither of them. The paper presents a number of examples for these variations.

⁴⁷ Ld. LAJTHA László, *Sopron megyei virrasztó énekek*, Bp., Zeneműkiadó, 1956 (Népzenei Monográfiák, 4).

DÉKÁNY VANDA

Assisi Szent Ferenc alakja a 17–18. századi magyar népdénekekben és más kegyességi műfajokban

A bokrok közt ülök,
ruhámról
fény-lakomám morzsáit
szedegetem
mint ki éhes maradt
Egyre görögnek-morzsolódnak
a vakító parányok
e nap-kenyér-darabkák¹

Dolgozatom tárgyát egy megkerülhetetlen középkori alak, Assisi Szent Ferenc határozza meg, aki elementáris hatást gyakorolt jelenére és utókorára egyaránt. Nemcsak a katolikus egyháznak, hanem az európai műveltségnek is máig nagy jelentőségű és legendás személyisége,² mozgásba hozta a vallást, a tág értelemben vett kultúrát és a társadalmat.³

Szent Ferenc ugyan nem magyar szent, de az általa alapított rend feltehetően már 1224 és 1227 között megérkezett Magyarországra, majd rohamos ütemben terjeszkedett,⁴ így a régi korok istenfélő emberének bőven volt lehetősége arra, hogy közelebb kerüljön hozzá, és sajátjaként tisztelje. Az őt övező ájtatosság hamar általánossá vált, mert a vallásgyakorlók főként azokat a szenteket becsülték nagyra, akik eszmevilágukkal jobban meg tudták őket szólítani, és az Isten szegénykéje néven is emlegetett Szent Ferencsel is könnyedén képesek voltak azonosulni a hívek.⁵

¹ LACKFI János, *Szent Ferenc legendája* = L. J., *Öt seb*, Bp., Belvárosi, 2000, 61.

² BÁLINT Sándor, *Ünnepi kalendárium, III: Július elsejétől november harmincadikáig: A Mária-ünnepek és jelesebb napok a hazai és közép-európai hagyományvilágból*, Szeged, Mandala, 1998, 392.

³ Jacques LE GOFF, *Assisi Szent Ferenc*, Bp., Európa, 2002, 5.

⁴ KECSKÉS Mónika, *Ferences imádságos könyvek magyar nyelvű énekszövegei (1616–1941)* = „A keresztényi gyülekezetben való isteni dicséretetek”: *Népdénektáraink tegnap és ma*, szerk. KOVÁCS Andrea, Bp., LFZE Egyházzenei Kutatócsoport, 2011, 165.

⁵ TUSKÉS Gábor, KNAPP Éva, *Népi vallásosság Magyarországon a 17–18. században*, Bp., Osiris, 2001, 185.

Szent Ferenc alakját és eszmeiségét a hozzá és róla szóló 17–18. századi énekeken és imádságokon keresztül átszűrve kísérelem meg bemutatni. Célom, hogy a róla szóló kéziratos és nyomtatott magyar nyelvű szövegeket egyaránt feltérképezzem – lehetőségeimhez mérten –, és hogy a tematikus gyűjtés hozzájáruljon a hazai Szent Ferencről kialakult kép további árnyalásához, teljesebbé tételéhez. A szövegek kapcsolódási pontjai, bizonyos fordulatok ismétlődései rámutatnak a választott műfajokon belül Szent Ferenc hagyományos ábrázolásának legerőteljesebb motívumaira.

Lemond a világi javakról, szerzetesrendet alapít, békességet hirdet, prédikál a madaraknak, megszelídíti a gubbiói farkast, testén viseli Krisztus sebeit, és különös vonzódással merül el a szenvedés kultuszában.⁶ Talán ezek azok a fontos csomópontok az életében, amelyekkel leginkább jellemezni lehet a Szent Ferencről élő képet. Joggal tehető fel a kérdés, hogy a magyar nyelvű dicsőítő énekek és bensőséges fohászok vajon felidéznek-e ezeket a lényeges momentumokat, vagy esetleg áthelyezik a súlypontokat, kidomborítva ezzel más vonásait a ferencesek rendalapítójának.

Dolgozatomban az énekek kapják a legnagyobb hangsúlyt, de imádságokkal és prédikációkkal is foglalkozom kiegészítésképpen, mert ezek a műfajok egymás mellé állítva egy komplexebb elemzést tesznek lehetővé. A talált énekek jellemzőinek és leggyakoribb motívumainak részletes ismertetése mellett utalok a magyarországi kódexirodalomban kialakult Szent Ferenc-képre, megvizsgálva, hogy vajon mennyire építkeznek a különböző műfajok azonos eszköztárból.

A szövegek forrásai és ismertetése

A vártnál több kéziratos és nyomtatott forrásban, összesen tizenkilenc énekeskönyvben vagy gyűjteményben találtam Szent Ferencről szóló magyar nyelvű éneket (zárójelben jelzem, hogy hány darabot). Ezek: *Arany gyapjú* (1); *Cantus catholicus*⁸ (1); *Cantionale catholicum*, 1676⁹ (1); *Cantionale catholicum*, 1719¹⁰ (4);

⁶ BÁLINT, i. m., 394.

⁷ GYÖNGYÖSI Krizosztom, *Arany gyapjúból ékesített ruha a dicsőendő léleknek*, Lőcse, 1665, G5v–G6r. (OSZK, RMK I. 1024.)

⁸ *Cantus catholicus*, Kassa, 1674, 527–528. (OSZK, RMK I. 1159.)

⁹ KÁJONI János, *Cantionale catholicum*, Csíksomlyó, 1676, 468–469. (OSZK, RMK I. 1188.)

*Énekeskönyv*¹¹ (3); *Szosszsa Demeter énekeskönyve*¹² (1); *Bocskor János énekeskönyve*¹³ (1); *Vépi énekeskönyv*¹⁴ (1); *Egervári énekeskönyv*¹⁵ (3); *Varsányi énekeskönyv*¹⁶ (5); *Paksi Márton György énekeskönyve*¹⁷ (3); *Dőri énekeskönyv*¹⁸ (3); *Katolikus énekeskönyv*¹⁹ (3); *Bozóki Mihály kéziratos énekeskönyve*²⁰ (1); *Szeretetnek kötelei*²¹ (2); *Szakcsi kántorkönyv*²² (2); *Bozóki-énekeskönyv*²³ (1); *Szentmihályi-énekeskönyv*²⁴ (3); *Csukly István énekeskönyve*²⁵ (1).

A kéziratos *Varsányi énekeskönyv* jár az élen a maga öt énekével, viszont egyetlen egyedülálló szöveg sincs benne, mindnek van párhuzamos előfordulási helye. Legtöbbször egy vagy három Szent Ferenchez köthető éneket tartalmaznak az átnézett énekeskönyvek, és bár összességében nem jellemző, akadnak bennük latin nyelvű énekek is, amelyekre ezen elemzésben nem térek ki.

Az énekek incipitjei (zárójelben a variánsok száma):

Aldott nap ez minékünk, kire mast összevgyültünk... (1)

Buzgó szívek gerjedeznek... / Hívek szívben gerjedeznek... (2)

Dicsőült Szent Ferenc, Krisztusnak szolgálja... (4)

Erkölcöknök dísze, kisdedeknek vezére... (2)

Kegyes atyja szegénységnek... (1)

Krisztus keresztfine az Alvernum hegye titkait mondja meg... (1)

¹⁰ KÁJONI János, *Cantionale catholicum*, Csíksomlyó, 1719, 394–395, 396, 398, 402–403. (OSZK 294.639.)

¹¹ *Énekeskönyv*, 18. sz., 77, 78, 78–79. (OSZK, Quart. Hung. 4000.)

¹² *Szosszsa Demeter énekeskönyve*, 1714–1715, 446–448. (Mikrofilm: OSZK, FM 1/2192.)

¹³ *Bocskor János énekeskönyve*, 1716–1739, 106–112. (Mikrofilm: MTAK, 1139/I.) – *Bocskor János énekeskönyve*, s. a. r. CSÖRSZ Rumen István, Kolozsvár, Kriterion, 2003 (Téka).

¹⁴ *Vépi énekeskönyv*, 1731, 246–247. (Mikrofilm: MTAK, 2663/V.)

¹⁵ *Egervári énekeskönyv*, 18. sz. 2. fele, 281, 282, 283. (Mikrofilm: OSZK, FM 1/2193.)

¹⁶ *Varsányi énekeskönyv*, 18. sz. 2. fele, 99–102, 103, 162–164, 164–166, 166–167. (Mikrofilm: OSZK, FM 1/2188.)

¹⁷ *Paksi Márton György énekeskönyve*, 1760–1761, 530–532, 532–533, 560–?. (Mikrofilm: MTAK, 2669/I; OSZK, FM1/2203.)

¹⁸ *Dőri énekeskönyv*, 1763–1774, 354–355, 355–356, 357. (Mikrofilm: OSZK, FM 1/2187.)

¹⁹ *Katolikus énekeskönyv*, 1768–1769, 257, 288, 289–290. (OSZK, Quart. Hung. 1541/1.)

²⁰ *Bozóki Mihály kéziratos énekeskönyve*, 1775 k., 484–485. (Mikrofilm: OSZK, FM 1/1663.)

²¹ *Szeretetnek kötelei... a serafikus Szent Ferentz kordáját viselő alázatos társaságnak rendtartásai, búcsúi és bizonyos újítatosságai*, Pozsony, Kassa, 1780, 194–195, 199. (OSZK 808.839.)

²² *Szakcsi kántorkönyv*, 1788–1789, 113r, 117v–118r. (Mikrofilm: MTAK, 268/II.)

²³ *Bozóki Mihály, Katolikus kar-béli kótás énekes könyv*, Vác, 1797, 258. (OSZK 310.469.)

²⁴ *Szentmihályi Mihály, Egyházi énekes könyv*, Eger, 1797, 408, 411, 411–412. (OSZK 608.683.)

²⁵ *Csukly István énekeskönyve*, 18. sz. vége, 246–247. (Székesfehérvári Püspöki Könyvtár, Ms. 124.)

- Midőn e gyarló világot a bűn setétsége... / Midőn e gyarló világ a bűn setétségében...* (5)
Nagy Istennek / A nagy Isten nagy szentének, Seraficus Ferencnek... / Az Istennek nagy szentének, Seraphim Szent Ferencnek... (4)
Ó, áldott Szent Ferenc, Krisztusnak szolgája... (2)
Ó, Szent Ferenc, égő szerafim, Assisisnak csillaga... (1)
Ó, Szent Ferenc pátriárka, esett ember gyámola... (2)
Szent Ferenc, csudatevő jel, Téged kérlek buzgó szívvel... (1)
Szent Ferenc, Krisztus szolgája, szegénység jeles példája... (1)
Szent Ferenc ünnepe / élete, Krisztusnak eleven képe... (5+1 feltételezés)
Szeretettel égő lámpás, Ferenc, mennyből adott áldás... (1)
Tiszteljük vígan ez nap mindnyájan az confessorokat... (1)
Üdvöz légy, Szent Ferenc, Krisztus követője... / Üdvöz légy, Szent Ferenc, égő szent szeráfim... (4)
Üdvöz légy, világ győzője, Szent Ferenc, lelkek őrzője... (1)

Az énekek esetében törekedtem a teljes feltárára, de nem kizárható, hogy a későbbiekben előkerülnek még Szent Ferencsel kapcsolatos szövegek. Eddigi kutatásaim során tizennyolc különböző énekszöveget találtam, ebből kilenc egyedi előfordulása a vizsgált forrásokban, a többinek viszont van még egy vagy több variánsa. Egyes szövegtípusok alig mutatnak eltérést, máshol szembeötlőek a különbségek, mint például strófák kihagyása vagy betoldása.

Szövegük lényegét tekintve megegyeznek a *Szent Ferenc ünnepe, Krisztusnak eleven képe...*, *Erkölcöknek dísze, kisdedeknek vezére...* és *Ó, Szent Ferenc pátriárka, esett ember gyámola...* kezdetű énekek változatai. A *Szent Ferenc ünnepe, Krisztusnak eleven képe...* öt énekeskönyvben található meg, de feltételezhető egy hatodik előfordulási hely is, mivel *Paksi Márton György énekeskönyvének* 560. lapján az ének záró sora olvasható, viszont az előző levél (legalábbis a mikrofilmfelvételen) hiányzik, így erről a szövegváltozatról biztosat nem mondhatunk.

A *Discőült Szent Ferenc, Krisztusnak szolgája...* kezdetű éneknek a *Vépi énekeskönyv*ben található csonka variánsára Erdélyi Zsuzsanna már korábban felhívta a figyelmet,²⁶ viszont a *Varsányi énekeskönyv*ben lévő párhuzamos szöve-

²⁶ ERDÉLYI Zsuzsanna, *Szent Ferenc és a szent költészet = A szenttisztület történeti rétegei és formái Magyarországon és Közép-Európában: A magyar szentek tisztelete*, szerk. BARNA Gábor, Szeged, Néprajzi Tanszék, 2001, 207–221.

get nem említi. Első strófáiban egyezést mutat ezzel a szöveggel a *Bocskor János énekeskönyvében* található *Ó, áldott Szent Ferenc, Krisztusnak szolgája...* kezdetű ének, de beszédhelyzete, terjedelme, versformája eltér tőle. A Bocskor-féle huszonhat strófás ének négy versszakosra rövidített változata szerepel a *Dőri énekeskönyvben*.

A *Midőn e gyarló világot a bűn setésége...* kezdetű éneknek a *Cantionale catholicum* két kiadásában (1676, 1719) és a *Varsányi énekeskönyvben* található változata nagyjából megegyezik. *Bozóki Mihály kéziratos énekeskönyvében* egy ezektől jelentősen különböző variáns olvasható, míg a nyomtatott Bozóki-kiadásban szereplő szöveg nagy része az előbbiekkal, első és utolsó versszaka viszont az utóbbival mutat hasonlóságot.

A legkomplikáltabb képet az *Üdvöz légy, Szent Ferenc, Krisztus követője...* indítású éneknek és variánsainak egymás mellé helyezése mutatja, itt teljesen esetleges tűnik, hogy az egyes énekekbe melyik strófák és milyen szöveg-változatok kerültek be.

A *Szentmihályi-énekeskönyvben* fellelhető, *Hívek szívben gerjedeznek, amidőn megemlékeznek...* indítású éneknek legalább a fele eltér a *Szeretnek köteleiben* lévő szövegtől, de bizonyos kifejezésekkel kapcsolódnak egymáshoz, témájukban és formájukban megegyeznek, így indokolt a két ének egymás mellett szerepeltetése. Egy másik, Szentmihályi gyűjteményéből való ének (*Üdvöz légy, Szent Ferenc, Krisztus követője...*) hasonlóképpen – többek közt a sajátos refrénje miatt – csak egy távolabbi variánsaként értelmezhető a többi ilyen incipitű szövegnek.

Az imák esetében a gyűjtés esetlegesnek mondható, az énekekkel való összevetés miatt tartottam fontosnak néhány szöveg beemelését a dolgozatba. A következő imakönyvekből gyűjtöttem ki Ferenchez szóló imákat: *Liliom kertecske*,²⁷ *Jó illatú rózsás kert*,²⁸ Pongrácz Eszter: *Arany korona*,²⁹ *Len kötelecske*³⁰

²⁷ *Liliom kertecske, azaz szép istenes virágokkal öszveszedett... ájtatos könyvecske*, Nagyszombat, 1690 k., 258–276. (OSZK, RMK I. 1394a.)

²⁸ *Jó illatú rózsás kert... sok szép imádságok, melyek mindenestül németből fordítottak*, Nagyszombat, 1713, 155–156. (OSZK 827.743.)

²⁹ PONGRÁCZ Eszter, *Igaz isteni szeretetnek harmattájból nevedett, drágakövekkel kirakott arany korona*, Nagyszombat, 1719 [a továbbiakban: *Arany korona*], 410–413. (OSZK 311.025.)

³⁰ *Len kötelecske, azaz Serafikus Szent Ferencz atyánk... kordaniselő Atyafiak Congregációjának reguláit... magában foglaló könyvecske*, Győr, 1749, 71–79, 164–174. (OSZK 319.845.) – Először 1720-ban jelent meg a társulati kézikönyv, de mind a hét kiadása azonos szöveggel látott napvilágot.

és *Szeretnek kötelei*.³¹ Az imák nagyfokú hasonlóságot mutatnak, a források sok esetben megegyeznek tartalmukban.

Padányi Bíró Mártonnak két Szent Ferencről szóló prédikációját³² tartom fontosnak bevonni az elemzésbe, mert tovább árnyalják az énekekben és imádságokban kibontakozó Szent Ferenc-képet, ráadásul – főként azonos – verses betéteket is tartalmaznak, amelyek formailag közel állnak az énekekhez. Az egyik szöveg Nagy Ferencnél³³ is megtalálható, de ő lényegi változtatások nélkül adta ki Padányi egyik prédikációját tíz év különbséggel.

A szövegek elemzése

Október 4., Assisi Szent Ferenc nevenapja mellett a Porciunkula-kápolna fölszentelésének emléknapja, augusztus 2. a legnagyobb ünnepe az őt alapító patrónusaként tisztelő – obszerváns, minorita, kapucinus – ferenceseknek, valamint a gondozásuk alatt álló laikus népi harmadrendeknek.³⁴ A legtöbb ének is ezen dátumok mellé csoportosul.

Erdélyi Zsuzsanna szerint a néphagyományban közvetett módon él Szent Ferenc alakja, mert nem olyan folklorisztikus elemekben figyelhető meg, amelyek a személyét idézik fel, hanem a szellemiségéről és a lelkekre gyakorolt forradalmi hatásáról árulkodó alkotásokban.³⁵ Ez a megállapítása nem teljesen összeegyeztethető a talált népénekek szövegeivel, mivel azokat a legtöbb esetben Szent Ferenc életének eseményei felől lehet értelmezni.

(KNAPP Éva, *Martin von Cochem Magyarországon: Első rész: Mennyei követek, Len kötelecske, Az két atyafi szent szűzek Gertrudis és Mechtildis imádságos könyve*, Zebegény, Borda Antikvárium, 2014 (Régi Magyarországi Vallásos Nyomtatványok, 1), 14.)

³¹ *Szeretnek kötelei*, i. m., 196–198, 200–202.

³² PADÁNYI BÍRÓ Márton, *Ünnepnapokon, diaetáknak alkalmazosságával s egyéb jeles napokon mondatott külömb-külobbféle sok szép prédikációk*, Győr, Streibig Gergely János, 1761, 681–717. (OSZK 502.934.)

³³ NAGY Ferenc, *Seraphicus Szent Ferencz napjára való prédikáció*, Győr, Streibig, 1771, 1–24. (OSZK 627.367.)

³⁴ BÁLINT, i. m., 392.

³⁵ ERDÉLYI, i. m., 281.

Az általánosabb, esetenként máshol is előforduló megnevezések – patrónusunk (1.),³⁶ penitenciának felvont szép sátora (2a.), mennyei kerubim (5a., 5c., 5d.), igazság anyaga (5a., 5d.), Krisztus bajnoka (5a., 5b., 5d.), szentség / szent élet szekrénye (5a., 5b., 5c.), egeknek öröme (5a., 5d.), pátriárka (7.), szerafimok hadnagya (7.), kalauzom (14.), ispánom (14.), lelki pásztorunk s dajkánk (16.) – mellett olyan állandósult szókapcsolatokat és kifejezéseket lehet felfedezni Szent Ferenchez társítva az énekekben, amelyek a legtöbb esetben valamilyen fényes vagy égő jelenséggel jellemzik a személyét. Ilyenek a következők: fényes fáklyánk (1.), szüzesség fényes fáklyája (13.), szeretettel égő lámpás (15.), égő szent szerafim (5a., 5c., 5d.), lángodozó kerubim (7.), égő tüze buzgóságnak (18.), nagy fényességgel jól tud vezérelni (6.), Szent Ferenc mint Napnak szép fénye (2a.), minden jóság és szentség tündöklő szép Napja (2a.), „oh, Szent Atya, nyerd, gyullassza / mi hideg szívünket a szeretet lángja” (5a.),³⁷ „világoskodó csillag, / ki a sötétségben tündöklök, mint napvilág” (6.) és „égő szerafim, Assissinak csillaga, / Spoletus völgyben születvén e világnak ragyoga” (17.). Ez a vonás az imakönyvek lapjain is megfigyelhető, például: hazánknak világossága,³⁸ egeknek lámpása,³⁹ „Isteni szeretettel lángadozó fáklya, minden jóknak fényes lámpása”,⁴⁰ valamint „a keresztyén anyaszentegyháznak csillaga, kinek cselekedeti fénylenek minékünk e setétséges világban, mint a világos szövétnekek”.⁴¹

Ennek több oka is lehet az általános pozitív képzettársítások és keresztyén szimbolika mellett, mivel Szent Ferenc esetében számos életrajzi momentum indokolja a fentiek használatát. A tűz mint az igaz hit jelképe jelenik meg Szent Ferenc egyiptomi látogatása alkalmával, mert gondolkodás nélkül vállalta volna, hogy elsőként lép a lángok közé vallási buzgósága bizonyításául.⁴² Emellett

³⁶ Az idézett kifejezések, szövegrészek után zárójelben szereplő számok a függelékben közölt énekszövegek sorszámaira utalnak. A forrásokat itt mai helyesírással idézem, a függelékben betűhűen közlöm.

³⁷ Az 5c. és 5d. verzió is tartalmazza kisebb eltérésekkel.

³⁸ *Liliom kertecske*, i. m., 271, 274; *Arany korona*, i. m., 411; *Len kötelecske*, i. m., 73, 76; *Szeretetnek kötelei*, i. m., 200.

³⁹ *Liliom kertecske*, i. m., 271; *Arany korona*, i. m., 411; *Len kötelecske*, i. m., 73.

⁴⁰ *Szeretetnek kötelei*, i. m., 197.

⁴¹ *Liliom kertecske*, i. m., 264; *Len kötelecske*, i. m., 169.

⁴² *Megdicsőített poenitentia tartásának eleven példája: Seraphichus Szent Ferenc atyánknak szentséges élete*, Pozsony, Royer János Pál, 1722, 152–155. (OSZK 292.853.)

található még más példa is a vizsgált időszak irodalmában, amely megerősíti Szent Ferenc alakjának és a tűz-motívumnak az összetartozását: „Az égi elementumok között a tüzet igen szerette a Szent Atya, és meggondolván a sok jótéteményeket, az amelyeket Istentől a tűz által veszünk, a tüzet soha nem oltotta Szent Ferenc [...] Egykor a tűznél ülven Szent Ferenc, egy eleven szén ugrék az ölében, és noha már a köntösit is égette, de csak ugyan nem oltotta, se másnak nem engedte oltanyi [...]”.⁴³

Felmerülhet ezzel kapcsolatban Szent Ferenc leghíresebb szerzeményének, a *Naphimnusz*nak a hatása, amelyet a sötétségnek teljesen kiszolgáltatva, a legnagyobb szenvedések közepette írt meg egy éjjel, amikor már majdnem megvakult, és amelyben a valódi fényről egy elvontabb felé, a belső megvilágosodásra irányítja olvasói figyelmét, ez azonban nem bizonyítható. Egyetlen esetben találkoztam már kimutatott kapcsolattal magyar nyelvű imádság és Assisi Szent Ferencnek tulajdonított szöveg között: az RMKT XVII. századi sorozatának 7. kötetében *Szent Ferenc imádsága*⁴⁴ címmel szereplő szöveget Ferenc egy négyszavas latin röpimájának verses parafrázisaként határozta meg Holl Béla.⁴⁵ A szöveg a vizsgált imakönyvekben is szerepel.⁴⁶

A vizsgált énekekkel kapcsolatban általában megfigyelhető egy historikus vonás, mivel az életrajzi elemek uralkodóak a szövegekben. Nem jellemzőek az általános elméletek, majdnem mindben megelevenedik legalább egy konkrét példája Szent Ferenc cselekedeteinek.

A leggyakrabban előforduló momentumként Szent Ferenc stigmatizációját lehet kiemelni, amely a következő formákban és körülbelül azonos intenzitással jelenik meg: „Szent Ferenc testében, mint igen kedves helyében, / Jézus öt sebeit helyeztette, mint kécseit” (1.); „Hogy Urunk sebeinek bélyegit rányomta: / azzal mint jó szolgáját megajándékozta” (2a.); „Szent sebei helyével ötöt felruházta, / és élete fogytáival fel is koronázta.” (2b.); „Öt mély sebét mint billyegét igaz szeretetének, / néki adá s testén hagyá példájára népnek” (4.);

⁴³ *Uo.*, 297.

⁴⁴ *Régi magyar költők tára XVII. század, 7: Katolikus egyházi énekek (1607–1651)*, s. a. r. HOLL Béla, Bp., Akadémiai, 1974, 31, 444, nr. 15.

⁴⁵ *Uo.*, 444.

⁴⁶ *Liliom kertecske, i. m.*, 258–? (az OSZK másolatából a 259–260. levél hiányzik); *Arany korona, i. m.*, 412–413.

„Ki valósággal nagy buzgósággal az Krisztust szerette, / mert őt sebeit szent testin viselte” (12.).

Egy változatban Szent Ferenc sebeinek képe a hívek sebeivel egymás mellé állítva tűnik fel, ezáltal ellenpontozza a szöveg az égi és földi szenvedéseket, és Ferenc kiválasztottságára is rámutat, amely által a halandók támaszául szolgál, és bajaik orvoslására hivatott.

Üdvöz légy, Szent Ferenc, Krisztusnak bajnakja,
Jézus sebeinek körülhordozója,
kínzóeszközeinek hív zászlótartója.
Oh, Szent Atya, gyógyítója,
légy mi sebeinknek hathatós orvossa. (5a.⁴⁷)

Az énekek többségében nem csak ez az egy életrajzi elem hangsúlyos, viszont az 1719-es *Cantionale catholicum*-ban lévő *Krisztus keresztfájának az Alvernum begye...* kezdetű, a *Szeretetnek köteleiben* szereplő *Újhód vasárnapi ájtatosság Szent Ferenc bélyegzéséről*, valamint a Szentmihályi Mihály *Egyházi énekes könyvében* megtalálható *Szent Ferenc bélyegzéséről 17-ik nap* című ének specifikusan ezt az eseményt mutatja be érzékletesen és részletekbe menően. Az első két énekben megjelenik Krisztusnak az az izgalmas, hatszárnyú ábrázolása, amely például az Assisiben található templom freskói között is felbukkan: „Krisztus mennyből hozzá leszáll, / köntösse hat szárnyakból áll” (8a.) és „Kihez elközelget Krisztus az egekből, / Szérafim képében lejő felségéből, / Hat szárnyai mindenfelől, / Keresztre feszített módon van mindenestől.” (11.)

Az imádságok között is az egyik meghatározó témának mondható a stigmatizáció, amit speciálisan hat lépésben dolgoz fel *A Krisztus Jézusnak és boldog Szent Ferencnek szent sebeitől* szóló szöveg.⁴⁸ Az első ima Jézushoz szól, a többi öt Szent Ferencez, valamint közvetett módon Krisztushoz is; és tiszteletadásból, nagyrabecsülésből sorra veszi a szent karjain, lábain és oldalán megjelenő sebeiket. Az egyesével történő megemlékezés és a részletekre fókuszálás lehetővé teszi a magasabb fokú elmélyülés és átélés lehetőségét. Az egyes imák hasonló mondatokkal indulnak, de a Szent Ferencre vonatkozó megszólításokban és az imádságot mondóra irányuló megnevezésekben különböző változa-

⁴⁷ Az 5c. és 5d. verzió is tartalmazza kisebb eltérésekkel.

⁴⁸ *Liliom kertecske*, i. m., 266–269; *Len kötelecske*, i. m., 170–174.

tok figyelhetők meg, amelyek még inkább szembeállítják a szentet az emberi gyarlósággal. Az énekekben leginkább általánosságban van szó a stigmákról, de a *Szakcsi kántorkönyv* egyik darabja szintén részletezi a sebek helyeit: „Hol Krisztus szent sebeit, / vérrel folyó kékeit / nyomta szent oldalára, / kezeire s lábára.” (16.) (A szöveg emlékeztet Faludi Ferenc *A feszülethez* című versének soraira: „Gyenge testén sebeit, / Vérrel buzgó kékeit”.⁴⁹)

Izgalmas kitekintésként szolgálhat Padányi Bíró Márton *Hasonló az Isten fiáboz* és *Csudáknak csudája* címet viselő műve, amelyekben nemcsak egyedi előfordulású verses betétekre lehet bukkanni, de ráadásul a fentiekben tárgyalt életrajzi eseményt dolgozzák fel. Az első prédikáció prózai része a következő módon vezeti fel az azt követő lírai betoldást:

kimagyarázhatatlan nagy örömet keserves fájdalommal elegyítve érze szívében. Elragadtaték lélekben, és a megfeszített Krisztus Jézusnak formájába változott, megmaradván a szentséges szent sebeknek formája, jele és példája az ő testén, úgy, hogy vér folya az ő sebeinek helyén.⁵⁰

Az ezt követő verses részben pedig már egy sokkal erősebb Krisztus-párhuzammal egészül ki Ferenc stigmatizációjának a leírása:

Oh, csudálatos főnix, Szent Ferenc pátriárka!
Ki a Krisztus halálának szent fáján meghala,
Ott új születést vévén megint föltámadta,
És mintegy Isten fia lött, ki most ember vala.⁵¹

Szent Ferencnek Krisztussal való egyeztetését jól érzékelteti a prédikáció egy későbbi lírai szakasza is:

Szent Ferenc ruházatját ha Krisztusra adod,
S mint egy frátert, őtet azzal fölruházod,
És a Szent Ferencet melléje állítod,
Akit véltél, hogy Krisztus, Ferencnek találod.⁵²

⁴⁹ FALUDI Ferenc, *Fortuna székerén okossan ül*, kiad. VARGHA Balázs, Bp., Szépirodalmi, 1985, 98.

⁵⁰ PADÁNYI BÍRÓ, i. m., 693.

⁵¹ *Uo.*

⁵² *Uo.*, 698.

Ez az azonosítás Padányi Szent Ferencről írott második prédikációjában is szerepet kap:

Valóságos párja Ferenc a Krisztusnak,
Mert a Krisztus sebei írva reá vannak,
Ebben ragyog s rejtezik titka az írónak,
Csudálatos munkája az Isten ujjának.⁵³

Ez a speciális megfogalmazás a megszokott sémáktól függetlenül, rendhagyó szemszögből mutatja be egy érzékletes képpel a szent stigmatizációjának történetét.

Szent Ferenc megbélyegzése mellett még több helyen felfedezhető a földi javakról való lemondása és önként vállalt szegénysége, rendalapítása, regulájának megtartása, böjtölése és a világtól való elvonulása; de talán a legváratlanabbnak tűnik az egyiptomi térítő munkája során a szultánnál tett látogatásának beemelése az énekekbe:

Feltett célja s gondolatja ez vala Szent Ferencnek,
hogy életét s adná vérét szerelmiért népének.
Ezt megtudván a nagy soldán, haragját nem gyúlasztá,
sőt szép szókkal s ajándékkal hazájába bocsáttá. (4.)

Kevésbé konkrétan, de a *Cantionale catholicum* egyik énekében is megjelenik ez az Európán kívüli, egzotikus helyszín: „Aegyptus fogságból ha ki akar kijőni, / Ferencet követni kell, és utána menni” (6.). A *Jövel, dicsőséges Szent Ferenc, siess, Szent Atya, a néphez, mely szorongattatik és rongatatik az egyiptomi homokok között...* kezdetű ima⁵⁴ szintén ezzel az életeseményével kapcsolatos, és a szent keresztes hadjáratok alatti tevékenységére utal.

Bocskor János énekeskönyvének Ó, áldott Szent Ferenc, Krisztusnak szolgája... kezdetű éneke (10.) összetettségét és formai megoldását tekintve eltér a többi, hagyományosnak mondható énektől. A szöveg elbeszélői nézőpontja többször is megváltozik, összesen négy megszólalót lehet benne azonosítani. Minden strófa az éppen aktuális szemszögnek megfelelő refrénnel zárul, amelyek közé csak az utolsó kettő nem illeszkedik. Először Szent Ferenchez intéznek kérést a

⁵³ *Uo.*, 714.

⁵⁴ *Liliom kertecske, i. m.*, 274–275; *Len kötelecske, i. m.*, 77.

hívek, majd Ferenc kéri Szűz Mária közbenjárását, harmadszor Mária esedezik Jézushoz meghallgatásért, majd Jézus válaszol édesanyjának. Legvégül visszatér az ének eredeti nézőpontja, az utolsó két versszak ismét a hívek szájából képzelhető el.

Ez a közbenjárásért történő esedezés más énekben is megjelenik, leginkább a záró strófájukban: „Kérünk, oh, szent Atyánk, légy szószóllónk s erős bástyánk.” (1.); „Kérd, Szent Ferenc, Jézusodat, / Hogy minket is, fiadat, / Rejtsen el sebeibe, / Midőn pedig elfogy éltünk, / Testünktről búcsút vesz lelkünk, / Vegye be kegyelmébe” (15.); „Légy velünk halálunkkor, / s mikor kimúlunk, akkor / könyörögj az Istennek, / részt add mennyben lelkünknek.” (16.); „Imádj Istent, ó, Szent Atyánk, érettünk, fiadért, / esedezz dicsőségedben a te tisztelőidért, / mennyégben nyert javaidban holtunk után részesíts, / e siralomnak völgyéből az egekbe felsegíts.” (17.); „Szent Ferenc, kérjed Urunkat, hogy tartson meg mindnyájunkat isteni kegyelmében.” (18.)

Az *Egervári énekeskönyv* egy énekéről, a *Szent Ferenc, csudatévő jel...* kezdetűről lehet egyedül megállapítani, hogy nem kapcsolódik szervesen a rendalapító életeményeihez, inkább egy általánosabb fohászként szól hozzá, és a nevét akár más szentével is ki lehetne cserélni anélkül, hogy a szöveg értelme megváltozna. Az imakönyvekből ilyen típusúnak leginkább az antifónák⁵⁵ és az „Úr Isten, ki a te Anyaszentegyházadot” kezdetű fohászok⁵⁶ mondhatóak.

A felcserélhetőség egy másik módon is megjelenik: az imakönyvekben olvasható *Üdvöz légy, Szent Ferenc...* kezdetű szövegek az *Üdvözlégy Mária* fordulatait ültetik át Szent Ferencre vonatkoztatva:

Üdvöz légy, Szent Ferenc, üdvöz légy, szerelmes Atyám, szegénységgel és tisztességgel teljes. Az Úr Alverna hegyén teveled. Áldottak minden szentek felett a te sebeid, és áldott a te szívednek serafim szerelme. Oh, alázatos ember, Szent Ferenc, szegényeknek pátriárkája! Kérlek, minékünk, fiadnak (leányidnak) méltóztass mindenkor jelen lenni, kiváltképpen halálunk óráján. Amen.⁵⁷

⁵⁵ *Liliom kertecske*, i. m., 274; *Len kötelecske*, i. m., 76–77; *Szeretnek kötelei*, i. m., 200–201.

⁵⁶ *Liliom kertecske*, i. m., 275; *Len kötelecske*, i. m., 77–78; *Szeretnek kötelei*, i. m., 198.

⁵⁷ *Arany korona*, i. m., 412; továbbá *Len kötelecske*, i. m., 78–79; *Liliom kertecske*, i. m., 275–276 (egy másik ima részeként).

Ennek a gesztusnak köszönhetően a rendalapító és Szűz Mária tisztelete egyenlő intenzitásúnak tűnik, és bizonyítja a szent megbecsültségét. Az ilyen jellegű sorkezdések néhány ének esetében szintén szerepet kapnak, és az ismétléses formával még hangsúlyosabbá válnak.

Meglepő, hogy az énekek között nem találtam egy olyat sem, amelyben Szent Ferenc természettel való kapcsolatának mélysége rajzolódna ki, pedig a magyar kódexirodalomból ismertek azok a történetek, amelyekben ért az állatok nyelvén, megszelídíti őket. Érdekes, hogy ezek nem szivárogtak bele az őt körülvevő énekhagyományba. Ennek ellenére jogosan gondolható, hogy a köztudatban éltek ezek a vonásai, elég például a szent képzőművészeti ábrázolásaira gondolni, vagy arra a feltételezett szokásra, miszerint Szent Ferenc ünnepekor kitömött farkast állítottak fel egyes templomokban.⁵⁸

Ezt a nem várt hiányt némileg képesek felszámolni az imakönyvek, mert azok lapjain már találhatóak elvétve olyan szövegek, amelyek a rendalapítónak az élővilághoz fűződő különleges viszonyának ismeretéről tanúskodnak. Azért furcsa, hogy még általánosságban sem jelennek meg állatok a népdénekekben,⁵⁹ mert azok eszköztára érezhetően átfedésben van az imádságokéval. Szókészletük és kifejezéseik hasonlóak, valamint témáik is nagyrészt megegyeznek, csupán a műfaji hovatartozásuk miatt figyelhetőek meg megoldásbeli különbségek.

A litániákban általánosítva megjelennek az állatok a „vadaknak prédikátorra”⁶⁰ kifejezésben. Ez a Szent Ferencet jelölő megnevezés nem részletező, magába foglalhat több csodatétellel kapcsolatos történetet is. A *Liliom kertecské*-ben és *Len kötelecské*-ben lévő *Boldogságos Szent Ferenc Atyánknek tíz öröme* című ima már lényegesen összetettebb, és a természeti képekkel megtűzdelt szöveg felerősíti Szent Ferenc lelkületét, a teremtés iránti tiszteletét és az őt körülvevő világ szeretetét.

⁵⁸ KILIÁN István, *Karácsony és vízkereszt néhány jezsuita templomban a 18. században = Az ábítat nem bízatos alkalmai és formái az 1800 előtti Magyarországon*, szerk. BOGÁR Judit, MTA–PPKE Barokk Irodalom és Lelkiség Kutatócsoport, Piliscsaba, 2013 (Pázmány Irodalmi Műhely: Lelkiégtörténeti tanulmányok, 4), 119–131.

⁵⁹ A *Kegyes atya szegénységnek...* kezdetű éneken (10.) ugyan szerepel az oroszlán szó, de nem Szent Ferenc személyével kapcsolatosan, hanem inkább a hívekre vonatkozó bibliai utalásként értelmezhető (1Pt 5,8).

⁶⁰ *Liliom kertecske*, i. m., 271; *Arany korona*, i. m., 411; *Len kötelecske*, i. m., 73.

7. Örülj és üdvöz légy, boldogságos Szent Ferenc Atyám, mert minden teremtetett állatok engednek vala tenéked úgy, mint az teremtető Istennek engedelmes szolgájának; és minden ellenségedet nagy hatalmassággal meggyőzéd.

8. Örülj és üdvöz légy, boldogságos Szent Ferenc Atyám, annyi üdvözlétekkel, mennyi az tengernek csöppöneti, fáknek levelei, az égnek csillagi, és az mennyi angyalok és szentek vadnak az mennyországban [...] éntőlem és minden teremtetett állatoktól áldassál és dicsírtessél.⁶¹

A madarak konkrét megemlézésére egy példa fedezhető fel a vizsgált imádságok között a *Jó illatú rózsás kert*ben: „A madarak és értelem nélkül való állatok néked csudálatossan engedtek, mintha ismérték volna ártatlanságodat”.⁶²

Ehhez a kérdéskörhöz kapcsolódva izgalmas terepe lehet az elemzésnek Padányitól a *Csudáknak csudája* egyik részlete:

Angyali jelenésből megértvén ezeket Serafim Szent Ferenc, ebben a titkos *Patvariában*, ebben a kösziklás barlangban, és ezen köszikla likában, repedezésében, hasadékaiban a mennyei Jegyesnek ilyen óhajtozási szerint: *Kelj föl, én szeretőm, én szépem, és jöjj el. Én galambom, a köszikla likaiban, a gyp hasadékaiban mutasd meg nékem a te orvát, zengjen a te szózatod az én fülemben, mert a te szózatod édes, és a te orvát ékes.* [A margón: Cant. 2. v. 13. 14.] Eszerént mondtam, sok testi keserves sanyargatási, testének kemény és kegyetlen ostorozási, öldöklési, szenvedési között mint a burbikoló, nyögő galamb keseregven és a megfeszített Jézusnak szerelmében meghalván, szerelmes fohászzkodásokkal így gerjedezt [...] .⁶³

Itt nemcsak Szent Ferenc elképzelt imádságában szerepel egy adott madárfaj, az *Énekek éneke* galambja, hanem a szentről szóló leírásba is beleszövődik.

Az előbbi megoldáshoz hasonló a Szent Ferenc életéről szóló könyv egyik momentuma, amely a *Szent Ferenc Atyánk holta után némelly jelenésiről* fejezetcím alatt olvasható:

meg akarván Fr. Leót vigasztalni, megjelenék neki nagy fényességben, két nagy szárnya lévén, és kezein s lábain sas módjára való körmei valának, kit

⁶¹ *Liliom kertecske*, 261–264, az idézet: 262–263; *Len kötelecske*, i. m., 164–168, az idézet: 166–167.

⁶² *Jó illatú rózsás kert*, i. m., 155.

⁶³ PADÁNYI BÍRÓ, i. m., 711.

látván Fr. Leó, megtelék nagy örömmel és lelki vigasztalással, de nem győzi
vala csudálnyi a szent embernek szárnyait és körmeit [...].⁶⁴

Ebből is érezhető, hogy Szent Ferenc személyéhez erősen kötődnek a madarak, ám ebben a leírásban kivételesen egy szokatlan, jámbor természetével ellentétes fajjal azonosítják. Ennek magyarázata talán abban rejlik, hogy a sas szimbolikusan Jézus Krisztus égi aspektusára utal, általánosságban pedig a Nap jelképe is,⁶⁵ akárcsak a fentebb már említett főnix: „Oh, csudálatos főnix, Szent Ferenc pátriárka!”⁶⁶ Ez utóbbi mitikus madárnak ráadásul a sebei maguktól begyógyulnak egyes legendák szerint, ezért elpusztíthatatlan élőlényként él a köztudatban; valamint a feltámadást testesíti meg, mert úgy tartják, hogy a halott állat hamvaiból egy új születik.⁶⁷ A rejtett jelentések könnyen értelmezhetőek és helytállóak lehetnek Szent Ferencel kapcsolatban, elég például a már felsorolt, fénnel kapcsolatos megnevezéseire, életrajzának párhuzamos vonásaira gondolni.

Összegzés

A felkutatott 17. és 18. századi énekek száma, sokszínűsége felülmúlta az előzetes várakozásaimat. A szövegek egymás mellé állításával egy olyan Szent Ferenc-kép rajzolódik ki, amely csak részben egyezik meg más irodalmi műfajok tartalmi összetételével és ábrázolásmódjával. Ez csupán érdekesség, az okokat nem lehet feltárni, de ettől függetlenül feltételezhető, hogy a vizsgált rendalapító személyiségével ugyanúgy hatott a kor emberére, mint a hazai szentek; nem idegenkedtek a bensőséges hangvételű megszólításától, sajátjuként tisztelték. Érdeemes lenne még a talált énekeket és imádságokat összevetni különböző nyelvű forrásokkal, hogy mekkora átfedés van azok és a magyarul íródott anyagok között; vagy a mai használatban levő gyűjtemények tartalmával, hogy vajon mennyire nyugszanak a már feltárt hagyományokon, és befolyásolja-e a szövegeket Szent Ferenc saját műveinek az ismerete.⁶⁸

⁶⁴ *Megdicsőítettett...*, i. m., 356.

⁶⁵ KOMLÓSSY Judit, *Sas = Szimbólumtár*, szerk. PÁL József, ÚJVÁRI Edit, Bp., Balassi, 2005³, 416–417.

⁶⁶ PADÁNYI BÍRÓ, i. m., 693.

⁶⁷ VANYÓ László, *Főnix = Szimbólumtár*, i. m., 159–160.

⁶⁸ Történeti jellegű áttekintést ad: KECSKÉS, i. m.

Függelék

Az Assisi Szent Ferencről szóló 17–18. századi
népénekek szövege

A nyomtatványok szövegét a modernizált betűalakok, a versszakok sorokra tördelése és megszámozása, valamint a rövidítések kurzívval jelölt feloldása kivételével az eredetivel megegyezően közlöm. A kéziratok betűhűen átirrt szövegében az i, ö és ü betűket mindig röviden tüntetem fel. Ahol nem lehet eldönteni, hogy kis- vagy nagybetűt írt-e a másoló, a vallási szövegekben hagyományosan nagybetűvel írt kifejezések kivételével kis kezdőbetűket használok. A mondat végi hiányzó írásjeleket pótoltam, a rövidítéseket kurzívval jelölve feloldottam, a versszakokat megszámoztam. Ha egy éneknek több, egymással nagyjából megegyező variánsa létezik, a közölt változat forrását félkövérrel emelem ki a többi közül, a szövegváltozatok ettől való tartalmi eltéréseit pedig lábjegyzetben adom meg az énekeskönyv címének kezdőbetűje után. A helyesírási és nyelvjárási eltéréseket (az incipitek kivételével), a nyilvánvaló tévesztéseket, betűkihagyásokat és a hiányzó 's' kötőszót nem jelölöm. Az egymástól jelentősen eltérő szövegváltozatokat teljes egészében közlöm.

1. *Szent Ferenc ünnepe, Krisztusnak eleven képe...*

Cantus catholici, 1674, 527–528; *Szosszsa Demeter-ék.*, 446–448; *Dóri ék.*, 357; *Varsányi ék.*, 166–167; *Katolikus ék.*, 288; [*Paksi Márton György-ék.*, ?–560⁶⁹].

Szent Ferencről. Nótája, fol. 37. [Alma Redemptoris Mater]⁷⁰

1. *Szent* Ferencz ünnepe,⁷¹ Christusnak eleven képe,
szívünket gerieszti, szentségre Lelkünk ébreszti:
Igen dicséretes, Igen kellemetes,
Szent Ferencz élete, és Szerzete.
Kérünk, oh *szent* Atyánk, Légy szószóllónk, s' erős bástyánk.

2. *Szent* Ferencz testében, mint igen⁷² kedves helyében,
Iésus öt sebeit helyhez tette, mint kényteit:
Igy *Szent* Ferencz Atyát, mint kedves baráttyat,
Jesús kedvellette, s' így⁷³ tisztelte.
Oh *Szent* Ferencz Atyánk, magas Menyből vigyázz⁷⁴ reánk.

3. Sokszor szemtől szemben, *Szent* Ferenczel ez életben
Jésus nyájaskodván, Nagy kedvét mutatta nyilván;
Mert üldöztén testét, meg-alázván éltét,
Istentől illy fő helyt, *szent* Ferencz nyert.
Nékünkis *szent* Atyánk, légy szentséghez fényes fáklyánk.

4. Csak az Istentől félt, *Szent* Ferencz csak Istennek élt;
semminek mindent⁷⁵ vélt, minden jót Istenben szemlélt.
Kedves Pátrónusunk, Minkis arra jussunk,
Hogy csak Istent⁷⁶ féllünk, szentül éllünk.
Szent Ferencz, Lelkünknek⁷⁷ nyerj békességet, s' földünknek.⁷⁸

⁶⁹ A *Paksi Márton György-énekeskönyv*ben csak az ének utolsó sora szerepel, a kötet előző levele a mikrofilmfelvételen hiányzik.

⁷⁰ Sz: Seraphicus Szent Ferencz Napián Ének; V: Ugyan azonról. *Nota* Redemptoris Mater; K: Seraficus *Szent* Ferencz Confessorról. 4. *Octobris*. *Nota* Redemptoris Mater.

⁷¹ D: innepe; V: élete

⁷² D: igaz

⁷³ K: és

⁷⁴ D: tekénts; K: tekints

⁷⁵ D: mindent semminek

⁷⁶ D: Istentől

⁷⁷ V: földünknek

⁷⁸ V: Lelkünknek

2a. *Midőn e gyarló világot a bűn setétsége*

Cantionale catholicum, 1676, 468–469; 1719,
402–403; *Vársányi ék.*, 164–166; Bozóki, 1797,
258.

Seraphicus *Szent* Ferenc confessorrol. Vitiorum
scabie. Nota: Mittitur ad Virgine.⁷⁹

1. Midőn e' gyarló Világot a' bűn setétsége,
Temérdeken bé-fogta éppen szerén szerte:
Akkor jöve *Szent* Ferencz mint Napnak szép
fénye,
Hogy tündöklék a' Szentség mindenek szívébe.⁸⁰

2. Eletének czéllya vólt Világ útálása,
Szegénység⁸¹ és és tisztaság, s' bűn siránkozása:
Hogy pokolnak kínnyait el-távoztathassa,
Es lehessen Christussal Mennyegeben lakása.

3. Hogy látá e' Vilagnak család hiúságát,⁸²
Nagy Szentséggel fel-vév⁸³ a' Christus
nyomdokát:
Es örömmel viselé gyönyörű igáját,
Meg-veté a' Világnak minden gazdagságát.

4. Hamar lön ott *Szent* Ferencz mindenek
csudája,
Emberekhez Istentől *Szent* élet⁸⁴ példája:
E' Világnak,⁸⁵ s' a' bűnnek erős meg-rontója,⁸⁶
Minden jószág és Szentség tündöklő szép Napja.

2b. *Midőn e gyarló világ a bűnök mérgében*

Bozóki kézíratos, 484–485.

1. Midőn e gyarló világ a bűnök mérgében,
éppen bé-födve vala, nagy setétségében,
Ugyan akkor *Szent* Ferencz mint egy Nap
fényében,
Nagy Szentséggel fel jöve Sokaknak szívében.

2. Szívében oltva vala az alázatosság,
a fertelmesség ellen a Lelki tisztaság,
az engedelmességben ő nagy világosság,
Szegénység követése ő benne vigasság.

3. Hogy latta e világnak szörnyű gonoszságát,
Nagy Szentséggel követé a *Christus* nyomdokát,
és örömmel viselé gyönyörű igáját,
Meg veté a világnak minden gazdagságát.

4. Hamar lön ott *Szent* Ferenc Mindenek
csudája,
Minden jószág és Szentség tündöklő Szép Napja,
Három fele Szerzetnek ő lött fundalója,
Kiknek Kristustul nagyon kegyes Regulája.

⁷⁹ CC 1719: Seraficus *Szent* Ferencz Confessorrol. Nota: Mittitur ad Virginem, etc.; V: Azonról.
Nota Mittitur ad Virgine; B: Szerafim *Szent* Ferencről. Nóta: Mi nekünk adattassék *Szent* Lélek.

⁸⁰ B: Midőn e' gyarló világ a' bűnök' mérgében, / éppen bé-födve vala, nagy setétségében, /
ugyan akkor *Szent* Ferencz mint egy Nagy fényében, / Nagy Szentséggel fel-jöve, sokaknak
szívében.

⁸¹ B: Nagy Szentség

⁸² V: eő család hiúságát; B: tsalárd nagy hiúságát

⁸³ B: sietséggel követé

⁸⁴ B: küldetett

⁸⁵ V: az ördögnek

⁸⁶ B: ördögnek és a' bűnnek meg-zabolázója

5. Három-féle szerzetnek ez a⁸⁷ fundátora,
A' penitentiának fel-vont szép sátora:
Az el-veszet juhoknak kegyes jó Pásztora,
Christustól vött Regulának erős meg-tartója.

6. Isteni félelemben magát úgy⁸⁸ tartotta,
Hogy Urunk sebeinek bélyegit rá nyomta:
Azzal mint jó szolgáját meg-ajándékozta,⁸⁹
Sok csudákkal, és Szentül életét fogyatta.

7. Hólta-után szent lelke Isten eleibe,
Fel-ment, és a' Szenteknek dicső seregébe:
Mindenek csudájára éppen vagyon teste,⁹⁰
Semmi-féle senyvedés mind eddig sem érte.⁹¹

8. En ezt a' dicsiretet Serafin Szent Atyám,
Imádságodban részt adgy; néked azért mondám:
Légyen kegyelmes az Ur te-éretted hozzám,
Néked tiszta szivemből magamat ajánlám.⁹²
Amen.

5. Isteni félelemben magát úgy tartotta,
Hogy Urunk mint Szolgáját meg ajándékozta,
Szent Sebei helyével ötöt fel ruházta,
és élete fogytával fel is koronázta.

6. Tehát égő Seraphim én édes gyamolom,
a te kezetre bízom életem halálom,
mind utolsó oramig büneim fájlalom,
Neked Szerelmes Atyám magamat ajánlom.

3. *Dicsőült Szent Ferenc, Krisztusnak szolgája...*

Cantionale catholicum, 1719, 394–395; *Vépi énekeskönyv*, 246–247; *Varsányi ék.*, 99–102;
Paksi Márton György-ék., 530–532.

Portiuncula napjara. Nota: Mikor Mariához, *etc.*⁹³

1. Dicsőült⁹⁴ Szent Ferencz, Christusnak szolgája,
Alázatosságnak eleven formája,

⁸⁷ B: ö lett

⁸⁸ V: meg

⁸⁹ V: meg gazdagította

⁹⁰ B: Teste van épségben

⁹¹ B: Még rothadás nem érte semminémű részben.; V: ez a versszak hiányzik.

⁹² B: Szent Ferentz édes Atyám Szerelmes Gyamolóm, / A' te kezetre bízom életem', halálom',
/ Mind utolsó óráig bünem' fájlalom, / Néked égő Szerafim magamat ajánlom.

⁹³ V: De S. P. Francisco Serafico. *Nota*: Gabriel Archangyal. Alia: Háloadásunkban rulád
emlíkezzünk; Va: Portiunculáról. *Nota* Hála adásunkban, Mikor Mariához; P: Data SanCta
AMoena PortIVnCVLa

⁹⁴ V: Dücsöült; Va: Dücsöült; P: Dücsöült

Tisztaság, s' szegénység, égő szép fáklája,
Engedelmességnek ragyogó példája.

2. Mint élne világban Christus meg-tanítá,
Elete formáját szépen lerajszolá,
Eleiben midőn reguláját adá,
Maga szent szájával ö-neki dictálá.

3. Ellenne csak hamar monda ez világnak,
Lelkeket vadászó rút, Kevély Sátánnak,
Es az el-mulandó testi hívságoknak,⁹⁵
Zabolát szájában vete gyarlóságnak.

4. Ellenne mond mindgyárt kedves Nemzetinek,
Attyának, s' annyának, s' Nemzetes vérének,
Egyedül szolgálni kezde az Istennek,
S' nyomdokát követni ő Teremtőjének.

5. Ki sok javaival meg-ajándékozá,
Többi-között egyszer a' Templomba hívá
Angyal-által, s' néki ilyen-képpen⁹⁶ szolla,
Kérj, mit kívánsz⁹⁷ Ferencz, leszek meg-adoja.

6. Ott láttya a' Christus fényes székben hogy ül,
A' szüz Maria sok⁹⁸ Angyalokkal körül
székit állya, Mellyen elsőbben meg-rémül,
De meg-tanittatik mit kérjen Istentül.

7. A' bódogságos szüz segítsége-által,
Meg-bátorittatván, Szent Ferencz meg-szólal,
Térdeit meg⁹⁹-hajttya szorgalmatossággal,¹⁰⁰
s' azt mondgya Christusnak alázatossággal.

⁹⁵ P: kívánságnak

⁹⁶ Va: ilyenképpen neki

⁹⁷ P: mit kívánsz *Szent*

⁹⁸ Va: is

⁹⁹ Vc: az ének szövege eddig van meg, a következő levél az MTAK mikrofilmfelvételén hiányzik.

¹⁰⁰ Va: nagy szorgalmatossággal

8. Látom veszedelmét bűnös Embereknek,
Pokolra hullását sok szegény lelkeknek,
Semmit én magamnak kérek; De¹⁰¹ ezeknek,
A' kiket meg-váltot bére szent vérednek.

9. Azt kérem, s' kívánom, ha meg-látogattya,
e' templomot, Feslett élteket meg-vallyák,
Sűrű köny-hullással bűnököt sirattya,
s' előbbi vétkeket magokrol le-rázzák.

10. Mind azoknak légyen kegyelmes Felséged,
s' bocsássa-meg minden bűnök, Istenséged;
Ne légyen hejába sok kín-szenvedésed,
Érettek ki-ontott drága piros véred.¹⁰²

11. Ott a' Christus monda, Szent Ferenczhez szólván,
Mind a' kik bűnököt meg-vallyák igazán,
e' Templomban az én testemhez járulván,
Vétkek meg-bocsátom, El-hidgyed azt nyilván.¹⁰³

12. Romaj Pápához de előbben menny-el,
Ezen igiretem mind-rendre beszéld-el,
Erősítsék meg az ő pecsétivel,
Terjedgyen hogy hamar Világ szerte széllyel.

13. Ez az tellyes búcsú így ki terjeszteték,
Szent Ferencz Atyánkért Világnak adaték,
Magától Christustól, ajándékoztaték,
A' kiért örökké tőlünk dicsírtessék. Amen.

¹⁰¹ P: én

¹⁰² P: E templomban az én Testemhez járulván, / vetkek meg bocsátom el hidgyed ezt nyilván.

¹⁰³ P: Ne légyen héba sok kinszenvedésed, / érettek kiontott drága piros véred.

4. Nagy Istennek nagy szentének, Seraficus Ferencnek...

Katolikus ék., 289–290; Énekeskönyv, 77; Varsányi ék., 162–164; Egervári ék., 283.

Azonról. *Nota*: Mondgy naponként¹⁰⁴

1. Nagy¹⁰⁵ Istennek nagy szentének Seraficus¹⁰⁶ Ferentznek,
új¹⁰⁷ éneket dicséretet minden népek¹⁰⁸ zengjenek.

2. Mert attyának 's ez világnak¹⁰⁹ javait meg útálta,
szegénységben szelidségben magát eö gyakorlotta.¹¹⁰

3. Menynek¹¹¹ úttját 's reguláját mikor eö¹¹² meg tanólta,
fiainak 's minden jóknak¹¹³ akkoron ajánlotta.¹¹⁴

4. Az ki hallya¹¹⁵ és meg tartya ez világon böv áldást,
jövendőben dütsösségben nyér örökös nyúgovást.

5. Sok országra 's tartományra fiai ki-oszlottak,
bünösöknek 's jó szívüknek lelkekért már fáradtak.¹¹⁶

6. Síríába pogánságba magát eö¹¹⁷ bé-iktatta,¹¹⁸
nagy¹¹⁹ rendeknek 's szegényeknek¹²⁰ Kristust predikállotta.

¹⁰⁴ É: Seraphicus Szent Ferencz Nap. 4. 8br. Not. Mondj Nap.; Eg: Ugyan azon szentről 3ik Ének. *Nota* 1a.; V: Seraphicus Szent Ferentzről. *Nota* Omni die. – A másik három változat a szöveg két-két versszakát összevonva négysoros strófákkal közli az éneket.

¹⁰⁵ É: Az

¹⁰⁶ É: Seraphim Szent

¹⁰⁷ É: Szép

¹⁰⁸ É: nyelvek

¹⁰⁹ É: Mert világnak mint hívságnak

¹¹⁰ É: Szegénységben nagy szentségben, holtig magát foglalta.

¹¹¹ É: Egek

¹¹² É: helyessen

¹¹³ Eg: Leányinak

¹¹⁴ É: Fiainak-Leányinak örökségül ajálta.

¹¹⁵ Eg: ki ki halla; É: Ki ohajtya

¹¹⁶ Eg: fáradoztak; É: Kik az Kristusnak Juhainak Lelkekért fáradoznak.

¹¹⁷ Eg: hogy

¹¹⁸ É: azokat bocsájtattya

¹¹⁹ Eg: fő

¹²⁰ É: Kicsinyeknek

7. Fel tett czéllya 's gondolatya ez vala¹²¹ Szent Ferencnek,
hogy életét 's adná vérét szerelmiért népének.¹²²
8. Ezt meg-tudván a' nagy soldán¹²³ haragját nem gyúlasztá,
sött szép szókkal 's ajándékkal hazajába bocsáttá.¹²⁴
9. Alvernában czéllajában külön elzará magát,
hogy bővebben 's érdemesben adná szive illattyát.¹²⁵
10. Böjtöléssel 's könyörgéssel gyulaszta szive lángját,
és Jesushoz eő Urához éppen kapcsolá magát.¹²⁶
11. Jó hajnalkor egy nap olykor szivét Jesus gyulasztá,
nagy mély titkát és csudáját Angyal által mutatá.¹²⁷
12. Öt mély sebét mint billyegét igaz szeretetének,
néki ada 's testén hagyá példájára népének.¹²⁸
13. Jó példáját szép nyomdokát kövessük Szent Ferencnek,
szive lángját 's szivünk lángját¹²⁹ áldozzuk¹³⁰ az Istennek.
14. Holtunk után menynek úttján hogy el nyerjük országát,
Szent Ferenczel 's mind¹³¹ szentekkel lássuk¹³² dütső orcáját.¹³³

¹²¹ É: Gondolatya Indulatya, volt egykor

¹²² É: Istennek.

¹²³ É: Török Zoltán; V: a nagy Sultán

¹²⁴ Eg: érettek tett szenvedését föl ajánla Istennek / tsak hogy lakossá tehesse hiveit az Egeknek.

¹²⁵ É, Eg: hiányzik ez a strófa.

¹²⁶ É, Eg: hiányzik ez a strófa.

¹²⁷ Eg: hiányzik ez a strófa.

¹²⁸ Eg: hiányzik ez a strófa.

¹²⁹ É: hangját

¹³⁰ Eg: szent szivéhez szivünk lángját ajánluk

¹³¹ Eg: a'

¹³² É: nizzük; V, Eg: nézzük

¹³³ É, Eg: végén Amen.

5a. Üdvözlégy, <i>Szent Ferenc, égő szent szeráfim</i> <i>Dári ék.</i> , 355–356.	5b. Üdvözlégy, <i>Szent Ferenc, Krisztus követője</i> Szentmihályi, 1797, 411–412.	5c. Üdvözlégy, <i>Szent Ferenc, Krisztus követője</i> <i>Csikely István ék.</i> , 246–247.	5d. Üdvözlégy, <i>Szent Ferenc, Krisztus követője</i> <i>Egervári ék.</i> , 281.
Más. Nota: Eadem.	Más Ének azon Szentről. Nóta. Óh áldott Szűz Anya.	Szerafim <i>Szent Ferenc</i> ről. <i>Nota</i> <i>Szent Szent Szent</i> szüntelen	
1. Üdvözlégy <i>Szent Ferenc, Krisztus' Követője</i> , meg feszült Jánosnak búgó Hírdetője, bűnösöknek jóra vezetője: oh ditső Szent! kérjed Istent, hogy Mennyeiből nyerhessünk meg mindent.	1. Üdvözlégy <i>Szent Ferenc</i> Krisztus követője, a szent Feszületnek Buzgó Tisztelője, bűnösöknek jóra vezetője oh! <i>Szent</i> Atya, kalauza, legy te híveidnek Üdvöséges Útya.	1. Üdvözlégy <i>Szent Ferenc</i> Krisztus követője a szent Feszületnek buzgó szeretője. Bűnösöket jóra vezetője: oh <i>Szent</i> atya kalauza legy te híveidnek üdvösség uttyára.	1. Üdvözlégy <i>Szent Ferenc</i> Krisztus követője a szent Feszületnek buzgó szeretője. Bűnösöket jóra vezetője: oh <i>Szent</i> atya kalauza legy te híveidnek üdvösség uttyára.
1. Üdvözlégy <i>Szent Ferenc</i> z égő <i>Szent Szeráfim</i> , szerelemmel tellyes mennyei Cherubin, igasság Angyala az hamis föld színén, oh <i>Szent</i> Atya nyerd gyullasza mi hideg szívünket szent szeretet lángja.	2. Üdvözlégy <i>Szent Ferenc</i> z, Isten' hív Szolgája, égő szeretetnek tündöklő Fáklyája, sok tűrésnek világos Példája: Óh ditső 's' t.	2. Üdvözlégy <i>Szent Ferenc</i> z, égő <i>Szent Szeráfim</i> Szeretettel tellyes menyei Kerubim hamisság föld színén oh <i>Szent</i> Atya gyullasztója mi hideg szívünknek <i>szent</i> szeretet lángja.	2. Üdvözlégy <i>szent Ferenc</i> z égő <i>szent szeráfim</i> szerelemmel tellyes mennyei kerubim Igasság Angyala a' hamis föld színén oh <i>szent</i> atya nyerd gyullasza mi hideg szívünket a' szeretet lángja.

2. Üdvöz légy <i>Szent Ferencz</i>
szenvetés csudája,
éhező lelkeknek kegyes táplálója,
szegény el esteknek erős
támasztója:
Oh <i>Szent</i> Atya, légy oszlopja
a te kiss nyájadnak hatalmas
istája.	3. Üdvöz légy <i>Szent Ferentz</i> ,
Világ' meg Vetője,
Jésusz Sebeinek békés Viselője,
Római Szent Széknek Tisztelője:
Óh ditső 's a' t.	3. Üdvöz légy <i>Szent Ferentz</i>
szegénység szekrénye,
lelki tisztaságnak legszebbik
Edénnye,
kétsebben esteknek vállasztott
remeye
Oh <i>Szent</i> Atya mast gyullasztja
mi hideg szívéket <i>szent</i> szeretet
langja.
3. Üdvöz légy <i>Szent Ferencz</i>
Szentségnek szekrénye,
lelki tisztaságnak leg szebbik
edénnye,
kétsebben esteknek választott
reménnye.
Oh <i>Szent</i> Atya mosogassa,
mi motkos lelkünket, kegyelem-
nek árja.	4. Üdvöz légy <i>Szent Ferentz</i> ,
szent élet Szekrénye,
lelki tisztaságnak szépséges
Edénnye,
el esteknek választott
Reménnye:
Óh ditső <i>Szent</i> l kérjed Istent,
hogy Mennyeiből nyerhessünk
meg mindent. Amen.	4. Üdvözlégy <i>Szent Ferentz</i>
Krisztusnak bajnoka
Jezus sebeinek kornyül hordozója
Krisztus híveinek hiv zászló
tartója
oh <i>Szent</i> Atya, gyógyítója
légy mi sebeinknek hathatos
orvossa.
4. Üdvöz légy <i>Szent Ferencz</i>
Krisztusnak bajnaka,
Jezus sebeinek kornyül hordozója,
kinzó ezközeinek hiv zászló-
tartója.
Oh <i>Szent</i> Atya gyógyítója
légy mi sebeinknek hathatos
orvossa.	3. Üdvöz légy <i>szent Ferentz</i>
Krisztusnak bajnoka
ött <i>szent</i> sebeinek körül hordozója
kinzó ezközeinek hiv zászló
tartója
oh <i>Szent</i> atya gyógyítója
légy mi sebeinknek hathatos
orvossa.	

4. Üdvöz légy *szent* Ferentz
Egeknek öröme
Fiad 's Leányid erős győzedelme
Téged Tisztelőknak bizonyos
védelme
oh *szent* atya légy hát paissa
mi szegény lelkünknek ha
megyünk halálra. Amen.

5. Üdvöz légy *Szent* Ferencz
egeknek öröme,
Fiad s' leányid erős győződélme,
téged tisztelőknak bizonyos
védelme.
Oh *Szent* Atya légy paizsa,
mi Magyar Hazánknak légy erős
kö fala.
6. Oh Szent Ferencz Atyánk te
kis-ded nyájdra,
tekénts az egekből szegény fiaidra,
köteled viselő bűnös Leányaidra,
bűneinknek engedelmet,
nyerj te híveidnek Krisztustul
kegyelmet.
7. Oh Szent Ferencz Atyánk
Krisztus kötelével
övedz föl bennünket oly bőv
kegyelemmel,
hogy szolgálynk néki tiszta
szívvél
végre pedig mind egy lábíg
nyerd hogy bé mehessünk az örök
életbe. Amen.

5. Oh *Szent* Ferentz Atyánk
Krisztus kötelével,
övedz föl szívünket oly bőv
kegyelemmel,
tessünk néki a tiszta étettel,
végre pedig mind egy lábíg
hogy be mehessünk az örök
örömbbe.

6. *Erkölcöknék dísze, kisedeknek vezére...*

Cantionale catholicum, 1719, 398; Paksi Márton György-éke., 532–533.

Magyarul azon enek. [In solemnitate Sancti Patris Francisci. Ad secundas vespas. Hymnus.] Nota: Imádlak tégedet láthatatlan, *etc.*¹³⁴

1. Erkölcsöknék disze, Kisedeknek vezére,
Mennyei dicsőség Szent Ferencz el-nyerője:
Benned mint szőlőben, adatik élete,
Soknak Christus érdeme.

2. Örüllyünk minnyájan Szent Atyánk dicsőségén,
Ki Mennyeiekkal vagyon eggyes örömben,
Ne sirjon ma senki, hanem szép ékesen,
Az Angyalokkal zengjen.

3. Ferencz ki a' földről vitetett Menyországban,
Sok csuda-tételi ezt bizonyítták jobban,
Mert ma az élőknek bé-ment várossában,
Christusnak Országában.

4. Szent Ferencz világon-való fáratságá-ért,
Meg-koronáztatott Christus követésé-ért,¹³⁵
Tisztelik mindenek ő Szent életé-ért;
s' Istent Szent kegyelmé-ért.

5. Aegyptus fogságból ha ki akar ki-jöni?
Ferenczet¹³⁶ követni kel, és utánna menni:
Mert nagy fényességgel jól tud vezérteni,
Uri Zászlót hordozni.

6. Szép Királyi jegyet az ő hiv Vezérének,
Ad az Jesus Christus: midön Szent sebeinek,
Bélyegét fel-adgya testére Ferencznek,¹³⁷
Es ötet követőknek.

¹³⁴ P: Melodia. Imádlak Tégedet.

¹³⁵ P: kedveléséért

¹³⁶ P: Szent Ferenczet

¹³⁷ P: Szent Ferencznek

7. Hívseges jó Vezér, világoskodó Csillag,
Ki a' sötéttségben tündöklék mint nap világ,
Ez meg-mutatója mi légyen igazság,
Es az örök boldogság.

8. Indíts a' Királyhoz Szent Ferencz seregedet,
Kiket csalárd ördög késért, s' igen veszteget,
Vezesd Menyországban te kised népedet,
Christus vacsorájához. Amen.

7. *Oh, Szent Ferenc pátriárka, esett ember gyámola...*

Katolikus ék., 257; Varsányi ék., 103.

Portiuncula napjára. 2. Augusti. *Nota* Omni die dic Mariae.¹³⁸

1. Oh Szent Ferencz pátriárka esett ember gyámola,
óh csudálatos Szent Atya Serafímok hadnagya,
im ma tégedet üdvözlünk buzgó szível tisztelünk¹³⁹
hogy Mária Szent Fiánál nyerj kegyelmet mi nékünk.

2. Szent Ferencz Szüz Máriának hívseges szeretője,
és mennyei angyaloknak kiváltkép tisztelője,
menybe meny bé óh Szent Atya Portiuncula házba,
kérj bocsánatot bününknek az Urnak udvarában.

3. Ki bününknek bocsánattyát és kegyelem harmattyát,
nyerted meg-esett embernek eö lelki orvosságát,¹⁴⁰
menybe meny-bé óh Szent Atya Portiuncula házba,
kérj bocsánatot bününknek az Urnak udvarában.

4. Essedezzél mi érettünk óh égő Szent Seraphim,
a' Kristusnal 's Máriánál lángodozó Cherubim,
esedezzél bünösökért az Urnak udvarában,
hogy nékünk-is részünk légyen az örök boldogságban.

¹³⁸ V: Azonrol. *Nota*: Omni die

¹³⁹ V: rebegő nyelvel üllünk

¹⁴⁰ V: szent Malaszytát

8a. *Buzgó szívek gerjedeznek...*

Szeretnek kötelei, 199.

Új-hód vasárnapi Ajtatósság Szent Ferentz'
bélyegzéséről.

Notája: Ditsid[!] Sion.

1. Buzgó szívek gerjedeznek,
Midőn hívek emlékeznek,
Szent Ferentz' bélyegiről :/: *dupl.*

A' keresztben ditsekedgyünk,
'S másban épen ne örvendgyünk,
Példát véven Ferentzről. :/:

2. Ki az hegyen ébren lévén,
És a' szeretettől égvén,
Gyakorta fohászkodik; :/:

Könyörög, magát el-zárván,
'S a' kereszt' kinyyain sírván,
Kesereg, és bánkodik. :/:

3. Kristus Mennyből hozzá le-száll,
Köntösse hat szárnyakból áll,
Szelíd tekintetében, :/:

Szolga nézi Meg-váltóját,
Az Egeknek alkotóját,
Alázatos színében. :/:

4. A' hegy' tető kezd lángozni,
Ferenz', teste kezd változni,
Hallatlan bélyegekkal. :/:

A' meg-feszült ditsírtessék,
Szent Ferentz-is tiszteltessék,
Tündöklő Szent sebekkel. :/:

8b. *Hívek szívben gerjedeznek...*

Szentmihályi, 1797, 408.

Szent Ferentz' bélyegzéséről
Nóta. Ditsérd Sion. Vagy: Üdvöz légy
Bonaventúra.

1. Hívek szívben gerjedeznek,
a' midőn meg emlékeznek,
Szent Ferentz' életéről.

2. Mert Jézus' szörnyű türése,
eszekbe jut Szenvedése,
öt Sebe' bélyegéről.

3. Ki az Hegyen ébren lévén,
búzgó Imádságot tévén,
gyakorta fohászkodik.

4. Üdvöztönnknek kinyyárul
elmélkedvén, 's fájdalmárul,
kesereg, és bánkodik.

5. Mint egy Szerafim hogy le száll,
látta, hozzá közel meg áll,
Kereszthez szegeztetve.

6. Ferentz ezen tsudálkozik,
örül 's egygyütt szomorkodik,
mert láttya feszítettve.

7. A' hegy tető kezd lángozni,
Szent Ferentz' Teste változni,
hallatlan bélyegekkal.

8. Azonnal sebesítettik,
valóban meg jegyeztetik,
veritékes Sebekkel.

9. Ditső Ferentz' Szeretete,
illy tsudát szerzet élete,
Hívek' követésére.

10. Hogy lelki tűzzel égjenek,
és bővebben gerjedgyenek,
Kristus' szeretetére. Amen.

9. Ó, áldott *Szent Ferenc*, *Krisztusnak szolgája*...

Bocskor János énekeskönyve, 106–112; Dőri ék., 354–355.

Alia.¹⁴¹

1. Oh áldott *Szent Ferencz Krisztusnak* szolgája
alázatosságnak eleven formája
tisztasságnak égő szép fakaja
teged kerünk legy vezérünk
meny országban hogy veled lehessünk.

2. Mint élél világban¹⁴² *Krisztus* meg tanyita
eleted¹⁴³ formáját elodben is¹⁴⁴ atta
len~~ne~~ szegyen müdön jóvallotta
teged kerünk *etc.*

3. Elen~~ne~~ csak hamar mondal ez vilagnak
lelkekel kerengő kevel rut Satannak
elmulandó testi gyarłoságnak
teged kerünk *etc.*¹⁴⁵

4. Atyádnak s Anyádnak sok szép nemzetednek
elenne hogy mondal nemes szép verednek
ottan tertel edes Teremtődnek¹⁴⁶
teged kerünk *etc.*¹⁴⁷

¹⁴¹ D: Seráficus *Szent Ferencz*rül 4dik *Octobris*. Nota: Eadem qua prioris.

¹⁴² D: élnél világban

¹⁴³ D: jelentett

¹⁴⁴ D: így

¹⁴⁵ D: ez a strófa hiányzik.

¹⁴⁶ D: ott tétzettél kedves szeretődnek

¹⁴⁷ D: a további versszakok hiányoznak, utolsó strófája viszont nincs meg a *Bocskor-énekeskönyv*ben: Dicséretet mondgyunk a *Szent Háromságnak* / tiszteletet tegyünk a Szűz Máriának / edgyetembe *Szent Ferencz* Atyánknak. / Igaz hivek megtért Lelkek / Menyországba örökké éllyetek.

5. Világ gazdagságin hamar eleb adal
annak sokaságin keveset gondolal
meny orzagra mert utatt tanalal
teged *etc.*

6. Foglaltad magadott Istenes életben,
örvendezett Lelked ily szerzetben
Krisztus Urunk mert pelda volt ebben
teged kerunk *etc.*

7. Hogy kezdel *Istenn*ek nagy hiven szolgálni
világnak fíaj kezdenek követni
ez vilagnak ellene mondani
Teg *etc.*

8. *Istenn*ek nevere épült templomokott
böcsülted mindenüt az *Szent* egyházakott
tíztoztatvan nagy sokzor azokott

9. Eljet napa töttel az *Szent* imatcsagban
telyes életed volt penitentiaban
de az lelked vigadott az Urban.
T.

10. Maria *Szent* hazat ajtatossagal
tízelted oly igen az *Szent* imátcságal
neki szolvan szorgalmatossagal
Oh Maria Jesus Anyya
legy melletem en kevansagomban

11. Terdemet meg hajtom neked Aszonyomnak
magamott ajanlom mind edes Anyamnak
hogy könyörögi ertem *Szent* fiadnak
Oh Maria *etc.*

12. Latom vezedelmit az bünös embernek
pokolra hulasat az szegyen lelkeknek
légy szoszollo Annyok te ezeknek
Oh Maria Jes *etc.*

13. Valakik megy gyonyak feslet eletekett
sűrű szokogással hulatyak könyvökött
Te Szent fiad bocsassa bünökött
Oh M.

14. Meg jelenek *Krisztus* Szüzek templomaban
az Szüz is ielen van ikes kalponaban
Szent angyalok vadnak vigassagban
Oh.

15. Ajalja az *Szent* Szüz az ő szolgalatyatt
alazatossagal kerí azon fiát
hogy erete mutasson gratiat
ő szep Jesus kegyes Jesus
legy mellettem en kevansagom

16. Illendő *Szent* Anyam hogy meg halgassalak
nagy melytosagodert jo szüvel lassalak
keresedben vigan bocsasalak
O szep J. *etc.*

17. Had tudgyam *Szent* Anyam te akaratodott
jelencs ki szivedbol nagy kevansagodott
ugy erthetem suplicatiodott
Oh szep Jesus *etc.*

18. Ez kis templomocska emlekezetire
epitetett regen en <emlekezetemre> tisztességemre,
Angyaloknak boldog örömere
oh szep Jes.

19. Könyörök *Szent* Ferencz te *Szent* felsegednek
bocsasa bünökött az te hivednek
az kik [...] e templomban lesznek
oh szep.

20. Az artatlan Jesus monda az Anyanak
az menybeli szentek egy kiralynejanak
az *Szent* lelek kedves matkajanak
kedves Anyam edes Dajkam
Szent Ferencznek meg nyerted gratiajat.

21. Maria *Szent* Anyam engemett hogy kertel
Ferenczert szolgadert szoszolo hogy lottel
ma en tolem nagy gratiat nyertel
kedves Anyam edes Dajkam
Szent Ferencznek nagy gratiat nyertel

22. Valakik bünökött meg valyak igazan
ajtatossaggal testemhez járulvan
engedelmes lezek nekik nyilván
kedves *etc.*

23. Adam sok bünivel meg terhelyt fiai
Adamnak s Evanak nyavajas leanyi
lelketeknek legyetek gyamolj
kedves Any *etc.*

24. Most vagyon ideje penitentianak
az bojtnek sirasnak es az *Szent* gyonasnak
most van helye az irgalmassagnak
kedv.

25. Oh Anyam Maria hogy gratiat nyertel
szolgadert Ferenczert szübol könyörögtel
bünösöktől az dicsírtessel
o Maria Jesus Anya
mindöröke azért dicsírtessel

26. Dicsíret Dicsőseg legyen az Atyanak
Maria fianak az aldott Jesusnak
Szent leleknek *Szent* Ferencz Atyának
Legyen aldás hala adas
mind öröke az *Szent* Haromsagnak.

10. *Kegyes atyja szegénységnek...*

Arany gyapjú, G5v–G6r.

A boldoghszagos *Szent* Ferencz Attiánkhoz valo köszönet.

1. Kegies Attia szeghénszéghek

Nagy dicziret úy Vitéznek

Zázlo tartoja Királinak.

2. Az jeleket melliet hordos

Ellenséghek giös, s' hoditas

Sziveiket bajnokidnak:

3. Edes Attiánk most kőniörgünk

Harcziolásba~~n~~ hogy életünk

Maradgio~~n~~ megh fiaidnak.

4. Szaporiczid tiéidet

Hozd jó utra tévetteket

Tiszticz szivét bānkodoknak.

5. Légy minékünk jo oltalmu~~z~~k

Igazito, s' Patronusunk

Bátorito örr álloknak.

6. Rettenetes oránk végin

Vad Oroszlán légyen szegin

S' jo reménszéghek boldogoknak.

7. Nagy szükséghek jelen léted

Rémülteket erőssiczied

Romlászokra hoheroknak.

8. Hogy ki vévén kezeikbül

Ki ragadván körmeikbül

Örvendezzünk boldoghsaghnak, Amen.

11. *Krisztus keresztinek az Alvernum hegye...*

Cantionale catholicum, 1719, 396.

Azon enek magyarul. [In stigmatibus B. Patris Francisci. Hymnus ad Vesperas.]

Nota: Örűly Dicsösséges szép Szűz, *etc.*

1. Christus Keresztinek az Alvernum hegye,
Titkait mondgya meg, és elő beszéllye,
Hol Szent Ferencznek bélyege,
Fel-adatik a' Christustol Szent sebek helye.

2. Ez hegynek tetején, búzgoságát érzi,
Kiváltképpen Isten malasztját is-vészi,
E' Világot távul nézi,
Vigyáz, sohajt, s' börtölését meg-kettőzteti.

3. Midön azért ő egyedül imádkozik,
Elméjével az Egekhez ragaszkodik,
A' Kristuson siránkozik,
Szent Keresztnek hasznán szeme könyvel bé-telik.

4. Kihez el-közelget Kristus az Egekből,
Sérafim képében le-jő Felségéből,
Hat szárnyai minden-felől,
Keresztre feszitet módon van mindenestől.

5. Nézi szolga Teremtőjét hozzá jöni,
Örűlyön e', avagy inkább tudgyon sirni?
Midön Istenét szenvedni,
Láttya, s' hallya el-rejtett titkat beszélleni.

6. Az hegynek teteje tüzesedni látszik,
Es sokan közél való helyekről nézik,
Ferencz szive sebesedik,
Es testén mindgyárt a' sebek helye hagyatik.

7. A' meg-feszült Ur Kristus Jesus áldassék,
Szent Ferencz is-bélyegivel tiszteltessék,
Mert kinokban részesedék,
Eggyütt azért a' Kristussal ő dicsirtessék. Amen.

12. *Tiszteljük vígan ez nap mindnyájan az confessorokat...*

Énekeskönyv, 78.

Ad notam Követi vala Kristus csudáját

1. Tiszteljük vígan ez nap minyáján az confessorokat
Köztök leg inkább Szent Ferencz atyánkat.
2. Kinek szencsége, lelki szépsége, életünk formája
Kristus képének eleven formája.
3. Ki valósággal nagy buzgósággal az Kristust szerette
Mert őt sebeit szent testin viselte.
4. Tiszteljük azért, hogy erdeméért meg dicsőíttessünk,
Istent örökre vele dicsírhessünk.

13. *Szent Ferenc, Kristus szolgája...*

Énekeskönyv, 78–79.

Ad notam Szep reggeli dicsirettel *etc.*

1. Szent Ferencz Kristus szolgája,
szegenyseg jeles példája,
mindenét el hadja, szegenyeknek adja
hogy fel találhassa Kristust szolgálhassa
magát szeginyen tarhassa.
2. Szent Ferencz szencség formája,
szüzesség fényes fáklyája,
testet sanyargattya, Kristushoz hódíttya
hogy tisztán tarthassa meg zabolázhassa
az büntül oltalmazhassa
3. Szent Ferencz kicsinyek attya,
engedelmességnek úttya,
hatalmat meg fogja, már kezében adja,
melyre is taníttya fiait oktattya,
mint jo útra igazíttya.

14. *Szent Ferenc, csudatévő jel...*

Egervári énekeskönyv, 282.

Seraficus Szent Ferentzről más. *Nota*

1. Szent Ferentz tsuda tévő jel
Téged kérlek buzgó szívvel
hadd mondhassom nagy örömmel
hogy engemet *nem* hagytál el.

2. Örömid közt ne felejtkezz
Rólam bűnösről emlékezz
reám menyégből figyelmezz
szent kezeiddel védelmezz.

3. Alázatosság szekrénye
Légy ebben lelkelem mestere
hogy példádat követhessem
és a vétkeket kerülhessem.

4. Isten különös szolgálója
Lássad életemnek hibája
mint kiserétti szívemet
elszorította a' Lölkeimet.

5. Azért néked könyörgök így
Lölkömnek patronussa légy
hogy elérvén vég tüzömet
lássam menyben Krisztusomat.

6. De erre légy segedelmem
kisértetekben védelmem
Egek útján kalauzsom
légy bátorító Istápom. Amen.

15. *Szeretettel égő lámpás...**Szeretetek kötelei*, 194–195.

Szerafikus Szent Ferentzhez. Köszöntés Notája: Ditsírd Sion.

1. Szeretettel égő lámpás
 Ferentz mennyből adott áldás
 Meg-térők' nagy példája :/: *dupl.*
 Tökéletességnek úttya,
 Három szerzetnek *Szent* Attya,
 'S tündöklő koronája :/:

2. Fiaidnak, leányidnak,
 'S penitencia-tartóknak
 Ditsíretes Vezére :/
 Alázatos szerzetednek
 Virágzó három Rendednek
 Ékessége, 's tüzere :/:

3. Üdvöz-légy hitünk' Oltalma,
 Eröss tornya, 's bizodalma
 Es hatalmas bástyája :/
 Hazánk védelme, és Vára,
 Ellenségink ellen Zára;
 Szent életnek formája :/:

4. Szeretetek tisztaságnak
 Tár-háza a' buzgóságnak
 'S bünösök' térítője :/
 E' világnak, és kintseknek
 Meg-vetője földieknek
 'S Kristusnak követője :/:

5. Szegénységért ditsőségvel
 Nemesített tziérével
 Téged' Egek' Királya :/
 Szeretettért szeretettvel
 Meg-petsélt béllyegivel
 Téged' szegények' Attya :/:

6. Kérd Szent Ferentz Jésusodat:

Hogy minket-is fiaidat

Rejtsen-el sebeibe :/:

Midön pedig el-fogy éltünk,

Testünktől bútsút vesz lelkünk,

Vegye be-kegyelmébe :/:

16. *Áldott nap ez minékünk...*

Szakcsi kántorkönyv, 113r.

Portiuncularum. *Nota* Tudd meg mert

1. Áldott nap e' mi nékünk,

kire mast öszve gyültünk,

Kristus ajándékából

részünk van sok javából.

2. Mellyet Szent Ferentz Atyánk,

lelki pásztorunk 's dajkánk

nyert Alvernán magától

az Istennek Fiától.

3. Ide siess o' bünös!

ki bünökkel vagy terhess,

ittén nyerhetsz tisztulást,

és lelkedben újjulást.

4. Kegyelemnek egy részét,

a' kit Istened készét,

itt azontól nyerheted,

ha te a' bünt meg veted.

5. Gyónd meg gonoszságidat,

vald meg undokságidat,

mellyet e' szent templomba

el végezhetesz azonban.

6. Lelki jóra e' napot,

használd kit az Ur adott

a' Szent Ferentz Atyánknak,
nagy szegény Alvernának.

7. Holl Kristus szent sebeit,
vérrel folyó kékeit
nyomta szent oldalára
kezeire 's lábára.

8. Légy kegyelmes te¹⁴⁸ mi hozzánk,
ditső Szent Ferentz Atyánk,
érdemidben részesíts,
áldásiddal ékesíts.

9. Légy velünk halálunkkor,
's mikor ki mulunk akkor,
könyörögy az Istennek,
részt ádd Mennyben lelkünknek. Amen.

17. *Ó, Szent Ferenc, égő szerafim, Assissinak csillaga...*

Szakcsi kántorkönyv, 117v–118r.

Szent Ferentz Confessorol. Aria quaevis svavis.

1. O' Szent Ferentz! égő Szerafim Assissinak tsillaga,
Spoletus völgyben születvén e' világnak ragyoga,
Atyának első szülötte kedves volt 's kellemetes,
pénzel, és jószágal bőves, 's Annyánál szerelmetes.

2. Irgalmas volt természetben, szegényeken könyörült,
ha a' szegént segíthette annak szivessen örült,
's fogadást tön életében, hogy könyörülő léssen,
aki kér Isten nevében javaiból részt vészen.

3. Kiért Isten belső képpen néki malasztot adá,
tökélletes szerelmében egiszlen meg gyulladá,
barlangokba rekeszkedvén sok könyhullatást öntött,
testét sanyargatván 's vervén tsodálatossan böjtölt.

¹⁴⁸ Utólag betoldva.

4. Nagy türesben szenvedésben ő magát úgy tartotta,
hogy Urunk ött sebeinek billegit reá nyomta,
három féle szerzetének e' lön fel állítója,
's az el veszett juhótsáknak meg térítő pásztora.

5. Tanít, mindent int, és oktat együgyü beszédével,
az egekre utat mutat jámbor szelédsségével,
a' bünöket ki gyomlállya poenitentziára int,
a' Menyországot javallya, hogy kerüllyük a' nagy kint.

6. Imádj Istent o' Szent Atyánk érettünk fiadért,
esedezz ditsösségedben a' te tisztelődért,
Menyegben nyert javaidban holtunk után reszesits,
e' siráloznak völgyéből az egekbe fel segits. Amen.

18. *Üdvöz légy, világ győzője, Szent Ferenc, lelkek őrzője...*

Szentmihályi, 1797, 411.

Szerafikus Szent Ferencről

1. Üdvöz légy világ' Győzője,
Szent Ferentz lelkek' Őrzője,
Istennek hív Szolgája.

2. Tökéletességnek Útja,
sok jóknak ki folyó Kútja,
új szent élet' Formája.

3. Az Isteni búzgóságnak,
a' maga meg tagadásnak,
valóságos Tűköre.

4. Engedelmesség' Példája,
alázatosságnak Formája,
szegénységnek Mestere.

5. Földön mindent meg-vetettél,
számtalan lelkeknek lettél,
hívéses Térítője.

6. Edénnye vagy tisztaságnak,
égő Túze búzgóságnak,
és Kristus' Követője.

7. Szegénységért gazdagsággal,
ditsóítet boldogsággal,
Téged' Egek' Királya.

8. Hogy meg áldot öt Sebekkel,
szent éltedért az Egekkel,
Kereszténység azt valya.

9. Szent Ferentz kérjed Urunkat,
hogy tartson meg minnyájunkat,
Isteni Kegelmében.

10. Midőn Világtúl meg válunk,
adgya kegyessen, hogy álljunk,
Szenteknek Seregében.
Amen.

The figure of Saint Francis of Assisi in Hungarian church songs and other religious genres from the 17th and 18th centuries

The paper examines the representation of Saint Francis of Assisi and his spirituality in Hungarian church songs from the 17th and 18th century, and it also takes some examples from other religious genres such as prayers or sermons for comparison. Eighteen individual lyrics have been found so far in handwritten and printed sources, and most of them have two or more different versions. They are mostly historical in character, nearly each one contains some events from Saint Francis's life. His stigmatisation is the most frequent element, but his vow of poverty and the foundation of the Franciscan order come up, too. It is interesting that no lyrics deal with Saint Francis's close connection with the flora and fauna, though this is an important feature in his legends, e. g. his preaching to birds and taming the wolf of Gubbio. This absence can partly be filled by prayers mentioning the founder's extraordinary relationship with nature. The texts of the church songs are published at the end of the paper.

HUBERT ILDIKÓ

Gasparóczy Ferenc könyörgései

Gasparóczy Ferenc¹ 18. századi református lelkész könyörgései² az imakönyvekben megjelentetett imáknál rejtettebben maradtak fenn, mivel azokat a pokolról és mennyről írt prédikációihoz csatolta a szerző, s könyve címében sem utalt imáira. Már a 16. században élt evangélikus Sóvári Soós Kristóf (1566–1620) posztilláiban, kispófétákat magyarázó prédikációiban többször találkoztam imaformulákkal lezárásként. Többszörös tehát a nehézség imádságaink számbavételekor, amelyről Szigeti Jenő így írt *A 18. század első felének magyar protestáns irodalma* című tanulmányában: „A gazdag, szerteágazó anyagban meglehetősen nehéz a tájékozódás, hiszen a bibliográfiai feldolgozás is várat magára.”³ Szigeti Jenő nagylelegzetű (műfajt és szakirodalmat áttekintő) tanulmányához hozzátehetjük, hogy ezt a tájékozódási nehézséget egy majdani imabibliográfiánál növelni fogják azok a prédikációkba illeszkedő imák, könyörgések is – lásd Gasparóczyéit! –, amelyek műfaj megjelölése nélkül, prédikációk lírai betéteként, retorikai zárásként stb. régi nyomtatványainkban

¹ Életrajzi adatai elég hiányosak. Református lelkész volt. Lelkészségének színhelyei: Hernádbúd, 1772–1776; Komjáti, 1776–1783; Tornagörgő, 1783–1798, itt is halt meg. Az adatok forrása: *A Tiszáninneni Református Egyházkerület lelkészei a kezdetektől a Millenniumig: Adattár*, szerk. UGRAI János, Sárospatak, Tiszaújváros, 2005. – Az általunk használt kötetén kívüli munkája: *Jó keresztén, avagy a' keresztényi erköltsökreül való tudománynak XV. prédikátságokból álló első darabja*, melyet köz-haszonra ajánl G. F., Kassa, Ellinger János, 1794. – Oláh Róbert tanulmányában így említi meg Gasparóczy nevét és 1796-ban kiadott művét a „Bereghi Oskola Tanítója Korótzki József Könyveinek Lajstromá”-ban: „Harmintz Erköltsi Predikatzioji Gasparótzki Ferencnek, 2 Darabokban, Kassa, 1794 és 1796”. (OLÁH Róbert, *A beregi iskolamesterek olvasmányai a 18–19. század fordulóján = A tiszántúli református iskolák 18. századi könyvöröksége: Tanulmányok*, szerk. MONOK ISTVÁN, Bp., Eger, Kossuth, Eszterházy Károly Főiskola, 2012, 217–218.) Prédikátor szerzőnkre utal egy másik, névtelen rector könyvlajstromának a 90. tétele is: „Gasparóczy 28 (Ur?) Prédikáttziói” (Uo., 223). A könyvek kézbevétele után tudjuk csak az 1794-es és 1796-os kötet közötti esetleges összefüggést bemutatni. A lajstromok adatai Gasparóczy könyveinek használatát bizonyítják.

² GASPARÓCZY Ferenc, *Örökké valóság avagy olly tizen-három prédikátságok melyekben a' pokol' szörnyűségének és a' mennyország' gyönyörűségének valami részetskejét le-rajzolta egy lelki pásztor*, Kassa, Fűskúti Landerer Mihály, 1793. (OSZK, 809.180.)

³ SZIGETI Jenő, *A 18. század első felének magyar protestáns imádságirodalma*, <http://radaygyujtemeny.hu/szigeti.htm>.

megtalálhatóak.⁴ Álljon itt példaként a sóvári főúr egyik prédikációját záró fohász:

Mindenható Isten, mi megváltó Urunk Jézus Krisztusnak szent Atyja, téríts tehozzád minket, és megtérünk. Vödd el az mi szerelmünket az bűnnek édességétől, vidd ez te szent nevednek tiszteletire és szeretetire elménket, szívünket, hogy ez te megbúsult haragod az mi undok hűtetlenségink és bűneink ellen úgy fel ne gerjedjen, mint az sebes tűz az száraz és megaszott pozdorja ellen. Ím, mindenfelől környülfogott minket is az dühös ellenség, mind lélekben-testben. Az lelki ellenséget, az Sátánt kötd meg, hogy mirajtunk az ő szokott kegyetlensége szerint hatalmat ne vehessen, az testi ellenségnek üsd meg az orrát, vess horgot az szájába, rántsd vissza, hogy az te anyaszentegyházad megtartassék ez világon is. Ha az Izrael hegyére felhozod az Gógot és Magógot, veszed el ugyanott, hogy minden nyelves nemzetség vallást tegyen az te hatalmas erődről, ki ellen semmi teremtet álltnak ereje nem állhat. Légy az mi seregünkkel, az mit bánsz közötté, vödd elejít, üdvösséget szomjúhozó Isten, az Lótot vidd ki Szodomából, tartsd meg az Noét az bárkában, őrizd meg az te hajódat, hogy az hab és szélvész fel ne fordítsa. Míeld ezeket mivelünk az te szent Fiadnak, az Krisztus Jézusnak halálának érdemeiért, az te Szentlelkednek általa. Amen.⁵

Visszatérve Gasparóczy könyörgéseihez, felvetődhet a kérdés, hogy mennyiben tekinthetők imáknak ezek a könyörgések. Megint csak Szigeti Jenőre hivatkozunk, aki idézett tanulmányában fontosnak tartotta hangsúlyozni, hogy a 18. századi protestáns imák vizsgálatakor elengedhetetlen a kor „műfajelméleti” munkáinak ismerete. Szigeti a legmeghatározóbb szerzők felsorakoztatásakor Szathmári Pap János *Kegyes ajakak áldozó tulkai és azok megáldozásának Igaz Tudománya, Mellyet azokról az az, az Imádságról, Annak mivoltáról, Hasznáról és mindennapi elkészítésének módgyáról, az Isten beszédéből össze szedegettett*⁶ című elméleti munkájára így irányítja rá a figyelmet:

⁴ Az MTA–PPKE Barokk Irodalom és Lelkiség Kutatócsoportban az imabibliográfia készítésekor bizonyára e „rejtőzködő imákat” is számbaveszik.

⁵ SÓVÁRI SOÓS KRISTÓF, *Az Szent Propbetáknak (kik szám szerint tizenketten vadnak és az ő rövid tanításokra nézve Minoreseknek szoktanak nevezetni) írásoknak Praedikációk szerint való Magyarázatiának első része*, Bátfá, 1601 (RMNy 873), 839.

⁶ SZATHMÁRI (SZAKMÁRI) PAP JÁNOS, *Kegyes ajakak áldozó tulkai...*, Kolozsvár, 1707 (RMK I. 1727). Az idézetet Incze Gáborra hivatkozva Szigeti Jenő idézi (SZIGETI, i. m.).

Szathmári Pap János mégsem merev előírásokat, gazdag imádságformatant ír. Inkább az imádság teológiai fogalmát, az imádkozó ember belső és külső magatartásának formáit tárgyalja. Ez is a pietizmus új szemléleti módjának hatása. A formai kérdésekre csak a könyv harmadik fejezete utal, melyben az imádság neveit veszi sorra és megkülönbözteti a könyörgést, a kérést, a hálaadást és a kívánságot. Nem beszél viszont az imádság belső részéről, stilisztikailag jellemző formáiról. Mindössze a Miatyánk példáján mutatja be a helyes imádság tökéletes és követésre méltó formáját. – Könyvének előszava szerint azt is tervezte, hogy gyakorlati példákon, imádságokon keresztül [meg]mutatja az itt kifejtett elvek gyakorlati megvalósítását.⁷

Azaz, az 1707-ben megjelent elméleti munka az imádság nevei közé sorolta a „könyörgés” fogalmát, amellyel másutt is éltek/élnek mai napig lelkészeink. Valószínű, hogy Gasparóczy is találkozott tanulmányai, lelkési pályája során műfajelméleti munkákkal, prédikátor elődök írásaival, ám valószínűbb, hogy jelen kötetének tematikájából egyértelműen adódott a „könyörgés” címadása. Gasparóczy tizenhárom imája megrendítő elrettentés/fohászkodás a barokk kor képi eszköztárába öltöztetve a rossz elkerüléséért, a mennyországba jutásért. A református lelkész prédikációit, amelyeket név nélkül jelentetett meg Kassán 1793-ban, egy konferencián már bemutattam.⁸ Tanulmányom záró összegzését azért idézem föl, hogy Gasparóczy imáinak funkcióját a szöveg-egészben érzékeltetni tudjam. Könyörgéseiben megérezhetjük az

időben és térben hármas világnak, 1. a földi létnek (= kegyelem országának), 2. a halál utáni létnek (a pokol = örök reménytelenségének és az égi világnak = dicsőség világának), és a kettő közt híd szerepét betöltő könyörgésnek hitbéli erejét, barokkos vonásait, tudatos retorikai elrendezettségét. [...]

A református Gasparóczy Ferenc nagyon is mozgalmas pokol és mennyország képe nem áll távol katolikus kortársai írásaitól. A predestináció tanának említését prédikációi elkerülik. A pokol eléggé intenzív bemutatásával („miért szörnyítem én ezt ilyen igen?”⁹) a mennyországba vágyakozás érzetét akarja felébreszteni. Az érzékszervekkel megtapasztható szenvedés

⁷ SZIGETI, *i. m.*

⁸ HUBERT Ildikó, *A pokol szörnyűségének és a mennyország gyönyörűségének lerajzolása (Gasparóczy Ferenc prédikációi) = Menny és pokol a barokk kori ember életében*, szerk. BÁTHORY Orsolya, Bp., MTA–PPKE Barokk Irodalom és Lelkiség Kutatócsoport, 2014 (Pázmány Irodalmi Műhely: Lelkiségtörténeti tanulmányok, 7), 163–181.

⁹ GASPARÓCZY, *Örökké valóság... i. m.*, 101.

néhol túl leegyszerűsítettnek tűnő példáit bizonyára jól megértették a megszólított Atyafiak. Beszédeinek gazdag képiségére talán hatottak korabeli fametszetek, de mindenképpen ügyes fogásnak tarthatjuk, ahogy exemplumait, olvasmányélményeit összeegyezteti a protestáns teológia elvárásaival.¹⁰

Megjelentetett könyörgéseit magánáhítatra és istentiszteleti alkalmakra egyaránt szánhatta.

Szokatlan témaválasztása felkeltette a korabeli cenzorok figyelmét is. Hegyi Ádám a Helytartótanácsi Levéltárból¹¹ tette közzé a Gasparóczyki prédikációs könyvével kapcsolatos adatot:

Az 1791. évi 26. törvény a protestánsoknál lehetővé tette, hogy hitéleti könyveiket a saját cenzoraik ellenőrizték, de a helytartótanács továbbra is felülbírálhatta a protestáns revizorok döntését, ha az a katolikus felekezeti számára sértő volt. [...] Ugyanez igaz az állami könyvellőrzésre is, mert 1793-ban a helytartótanács részletesen tárgyalta Gasparóczyki Ferenc könyvét, mivel az a mennyország, a pokol és a purgatórium kérdését elemezte.¹²

Könyvének kiadását végül is engedélyezték. Bizonyára ezekre a könyvkiadási nehézségeire utalt *A keresztyén olvasóhoz* írt előljáró beszédében:

Akik hiszik az Évangéliumi Tudományt, melyet az Atyának kebeléből aláhozott a Krisztus Jézus, reményelem azok felől, hogy nem fogják elvetni ezen munkáscsámát, mely által csakugyan az Örökkévalóságra kívántam készíttetni az én Hallgatóimat, mikor ezt Előttök prédikáltam ezelőtt öt esztendővel [azaz a kiadás, 1793 előtt]: menjen most is világosságra ilyen szent szándékkal és igyekezettel.¹³

Imádságai nem közvetlenül a prédikációk után helyezkednek el, bár tartalmukban azokhoz kapcsolódnak, hanem egy blokkban a kötet utolsó harmadában. Mintha ezzel az önálló étellel gyakorlati hasznosságukra ösztön-

¹⁰ HUBERT, *i. m.*, 171.

¹¹ Helytartótanácsi Levéltár, Departamentum revisionis librorum, Cenzúra ügyek, MOL C 60, 8.4 csomó 1793 F. 24.

¹² HEGYI Ádám, *A túlvilágról alkotott elképzelések a szentesi református gyülekezetben a 18. század végén = Menny és pokol a barokk kori ember életében*, szerk. BÁTHORY Orsolya, Bp., MTA–PPKE Barokk Irodalom és Lelkiség Kutatócsoport, 2014 (Pázmány Irodalmi Műhely: Lelkiségtörténeti tanulmányok, 7), 142–143.

¹³ GASPARÓCZKY, *Örökké valóság... i. m.* [az előljáró beszédben nincs lapszámozás].

zött volna. Könyörgéseinek kuriozitását mégsem az imák eddigi ismeretlensége adhatja egy majdani teológiai, irodalomtudományi megmérettetésben, hanem az a láttató erő, amely a retorikai eszköztár minden elemét a hit szolgálatába állította, hogy a dicsőséges, felséges, kegyelmes, édességes, kimondhatatlan stb. Isten utáni vágyakozást felkeltse híveiben. Imáiban megjelenik a pietista ragyogás (a szeretet tüzeinek lángjai, a világosság fényei, a szív titkossága, az égi világban az Istennel való egyesülés olthatatlan vágya stb.). Az ellentétek (jó–rossz, pokolbéli sötét–égi fényesség stb.) intenzív mozgása az égi és földi világ közt az imafüzér kohéziós erejét adja. A felkiáltó, óhajító mondatok intenzív sorával a megmutathatatlan lélek, a szavakban kifejezhetetlen szépség és az erkölcsi rossz mélységei tágitják a külső és belső tereket, a lélekét és a valóst. (Olvassunk bele például az ötödik könyörgés utolsó bekezdésébe, hogy megérezzük ezt az ég felé sodró erőt!) Istenhez jajduló könyörgései bocsánatért, kegyelemért, hit elmélyüléséért szenvedélyesen szövik át az imaszövegeket. A szívszakadó vágyakozást az Isteni Város után minden könyörgésében ott lebegtetí, de a büntető, kegyetlen Isten haragját sem hallgatja el a jó elutasítása esetén. Könyörgéseinek ez az állandó mozgása, hangerejének felfokozottsága, amelyet olvasva is hallunk, váratlan nézőpont-váltásai mind-mind oka, hogy nem érzünk imáiban egy pillanatra sem nyugalmat – prédikációit is olvasva úgy tűnik, inkább mintha az önmagával megelégedő keresztényi magatartást akarta volna kimozdítani statikus helyzetéből, mintha lelkiismeret-vizsgálatra sarkallna. Istenhez forduló, líraiságot sem nélkülöző kéréseivel azonban (lásd pl. a tizenharmadik ima záró mondatait) el tudja érni, hogy a felkorbácsolt érzelmeket lecsillapítsa, a világ felé forduló könyörgéseket befelé fordítsa.

A barokk kor reprezentatív imatárába tartoznak Gasparóczy Ferenc imái, szövegük közzététele nélkül bemutatásuk hiteltelen volna.

Függelék

Könyörgés a' első prédikációhoz¹⁴

Szent és Ditsőséges Isten! ki a' miképen Te magad örökké-valóságba lakozol, úgy minékünk is tudtunkra adtad a' te szent beszédedbe, hogy mikor az halálból való fel-támadásnak közönséges napja el jó, fel-serkennek akkor némelly emberek az örök életre, némellyek, pedig az örökké-való útálatosságra.

Óh Örökké-valóság! rémül a' szivünk ha arrúl vóltaképen gondolkodunk: mert azt-is tudtunkra adtad nekünk édes Istenünk, hogy a' bódog örökké-valóság' elnyerhetésének, és a' boldogtalan örökké-valóság' el-kerülhetésének, egyetlen egy módja, a' Tenéked tettző szent és kegyes életnek gyakorlása, a' bűnöknek meg-útálása és el-távoztatása: minket pedig bizony meg-győz a' mi Lelkünk esmérati a' felől hogy nem a' jó tselekedetekbe való állhatatossággal keressük az örökké-valóságot, hanem a' szemnek bújjálkodásával, testnek kívánságával, és életnek kevélységével vagyon leg-kedvesebb társalkodásunk: minket tehát nem a' bódogság, hanem a' bódogtalanság vár az örökké-valóságra, ha érdemünk szerint kell jutalmat vennünk.

De óh Kegyelemnek Ura! ki tellyes vagy könyörületességgel kérünk alázatosan Tégedet könyörülly rajtunk a' te Sz. Fiadért, a' kinek érettünk nem kedveztél, hanem ki adtad a' sok szenyvedésekre és az halálra: botsásd meg az ő érdemeért minden bűneinket, mellyeket eddig tselekedtünk a' te Lelkednek bosszúságára; és életünknek hátra lévő idejébe, készíts Te magad minket a bódog örökké-valóságra. Taníts minket hogy ezzel a' világgal, és valamivel birunk ebben, tsak úgy éllyünk mint valami úti páltzával, a' mellyel segítvén magunkon, alkalmasabban járassunk az örök életnek ösvényén. Taníts minket ennek a' világnak hijjába valóságit, az örökké-való jókra vágyakozó Lélekkel meg-útálni. És mivel e' lészen az egekben a mi bódogságunk, hogy ott Tégedet szüntelen szemlélünk, ditsérünk és magasztalunk, adjad hogy ennek a' munkának el-kezdése, légyen é földön-is a' mi egyedül való örömünk. Adjad Uram hogy egész életün[k]ben a' mi sziveinket, kívánságinkat és indulatainkat, egyedül tsak Te reád függesszük, hogy a' mikor nem sokára el-kelletik hagynunk ezt a' mulandó világot, úgy mehessünk bé a' bódog örökké-valóságban, hogy ott osztán mind örökkön örökké tellyes és tökéletes gyönyörűséggel gyakorolhassuk azt a' mit ez életben el-kezdettünk. Amen.

¹⁴ GASPARÓCZKY, *Örökké valóság...*, i. m., 228–229. (A hozzá tartozó prédikáció: *Az Örökké-valóságról...* = Uo., 7–25.)

Könyörgés a' második prédikációhoz¹⁵

Felséges Ditsőséges Isten! ki a' miképen Te magad tsupa világosság vagy, úgy annyira hogy a' Szent Város a' melybe lakozol nem-is szükölködik nap és hóld nélkül hogy abba fénylenének, mivel-hogy a' Te ditsőséged meg-fényesíti azt: azonképen azt akarod hogy mindenek valakik annak a' Szent Városnak lakosai akarnak lenni, úgy éllyenek mint illik a' Világosságnak fiaihoz és leányihoz a' szent életben.

Jaj pedig azoknak a' kik a' setéttség Fejedelmét az ördögöt választják magoknak kalahúzul, és annak tanás adására figyelmeztvén, tellyes életekbe tsak a' setéttségnek haszontalan tselekedeteivel vagyon egyesülések; mert ezeknek gonoszságoknak jutalmául készited a' külső setéttséget, a' melybe lessz sivás rivás és fogaknak tsikorgatása.

Minekutánna ezt eképen minékünk-is tudtunkra adtad óh mi Istenünk a' te Sz. Igédben, 's még-is mi-is inkább szerettyük a' setéttséget mint a' világosságot, és inkább a' setéttség Fejedelmének az ördögnek sugarlásira figyelmeztünk, mint ama setétbe világoskodó szövétnekre a' Te szent beszédre, óh hogy ne kellene nékünk ennek meg-gondolására rettegünk! mert ha érdemünk szerint bász velünk, tudjuk mi hogy pokol lészen a' mi helyünk.

Vallyon azért kétségben essünk-é? Ne engedd óh kegyelemmel tellyes Atya: sőt inkább meg-botsátván minden titkos és nyilván való bűneinket Szent Fiad drága érdemeért, szabadíts ki minket a' setéttség hatalmasságának országából, hogy a' pokolba ne nyissuk fel-szemeinket: és minekutánna meg-engeded bűneinket, tégy új teremtettt állatokká bennünket a' Te Sz. Lelked kegyelme által; hogy már ezután világosságba járjunk, és úgy fényljen a' mi szövétnekünk e' világban, hogy mások is lássák a' mi jó tselekedetinket, és ditsőítsenek Tégedet mi mennyei Szent Atyánkat.

Igy osztán fel emelt fővel várjuk azt az időt, a' melyben e' Kegyelemnek országából, által kell mennünk a' Ditsőségnek országában, amaz örökké-való világosságban, a' melyben semmi setéttségnek, semmi bűnnek és semmi rossznak nem lészen helye, hanem tökéletes bódogságba leszünk, és a' te szent színednek látásában az örökké-valóságnak véghetetlen vóltáig gyönyörködünk. Amen.

¹⁵ Uo., 230–232. (Prédikáció: *A' bódogtalan Örökké-valóságnak a' pokolnak első gyötrelméről a' setéttségről* = Uo., 26–42.)

Könyörgés a' harmadik prédikációhoz¹⁶

Felséges Ditsőséges Isten! ki a' te irgalmasságod véghetetlen vóltának ki fejezésére, azt hirdetteted, hogy: nem akarod a' bűnösnek halálát és veszedelmét, hanem inkább megterését és életét.

Szinte mi vagyunk azok, óh bűnösökön könyörülő Isten! a' kiknek szükségünk vagyon ezen vigasztalásnak erejére; mert hogy bűnösök vagyunk meg-győz arról minket a' mi Lelkünk esméreti.

De ha más felől meg-gondoljuk, hogy az olyan bűnösöknek ígéréd a' Te kegyelmes-ségedet, a' kik készek az ő bűneikből Te hozzád térni és erőlködnek néked tettző szent életet élni: azoknak pedig a' kik a' bűnökbe való meg-átalkodással bosszontanak Tégedet, és az ő megtérhetetlen sziveknek keménysége szerént gyűtenek magoknak haragot az haragnak napjára, a' pokolbéli setéttséget rendelted, a' melybe lesz sivás rívás, és fogaknak tsikorgatása; el-hal bennünk a' Lélek a' nagy félelemnek miatta, mert a' felől-is meg-győz minket a' mi Lelkünk esméreti, hogy mi olyan bűnösök vagyunk, a' kik nem tsak gyarlóságból és vigyázatlanságból, hanem sokszor tudva-is és fel emelt kézzel vétkezünk ellened. Így is mind-azonáltal nem esünk kétségben, hanem a' te szent beszédedet terjesztjük elődben óh Kegyelemnek Ura! mert azt-is megmondottad abban, hogy: bóldogok a' kik sirnak mert ők meg-vigasztaltatnak. Mi pedig készek vagyunk a' mi meg-tselekedett bűneinken siránkozni; tsak hogy Te magad adjad minékünk e' végre a' te kegyelmedet, Te magad lágyítsd-meg és szomorítsd-meg a' mi sziveinket, hogy a' mi bűneinken való kesergésünk, légyen valósággal Isten szerént való bánat, hogy folyó vizek mennyenek alá a' mi szemekből, és még nyoszolyáinkat-is meg-áztassák a' mi könyhúllatásinknak sűrű tsepeji.

Ha eképen magad fogsz minket megszorítani óh Kegyelemnek Ura, úgy bizunk mi ahoz a' bóldogsághoz, melyet a' siróknak ígértél; mert tudjuk hogy olyan Isten vagy Te, ki a' kit meg-szoritassz, meg-is vigasztalod azt; tudjuk annakokaért, hogy eképen mi rólunk-is levonod a' mi gyász ruhánkat, és minden bánatunkat végre fordítod bóldog örömre.

Kérünk-is ismétlen Tégedet óh bűnösökön könyörülő Isten! botsásd meg nékünk minden bűneinket, és ne engedd hogy valaha a' pokolba kinlódók közt tsikorgassuk fogainkat; hanem inkább vigy bé minket a' te szent országodban, az hol minden bóldog Lelkekkel egyetemben mi is minden meg-szűnés nélkül zengedezzünk ama szentnek ditséretiben. Amen.

¹⁶ Uo., 232–234. (Prédikáció: *A' bóldogtalan Örökké-valóságnak a' pokolnak második kinnyárul a' Sirásról és fog tsikorgatásról* = Uo., 42–58.)

Könyörgés a' negyedik prédikációhoz¹⁷

Bóldogok a' kik éheznek és szomjúhozzák az Igazságot, mert ők meg-elégítettnek. A' Te áldott szavaid ezek óh édességes Jésus. Egyébb-képen is tudjuk mi óh Igazságnak szája, hogy méz tsepeg a' te ajakaidról, de kivált-képen mikor illy' nyájasan biztatsz minket a' felől, hogy nem hagyod éhen halásra jutni, a' mi éhező és szomjúhozó Lelkünket: kihez mennénk Uram Te Tőled? hiszem Te nálad és tsak egyedül Te nálad vagyon az örök életnek beszéde. Óh melly ki mondhatatlan annak a' Léleknek bóldogsága, a' melly a' maga éhségét és szomjúságát a' te igazsággal enyhitheti; jussa vagyon annak az Isten' kegyelembéli szövetségéhez köttetett jókkal való vendégeskedésre, abban a' Lakadalomban, a' mellyet a' Sion hegyén szerzett a' seregeknek Ura, kövér állatokból, seprejéül meg-tisztult borból.

Tégy részeseivé minket-is Uram Jésus ennek a' bóldogságnak, a' te örökké-való szeretetédért. A' melly végre szakassz el minket a' világnak vétkes szeretetétől, hogy se nem a' vétkes gyönyörűségekkel, se nem a' fajtalanságra gerjedező éktelen és bújja kívánságokkal, se nem részegítő italokkal töltsük a' mi sziveinket, hanem Szent Lélekkel tellyesedjünk bé, hogy ő legyen a' mi útainknak vezére.

Adjad Uram a' Te kegyelmedet, hogy a' mi természeti nyavalyásságunkat, mezeitelenségünket és vakságunkat meg-eszmérvén tsak egyedül Te nálad keressük meg-gyógyulásunkat; tsak egyedül tőled kérjünk szem gyógyító irtet, tűzbe meg-próbált aranyat, és ruhát a' mi rútságunknak el-fedezésére.

Igy készíts minket mint Te nevedről nevezttétett népet a' Te veled való belsőbb egyesülésre a' bóldog örökké-valóságban, hogy midőn az hitetlenek kik a' Te Evangyéliomodnak út mutatása szerint nem akarnak élni, szörnyű nagy éhséget és szomjúságot, fognak a' pokolba szenyvedni, több kinnyaik között mellyekkel éjjel és nappal fognak kinoztatni, mi akkor elégítettünk meg a' Te Szent Színednek, sőt egyszer-smind a' te Atyádnak és Szent Lelkednek Sz. Színének nézésével az egekben: éllünk vég nélkül való gyönyörűségben: együk a' Paraditsomnak közepette lévő Élet fájának gyümölcstét: igyuk a' Te széked alól ki folyó kristály színű vizet, a' minden bóldog Lelkekkel lejendő örökös társalkodásban. Amen.

Könyörgés az ötödik prédikációhoz¹⁸

Rettenetes Isten! az egész föld kerekiségének igazán ítélő Birája, Ur Jésus Kristus, élő Istennek Sz. Fia!

¹⁷ Uo., 234–236. (Prédikáció: *A' bóldogtalan Örökké-valóságnak a' pokolnak harmadik kinnyáról az Éhségről és szomjúságról* = Uo., 59–74.)

¹⁸ Uo., 236–237. (Prédikáció: *A' bóldogtalan Örökké-valóságnak a' pokolnak negyedik kinnyáról a' tűzről* = Uo., 74–90.)

Hisszük Uram, hogy néked adott az Atya minden ítéletet; hisszük annakokáért, hogy mikor az egész világot a' te ítélő széked eleibe fogod állítani, Te fogod a' szententziát mind a' jóknak, mind a' gonoszoknak ki mondani.

A' Bóldogság a' melyre a' szententzia által juttatod a' Te hiveidet épen kimondhatatlan.

De az hitetleneknek szententziájok óh mely rettenetes lessz, mert nem tsak tudtokra adod ő nékiek hogy ők örökké-való átokra méltók, hanem el-is üződ őket a' Te szent színed elől, és meg-parantsolod nékiek hogy mennyenek el az örök tűzre mely készítettett az ördögnek és az ő Angyalinak. Kitsoda szenyvedhetné el vallyon ezen rettenetes szententziának súlyát? óh be jól, járnának az hitetlenek ha ez a' pokolbéli tűz addig kinozná őket hogy egyszer valamikor meg-emésztene és semmivé tenné! de óh rémitő gondolat! épen ez az a' mi félelmissé teszi a' pokolbéli tüzet, hogy minden meg-szűnés nélkül fogja az el kárhoztakat égetni, de soha se fogja meg-emészteni, hanem az örökké-valóságnak véghetetlen vóltáig fogja kinozni.

Isten! igaz Biró! ne nézz minket úgy a' mint nézhetsz a' Te Birói igazságodnak ereje szerint: ne ítélly minket a' mi érdemünk szerint: hanem könyörülly rajtunk a' te örökké-való szeretetedért, hogy a' pokolbéli tűztől meg-menekedjünk. A' mely végre erősítsd naponként a' mi Te reád néző hitünk gyengeségét: adjad nekünk a' Te Szent Lelked kegyelmét, hogy az által a' Tenéked tettző szent életbe be foglallyuk magunkat. Gyűjtsd fel szívünkben a' Te szeretetednek langját, hogy minden meg-szűnés nélkül- és minden szín mutató nélkül lobogjon az; sőt annyira égjen hogy ha tűzre kellek is vettetni a' mi testünknek, a' te Neved, és Evangéliomod miatt, azt is örvendező Lélekkel el szenyvedjük a' Te ditsősségedért, Édes Jésum! ditsőítsd meg-bennünk a' Te örökké-való szeretetedet. Amen.

Könyörgés a' hatodik prédikációhoz.¹⁹

Igen Felséges és Ditsőséges Isten! sziveknek és veséknek vizsgálója, minden mi gondolatunknak beszédünknek, és tselekedetünknek, igazán meg-ítélő Bírāja!

Tsudálatosabb és magosabb óh Uram a' te bőltességed, hogy sem mint mi azt megfoghatnánk; mert nintsen a' mi szívünknek olly titkos rejtek helye, a' melyet Te vóltaképen nem esmérnél, sőt egy szó se jönn a' mi nyelvünkre melyet előre nem tudnál Te. A' setéttség-is nem fedez el minket Te előtted; mert a' Te könyvedbe fel vagy on irva a' mi életünknek és minden tselekedeteinknek leg-kisebb pontotskája-is, és azért Te óh földnek igazán ítélő Bírāja nem tselekednél-é igazságot? Bizony igazán meg-fogod itélni az egész földnek kerekességét, ama napon, melyet arra rendeltél, ama Férjfiú által a' kinek adtál minden ítéletet.

¹⁹ Uo., 238–239. (Prédikáció: *A' bóldogtalan Örökké-valóságnak a' pokolnak ötödik kinnyárul az örökké mardosó féregrül* = Uo., 91–105.)

Sőt óh tsudálatos böltsesség! minden emberben emelyél fel egy ítélő székét, a' melly tanúbizonyságot téssen, kinek kinek gondolatirúl, beszédirúl és tselekedetirúl, és meg-ítéli azokat már az életben-is: melly ítélő szék nem egyéb hanem a' Lelki esméret, melly szüntelen a' Te pártodat óltalmazza bennünk, és azokat a' kik jót tselekesznek, biztattya, ditséri, és vigasztallya; azokat pedig a' kik a' Te törvényid ellen rúgodódznak, győtri, kárhozattya, és büntetéssel fenyegeti.

Bóldogok azok a' kik ez életbe meghallyák mit szóll ő nékiek a' Lelki esméret, és szót fogadnak annak, mert ez mind úntalan a' bűnöktől való őrizkedésre, és a' meg-térésre ösztönözi az embert, a' melly egyetlenegy módja az örök bóldogságra való juthatásnak.

Jaj ellenben azoknak a' kik az őket fenyegető Lelki esméret előtt bé dugják füleiket, mert meg-átalkodnak azok minden gonoszságban, és áképen önként rohannak a' veszedelemre, mellyben ez életnek utánna az ő tűzők meg-nem aluszik, és az ő férgek soha örökké meg-nem hal. Óh melly kegyetlenül fogja ott őket ez a' féreg kinzani azért, hogy önként fosztották meg-magokat a' mennyei bóldogságtól, és önként szerettek magoknak örök bóldogtalanságot, a' midőn az Isten kegyelemességének gazdagságát, melly ez életben utánnok járt, meg-útálták.

Óh irgalmasságnak Istene és Attya! ne engedd hogy mi valaha tárgyai légyünk ennek a' féregnek mardosásának; sőt úgy kormányozd Sz. Lelked kegyelme által a' mi életünket, hogy a' jó tselekedetekbe való álhatatosság által, ditsőséget, tisztességet, és halhatatlanságot szerezzünk magunknak, a' mennyeknek országában.

A' melly végre betsültesd meg-velünk az idvességnek eszközeit, mellyeket reánk biztál, hogy azokra figyelmeztvén éllyünk Tenéked tettző feddhe-tetlen életet; fénylyen a' mi világosságunk az emberek előtt, hogy mások-is lássák a' mi tselekedeteinket, és ditsóítsenek Tégedet mi mennyei Sz. Atyánkat. Amen.

Könyörgés az hetedik prédikációhoz²⁰

Szent és igaz, bölts és hatalmas, kegyes és irgalmas Isten! és minden egyéb tökéletességgel bíró örökké való Felség!

Igen tsudálatos vagy Te a' te kezeidnek minden munkáiban, mindenek felett pedig az emberben a' kit a' Te képedre teremtetél: mert azért teremtetted őtet hogy bóldog lenne mind é földön ideig, mind az egekbe mind örökké. E' földön minden jót ő érette teremtetél, még lakó helyül-is olyan helyet rendeltél néki, a' melly mindenféle jónak és gyönyörűségnek paraditsoma vala; az egekbe pedig a' Te veled mint leg-főbb jóval való társalkodásra hivatd őtet, tökéletes és örökké-való bóldogságra.

²⁰ Uo., 240–242. (Prédikáció: *A' bóldogtalan Örökké-valóságnak a' pokolnak hatodik kinnyárul, melly-is az Hely és a' Társaság* = Uo., 106–120.)

De óh bódogtalan eset! nem betsülte meg az ember a' te képedet melyly ő benne vala: hanem fel tserélte azt az ördög képével, és az ördöggel való társalkodásnak adta magát: Te is azért óh igaz ítéletű Isten! méltónak lenni találtad azt hogy az ördögnek és az ő Angyalinak készítettett helyre, és a' gonosz Lelkekkel való társalkodásra jutna az ember ez életnek utánna.

Meg-szántad mindazonáltal az ilyen bódogtalanságra hanyatló emberi nemzetet, és nem engedted azt egészen el-veszni: hanem meg-tartójává rendelted a' Te szerelmes Sz. Fiadat, hogy minden valaki ő benne hiszen el-ne vesszen hanem örök élete legyen.

Bódogok annakokáért azok a' kik az ő reá néző hit által ki szabadittyák magokat a' te haragodnak nagy kádjából, mert élni fognak azok mind örökké a' mennyei Paraditsomnak gyönyörűségei között: midőn ellenben azok a' kik a szövetség' vérét meg-tapodják, és a' te törvényid ellen vakmerőképen rúgodódnak, meg-büntettetnek örök veszedelemmel, és pokol lészen az ő helyek.

Óh Kegyelemmel gazdag Isten könyörűlly rajtunk nagy bűnösökön, és ne engedd hogy valaha erre a' bódogtalan helyre és társaságra jussunk; hanem inkább a' te országodba lévő hajlékokban adj minékünk helyet.

Erősítsd e' végre a' mi erőtelen és gyenge hitünket, hogy annak erejével magunkévá tesszük a' mi meg-tartónkat, minden érdemével egyetemben; hogy a' bűnőktől-is őrizkedhessünk, és Tenéked tetsző szent életet élvén, fel emelt fővel várhassuk ama nagy napot a' mellyen a' Sátán örökösen meg-szégyenítettik mind azokkal valakik vele társalkodnak: mi pedig el-mégyünk az örök életre. Amen.

Könyörgés a' nyolcadik prédikációhoz²¹

Minden Istenek felett fel-magasztaltatott Isten! ki az égben ülsz nagy ditsősséggel, és a' mit akarsz azt tselekeszed. Te vagy egyedül Isten, sohol Isten több nintsen. Te igazgatod e' nagy világot, és minden dolgokat a' Te nagy böltsességed szerint Te rendelsz el ebben. Kiváltképen pedig az emberek körül forgolódik a' Te gondviselésednek tsudálatos vólta, a' mellyet minden módon úgy kórmányozol, hogy az által a' Tenéked tetsző szent életre kötelezzed őket. Erre télozol Uram, a te jóságod által, édesítvén és ugyan vonván az embert Te magadhoz, a' Te szeretetednek köteleivel, hogy kívánnyon veled társalkodni, és legyen feddhetetlen a' Te szemeid előtt. De erre télozol a' te bűnt gyűlölő igazságod által is, melly szerint fenyegetődzöl a' te Sz. Igédben, hogy minden gonosz tévőnek pokol készítettik, a' mellyben az el kárhoztak kinoztatnak éjjel és nappal mind örökké.

Vajha pedig illendő-képen félne az ember a' te fenyegetésedtűl! de óh veszedelmes vakmerőség! mert mikor azt hallja, meg-fojthatja ugyan arra önnön magát, de azért nem

²¹ Uo., 242–244. (Prédikáció: *A' bódogtalan Örökké-valóságnak a' pokolnak betedik kinnyáruil, melly a' kétségben esés = Uo., 121–137.*)

akarja el hagyni az ő gonosz útát, hanem tsak megyen azon minden tartózkodás nélkül. mig nem végezetre utól éri őtet az ő gonoszságának bódogtalan jutalma abban a' tömlőztben a' mellyben a' pokolnak keserőségei el-foglallják őtet, és attól fogva osztán tsak vesződni kell néki a nagy kétségben esés közt mind örökké.

Bizony minket-is Uram meg-győz a' mi Lelkünk esméreti a' felől, hogy nagyon vissza élünk a' te utánunk való várakozásodnak gazdagságával, és a' mi meg-térhetetlen szivünknek keménységével tsak haragot gyűjtünk magunknak az haragnak napjára: minket is annakokáért, ha érdemünk szerint bánsz valaha velünk elé vésznek a' pokolnak keserőségei.

De minthogy bányuk mi a' mi erkőltstelenségünket, és készek-is vagyunk meg-jobbítani magunkat, ha a' Te Sz. Lelked kegyelmével magad segítesz arra bennünket: kérünk Uram Tégedet alázatosan szánny meg-minket, engedd el bűneinket szerelmes Sz. Fiad drága érdemeért, és ne engedd hogy a' pokol keserőségének tárgyai között kétségben esésre jussunk, hanem készíts inkább minket a' Te veled való örökös egyesülésre az egekben, az hol láttasd meg-velünk mennél hamarább melly nagy öröm és bódogság a' te szent szivednek vég nélkül való látása. Amen.

Könyörgés a' kilencedik prédikációhoz²²

Ditsőségnek Királlya, Ur Jésus Kristus, élő Istennek Sz. Fia! ki minekelőtte el-hagytad e' világot és vissza mentél a' mennyben az honnat le jöttél, kegyelmesen meg-biztattad a' Te hiveidet a' felől, hogy a' Te Atyádnak házába sok hajlékok vagynak, a' mellyeket minek-utánna el-készítesz nékik, viszont el-jössz ő hozzájuk, és fel viszed őket Te magadhoz, hogy az hol Te vagy ők-is ott légyenek.

Kivánczik a' mi Lelkünk azokban az hajlékokban a' Te veled való társalkodásra, mert ott fogjuk látni azt a' Ditsőséget és bódogságot, a' mellyet másutt szem nem láthat, és emberi elme tsak nem-is gondolhat: ott fogjuk látni azokat a' szépségeket, a' mellyekhez képest é gonoszban heverő világnak minden szépsége, tsak semmi, sőt tsupa útálatosság. Ott ugyan-is magát a' minden szépségeknek szerző okát, a' tellyes Sz. Háromság Istent szín-ről színre fogjuk látni; és mint-hogy annak a' Ditsőségnek közepette leszünk, a' mellynek maga a' Sz. Háromság Isten: tehát annak a' Ditsőségnek világossága egészen el-fog bennünket, bé tölti azzal az Isten mind testünket, mind Lelkünket és áképen el-juttat a' maga tökéletes esméretire bennünket. Óh melly ki mondhatatlan szépséget fogunk látni Te ben-ned nagy Ditsóséggel meg-koronáztatott Jésus! a' ki sokkal szebb vagy minden emberek-nél és kedvesség önttetett a' Te ajakidra. Óh melly kíváncos szépséget fogunk látni az Angya-lokban! óh melly kíváncos az egész mennyei Udvarban, a' mellyet a' Te jobbod felől való gyönyörűségek tökéletesen bódogitanak! De óh miképen biztassuk még most magunkat

²² *Uo.*, 244–246. (Prédikáció: *A' Menny-Országáról nevezetesen annak első Bódogságáról melly a' szemnek gyönyörűsége* = *Uo.*, 138–155.)

ezzel a' b6ldogs6ggal! mert igaz a' te mond6sod 6h Dits6s6gnek Ura, hogy tsak a' tiszta sziv6c6k l6tty6k meg az Istent; a' tiszt6talan6s6g pedig ki marad a' mennyei J6rus6lemb6l.

Nem tagadjuk Uram! s6t magunk, magunk ellen ki6ltn6k, hogy tiszt6talanok vagyunk: de ugyan akkor mikor ezt ki6ltn6k, al6zatosan folyamodunk Te hozz6d 6h Szent Tisztas6g! 6s rem6nyked6nk, tiszt6tts meg-minket, a' Te dr6gal6tos tiszta v6rednek 6rdem6vel: mosd el t6r6ld el, minden eddig tselekedett b6nc6inknek r6tts6g6t: ezut6n pedig m6r 6gy dolgozz, a' Te Sz. Lelked kegyelme 6ltal mi benn6nk, hogy e vil6gnak minden szepl66it6l tiszt6n tarthas-suk magunkat, 6s 6gy k6sz6lly6nk a' Te Aty6dnak h6z6ba l6v6 sz6p hajl6kokban. Amen.

K6ny6rg6s a' tizedik pr6dik6tzi6hoz²³

Vil6g fundamentom6nak fel-vett6t6se el6tt meg6l6ttetett b6r6ny 6r J6sus Krisztus! a' te nevedre haj6l meg minden t6rd, mennyeciknek, f6ldieknek 6s f6ld alatt val6knak t6rdek.

Ezt esm6rj6k mi-is egyetlen egy f6 k6teleless6g6nknek, hogy minden dits6s6get 6s tisztess6get Ten6ked mint 6r6kk6 6lland6 Istennek tulajdon6ttsunk, 6s 6k6ppen k6sz6tts6k magunkat ama Te el6tted minden megsz6n6s n6lk6l udvarl6 huszonn6gy V6neknek 6s n6gy Lelkes 6llatoknak boldog t6rsas6gokban, az 6gben, a' kik kezekbe tarty6k az 6 heged66iket, 6s 6nekelnek Ten6ked 6jj 6neket, mondv6n: M6lt6 vagy, hogy el-v6gyed a' k6nyvet 6s megnyissad annak pets6t6t, mert meg-6l6tett6l 6s meg-v6ltott6l minket Istennek, minden 6gazatb6l, nyelvb6l, n6pb6l 6s nemzets6gb6l.

Sziv-szakadva kiv6nkozunk mi arra az 6llapotra, a' melybe r6szesei lehet6nk ebb6l a' gy6ny6r6s6ges 6nekl6sb6l sz6rmaz6 6r6mnek, hogy mi-is 6llhassunk a' te szent szined el6tt 6rvendez6 Allelujah ki-6lt6ssal: de tudjuk Uram, hogy semmi megfert6ztetett 6s tiszt6talan nem mehet oda: Te annak-ok66rt, a' ki minket is megv6ltott6l, moss meg- minket a' Te v6redben, hogy tiszt6k lehess6nk.

Adjad n6k6nk e' v6gre a' Te Sz. Lelkednek kegyelm6t, hogy az 6ltal 6riztess6nk e' vil6gnak minden szepl66it6l, hogy mikor elind6lunk ama lelki Salamonnak Udvara' Dits6s6g6nek szeml6l6s6re, tiszt6n juthassunk 6 eleiben; 6s 6k6pen b6 fogadhassunk azoknak Gy6lekezetekben, a' kiknek kezeibe vagynak az Istennek heged66ji, 6s minden megsz6n6s n6lk6l 6nekl6k a' M6sesnek 6s B6r6nynak 6nek6t. 6men."

²³ Uo., 246–247. (Pr6dik6ci6: *A' Mennyors6z6gnak m6sodik 6r6m6r6l mely a' F6lekek gy6ny6r6s6ge* = Uo., 155–168.)

Könyörgés a' tizenegyedik prédikációhoz²⁴

Bólg[d]og az a' ki kenyeret ehetik az Istennek országában mert az soha örökké meg- nem éhezik hanem tökéletes örömökkal és gyönyörűségekkel telyes vendégségbe lészen az örökké-valóságnak véghetetlen vóltáig.

Ez az a' vendégség a' mellyre Te óh Felséges Isten minden meg-szűnés nélkül hivogatod az embereket, hogy egyenek a' te asztalodnak kövér étkeiből, és igyanak a' borból á' mellyet töltesz nékiek. De óh veszedelmes háládatlanság! igen kevesen fogadják el az hivatált; többnyire mentegetik magokat az emberek, hogy vagy szántóföldet, vagy feleséget, vagy igabarmot vettek, és azért nem mehetnek a' te vatsorádra.

Óh vajha mi-is ezek közzül az háládatlanok közzül valók ne vólnánk! De bizonyára mi ellenünk-is bosszúállást kér Te tőled a' mi szivünknek földhöz ragadott testisége, a' melly miatt tsak egyszer is egész életünkben alig gondolkodhatunk egész szivességgel a' te jobboldon lévő örömekről és gyönyörűségekről.

Mi lesz hát belőlünk! mert ha érdemünk szerint bánsz mi velünk, nem kósthattyuk meg a' Te vatsorádat, hanem a' pokolbéli örökké-való éhségre és szomjúságra fogunk kárhóztattatni.

De ne légyen az úgy édes Úrunk, mert kegyelmességnek és irgalmasságnak Istene vagy Te: kegyelmezz meg annakokáért minékünk-is szerelmes Sz. Fiad drága érdemeért: botsásd meg-minden bűneinket, valamellyekkel eddig méltatlanokká tettük magunkat a' Te Lakadal-mi vatsorádra: ezután pedig már ne engedd hogy a' mi szemeinknek látásiban és sziveink-nek kívánságiban járjunk a' te bosszúságodra; hanem szenteld meg a' mi gerjedezésinket, hogy ugyan égjenek és buzogjanak azok a' mennyei Jerúsálemnek szépségére. Óh be bóldogok leszünk, ha ambár a' sánták, tsonkák, bennák és vakok között lesz is a' mi helyünk, tsak hogy a' Te asztalod mellé ülhessünk, mert mikor ottan tulajdon bóldogságunkon fogjuk tapasztalni, melly igen jó ízű légyen ama Lelki eledel, a' mellyet az Úr készített az ő Szenteinek, örülni fogunk ki mondhatatlan örvendezéssel mind örökké.

Könyörgés a' tizenkettedik prédikációhoz²⁵

A' Te kegyelmességed óh mi Istenünk mind örökké meg-áll, azokon kik Téged félnek igazsággal, a' szerint a' mint Te magad is örökké meg-marádsz, és a' Te hired 's emlékezeted mind örökké tart. De az emberek élete, a' fűhöz hasonló fel nő és zöldül, de

²⁴ *Uo.*, 248–249. (Prédikáció: *A' Menny-országának harmadik örömeiről melly a' szájának gyönyörűsége* = *Uo.*, 169–182.)

²⁵ *Uo.*, 250–251. (Prédikáció: *A' Menny-Országának negyedik örömeiről melly származik a' meg-dítsötített testnek tulajdonságaiból* = *Uo.*, 182–195.)

hamar el-múló, mint a' gyenge virág a' kik mezőn, melyet mihelyt meg-fúvall a' meleg szél, el-húll és hervad, ékessége el-kél; ember nem tudja hol vólt 's hová lőn.

Ez pedig nem történet szerént esik így, hanem a' mint a' Te Dekrétomodban kinek kinek életének határa ki metztetett és meg-határozott, úgy kiáltod a' mikor akárod; Légyetek porrá kik porbúl lettetek:

Jól vagyon mindazáltal a' dolog a' mi vigasztalásunkra: mert ámbátor tsak emlékezni-is nehezen esik nekünk arrúl, hogy el-törík valaha a' mi tserép edényünk, és koporsó készítetik annak: ezt a' kedvetlenséget mindazonáltal könnyen meg-édesíti annak meg-gondolása, hogy az által a' mód által juthatunk-el a' mennyei igaz bódogságra; sőt a' mi öszve tört edényeink is meg-épűlnék és meg-újúlnak, még pedig az ő régi állapotjoknál sokkal ékesebb és ditsősegebb állapotra, mert el-vettetik rothadandó test, fel-támasztatik rothadatlan, el-vettetik gyalázatos test, fel-támasztatik ditsőseges test, el-vettetik erőtelen test, fel-támasztatik hatalmas test, el-vettetik Lelkes test, fel-támasztatik Lelki test. Így annakokáért ezen mostani nyomorúságos életünket, tellyes bódogsággal környűl vétetett élet fogja fel-váltani.

De tudjuk Uram hogy tsak úgy juthatunk el erre a bódogságra, ha még mostani életünkbe szoktattyuk magunkat a' Te veled való társalkodásra: adjad azért nekünk a' Te kegyelmedet, hogy az által meg-öldökölhessük a' mi testünknek földi tagjait, és útáljuk meg e' világot; mivel-hogy minden valami abba vagyon, nem egyébb, hanem szemnek bújjálkodása, testnek kívánsága és életnek kevésége. Adjad Uram a' Te kegyelmedet, hogy bűneinket el hagyhassuk, és a' Tenéked tetsző szent életbe magunkat gyakorollhassuk.

A' mely végre tartsd szüntelen eleven emlékezetünkbe minékünk, azt a' ditsőseges állapotot, a' melyben a' Kristus Jésum el változtattya a' mi testeinket, és hasonlatosokká teszi a' maga meg-ditsőült szent testéhez, hogy annak az állapotnak ditsőseges vóltának meg-gondolása méltónak ítéltesse velünk a' Menny-országot arra hogy erőszakot tegyünk azon. Amen.

Könyörgés a' tizenharmadik prédikációhoz²⁶

Tökélletes bódogságban élő Mennyei Felség, nagy és Ditsőseges Isten! midőn mi el-gondoljuk hogy ez a' föld a' mellyen élünk Siralomnak vőlgye; és a' mi hitünket ostromló ellenségek miatt nem-is lehet itten valóságos bódogságunk, fel-buzdúl bennünk a' Lélek, és ezt kiáltattya velünk: Vallyon színed eleiben, mikor jutok élő Isten!

Óh ki vólna a' ki ne kívánozna abban az Országban, a' mellyben az Igazak fényleni fognak mint a' Nap: de azonban a' kik leg-kisobbek lésznek is abban, tökéletes bírásába lésznek a' Ditsőségnek és Bódogságnak. Ott az esméret a' mely most tsak rész szerént

²⁶ Uo., 252–253. (Prédikáció: *A' mellyben némelly Kérdésekre való felelettel világositatik az idvezűlt biveknek bódóságok* = Uo., 196–209.)

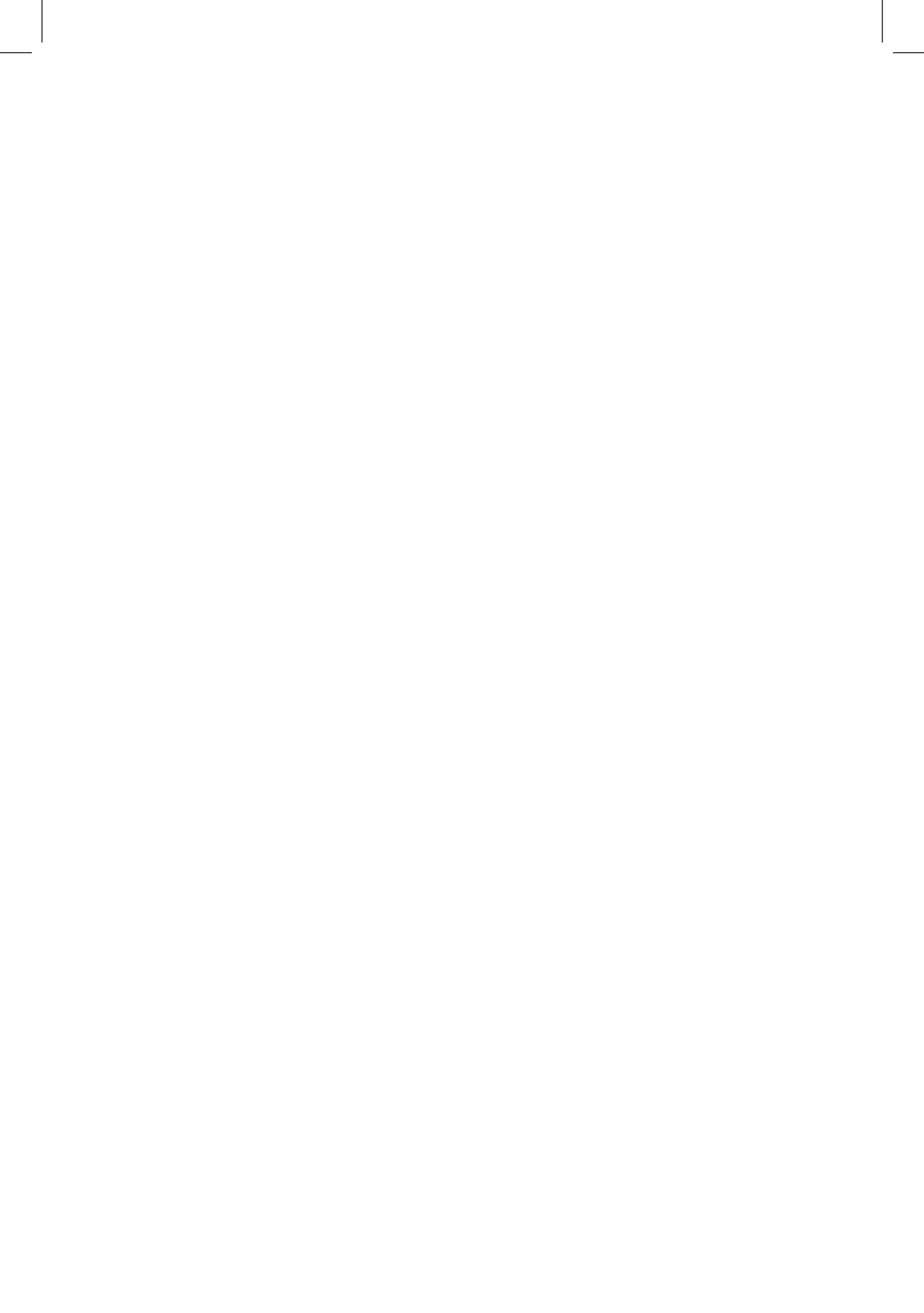
vagyon tökéletes lesz. Ott el-fogunk jutni a' régi Szenteknek, Pátriárkáknak, Prófétáknak, Apostoloknak és Evangyelistáknak esméretekre. Ott mindnyájan egy formán gerjedező szívből származó zengedezéssel fogunk ditsőíteni Tégedet óh Ditsóséges Sz. Háromság egy örökké-való igaz Isten, a' mellyből következő boldogságunknak soha örökké nem lesz vége.

Örvend ennek a' boldogságnak már előre is a' mi Lelkünk: és óh vajha meg-ne háborítaná a' mi örömlőket annak meg-gondolása, hogy a' test és a' vér nem lehet örököse a' Menny-országnak: de nem tagadhattyuk, hogy testiek vagyunk, mert hozzánk ragadott a' bűn, sőt szintén ugyan uralkodik bennünk; a' melly miatt tudjuk is, hogy ha érdemünk szerint ítéltetünk Te tőled, nem a' Menny-ország hanem a' Pokol lesz a' mi örökös lakó helyünk.

De mély alázatossággal kérünk Tégedet óh Kegyelemnek Urá! Ne nézz minket a' mi méltatlanságunkban; hanem szánny meg Szent Fiaid érdemeért, bocsásd meg-bűneinket, és adjad a' Te kegyelmedet, hogy hátra lévő egész életünk, légyen a' mennyei boldogságra való szorgalmatos készüllet. Amen.

Ferenc Gasparóczy's prayers

The prayers written by Ferenc Gasparóczy, a Calvinist pastor, were attached to his book of sermons about eternal life, heaven and hell, published in 1793. Protestant theology is very moderate and adhered to biblical texts when concerning the mystical scenes of existence after death, the visual images of punishment and glorification. Gasparóczy, however, while reconciling his readings and exempla with the expectations of Protestant theology, is able to take the soul's imagination to the world of transcendence. His prayers are connected to his sermons thematically, but they can also be used independent of them. The aim of his moving texts is to turn human attention towards a life that pleases God and to motivate for penitential behaviour. Responsible for his people, Gasparóczy would like to arouse their desire to become a citizen of God's City. The rich imagery of his sermons and prayers might have been influenced by contemporary woodcuts, but the strength of his faith was more important, by which he could make everyone feel his prayers their own. Text of these prayers is published as second part of the paper.

KÓNYA FRANCISKA

*Műfaji átjárások a 17–18. századi magyar meditációs irodalomban**

Jelen tanulmány témájából következően nem foglalkozik a „tisztá” elmélkedés-gyűjteményekkel. Nem tér ki tehát a ferences, jezsuita és klarissza szerzők, fordítók által különösen kedvelt lelkigyakorlatos könyvekre, sem a jezsuita meditációírás sajátos darabjaira. Előbbiek száma a 18. század elejétől megnőtt. A lelkigyakorlatok nagy része meghatározott időszakra íródott (pl. nyolc-, tíznapos), gyakran a szerzetesi élet napirendjét figyelembe véve. Minden nap két-három elmélkedési gyakorlatra épült.¹ A korabeli magyar nyelvű jezsuita meditációk nagy részére értekező, didaktikus stílus jellemző. A szerzők gyakran szentírási részekre, egyházatyákra, teológusokra, filozófusokra és szentek életéből vett példákra hivatkozva hangsúlyozzák az adott elmélkedési téma jelentőségét. Néhány műben az argumentatív jelleg válik hangsúlyossá. Tarnóczy István *Jó akarat* (Bécs, 1685) című könyve például számtalan latin nyelvű citátummal teletűzdelt szöveg, amelynek központi gondolata az emberi akaratnak az istenihez való igazgatása. A mű megírására hatással lehetett a 17. század elején élt Jeremias Drexel hasonló témájú könyve (*Heliotropium*). A német jezsuita elmélkedés-gyűjteményei nemcsak latin és német nyelven váltak igen olvasottá, hanem a 17–18. század során Európa-szerte számos nyelvre lefordították őket.²

Kutatásom tehát főként az elmélkedés szövegtípusára igen jellemző műfajátjárásokra összpontosít, különös tekintettel az imádsággal való sajátos

* A szerző az MTA–PPKE Barokk Irodalom és Lelkiség Kutatócsoport tagja.

¹ Néhány korabeli, magyarra fordított lelkigyakorlatos könyv: VICZAY Anna Terézia, *Az elmélkedéseknek és lelki foglalatosságoknak könyve*, Nagyszombat, 1720; *Octava seraphica, avagy nyolc napok alatt tartó exercitium*, Csíksomlyó, 1768; [TAKÁCS Antal], *Lelki-isméretnek ösztöne, az az egy titkos értelmű tövisszes kert*, Győr, 1770.

² Magyarul legkorábban a *De aeternitate considerationes* jelent meg Szentgyörgyi Gergely fordításában *Elmélkedések az örökkévalóságról* címmel. A *Heliotropium* magyarul először 1764-ben jelent meg nyomtatásban Dévay András fordításaként. Korábban készült már két kiadatlan protészta magyarázata Komáromi János, majd Újhelyi István tollából.

kapcsolatára. E kettő együttélésének különböző megvalósulásait keresem. Példáimat főként a legkevésbé kutatott 18. századi elmélkedésgyűjteményekből válogattam.

Rövid kutatástörténeti áttekintés

Az elmélkedéseket vizsgáló nemzetközi szakirodalomból elsőként Erdei Klára 1990-ben megjelent, azóta sokszor idézett monográfiáját emelem ki.³ Erdei a meditáció fogalmának, használatának alakulását követi végig az ószövetségi időktől a középkoron át a 16. századig. Kutatása magvát az elmélkedés reformáció utáni, 16. századi fellendülési szakasza képezi. Az újabban megjelent szakirodalomból figyelemre méltó a Karl Enenkel és Walter Melion által szerkesztett, 2010-ben kiadott tanulmánykötet. Ebben Enenkel újragondolja az eddigi meditációértelmezést: nem ért egyet Erdei Klarával abban, hogy a meditáció szövegtípusa csak vallásos témájú irodalmi művekre korlátozódna. Tanulmányában különböző műfajú szövegek (Petrarca, Poggio, Pontano, Giovio írásaiból válogatva) meditációként való értelmezési lehetőségét mutatja be.⁴ 2014-ben jelent meg Véronique Ferrer francia nyelvű monográfiája a reformáció korának frankofón elmélkedéseiről, amelyben ezek alakulását, más műfajokkal való kapcsolatát vizsgálja.⁵ A szakirodalom szintén gyakran hivatkozott tétele Louis L. Martznak 1969-ben a 17. századi meditációs költészetről megjelent munkája, amelyben a műfajmeghatározás mellett az elmélkedési témák változásának, alakulásának történetéről is ír.⁶ Cunningham és Egan kötete a műfajiság kérdése mellett a meditációs témák változását ismerteti a

³ ERDEI Klára, *Auf dem Wege zu sich selbst: Die Meditation im 16. Jahrhundert: Eine funktionsanalytische Gattungsbeschreibung*, Wiesbaden, Harrassowitz, 1990 (Wolfenbütteler Abhandlungen zur Renaissanceforschung, 8).

⁴ KARL A. ENENKEL, *Meditative frames and readers guidans in neo-latin texts = Meditatio: Refashioning the Self: Theory and Practice in Late Medieval and Early Modern Intellectual Culture*, eds. Karl A. ENENKEL, Walter MELION, Leiden, Brill, 2010, 27–44.

⁵ VÉRONIQUE FERRER, *Exercices de l'âme fidèle: La littérature de piété en prose dans le milieu réformé francophone, 1524–1685*, Genève, Droz, 2014 (Travaux d'Humanisme et Renaissance, 524).

⁶ LOUIS L. MARTZ, *The Poetry of Meditation: A Study in English Religious Literature of the Seventeenth Century*, London, New Haven, 1969, 15.

felekezeti és különböző szerzetesrendi tradíciók nyomán.⁷ A német nyelvű Sträter-monográfia a 17. századi evangélikus meditációk és az egyházi reform kapcsolatát vizsgálja.⁸ 1966-ban jelent meg Kaufmann monográfiája, amelyben kétféle puritán meditációíró vonalat különít el és tárgyal a szerző.⁹ Joseph Hall elmélkedésgyűjteményeiből kiindulva a 17. századi angol protestáns meditáció-irodalmat boncolgatja Frank Livingstone Huntley.¹⁰ Szintén Joseph Hall elmélkedéseinek újszerűségét, az ignáci hagyománytól való eltérését tanulmányozza Jan Frans van Dijkhuizen a fent említett Enenkel és Melion szerkesztette kötetben.¹¹ Peter Damrau az angol kegyességi művek németországi hatását kutatja, különösen a puritán meditáció kialakulása szempontjából.¹² Ralf Georg Czapla egyik ide kapcsolódó tanulmányának témája pedig a közösség által énekelt zsoltárok egyéni meditációs eszközzé való átalakulása.¹³ A barokk kori meditációkat vizsgáló nemzetközi szakirodalom mellett igen jelentős a középkori elmélkedésekkel foglalkozó nemzetközi kutatás.¹⁴

⁷ Lawrence S. CUNNINGHAM, Keith J. EGAN, *Christian Spirituality: Themes from the tradition*, New Jersey, Paulist Press, 1996.

⁸ Udo STRÄTER, *Meditation und Kirchenreform in der lutherischen Kirche des 17. Jahrhunderts*, Tübingen, J. C. B. Mohr, 1995 (Beiträge zur Historischen Theologie, 91).

⁹ U. Milo KAUFMANN, *The Pilgrim's Progress and Traditions in Puritan Meditation*, London, New Haven, Yale University Press, 1966.

¹⁰ Frank Livingstone HUNTLEY, *Bishop Joseph Hall and Protestant Meditation in Seventeenth-Century England: A Study with Texts of the Art of Divine Meditation (1606) and Occasional meditations (1633)*, New York, Binghampton, Center for Medieval and Early Renaissance Studies, 1981.

¹¹ Jan Frans van DIJKHUIZEN, *Love Tricks and Flea-bittings: Meditation, Imagination and the Pain of Christ in Joseph Hall and Richard Crashaw = Meditatio: Refashioning the Self: Theory and Practice in Late Medieval and Early Modern Intellectual Culture*, eds. Karl A. ENENKEL, Walter MELION, Leiden, Brill, 2010, 209–232.

¹² Peter DAMRAU, *The Reception of English Puritan Literature in Germany*, London, Maney Publishing, 2006.

¹³ Ralf Georg CZAPLA, *Transformationen des Psalters im Spannungsfeld von Gemeinschaftlicher Adhortation und individueller Meditation: Paul Schedes Psalmen Davids und Psalmi aliquot = Der Genfer Psalter und seine Rezeption in Deutschland, der Schweiz und den Niederlanden: 16–18. Jahrhundert*, Hrsg. Eckhard GRUNEWALD, Henning P. JÜRGENS, Jan R. LUTH, Tübingen, Max Niemeyer Verlag, 2004 (Frühe Neuzeit, 97), 195–215.

¹⁴ Michelle Karnes a középkori meditációról és előzményeiről ír 2011-ben kiadott könyvében, különösen Bonaventura műveire összpontosítva vizsgálja többek között a képzelet szerepét az elmélkedésekben. Robert McMahon a meditációs felemelkedés kérdését és hagyományát járja körül Ágoston, Anzelm, Boethius és Dante műveit vizsgálva. Sarah McNamer az érzelmek története felől közelíti meg azokat az angol nyelvű középkori meditációkat, amelyek célja megtanítani a kegyes olvasót, hogyan kell szánakoznia, együtt éreznie (compassion) Krisztus szenvedésével, passiójával. – Michelle KARNES, *Imagination, Meditation and Cognition in the Middle*

Az utóbbi évtizedekben magyar nyelvterületen szintén érdeklődés figyelhető meg a kora újkori kegyességi művek iránt. Itt megemlíthető a kolozsvári Babeş–Bolyai Tudományegyetem Irodalomtudományi Intézetében működő, Gábor Csilla szervezte régi magyaros műhely. Lelkiségtörténeti konferenciáiról, forráskiadványairól és tanulmányköteteiről ismert a Pázmány Péter Katolikus Egyetem bölcsészkarán belül 2007-től működő Lelkiségtörténeti Műhely. Itt alakult meg 2012-ben Nagy László vezetésével az MTA–PPKE Barokk Irodalom és Lelkiség Kutatócsoport, amelynek egyik fő feladata a 16–18. századi imádságok, prédikációk és népének digitális adatbázisban történő feldolgozása. Fontos kiemelni a Debreceni Egyetemhez tartozó Reformációkutató és Kora Újkori Művelődéstörténeti Műhely tevékenységét, amelynek célja a 16–17. századi magyar, elsősorban protestáns nyomtatott és kéziratos anyag egy részének feltárása, kiadása, emellett a kora újkori irodalomtörténet kommunikációs stratégiáinak interdiszciplináris vizsgálata.

A kora újkori elmélkedésgyűjtemények magyarországi megjelenésével, gyakorlatával és szövegeivel foglalkozó szakirodalomhoz az elsők közül Incze Gábor, Gajtkó István és Gulyás István 1930-as években megjelent összefoglaló munkáit,¹⁵ az újabbakból többek között Erdei Klára, Fajt Anita, Gábor Csilla, Holl Béla, Knapp Éva, Meszesán Mária, Péntek Veronika, Tüskés Gábor, Varga Bernadett ide kapcsolódó kutatásait, tanulmányait emelem ki.

Mind a magyar, mind a nemzetközi szakirodalomról elmondható, hogy a 18. századi elmélkedésgyűjteményekkel eddig nem igazán foglalkozott. Magyarországon pedig az 1720-as évektől jelentősen megnövekedett az imádságos- és elmélkedésgyűjtemények és az olyan nyomtatványok száma, amelyek címükben elmélkedésként határozzák meg magukat, még ha tartalmilag, formailag sokszor nem is sorolhatók a meditáció szövegtípusához.

Ages, Chicago, University of Chicago Press, 2011; Robert McMAHON, *Understanding the Medieval Meditative Ascent: Augustine, Anselm, Boethius and Dante*, Washington D. C., The Catholic University of America Press, 2006; Sarah McNAMER, *Affective Meditation and the Invention of Medieval Compassion*, Philadelphia, University of Pennsylvania, 2010.

¹⁵ INCZE Gábor, *A magyar református imádság a XVI. és XVII. században*, Debrecen, Theológiai Szemle Kiadása, 1931 (Theológiai tanulmányok, 15); GAJTKÓ István, *A XVII. század katolikus imádságirodalma*, Bp., 1936 (Palaestra Calasanciana, 15); GULYÁS István, *A XVII. század katolikus aszkétikus irodalma*, Bp., 1939 (Palaestra Calasanciana, 26).

Műfajmeghatározás?

Az eddigi kutatások rámutatnak a meditáció szövegtípusának az ún. használati irodalom egyéb műformáitól (prédikáció, imádság, életvezetési könyv, katekizmus) való elkülönítésének nehézségére. Az elmélkedés különösen az imádsággal rokon, gyakran összefonódnak, a kettő nehezen elhatárolható egymástól. Az imádság ugyanis a közösségi és egyéni hitéletet szolgáló valamennyi kiadványtípusban megtalálható. Az elmélkedés státusza kérdéses, helye még mindig tisztázatlan a műfajok rendszerében, ezért a műfajiság problematikusságáról beszélhetünk.

Az újabban megjelenő tanulmányok szerzői hangsúlyozzák a meditációnak egyszerre vallásos gyakorlatként és ennek írásos formájaként való meghatározását. A meditációs könyvek alapvető funkciója a vallásgyakorlás közösségi kereteiben is egyértelműen az egyéni hit felkeltése, elmélyítése, a keresztényi magatartás kialakítása. Főként e célból, a hívő személyes megszólítása érdekében az áhítati irodalom művei anyanyelvűek.¹⁶

Heltai János néhány éve megjelent monográfiájában, hasonlóan a korábbi szakirodalomhoz, a műfaji határok elmosódását hangsúlyozza: „nincs éles határ az imádság és elmélkedés műfaja között, széles átmeneti skálán érintkeznek.”¹⁷ Ebből a megfontolásból és a kettő használati közelségére hivatkozva elemzésében nem különíti el az imádság- és elmélkedésgyűjteményeket. Különösen tematikailag nehéz a két szövegtípus elválasztása. Heltai formai szempontú eltérésnek nevezi az imádságok szövegének homogenitását az elmélkedő könyvek heterogén jellegével szemben. Az imádságok és elmélkedések közötti lényegi különbséget magam is az Isten és az ember kapcsolatának eltérő megjelenítésében tartom megragadhatónak. Az imádságokban a beszélő retorikai pozíciójában mindig Istenen van a hangsúly: az ima őt célozza meg. Bármilyen típusú legyen is az imádság (kérő, hálaadó, dicsőítő, bűnbánó), mindig Isten iránti vagy előtti aktusról beszélhetünk. Ezzel szemben az elmélkedésben a

¹⁶ ERDEI, *Auf dem Wege...*, i. m., 45–47; HELTAI János, *Műfajok és művek a XVII. század magyarországi könyvkiadásában (1601–1655)*, Bp., Universitas, 2008 (Res Libraria, 2), 103; TÜSKÉS Gábor, *A XVII. századi elbeszélő egyházi irodalom európai kapcsolatai (Nádasi János)*, Bp., Universitas, 1997 (Historia Litteraria, 3), 29; GÁBOR Csilla, *A meditáció a hitgyakorlásban és az irodalomban*, Studia Universitatis Babeș-Bolyai: Theologia Catholica Latina, 2000/1, 135–143.

¹⁷ HELTAI, i. m., 79.

mondanivaló nem közvetlenül Istenre, hanem inkább a hívő és Isten kapcsolata iránt. Amíg az imában az ember főként várakozóan fordul Isten felé, az elmélkedésben megpróbál cselekvéssel közeledni hozzá.¹⁸

Az elmélkedés a címhasználatban

A 18. század második felétől néhány szerző az elmélkedés megnevezést használja természettudományos, politikai és filozófiai értekezés címében is. Ennek egyik oka lehet a szakirodalomban többször emlegetett fogalomhasználati zűrzavar (nincs pontosan elhatárolva egyik a másiktól), másik lehetőség főként a fordított művek esetéből következtethető: az elmélkedést a 'gondolatok', 'tűnődések' kifejezések (pl. 'Gedanken') megfelelőjeként, szinonimájaként használják.¹⁹

Szentgyörgyi Gellérd 1795-ben kiadott *Józan elmélkedés a religiáról* című Racine-fordítása mai értelmezésünk szerint nem sorolható a tárgyalt szövegtípushoz. A bőségesen lábjegyzetelt verses mű hat részre oszlik. Megszólítottjai Isten, az olvasó, különböző természeti jelenségek stb. A verses értekezés kitűzött céljai, ahogy a könyv eleji, prózában megfogalmazott summa jelzi: bizonyítékkal szolgálni Isten létére (a természeti dolgokból), az önismeret által az Istenismeretre vezetni, érvelni az igaz keresztény vallás mellett a többi világvallással szemben stb. Imádságként értelmezhető szövegrészek gyakran előfordulnak benne,²⁰ viszont önmagát, saját lelkét megszólító, elmélkedő sorokra nem igazán találunk példát.

Ugyanabban az évben jelent meg Weszprémi István *Magyarországi öt különös elmélkedések* című műve. Weszprémit a hazai orvostörténet-írás úttörőjeként szokták emlegetni. A vizsgált kötet szövegeit viszont főként történeti érdeklődés ihlette. A címmel ellentétben a kötet hat olyan cikket, értekezést tartalmaz, amelyek különböző tudományterületeket érintő kérdéseket vetnek fel. Előbb a

¹⁸ *Uo.*, 79–81.

¹⁹ A vizsgált időszak magyar nyelvű meditációirodalmának jelentős részét fordítások teszik ki. Az eltérő fordítói gyakorlatot figyelembe véve néhol inkább szerkesztésről, összeállításról beszélhetünk.

²⁰ Pl. „Mennyire távoztunk, ó Isten! Tetőled? / Ne vess el vétkünkért bennünket előled. / Van módod, hatalmad, hogy minket megjobbíts, / Csak onnan felülről kegyelmeddel hódíts.” SZENTGYÖRGYI Gellérd, *Józan elmélkedés a religiáról*, Pest, 1795, 25.

korábban cikksorozatban megjelent, magyar koronáról szóló írását olvashatjuk (eredetéről és történetéről, díszítéséről stb.),²¹ melyet az ún. királyné vizéről (Aqua Reginae Hungariae) való fejtegetése követ. Utóbbi a nyugati országokban divatos gyógynövénypárlat hazai eredetének jár utána, az orvosság elkészítőjeként Károly Róbert feleségét, Erzsébet királynét nevezi meg. A rövid terjedelmű harmadik „elmélkedésben” az irodalom és nyelvészet felé fordul, a legrégebbi magyar grammatikáról értekezve. Újabb tudományterület, mégpedig a numizmatika iránt mutat érdeklődést a „Némely régi magyar királyoknak ritka pénzeikről” szóló fejezet. Ennek „naiv fejtegetéseit”, Tóth András szerint, korának tudományos felkészültsége már akkor túlhaladta.²² Az ostoba hiszékenységre és az optikai csalódás egyik esetére figyelmeztet „A magyarországi szőlőtőkéken nőtt s nevelkedett arany”-ról írt rész. Végül a toldalékban, amely gyakorlatilag a *Biographia Medicorum* szinopszisa, a régi hazai orvosdoktorok névsorát adja.

Határeset Sófalvi József 1776-os fordítása. *A természet munkáiból vétetett ekölcsi elmélkedések* forrása Johann Georg Sulzer *Versuch einiger moralischen Gedanken über die Werke der Natur* című műve. A természet rendjéről, titkairól való filozófiai, etikai fejtegetés ugyanis magába foglal egy-két elmélkedő szövegrészt is. A teremtmények sokfélesége, a világban uralkodó törvényszerűség részletes elgondolása nem csupán az Isten nagyságára emlékezteti a hívő embert, hanem ez önvizsgálatra is készítet(het)i: „Mely igen kevés okom vagyon énnekem arra, hogy magamat mások felett felemeljem, és mi lehet indító ok már ezután énelőttem a kevélységre. Úgy képzeltem eddig, hogy az Isten

²¹ *A magyar szent koronáról* címmel 1790. június 15. és 1792. február 28. között öt folytatásból álló sorozatot írt és jelentetett meg. Az első szakaszt megcsonkítva a *Hadi és Más Nevezetes Történetekben* 1791. június 25-én, teljes szövegében pedig a következő hónapban a bécsi *Magyar Kurír*-ban közzétették. A második szakasz Pesten megjelent németül és latinul is a *Der Neue Kurir aus Ungarn*-ban és az *Ephemerides Budenses*-ben. A kötet egyes részeinek megjelenési körülményeiről, ide kapcsolódó tudós levelezésről: SZELESTEI N. László, *Weszprémi István (1723–1799) és munkássága = Weszprémi István munkásságáról*, összeáll. SZÁLLÁSI Árpád, Bp., Neumann Kht., 2004; http://mek.oszk.hu/05400/05459/pdf/Weszpremi_elete_Succincta.pdf [2015. 09. 08.].

²² TÓTH András, *A numizmatikus Weszprémi István = Weszprémi István munkásságáról*, összeáll. SZÁLLÁSI Árpád, Bp., Neumann Kht., 2004; http://mek.oszk.hu/05400/05459/pdf/Weszpremi_numizmatikus.pdf [2015. 09. 08.].

legnemesebb teremtséinek száma közül való vagyok én, de jól látom már most, mely igen nagyon megcsalattam magamat.”²³

A 17. század második felétől kezdődően egyre több prédikációs kötet címében használták az elmélkedések kifejezést. Általában a halotti beszédek, főleg protestáns felekezetű szerzők esetében gyakori ez. 1634-ben *Halotti elmélkedések* cím alatt jelent meg Miskolczi Puah Pál gyászbeszédeket tartalmazó kötete. Ebben a prédikációk után néhány élőknak és haldoklóknak címzett útmutatás, imádság szintén fellelhető.²⁴ Elmélkedéssel kapcsolatos utalásokat csupán ezek az intések tartalmaznak.²⁵

Az 1670-es évektől megugrik a prédikációgyűjtemények esetében a „halotti elmélkedés” kifejezés használata, és gyakori címadás marad egészen a 19. század közepéig. A halotti prédikációkon kívül nem igazán gyakori ez a címválasztás. Két példát mégis kiemelek. Elsőként Szendrey Ferenc Apafi Mihálynak ajánlott 1673-as munkájára hívom fel a figyelmet, amely inkább nevezhető beszédgyűjteménynek, mint a címben használt elmélkedésnek. Mind a négy rész a prédikáció retorikájának tárházát alkalmazza: egy-egy textusból kiindulva, ezeket felosztva egymás után magyarázza. A szövegek oktató, buzdító jellegűek. A beszédek végén általában újból hangsúlyozva a korábban kifejtett mondanivalót, megszólítja, figyelmezteti vagy vigasztalja az olvasót: „Tégedet, aki a dolgot érted, az tudomány arra int, hogy midőn magadat lopásban, tolvajlásban, prédálásban, ártatlan vérnek kiontásában, nemzedetnek elárulásában és más nevű bűnben ejted, az Istent ne vádoldjad, s gonoszságod szerző okának ne monddjad, mert az Isten a gonosztevőt s annak gonosz munkáját gyűlöli, és az hamis vádot büntetlen nem hagyja.”²⁶ Ha pedig néha az „azon elmélkedjél” utasítást adja, akkor sem meditációs gyakorlatra invitálja az olvasót, hanem a bizonyítás részeként egy-egy értelmet célzó, meggondolásra szánt részletre hívja fel a figyelmét (pl. a fáraó szívének megkeményítése valójában Isten büntetése).

²³ SÓFALVI József, *A természet munkáiból vétetett erkölcsi elmélkedések*, Kolozsvár, 1776, 19.

²⁴ MISKOLCZI PUAH Pál, *Halotti elmélkedések*, Lőcse, 1634 (RMNY 1595).

²⁵ Pl. „Mindenek felette az te halálodnak utolsó óráján elmélkedjél igen a te lelkednek idvességéről, mert ezután nem leszen erről való gondolkodásodra alkalmatosságod, minden egyéb szorgalmatosságokat és ez földiekről való gondokat elhagyván [...]” *Uo.*, [M3r].

²⁶ SZENDREY Ferenc, *Kellemetes elmélkedések*, Kolozsvár, 1673 (RMK I. 1152), 8.

A másik példaként szolgáló mű kicsit kilóg a vizsgált időszakból: először 1810-ben jelent meg Sombori József *Tizenkét keresztyéni elmélkedések* című prédikációs kötete, amelyben a katolikus hitszónok a különböző ünnepeken elhangzott beszédeit gyűjtötte össze.²⁷ A prédikációk témája általában a keresztényi tökéletesség és hiányának okai. A beszédekben nem találunk elmélkedésre jellemző szövegrészeket vagy arra szánt utasításokat.

További csoportot képeznek az elmélkedésnek nevezett imádságok. Ezek általában csak címükben élnek e meghatározással, viszont formailag és tartalmilag imádságoknak minősíthetők. Példa erre az 1792-ben névtelen fordító (feltételezhetően Csödy Pál) munkájaként megjelent *Az angyali üdvözletről ábítatos elmélkedés*. A ponyvanyomtatvány az *Üdvözlégy* egyes soraihoz kapcsolódó imafüzért és egy képzeletbeli dialógust tartalmaz. *Az ember és Krisztus között való beszélgetés* a szentek helyes tisztelésének kérdéséről folyik. A bevezető soraiból viszont arra következtethetünk, hogy a címben az elmélkedés kifejezést nem műfajmeghatározásként használja, hanem a gondolkodás, emlékezés szinonimájaként: „Illendő tehát, és Isten előtt is kedves áhétatosság azon szent szokat elménkkel s nyelvünkkel többször újítani, melyekkel az angyal Máriát köszöntötte [...]”²⁸

Az előbbihez hasonló *A keresztyén katolikus betegeknek és baldoklóknak vigasztalója* című imakönyv esete is.²⁹ A lelki atyának, betegeket látogató személyeknek írt kézikönyv több részének címében használja az elmélkedés megnevezést (*Vigasztaló és ébresztő elmélkedések, Ájtatos elmélkedései a gyenge, törekény és baldokló vénségnek* stb.). Ezek azonban általános bölcsességeket fogalmaznak meg: a halál szükségességéről, az arra való felkészülés menetéről, az örök élet boldogságáról stb. Az értekező jellegű tanítások imádságokkal, fohászokkal keverednek. Ugyancsak nyomát sem találjuk valódi elmélkedésnek a *Páduai Szent Antal szolozsmája* című imádságoskönyvben. Bár az egyik alcím hét elmélkedést ígér a szent életéből a hét minden napjára, ezek a szövegek valójában könyörgések.³⁰

²⁷ SOMBORI József, *Tizenkét keresztyéni elmélkedések*, Csíksomlyó, 1810; Uő, *Tizenkét keresztyéni elmélkedések*, Kolozsvár, 1811.

²⁸ [CSÖDY Pál], *Az angyali üdvözletről ábítatos elmélkedés*, Szombathely, 1792.

²⁹ *A keresztyén katolikus betegeknek és baldoklóknak vigasztalója*, Pest, 1795, 4.

³⁰ *Páduai Szent Antal szolozsmája*, Nagyszombat, 1675 (RMK I. 1184), 137–158.

Keveredő műfajú kötetek

Sajátos alkalomból jelent meg Soós Ferenc könyve. A pestis idejére állította össze egymást követő, alcímekkel elkülönített oktatásait és könyörgéseit bátorításul a különböző életkorú és foglalkozású olvasóknak. Az 'oktatás' kifejezés jól tükrözi a bennfoglalt tartalom szövegtípusát. Tanító, prédikáló, intő hangnemben szólítja meg az egyes embercsoportokat (papok, magisztrátus, gazdák és gazdasszonyok, fiak és lányok, pestisben haldoklók stb.). Meggondolásra (így elmélkedésre is) szánt tanácsokat, bölcsességeket sorakoztat fel a szerző. Számos bibliai alakot és történelmi személyt állít követendő példaként az aktuális nehézségben való békességes tűrésre, reménykedésre, helyes magatartásra. Az intésekben pedig gyakran önvizsgálatra szólít fel: „itt igen megvizsgáljad dolgaidat, ha nem magad adtál-e okot reája, hogy a népnek ellenségévé váljék az Isten, mert gyakorta Isten a népet a nagy emberek miatt bünteti meg, aminthogy sokszor a népben bünteti meg a nagy embereket.”³¹ A halálfélelemben bátorító és ismétlődő gondolat, hogy az élet az Isten kezében van, ha akarataival egyezik, megmenti azt.³²

Érdekes és ritka műfajkeveredésre épül Hari Péter 1789-ben kiadott műve, amelyben fiktív levelek és elmélkedések szövegei váltják egymást. A levelek címzettje egy fiatal leány, Filáréta, akit életvezetési tanácsokkal lát el a levelek írója. Hangsúlyos üzenet az élet mulandósága, a földi dolgok hiábavalósága és az erények szépsége. Az ezekhez kapcsolódó meditációk mellett számos elmélkedés csodálkozik rá a világ szépségére és rendjére (bolygók, csillagok működése), ezek által pedig Isten nagyságára.³³ Ugyanakkor az élet hétköznapi eseményeihez fűződő gondolatokat is találunk. Ilyenek az ősztendő estéjén és újév reggelén való elmélkedések. Utóbbiból idézem: „Odavan az ősztendő, elment éntőlem. Elvitte magával az én eddig volt nyomorúságaimat és keserűségeimet, az én fájdalmaimat és könyvhullatásaimat. És ó, bárcsak az én bűneimen indulandó könyvhullatásokat hagyta volna meg énnálam! Elvitte az én eddig volt terheimet, vajha elvitte volna végképpen az én hijábanvalóságaimat is!”³⁴

³¹ Soós Ferenc, *A döghalál Isten harca az emberekkel*, Kolozsvár, 1720, 15–16.

³² „Itt mindenkinek előtte, kegyes olvasó, azt vedd elmédre, hogy magadtól nem vagy; az ölhet meg, aki meg is eleveníthet, a vetheti el a halált életedről, aki életet adott [...]” *Uo.*, 42.

³³ Hari Péter, *Egy a Teremtőből felemelkedett elmének szabad gondolkodásai*, Bécs, 1789.

³⁴ *Uo.*, 39.

Az előbbihez hasonlóan ugyancsak egyfajta szerepjátékra építi könyvét Szőnyi Pál. A *Mezei beszélgetés* résztvevője egy prédikátor és egy mezei ember. Előbbi igazán alkalmas helyszínnnek találja a szántóföldet, a mezei világot a tanításra, a hitelvek kifejtésére. A „díszet” (domb, virágok, madarak) bibliai helyeket és példabeszédeket idéz (nyolc boldogság dombja, Golgota, liliomok stb.), de mindezek mellett elmélkedésre is indít(hat). A prédikátor oktatása, természetre való rácsodálkozása ugyanis nem egyszer vált át elmélkedő részekbe: „Én lelkem, szállj magadba, és indulj fel e füveknél fogva is az Isten nagy nevének magasztalására.”³⁵

Elmélkedések és imádságok együttélése

A továbbiakban főként olyan imádság- és elmélkedésgyűjteményekkel foglalkozom részletesebben, amelyekben azonos vagy szinte egyenlő arányban fordul elő a két vizsgált szövegtípus. Mielőtt rátérnék az imádságok és elmélkedések jelölt és jelöletlen kapcsolatának vizsgálatára, egy bekezdés erejéig mégis szót ejtek azokról az imakönyvekről, amelyekben néhol egy-egy meditációs gyakorlat is felbukkan.

Fent már láttunk néhány példát olyan imádságoskönyvekre, amelyek (al)címükben ugyan elmélkedésként határozzák meg magukat, gyakorlatilag mégsem azok. Néhány imakönyvben azonban meditatív szövegrészek kapcsolódnak az imákhoz. Ezek az elmélkedésre szánt gondolatok mintegy előkészítik, segítik az olvasót az Istenre való hangolódásban. A főként elmélkedésgyűjteményeket író és fordító Tarnóczy István 1676-ban kiadott *Titkos értelmű rózsza* című műve az imádságos könyvek közé sorolható. Ebben kötött és szabad imák, kisofficioiumok és litániák szövege váltakozik rendszerszerűen, bár a rózsafüzér tizedeinek titkait elmélkedésre szánja. A néhány évvel később megjelent *Holtig való barátság* szintén számos litániát, liturgiában és magánáhitatban használt könyörgést tartalmaz. Ebben viszont az előbbinél nagyobb arányban találunk meditációs gyakorlatokat (pl. ún. mesterséges óra, passiómeditáció).³⁶ Az egyik legnépszerűbb imakönyv, Pongrácz Eszter *Aranykoronája*

³⁵ SZŐNYI Pál, *Mezei beszélgetés*, Pozsony, [1797 k.], 17.

³⁶ A betegeknek, haldoklóknak és a mellettük szolgáló híveknek szánt könyv elmélkedéseiről bővebben: KÓNYA Franciska, *Preparation for death in jesuit István Tarnóczy's book* Holtig-
való

nak második részében a felkelés mozzanataihoz kapcsolódó reggeli fohászokat egy-egy elmélkedésre szánt gondolat előzi meg. A képzeletet használva ehhez hasonló meditációs gyakorlatot ajánl az imakönyv összeállítója: „Reggel, mikor öltözködöl, elmélkedjél ekképpen: hogy te ruháidban felöltözködöl: Krisztus pedig éretted a keresztfán mezítelen függött. Itt szállj magadban.” Másodszor: „Krisztus miérettünk emberi testben öltözködött, hogy az ő kegyelmességének ruháiban minket felöltöztessen. Itt hálákat adj az Istennek.” Harmadszor: „Kérjed az Úristent, hogy ez az öltözeted legyen kedves előtte, az Heródesnél fejér ruhában való öltözése által: és ajánljad magadat, hogy oly gyalázatot kész volnál érette a te ruházatidban szenvedni, amint ő teérettet szenvedett Heródesnél.”³⁷

Imádság és elmélkedés jelölt elkülönítése

A címekben, alcímekben elhatárolt imádság- és elmélkedésszövegek gyűjteményei közül először néhány olyan példát ismertetek, amelyekben nagyjából egyenlő arányban van jelen e kettő. Ezek után az eltérő megoszlású imádság- és elmélkedésgyűjtemények következnek. Végül a nyomdai technikák segítségével történő elhatárolásra térek ki.

Az év minden napjára tartalmaz egy-egy imádságot és elmélkedést Baranyi Pál 1713-ban megjelent fordítása.³⁸ Ezek a szövegek az év első napjától az utolsóig szorosan kapcsolódnak az aktuálisan ünnepeelt szent rövid történetéhez, példájához. Az egyes napok szövegrészei jól elhatároltak: a tematikai egységet segíti, hogy a három impulzusból álló elmélkedés témameghatározással kezdődik (pl. *Az ájtatosságról; Az ártatlanságról; Urunk színeváltozásáról*). A meditációs rész stílusa hasonló a lelkigyakorlatos könyvekéhez: te-ként szólítja meg,

barátság [*Friendship that lasts till death*], Studia Universitatis Babeş-Bolyai: Theologia Catholica Latina, 2011/1, 67–79; Uő, „Nincs nagyobb szükség az halálnál; de nagyobb barátság sincsen abban való szolgálathál”: Halálra való felkészülés Tarnóczy István bestsellerében = *Az áhítat nem hivatalos alkalmi és formái az 1800 előtti Magyarországon*, szerk. BOGÁR Judit, Piliscsaba, PPKE BTK, 2013 (Pázmány Irodalmi Műhely: Lelkiségtörténeti tanulmányok, 4), 133–144.

³⁷ PONGRÁCZ Eszter, *Igaz isteni szeretetnek harmatjából nevedett, drágakövekkel kirakott arany korona*, Nagyszombat, 1719, 20.

³⁸ Forrása a francia jezsuita Jean-Etienne Grosez művének latin fordítása.

utasítja az olvasót az adott téma végiggondolására, önvizsgálatra és/vagy egyes feladatok elvégzésére.³⁹

Átláthatóan elkülönítve, elmélkedés és imádság váltakozására építkezik Mocsári Antal gyűjteménye.⁴⁰ Kronologikusan gyermekségtől öregkorig egy-egy életszakaszhoz, majd néhány egyedi állapothoz (pap, katona, nagy méltóság, szegény ember stb.) kapcsolódik egy értekezésszerű elmélkedés és egy fohász. A meggondolásra szánt részek monológyszerűek: az „elmélkedő” egyes szám első személyben számot vet aktuális helyzetével, felsorolja a helyesnek ítélt teendőit, kötelességeit (pl. feleségnek a férj kedvében járni), céljait (hajadonnak jó férjet találni), majd a foháskodásban imádkozik ezek megvalósulásáért. Szoros értelemben vett elmélkedést Mocsári könyvében elvétele találunk. A hosszas betegségből felépülő ember például önvizsgálatot tart, és egész további életére vonatkozó elhatározást tesz: ez az elmúlt tartós betegeskedés „engemet minden előfordulandó alkalmatosságokban arra emlékeztessen, hogy én most mintegy bilincsek között szenvedett, rabságomból a szabad levegőégnek bocsáttattam ugyan, de csak azért, hogy oktatásomul legyen szabadságom, s ezentúl folytatandó rövid életemet példás mértékletességben, s józan magam viselésével folytassam.”⁴¹

Hasonlóan világosan elkülönül a két szövegtípus az évszám és szerző feltüntetése nélkül megjelent *A pergő aranyórának tizenkét perventési* című ponyvakiadásban. Az 1700-as évek végén, 1800-as évek elején íródhatott ez az imádság- és elmélkedésgyűjtemény. Érdekessége, hogy a hagyományos könyörgéseket (Úrvacsorához kapcsolódó, étkezés előtti-utáni stb.) megelőzően különböző életkorúaknak szánt elmélkedéseket és ezekhez kapcsolódó imádságokat sorakoztat fel. A meditációra, ahogy a cím is jelzi, a tizenkét óraütés emlékeztetheti az embert. Az ajánlott elmélkedési szövegrészek pedig öt évenként

³⁹ Pl. szeptember 3. harmadik elmélkedési pontja: „Ha valamely mocskot mutat a tükör az orcádon, mindjárt lemosod, mosd le hasonlóképpen a penitencia által azokat a vétkeket, akik lelked ismeretét furdalják, és ezután új vétkekkel be ne mocskold lelkedet. Mert utálatos csuda az, újonnan azont cselekedni, amit azelőtt sirattál. Salvianus.” BARANYI Pál, *A szentek lajstroma, azaz a Szentírásból vagy a szentek életéből esztendő által minden napra rendeltetett elmélkedések*, Nagyszombat, 1713, 2. rész, 131.

⁴⁰ MOCSÁRI Antal, *Az emberi sors meggondolásából származott elmélkedései és fohászokodásai egy magát igazán megismerő szíveknek*, Pest, 1800.

⁴¹ *Uo.*, 31.

(huszonötötől nyolcvan éves korig) változnak. Ezekre tartalmilag jól ráillenek a szövegtípus jellemzői: az elmélkedő önmagát, saját lelkét szólítja meg, az életvitel megjobbítására irányuló elhatározások gyakran lelkiismeret-vizsgálattal kapcsolódnak össze.⁴²

Aranka György két könyvből álló Drelincourt-fordításában⁴³ szintén világosan elhatárolódik az elmélkedés és imádság, ezek terjedelmi arányai viszont szabadabban változnak. Általában a meditációs részek hangsúlyozottabbak. Bár a két csoport határa jelölve van, kissé tisztázatlan fogalomhasználatra következtethetünk az alcímek és szövegek összevetése során. Míg az egyes 'orvosságok' és 'vigasztalások' maguk az értekezésszerű elmélkedésrészek, az ezeket záró fohászokat (a francia forrásművet követve: 'priere et meditation') következetesen 'könyörgés és elmélkedés', 'imádság és elmélkedés' címmel illeti.

Magyarul először 1705-ben jelent meg Paolo Segneri *La vera sapienza* című elmélkedésgyűjteménye (*Igazán való bölcsesség*), amely a jezsuita lelkigyakorlatos könyvek felépítését követi. A hét napjaira írt három-három cikkelyből álló elmélkedést mindig címmel jelölt imádság zárja. Utóbbi terjedelme általában egyharmada a meditáció szövegének. Az ima szerepe mégsem elhanyagolható. Erre a szerző külön felhívja a figyelmet a kegyes olvasónak címzett ajánlólevélben: még ha kevés ideje van is az elmélkedésre, az „imádságot el ne mulassa, minthogy nincsen a bűnnek diadalmas meggyőzésére egy foganatosb eszköz, mint ha ki Mojzessel égben emelt kézzel imádkozik Istenhez.”⁴⁴

Számos imádság- és elmélkedésgyűjteményben a kötet szerzője, összeállítója cím helyett a nyomdatechnika segítségével jelzi az eltérő szövegrészeket. Leggyakrabban a kisebb-nagyobb betűméret használatával vagy a kurzív betű-

⁴² Példaként idézem a negyedik óraütéshez fűződő, negyven esztendősöknek szóló szövegrészt: „Ó, én lelkem! Vedd fontolóra mostan amaz négy végső dolgokat, úgymint az halált, az ítéletet, az örök boldogságot és az örök kárhozatot. Ugyan nem tartóztathatnak-e meg ezek tégedet a vétkezéstől, és nem indíthatnak-e fel a kegyesen való életre? Íme minden órában közelebb-közelebb jutsz a meghaláshoz, és nemsokára megállasz a te ítélő bírád előtt! Akkor pedig vagy az örök boldogságra, vagy az örök boldogtalanságra küldtetel. Annak okáért, míg ez a mai nap neveztetik, meg ne keményítsd a te szívedet, hanem erre a nagy változásra jó móddal készítsd, és készen tartsd te magadat.” *A pergő aranyórának tizenkét percentési*, [h. n.], [é. n.], [4].

⁴³ ARANKA György, *A keresztyén léleknek halálfélelmei ellen való orvosságai*, [h. n.], 1768; Uő, *A keresztyén léleknek halálfélelmei ellen való vigasztalási*, [h. n.], 1775.

⁴⁴ [PAOLO SEGNERI], *Igazán való bölcsesség, avagy mindennapi idvösséges gondolkodás az isteni félelemről és a bűnnek büntetéséről*, Bécs, 1705 (RMK I. 1700), 4. Forrásszövegben való megfélemléséhez: Paolo SEGNERI, *La vera sapienza*, Napoli, 1693, 5.

szedés eszközével élnek. Előbbit választotta Pápai Páriz Ferenc a *Pax sepulcri* című munkájában. A számozott, rendszerszerűen felépített könyvecske a halálra való felkészítésben kíván segítség lenni. A rövid elmélkedések váltakozva szólítják meg te-ként az olvasót és a saját lelket. Az első rész 6. pontjában olvashatjuk: „Nem tudod azt is, micsoda helyen eshetik életednek vége, ott-hon-e háznadál vagy idegen földön, ágyadban-e vagy mezőben szólíttatol el. Íme, én lelkem, a mi életünknek dolga olyan, mint az órának mutatója, soha nem nyugszik, csak megyen elébb-elébb, de senki nem tudja az emberek közül, mikor végződik járása. Utánunk a halál, mindenütt nyomunkban vagy, elviszen, valahol talál, mert mindenütt, akárhol legyünk, utánunk várakozik. Ha azért okos szolga vagy, te is készen várjad őtet mindenütt, elkészült, megtért szívvel.”⁴⁵

Imádság és elmélkedés jelöletlen elkülönítése

Általános gyakorlat az elmélkedésre szánt folyószövegbe jelöletlenül beleszerkeszteni egy-egy rövidebb, hosszabb fohászt. Az átmenetet néhány összekötő kifejezés (úgy mondd, így szólj) jelzi. Tarnóczy István szintén gyakran él ezzel a módszerrel. A *Választott nyíl* című elmélkedésgyűjteményéből való a következő idézet: „Annak okáért valamikor valami munkához vagy dologhoz fogunk, legelőször is szívünket s elménket Istenhez fordítsuk, Őhöz így szólván: Én Uram s Istenem, íme, mindezeket tereád nézve, s tehozzád való szeretetemből, tiszta szívűl cselekeszem. Te tudod, Uram, hogy egyebet nem keresek, hanem csak azt, hogy a te szent akaratod teljék, és hogy néked tessen mindenekben.”⁴⁶

Az imádság és elmélkedés különleges együttélése, keveredése figyelhető meg Keresztúri Bíró Pál *Mennyei társalkodásában*. A könyv egésze egy párbeszédre épül Isten és egy hívő lélek között. Formailag egy dialógus, amelyben az Úr nem csupán kérleli, nógatja, hanem már-már győzködi a magát még a kegyelemre is méltatlannak tartó embert. Az imádságos beszélgetésbe azonban gyakran elmélkedő szövegrészek is bekerültek. Néhol maga az Isten hívja fel a

⁴⁵ PÁPAI PÁRIZ Ferenc, *Pax sepulcri, azaz idvességes és igen szükséges elmélkedés arról, miképpen kellessék embernek mind keresztyénül élni, mind pedig idvességesen meghalni*, Kolozsvár, 1689 (RMK I. 1526), 6–7.

⁴⁶ TARNÓCZY István, *Választott nyíl, avagy a jó igyekezet*, Bécs, 1685 (RMK I. 1326), 67–68.

beszélgetőtárs figyelmét egy-két meggondolásra szánt tényre, történésre. Más-kor a kesergő ember végzi imáját önmegszólítással, elmélkedéssel: „Ó, én eltévelyedett életem, nincsen már még csak reménség is én bennem, elfogy régi szép bizodalمام, s bészárlá énelőttem az Isten a mennyországnak ajtaját. Ó én nyavalyás, bűnben megkevertetett ember, csak bujdosás és gyötrődés immár az én életem.”⁴⁷

Összefoglalás

Ahogy a rövid kutatástörténeti áttekintésben is láthattuk, számos tanulmány vizsgálta korábban az elmélkedésgyűjtemények különböző jellegzetességeit, ezen belül néhányan felfigyeltek már a műfaji átjárások problematikájára. A 17–18. század magyar nyelvű meditációirodalmának tanulmányozása során magam is többek között az elmosódó határvonalakra összpontosítottam. Különösen az imádság és elmélkedés összekapcsolódását vizsgáltam e tanulmányban. A különböző esetek és határesetek példáit látva kijelenthetjük, hogy a 17–18. századi elmélkedés meghatározása elképzelhetetlen az imádság műfajától való elhatárolása nélkül. Ugyanakkor a kettő szoros kapcsolata, egymásra hatása a meditáció definíciójának kihagyhatatlan része.

Mixing literary genres in Hungarian meditational literature in the 17th and 18th century

This paper first summarizes the previous Hungarian and international researches relating to the topic. It studies one of the main characteristics of meditations: the hard distinction from other genres of devotional literature. In the 17th–18th century there is often an uncertainty in designation. Sermons, treatises, catechisms, conduct-books are sometimes called ‘meditation’ by the authors. This study mostly focuses on the close relation between prayer and meditation. The main question is: how books of meditations are combined with books of prayers? The different forms of this coexistence are presented through many examples, selected mostly from the poorly researched Hungarian meditational literature of the 18th century.

⁴⁷ KERESZTÚRI BÍRÓ Pál, *Mennyei társalkodás*, Kolozsvár, 1726, 8.

MEDGYESSY ZSÓFLA KLÁRA

„Alugy, Alugy. Virágok virága”

Mária-altatók a 17–18. századi magyarországi irodalomban

„Alugy, Alugy. Virágok virága”:¹ a Kisdedét altatgató Szűz Mária bensőséges hangja, a ringatás imitálása, az *Ómagyar Mária-síralomból* is ismert figura etymologica, a virágsszimbolika cseng vissza ebből a rövid idézetből, hitelesen tükrözve az összetettségét a 17–18. századi ének- és imádsághagyomány különleges darabjainak, a Mária-altatóknak.

A kéziratos és nyomtatott énekes- és imádságoskönyvekben elszórtan rejtőző Mária-altatók jelentősége elsősorban az egymásra rétegződő irodalmi hagyomány és lelkiség sokszínű visszatükrözéséből fakad. Az altató műfajának nyugodt hangvétele, az ókeresztény gyökerekig visszavezethető nyelvi és irodalmi eszközkészlet, szimbólumvilág és motívumok határozzák meg a Mária-bölcshódalok sajátosságait.²

Dolgozatomban a magyar nyelvű Mária-altatók főbb jellemvonásait és a régi magyarországi vallásos irodalomban betöltött szerepüket kívánom bemutatni a szövegváltozatok összevetésével, eredetbeli, formai, tartalmi és műfaji vizsgálatukon keresztül, a terjedelmi határok miatt a 17–18. századi katolikus énekgyűjtemények darabjaira korlátozva az elemzést.

Eredettörténet és források

A Mária-bölcshódalok a magyar altatók karácsonyi témájú, Mária- és Kisded-központú vallásos darabjai, amelyek az archaikus imádsághagyományba beol-

¹ Az idézet forrása: *Aludj, ó magzatom* = KÁJONI János, *Cantionale catholicum*, Csíksomlyó, 1676, 59.

² Dolgozatomban a bölcshódal és altató kifejezéseket a szakirodalomhoz hasonlóan szinonimaként alkalmazom, bár a vizsgált szövegekben a bölcshódal használata nem általános. – Vö. KATONA Imre, *Az európai népek bölcshódaljai (válogatos összefoglalás)*, Ethnographia, 1976, 524, 526.

vadva elsősorban a néphagyományban maradtak fenn.³ Önálló lírai alkotásokként a pogány népi hagyomány kultúrájából, illetve a misztériumjátékok drámáiból is táplálkoznak. Gazdag motívum- és képrendszerük vallási és több korszakot felölelő műfaji összetettségről árulkodik, irodalom- és zenetörténetileg egyaránt.

Irodalmi és történeti gyökerek

Műfaji szempontból a Mária-altatók lényegi sajátosságai azonosak a gyermekjátékokként és mondókák részeként fennmaradt általános népi bölcsődalokéival.⁴ A ringatást imitáló ismétlődő ritmikusságban, a gyermeki szókincskészletben és hangutánzó kifejezésekben hasonlóságok fedezhetők fel. Ugyanakkor becézéseikben, díszes jelzőkkel gazdagított megszólításaikban és természetközelségükben a szerelmi költészettel is rokonságot mutatnak. Az eltérések elsősorban tartalmi különbségekben jelentkeznek: a Mária-altatók motívumai a Kisded istengyermekegéből és Szűz Mária helyzetéből fakadóan isteni, transzcendens szférába emelkednek, hangvételük és értelmezésük vallásos többletjelentésekkel bővül. Az egyházi énekek frazeológiájából átvett kifejezéseknek köszönhetően felépítésük, zeneiségük és nyelvezetük összetettebb. Így a Mária-bölcsődalok csak „történeti és szokásanyagban altatók, de a vallásos népköltészetben az istenanyai érzés megnyilvánulásai, lírai helyzetdalok.”⁵

A Mária-altatók a keresztény kultúra légkörében születtek és gyökeresedtek meg. Újra és újra előkerülő motívumaik elsősorban a *Biblián* és a katolikus

³ ERDÉLYI Zsuzsanna, *Üdvözlégy gyenge oltványotska*, Új Írás, 1979/12, 46; SZEMERKÉNYI Ágnes, *Archaikus népi imádság = Magyar néprajzi lexikon*, főszerk. ORTUTAY Gyula, I, Bp., Akadémiai, 1977, 134–136; ERDÉLYI Zsuzsanna, *Archaikus népi imádságok: Eredet, történeti rétegek = Magyar néprajz, V: Magyar népköltészet*, főszerk. VARGYAS Lajos, Bp., Akadémiai, 1988, 720–748.

⁴ Az első magyar, írott formában is fennmaradt altatódalt Bornemisza Péternek tulajdonítja a hagyomány, amelyet *Énekecske gyermekek rengetésére* címmel 1566 körül írt. Vö. SZUROMI Lajos, *Bornemisza Péter: Énekecske gyermekek rengetésére = A régi magyar vers*, szerk. KOMLOVSZKI Tibor, Bp., Akadémiai, 1979, 103–104. – Példák magyar népi ringatókra: P. PUNYKÓ Mária, HUTTERER Éva, *Egyedem, begyedem tengertánc: Kárpátaljai gyermekmondókák*, Beregszász, Kárpátaljai Magyar Pedagógusszövetség Tankönyv- és Taneszköztanács, 2004.

⁵ ERDÉLYI, *Üdvözlégy...*, i. m., 48. – A műfaji jellemzéshez felhasznált szakirodalom: KATONA, *Az európai népek...*, i. m., 521–539; KATONA Imre, SZENDREI Janka, *Bölcsődal, altatódal, csucsujgató = Magyar néprajzi lexikon*, i. m., I, 1977, 365; ERDÉLYI, *Üdvözlégy...*, i. m., 47–48; KÜLLÖS Imola, *Szerelmi dal = Magyar néprajzi lexikon*, i. m., V, 14–16.

vallási hagyományokon alapulnak, előtérbe helyezve Mária és a Kisdéd kapcsolát. Nagy valószínűséggel „a karácsonyi történeteket földidéző misztériumjátékoknak ugyanúgy a központi jelenetéből váltak ki az idők folyamán önmagukért való lírai alkotásokká, mint ahogy a Mária-síralmak a nagyheti liturgikus dráma bizonyos jeleneteiben föltörő anyai jajszavakból önállósultak a középkor egyik legnépszerűbb műfajává.”⁶ Ugyanakkor elszórtan a pogány ősvallásra utaló hitelemeket is lehet még bennük találni, mint például az álom-alvás-halál motívumkör. Mindezen vallási szinkretizmus ellenére, vagy talán éppen ennek köszönhetően a Mária-altatók témájának hátterében a népi hagyomány mellett mély, teológiai tartalmú kérdések is felvillannak⁷ az Isten megtestesülésének, a Sátán eltiprásának, a világ szenvedéssel és kereszthalállal történő megváltásának ábrázolásában, miközben első pillantásra talán csak egy gyermekét ringató anya képe tűnik fel a hideg, téli éjszakában.⁸

Dolgozatomban elsődlegesen irodalmi szempontból vizsgálom a Mária-altatókat, de megemlítem, hogy zeneileg fontos jellemvonásuk az úgynevezett „pastorale” hangulat. Ezt a gregoriánból és a középkori zsoltárokból, himnuszokból eredeztethető, a karácsonyi ünnepkör énekeit átszövő dallamvilágot többek között a dúr hangsor, a gregorián dallamváz, az egyszerű népies ritmika és a „pásztoros” hangszeres karakter jellemzi. A bölcsődalok sorainak, szavainak ismétléseivel, szabad előadásmódjával a ringatást imitálják, a dallamokból is

⁶ ERDÉLYI, *Üdvözlégy...*, i. m., 47.

⁷ Sík Sándor az első himnuszköltészeti alkotások alapvető témáiként említi ezeket a teológiai tényeket, de a Mária-altatók vonatkozásában is relevánsak. – *Himnuszok könyve: A keresztény himnuszköltészet remekei*, ford. Sík Sándor, [Szentendre], Kairosz, 1997, 8.

⁸ A bekezdésben használt szakirodalom: ÚJVÁRI Edit, *Álom = Szimbólumtár: Jelképek, motívumok, témák az egyetemes és a magyar kultúrából*, szerk. PÁL József, ÚJVÁRI Edit, Bp., Balassi, 2001², 35–37; *A magyar irodalom története 1600-ig*, szerk. KLANICZAY Tibor, Bp., Akadémiai, 1964, 46–51; *Himnuszok könyve*, i. m., 7; ERDÉLYI, *Üdvözlégy...*, i. m., 47; UÓ, *Archaikus...*, i. m., 720–748. – Régi magyar betlehemes játékokról: HOLL Béla, *Egy régi magyar betlehemes játék*, Vigília, 1952, 617–626; MATHIA Károly, *Dunántúli karácsonyi játék a XVIII. század közepéről*, Vigília, 1954, 19–27. – Részletesen a misztériumdrámákról, betlehemesekről: DÖMÖTÖR Tekla, *Misztériumjáték = Magyar néprajzi lexikon*, i. m., III, 1980, 628–629; SZENDREI Janka, *Betlehemes = Magyar néprajzi lexikon*, i. m., I, 1977, 267–268; MATHIA Károly, *Behárfalvi Nemes György énekeskönyve (Újabb adatok népi karácsonyi játékaink történetéhez)*, Vigília, 1959, 717–719; UÓ, *Népi eredetű karácsonyi játékaink*, Vigília, 1953, 57–63; PERGER Gyula, *Karácsonyi népénekek Paksy Márton György énekeskönyvében*, Arrabona, 48/1, 2010, 71–102; MEDGYESY-SCHMIKLI Norbert, *A csiksomlyói misztériumdrámák forrásai és ferences lelkiségtörténeti háttere*, Piliscsaba, Bp., PPKE BTK, 2009 (Magyar Ferences Források, 5).

a nyugalom, az altatás békéje árad.⁹ Zenetörténeti érdekesség, hogy Esterházy Pál *Harmonia caelestis* című, 1711-ben kiadott egyházzenei kiadványa is tartalmaz Mária-bölcsődalt. *Dormi, Jesu dulcissime* kezdetű részletében a Kisdédét ringató Szűzanya szólal meg: „Aludj legédesebb Jézus, / Pihenj, legkedvesebb gyermek, / Te ezerszer kedves, / Téged akarlak leginkább szeretni, óh, Gyermek.”¹⁰

Népzenetárakban, énekeskönyvekben nemcsak a 17–18. századból, hanem későbbi korokból is több Mária-altató maradt ránk, amelyek magukon őrzik a korábbi századok jellemvonásait, de kiegészülnek újabb képekkel és egy modernebb, könnyedebb szóhasználattal.¹¹ A továbbélés nemcsak az egyházi zenében lelhető fel, hanem, főként Kodály Zoltán és Bartók Béla nyomán, a 20. században elterjedt népdalfeldolgozásokban, többek között Bárdos Lajos *Karácsonyi bölcsődal* című alkotásában is.¹²

A 17–18. századi Mária-altatók (szövegek, források)

A 17–18. századi irodalmi hagyománynak csekély részét alkotják a Mária-altatódalok, csak elszórtan rejtőznek a kéziratos vagy nyomtatott egyházi énekek és imádságok között. Munkám során kísérletet tettem e bölcsődalok összegyűjtésére, elemzésére és a szövegváltozatok összevetésére.¹³ Elsősorban

⁹ BÁRDOS Lajos, *Magyar karácsonyi dalok a XVIII. századból* = B. L., *Harminc írás a zene elméletének és gyakorlatának különböző kérdéseiről 1929–1969*, Bp., Zeneműkiadó, 1969 (Magyar Zenetudomány, 13), 91, 94; VOLLY István, *Karácsonyi és Mária-énekek*, Bp., Szent István Társulat, 1982, 10–11.

¹⁰ FARKAS Mária, *Misztikus élmények lehetősége liturgikus zenei szolgálatunkban* = *Misztika a 16–18. századi Magyarországon*, szerk. BOGÁR Judit, Piliscsaba, PPKE BTK, 2013 (Pázmány Irodalmi Műhely: Lelkiségtörténeti tanulmányok, 5), 95; *A magyar irodalom története 1600-tól 1772-ig*, főszerk. KLANICZAY Tibor, Bp., Akadémiai, 1964, 200–201.

¹¹ PL. VOLLY, *Karácsonyi... i. m.*; *Énekeskönyv magyar reformátusok használatára*, Bp., 1986; *Evangélikus énekeskönyv: A Magyarországi Evangélikus Egyház énekeskönyve*, Bp., Luther, 2006¹⁵; *Hozsanna! Teljes kottás népénekeskönyv*, szerk. BÁRDOS Lajos, WERNER Alajos, Bp., Szent István Társulat, 1999¹²; *Éneklő egyház: Római katolikus népénektár liturgikus énekekkel és imádságokkal*, szerk. Népénektár-Bizottság, Bp., Szent István Társulat, 2013¹⁰; *A magyar népzene tára*, szerk. VARGYAS Lajos, II, Bp., Akadémiai, 1953; ERDÉLYI Zsuzsanna, *Hegyet hágék, lőtűt lépék: Archaikus népi imádságok*, Pozsony, Kalligram, 1999³.

¹² BATTÁ András, *Bartók és Kodály pályája csúcsán: Új zeneszerző-generáció jelentkezése az 1920-as években (Lajtha, Kósa, Veress, Farkas, Kadosa)* = *Magyarország a XX. században*, szerk. KOLLEGA TARSOLY István, III, Szekszárd, Babits, 1998, 510–515.

¹³ A kéziratos énekeskönyvek Mária-altatóit Stoll Béla bibliográfiájának, továbbá Holl Béla jegyzeteinek segítségével találtam: STOLL Béla, *A magyar kéziratos énekeskönyvek és versgyűjtemények bibliográfiája (1542–1840)*, Bp., Balassi, 2002 [a továbbiakban: STOLL]; Holl Béla hagyatéka,

a „tisztá” bölcsődalokat vizsgáltam, azaz azokat az énekeket, amelyek teljes egészében Mária altatóinak nevezhetők. Néhány karácsonyi ének egy-két sor vagy versszak erejéig tartalmaz altató jellegű töredékeket, de ezeket külön nem vettem figyelembe, mivel lényegében ugyanazokat a motívumokat és jellemzőket tartalmazzzák, mint a teljes Mária-bölcsődalok.¹⁴

Az eddigi vizsgálódásaim során talált 17–18. századi önálló (tehát nem szövegváltozat) Mária-altatók száma tizennégy. Ezek a következők:¹⁵

Aludj, aludj, én gyermekem

- *Jászfényszaru énekeskönyv*, 7a.

Aludj, fiam, így énekel anyja ő szülöttének

- *Cantus catholici* 1651, 257–258; 1675, 43–44; 1738, 34–36; 1792, 34–36.
- Kájoni János, *Cantionale catholicum* 1676, 76–77; 1719, 47–48.
- *Écsi énekeskönyv*, 172–173.
- *Paksi Márton György-énekeskönyv*, 64–65.¹⁶

Aludj, ó, magzatom

- *Csiksobotfalvi kézirat*, 30–31.
- *Cantus catholici* 1703, 55–56; 1738, 48–49; 1792, 48–49.
- Kájoni János, *Cantionale catholicum* 1676, 59–60; 1719, 68.
- *Vépi énekeskönyv*, 71–72.
- *Deák-Szentes-kézirat*, 25–26.

A szép Szűz Mária szent fiának

- *Császár Ferenc-énekeskönyv*, 78–79.
- *Bozóki Mihály énekgyűjteménye*, 33–34.
- Bozóki Mihály, *Katolikus kar-béli kótás énekes könyv*, 136.

Piarista Rend Magyar Tartománya Központi Levéltára, IV.229, Saját kéziratok, 55–58. tétel. – A 17–18. századi nyomtatott katolikus énekeskönyveket végignéztem.

¹⁴ Példaképpen említhető a *Szűz Mária ez világra nékiünk szent Fiát hozá* kezdetű karácsonyi ének, amelynek első versszaka tartalmaz altatódal jellegű sorokat. – *Régi magyar költők tára XVII. század*, 7: *Katolikus egyházi énekek (1607–1651)*, s. a. r. HOLL Béla, Bp., Akadémiai, 1974 [a továbbiakban: RMKT XVII/7], nr. 221.

¹⁵ Az énekeskönyvek pontos bibliográfiai adatai a forrásjegyzékben szerepelnek.

¹⁶ Stoll Béla bibliográfiáját követve *Paksi Márton György-énekeskönyv*ként említem, bár a kézitról készült mikrofilmen (MTAK 2669/I.) *Paksy György Márton énekeskönyv*ként szerepel.

Az anyja mellette danol gyermekének

- Jászfényszarni énekeskönyv, 11a–11b.

Hogy kedves álmod

- Náray György, *Lyra coelestis*, 157–158.¹⁷
- *Vépi énekeskönyv*, 49–50.
- *Császár Ferenc-énekeskönyv*, 105.

Így énekel a Szűz Anya

- *Vépi énekeskönyv*, 72–73.
- *Császár Ferenc-énekeskönyv*, 97–98.

Midőn a Szűz bepólyázta

- *Jászfényszarni énekeskönyv*, 5a.

Midőn a Szűz magzatját

- *Cantus catholici* 1651, 257; 1675, 43; 1738, 32–33; 1792, 32–33.
- Kájoni János, *Cantionale catholicum* 1676, 75; 1719, 45.
- *Écsi énekeskönyv*, 171.
- *Vépi énekeskönyv*, 70–71.
- *Maracsó Anzelm-énekeskönyv*, 119.
- *Jó illatú rózsás kert*, 75.
- Bozóki Mihály, *Katolikus kar-béli kótás énekes könyv*, 132.
- Szentmihályi Mihály, *Egyházi énekes könyv*, 99–100.
- *Herchl Antal-énekeskönyv*, 235.

Miket mívelsz, ó, nagy Isten

- Náray György, *Lyra coelestis*, 32–35.

Ó, kincsem, gyermekem

- *Császár Ferenc-énekeskönyv*, 96.

Örüld a Szűz

- *Bozóki Mihály énekgyűjteménye*, 37.

Szent Szűz Jézuskának, énekel fiának

- *Cantus catholici* 1674, 81–82.
- *Vépi énekeskönyv*, 79–80.

¹⁷ Ez a bölcsődal olyan egyediséget mutat szóhasználatában, fordulataiban, hogy külön, egyedi énekként kezelem (ezzel együtt lesz az általam talált altatók száma tizennégy), de kezdősora alapján szövegváltozatként itt tüntetem fel.

Bizonyos altatók meglehetősen gyakran fordulnak elő a különféle énekeskönyvekben, némelyek meg egyedüli alkotások. A *Midőn a Szűz magzatját* kezdetű bölcsődal nevezhető talán a legismertebbnek, mivel ez fordul elő a legtöbbször a különböző énekeskönyvekben, sőt, még a *Jó illatú rózsás kert* című, először 1713-ban, majd még sokszor megjelent imádságos könyvben is helyet kapott.¹⁸ Nyilvánvalóan ez nem az összes forrás, további, lappangó énekeskönyvek is rejthetnek magukban bölcsődalokat, például *Zemlén János énekeskönyve* (1668), amelynek 49b. lapján az *Aludj Fiam, így énekel anyja ő szülöttének* kezdetű altatódaltöredék, az 50a–51a. lapokon pedig az *Aludjál el, én szülöttem* kezdetű karácsonyi ének utolsó tizenöt szakasza szerepel a Domokos Pál Péter által közölt kezdősormutató szerint.¹⁹

Egyes énekeskönyvek, elsősorban a *Cantus catholici* és a *Kájoni Cantionale* kiadásai a bölcsődalok magyar szövege mellett feltüntetik a latin eredetét is. Előfordul az is, hogy csak latinul közölnek altatót. Az altatók kottája ritkán szerepel, de a *Paksi Márton György-énekeskönyv* közli az *Aludj fiam, így énekel anyja ő szülöttének* kezdősorú ének háromszólamú dallamát, a *Deák-Szentek-kézirat* pedig csak az énekek első versszakát tartalmazza dallamfeljegyzéssel.

A vizsgált Mária-altatók szövegváltozataiban olykor tartalmi különbségek jelentkeznek, kimaradnak vagy bekerülnek szavak, szinonimákkal helyettesítések kifejezéseket, pl. magzatom-fiacskám, gyógyító-nyugosztó, szülöttinek-kisfiának stb. Bizonyos esetekben egyes énekeskönyvek kevesebb versszakot közölnek, vagy egyszerűen csak felcserélik a szakaszokat. A *Hogy kedves álmat* kezdetű ének változatai közt található a legtöbb eltérés. (A helyesírási, központozási különbségeket nem vettem figyelembe, mivel irodalmi szempontból nem relevánsak.) Az egyes énekek szövegváltozatai a függelékben olvashatók.

¹⁸ *Jó illatú rózsás kert*, Nagyszombat, 1748 (OSZK 91.707). – A műről részletesen: BÁN Izabella, *Jó illatú rózsás kert: Egy klarissza eredetű imakönyv kiadásairól = Régi magyar imakönyvek és imádságok*, szerk. BOGÁR Judit, Piliscsaba, PPKE BTK, 2012 (Pázmány Irodalmi Műhely: Lelkiségtörténeti tanulmányok, 3), 23–32.

¹⁹ STOLL, nr. 88; DOMOKOS Pál Péter, *Zemlén János kéziratosszékeskönyve (XVII. század)*, Erdélyi Múzeum, 1939, 355–364.

Formai felépítés és eszközkészlet

A Mária-altatók felépítését a beszédhelyzet, a megszólító és megszólított viszonya és az idősíkváltások szempontjából vizsgálom. Grammatikájuk és hangzás-világuk személyességet, emberközelséget közvetít, amelyet széles skálájú nyelvi és irodalmi eszközkészlet tarkít. A bölcsődalok formai felépítése teremti meg azt a szerkezeti vázat, amelyre az ezt követő fejezetben kifejtett tartalmi összetettség és szimbólumvilág támaszkodik.

Beszédhelyzet, szerkezet, felépítés

A Mária-altatók a beszédhelyzet szempontjából két fő csoportra oszthatók: a belső (egyes szám első személyű) és külső (egyes szám harmadik személyű) narráció alapján. Bár felépítésben ez némi eltérést kölcsönöz a bölcsődaloknak, Mária személye, közvetetten vagy közvetlenül, egységesen mindig jelen van.

A leggyakoribb szerkesztésmódot a külső narrátor fokozatos közeledése jellemzi, mintegy meghatározva az altató célját, amellyel bevezeti Mária személyes hangvételő, bensőséges szavait: „Midőn a Szűz magzatját, / jászolyban síró fiát / el akarja alutni, / így énekel őnéki” (RMKT XVII/7, 374).²⁰ Illetve: „Hogy kedves álmat szerezne szentséges kisfiának, / Szent Szűz ekképpen énekel szép kisdéd Jézuskának” (*Császár Ferenc-énekeskönyv*, 105). Az altatók többsége hasonló kezdettel indít: „Szent Szűz Jézuskának énekel s fiának: / aludj, aludj. Aludj, aludj.” (RMKT XVII/15/A, 131) vagy „Így énekel a Szűz Anya, / hogy Szent Fiát elnyugossza” (Cs, 97). Egyes esetekben a narrátor viszont nemcsak bevezeti az eseményeket, hanem olykor a személyes monoló-

²⁰ Az idézetek után zárójelben, rövidítve adom meg a forrásokat. Az RMKT-ban is szereplő szövegeket onnan idézem: RMKT XVII/7; *Régi magyar költők tára XVII. század, 15/A: Katolikus egyházi énekek (1660-as, 1670-es évek): Szövegek*, s. a. r. STOLL Béla, Bp., Argumentum, Akadémiai, 1992 [a továbbiakban: RMKT XVII/15/A]. – További szöveg- és dallamkiadások: „...édes Hazámnak akartam szolgálni...”: KÁJONI JÁNOS: *Cantionale catholicum*; PETRÁS INCZE JÁNOS: *Tudósítások*, összeáll. DOMOKOS Pál Péter, Bp., Szent István Társulat, 1979; PAPP Géza, *A XVII. század énekelte dallamai*, Bp., Akadémiai, 1970 (*Régi Magyar Dallamok Tára*, 2); ERDÉLYI Zsuzsanna, *Kisdéd-ünnep*, Új Írás, 1979/12, 33–46. – A további idézett forrásokat az első említést követően kezdőbetűjünkkel jelölöm. A szövegeket itt mai helyesírás szerint idézem, a függelékben betűhűen közlöm.

got megtörve értelmezőként szólal meg: „Aludj, fiam, így énekel anyja ő szülöttének” (RMKT XVII/7, 375).

Az előzőekkel ellentétben Náray György énekeskönyvének egyik bölcsődala egy hosszabb hitigazsággal indít, utalva a bűnös világ megváltására, amely párhuzamba állítható a látomásos irodalom misztikus tartalmú leíró képeivel, a descriptiókkal is:²¹ „Miket mívelsz, ó, nagy Isten, csodának méltán tessék: hogy a bűnös üdvözljön és felmagasztaltassék” (N, 34). Ezután eleveníti fel a karácsonyi képet: „A szép eget, elhagyod a szép eget, s heliben jössz a Szűznek méhiben, lennél ember képiben.” (N, 34.) Majd, mintegy közelebb lépve az istállóhoz és a jászolhoz, az olvasó tekintetét a Kisded felé irányítja: „Emberre lőttél, születél, helyeztettél, nyomorult kis jászolban, istállóban, istállóban s nyomorult kis jászolban.” (N, 35.) Csak ezek után szólal meg Mária.

A második csoportba sorolhatók azok a bölcsődalok, amelyek mintegy „in medias res” kezdéssel indítanak, azonnal Mária szól gyermekéhez.²² Ez a szerkesztésmód a vizsgált altatók közül csak kettőre jellemző: az *Aludj, ó, magzatom* (RMKT XVII/15/A, 81) és a *Császár Ferenc-énekeskönyv*ben található *Ó, kincsem, gyermekem* (Cs, 96) kezdősorú ének sorolható ide.

A megszólító és megszólított viszonya változatos. Leggyakrabban egyoldalú párbeszédek jellemzőek, amelyben a Szent Szűz nem egyszer önmagát is megszólítja: „Szűz anyádnak ez énekét, / vegyed kedvesen beszídit” (*Vépi énekeskönyv*, 72), vagy „Ím, én is melletted virrasztok, s feletted.” (RMKT XVII/15/A, 131.) A *Jászfényszaru énekeskönyv* *Midőn a Szűz bepólyázta* kezdetű bölcsődala az egyedüli, amelyben a megszólított Kisded válaszol, drámai dialógusában a népi betlehemes játékok hangulatát²³ idézve: „Nem alhatok, édesanyám, jaj, jaj, jaj, jaj, jaj, / mert áradat én szívembe baj, baj, baj. / Mi bajod, ha, oh, gyönyörű Jézusom, Jézusom, / mondd meg nekem, te anyádnak, Krisztusom” (J, 5a). További egyedi példa, amikor a Szűzanya a hívő néphez, a

²¹ Ez a látomásos imádságok vonatkozásában olvasható a szakirodalomban, de párhuzamba állítható a bölcsődalokkal is: ERDÉLYI Zsuzsanna, *A látomásformulák szerepe az archaikus népi imádságokban = Ekeztázis, álom, látomás: Vallásetnológiai fogalmak tudományközi megközelítésben*, szerk. PÓCS Éva, Bp., Balassi, 1998 (Tanulmányok a Transzcendensről, 1), 425.

²² A beszélő helyzetéből fakadóan is akadnak kivételek. Példaként említhető az *Ó Jézus, szűzen született szép rózsaszál* kezdetű karácsonyi ének (RMKT XVII/15/A, nr. 120), amelyben Mária helyett a hívő ember szólal meg, de csak motívumaiban sugall bölcsődal jelleget, közvetetten nem jelenik meg az altatás.

²³ SZENDREI, *Betlehemes*, i. m., 267–268.

jászol körül összegyűltekhöz is szól: „Már eljött az álom, énektől megválom. / Van aluvóféliben, legyünk csendességben.” (RMKT XVII/15/A, 132.)

A Mária-altatók jelentős mozzanata a hívő közösség bevonása Mária és Jézus személyes kapcsolatába, miáltal mintegy résztvevőivé válnak a betlehemi jászolnál való hódolat eseményének, amelynek része a karácsony lényegi tartalmának közös ünneplése: „Ezerszer néked éneket mondjunk, töményteni ezerszer.” (RMKT XVII/7, 375.) A *Midőn a Szűz magzatját* záró versszakában Mária már a látogató pásztorok hangján, többes szám harmadik személyű igét használva szólal meg, a külső világot, a hívő közösséget is bevonva: „Mihelyt kedved megértük, ottan együtt rákezdik, / oh, aludj, Jézus, aludj” (RMKT XVII/7, 374). Sőt, bizonyos esetekben a külső narrátor hangja is változik, ahogy a hívekhez szól: „Szénán kell nyugodnod, Jézusom, s alunnod, / hogy szívünk lágyuljon, Jézust látván súllyon.” (RMKT XVII/15/A, 131.)

A bölcsődalokat általánosan jellemzik Mária személyes, nyugtatgató, altatgató szavai, ahogy az ismétlésben, refrénként megjelenik az „aludj, aludj”. Ugyanakkor, mivel a Mária-bölcsődalokban a hívő ember Mária hangján szólalhat meg, egyfajta beszédhelyzetváltás is bekövetkezik, összeolvasztva a hívő lélek és a Szent Szűz gondolatait, érzelemvilágát, lehetővé téve az imádság elmélyülését: „Édes szép rózsácskám, kedves violácskám, / Jézus, szemem fénye, bölcsesség örvénye.” (RMKT XVII/15/A, 131.)

Bár összességében jelen időben szólal meg az altatók narrátora, az idősíkváltások is jelentőséggel bírnak: a múltra való visszatekintések és a jövőre való előreutalások. A múltbeli események elsősorban Krisztus származásával és születésével kapcsolatosak, több bölcsődalban is megtalálható az Áron vesszeje, Ádám fiai kifejezés: „Ádám fiai gyógyító gyönyörű kisededcske” (Cs, 105); az angyali üdvözlés: „Szentléleknek ajándéka, szép zöld ágom” (V, 49); a szállás keresése: „nincs szállásunk az városban” (V, 72–73). A jövőképek pedig vagy közeljövőként a pásztorok: „Pásztorok is majd eljönnek” (Cs, 97) és a három királyok látogatásáig: „Szent királyok az tárházbul, megindulnak országokbul” (Cs, 97) nyúlnak; vagy távoli jövőként a kereszthalálra: „aludj, alakom, / míg hadnak ez világon” (RMKT XVII/7, 374), Mária fájdalmára: „mindent szenvedek teveled” (Cs, 96) és a megváltásra: „e világ váltsága” (RMKT XVII/15/A, 81) való utalásokban nyilvánulnak meg, amelyek a Kisded sorsán való eltűnődést is magukban rejtik.

A Mária-altatódalok fiktív altatók, hiszen Mária esetleges dalait gyermekének nem jegyezte fel senki, a *Biblia* sem említi őket, két evangéliumi kép viszont nem egy karácsonyi versszak ihletője: Mária és a kis Jézus a napkeleti bölcsek hódolatakor (Mt 2,11b)²⁴ és a születéstörténetnél (Lk 2,7b).²⁵ Külön érdekesség még a motívumok egybecsengése például a fény-árnyék vonatkozásban, amely mindkét evangélista gyermekségtörténeténél megjelenik, sőt, Lukács esetében tudatos összefüszések is felfedezhetők Jézus eljövendő passiójával.²⁶ Így lényegében a bölcsődalok fiktív eredetisége is a nép benső megérteni vágyását és igényét fejezi ki Krisztus megváltó világrajövele és a Szűzanya szerepe körül, amelyek által a látomásos irodalomban is előkerülő, a lélekben végbemennő „benső látás” elérésére törekszenek.²⁷

Nyelvi és irodalmi eszközök

A Mária-altatók hangvételére jellemző a közvetlenség, egy bensőséges, személyes viszony tükrözése. A legtöbb esetben, még ha külső narrátor vezeti is az olvasói tekintetet, a belső monológ egyszerű, nyugodt, letisztult, amit a versek grammatikai felépítése teremt meg. Ezt a jellemvonást szolgálják a körülbelül egyenletesen azonos hosszúságú, könnyed mondatok is: „Aludjál, én elsőszülöttem, / szép kis Jézus, én életem, / aludj el, én nagy víg kedvem” (V, 72), „Aludj, aludj, szűz mihemben, kis méhecske” (V, 49) vagy „Nem tudom, mit mondjak örömben, hogy téged láthatlak ez életben” (Cs, 78). Az ismétlődő becéző, nyugtatgató, altatgató kifejezések monotonitása, mint a „gyöngyvirágom” (V, 72) visszatérése, vagy az „aludj” és „amen” négyszeres (RMKT XVII/15/A, 131–132), a „tiéd” és „aludj” (N, 35) egymás után hatszori ismétlése, továbbá a refrénként visszacsengő sorok: „örömet ingatlak, szívemből óhajtlak, aludj, aludj” (Cs, 78) a ringatást imitálják.

A monoton ismétléseket és a személyes hangvételű monológokat válaszra váró, de többnyire egyoldalú kérdések szakíthatják meg: „Mit kérsz? hozok, mondd meg, s adok” (RMKT XVII/7, 375), illetve „Akarsz más éneklőket?”

²⁴ Ó- és Újszövetségi Szentírás a Neovulgáta alapján, Bp., Szent Jeromos Katolikus Bibliatársulat, 2002. (A dolgozat bibliai idézetei mind e kiadásból valók.)

²⁵ VOLLY, *Karácsonyi...*, i. m., 9.

²⁶ BARSZ Balázs, „*És az Ige testté lőn*”: *Elmélkedések a Karácsony misztériumáról*, Kecskemét, 2013, 22, 24.

²⁷ ERDÉLYI, *A látomásformulák...*, i. m., 424.

Majd hívok juhőrzöket” (RMKT XVII/7, 374), amelyek a gondoskodást közvetítik. A felkiáltó mondatok a tiszteletet, ámulatot és hódolatot juttatják kifejezésre: „Oh, napfény! oh, élet! oh, édes Jézus!” (RMKT XVII/7, 374).

A bölcsődalok ringató dinamikáját eredményezi a hangzás is, például az aliterációkon keresztül: „Aludj, ajándékot adok.” (RMKT XVII/7, 375) vagy „Szent színed szemlélvén” (RMKT XVII/7, 131). Nyugalmat sugárzó mássalhangzók az l, m és duplázásaik, mint „illat”, „liliommal”, „balsémummal” (V, 49), de lágy hangzású az a-k és a gy-ty hangpár ismétlése is: „aludj, atyja kiáltja” (RMKT XVII/7, 375). A h hangok a halkságot, nyugalmat, csöndességet reprezentálják: „óhajtak” (Cs, 78). A hosszú és rövid magánhangzókban gazdag alany- és jelzőpárok gyakori alkalmazása ritmusos váltakozást tesz lehetővé: szépség-ékesség, édes-élet, két-fény-szép-ének-néked. A birtokos személyjelek rendszeresen összezengnek a szeretettili becézések végén: galambom, violám, szívem. Ezt fokozzák a további, több, három-négy szótagból felépülő becézések is, mint méhecske, gyermekecske, kisdededcske, továbbá hajnalocskám, alakocskám, bimbócskám, hárfácskám vagy virágocskám stb.

Bár az énekeskönyvekben található latin altatókat részletesen nem vizsgálom, a magyar és latin eredetű bölcsődalok hangzásbeli összevetésére érdemes röviden kitérni, mivel „a magyar költészet formailag és metrumaiban a latin középkor tanítványa”.²⁸ Szemantikailag és szintaktikailag azonosságok jellemzőek a két különböző nyelvű szövegváltozat között, bár a magyar fordítás sok esetben szabadabban, színesebb jelzős szerkezetekkel és szóhasználatlaltal fogalmaz. Tartalmában a latin is hasonló képeket mutat, például „vita meae vitae”: életem élete, „o nate plene melle”: mézzel született, „dabo favum melleum”: lépes mézet adok, de megjelenik a rózsa, jácint, viola, a pásztorok képe, az ajándékozás stb. is.

A latin szövegben is előfordulnak a lágy hangzók („Millies tibi laudes canamus, mille, mille, millies.”²⁹ vagy „mi mellite”³⁰), de más vonatkozásban,

²⁸ ZEMPLÉNYI Ferenc, *Az európai udvari kultúra és a magyar irodalom*, Bp., Universitas, 1998 (Historia litteraria, 4), 46. – A latin szövegek forrásai: RMKT XVII/7; *Régi magyar költők tára XVII. század, 15/B: Katolikus egyházi énekek (1660-as, 1670-es évek): Jegyzetek*, írta HOLL Béla, Bp., Akadémiai, Argumentum, 1992 [a továbbiakban: RMKT XVII/15/B]. – A latin szövegek értelmezésében Feller Katalin segített.

²⁹ „Ezerszer néked éneket mondjunk, töményteni ezerszer.” (RMKT XVII/7, 220. sz. jegyzet.)

³⁰ RMKT XVII/7, 219. sz. jegyzet.

mint a magyar „aludj, aludj” esetében. Az ennek megfelelő latin „dormi, dormi” elsősorban hangutánzó szónak tekinthető, ahogy az alvó szuszogását, durmolását felidézi. Ellenben a latinban is ugyanúgy előfordul a kicsinyítő képző, mint például a „puelle”: fiacska, „rosule”: rózsácska, „ocelli”: szemecske vagy „somnule beate”: boldog álmocska. Mind a latin, mind a magyar szöveg esetében találni példát az egy-egy hanggal, szótaggal való játékra, amilyen például a latin „a a a”, „e e e”, „pio pio” (N, 32–33) vagy a magyar „csuj, csuj”, „baj, baj”, „aj, aj, aj”, „jaj, jaj, jaj” ismételtetése. (J, 5a.)

Bár teljesen letisztult rímekkel nem lehet találkozni, a refrének visszatérő szerepében és a sorvégi hangzók összecsengésében már megtalálni az efféle törekvést. Példa erre az *Aludj, ó fiacska* (RMKT XVII/15/A, 81) a/a/b/c/c/b sorai, ahol a „b” mindig az „aludj, aludj” refrén, vagy a *Hogy kedves álmod* (V, 49) egyszerű a/a/b/b rímpárjai.

A Mária-bölcseődalok széles skálájú irodalmi eszközkészlete lehetővé teszi a szövegek tartalmi és jelentésbeli elmélyítését. A korábban már említett ismétlések és fokozások elsősorban a becézések részelemeiként jelennek meg, a jelzőbokrokkal díszített metaforákban szinte a végtelenségig fokozva a szeretet kifejezését: „Ó, én kedves mézem, igaz, víg, jó kedvem” (RMKT XVII/15/A, 81), „Aludj, szívemnek királya, lelkemnek koronája, / szüzességemnek mátkája, angyalok tisztasága.” (RMKT XVII/7, 375) vagy „aludj, két szemem fénye, / füleimnek szépen zengő vigasságos éneke” (RMKT XVII/7, 375). A figura etymologicák alkalmazásában is fokozás figyelhető meg. Külön érdekesség, hogy ez főként a „virágok virága” (RMKT XVII/15/A, 81) kifejezésben jelenik meg, amely már az *Ómagyar Mária-síralom*³¹ sorai közt is fellelhető, de jelen van a „szévem széve” (V, 49–50) kifejezésben is.

Az ellentétek használata főként a Kisded gyöngesége és a világ hideg durvasága, a szegénység-gazdagság, isteni-emberi, tiszta-bűnös, fény-árnyék témakörökben, a kontextuson belül lelhetőek fel: „Emberré lőttél, születél, helyezettél nyomorult kis jászolban, istállóban, istállóban s nyomorult kis jászolban.” (N, 33.) Egy másik énekben Mária így énekel magáról: „Nem királné az te

³¹ Az *Ómagyar Mária-síralom*ban a figura etymologica „virágnak virága”-ként jelenik meg, de az altató és a síralom esetében is a latin „flos florum”-ból eredeztethető. *Ómagyar Mária-síralom* = *Szöveggyűjtemény a régi magyar irodalom történetéhez: Középkor 1000–1530*, szerk. MADAS Edit, Bp., Tankönyvkiadó, 1992, 320–326.

dajkad, / szolgálódbul vagyok anyád” (V, 72), szembeállítva a mennyei királyságot és a szegényes körülményeket.

Az évszázadok alatt kifejlődött, a középkortól kezdődően alakuló és formálódó mondatszerkezetek, szóképek és hangzók a 17–18. századra a népies nyelvezetben leegyszerűsödtek, letisztultak, s ennek köszönhetően a Mária-altatók hangvétele közvetlenné és személyessé vált. A bölcsődalok tartalmi összetettsége, a szimbólumok és megszólítások gazdagsága is ezt segíti elő, sőt ezek a képek további, mélyebb többletjelentéseket is magukban hordoznak.

A Mária-altatók motívumrendszere és szimbólumvilága

A régi magyarországi irodalom Mária-altatóiból „századok hangja csendül föl, sokféle ember, sokféle kifejezési formája, költői hagyománya villan elő.”³² Legkorábbi rétegei a *Bibliára* és az első századok teológiai-dogmatikai háttérére támaszkodó ókeresztény gyökerekig nyúlnak vissza. A Mária-altatók témájukat, helyüket, illetve a közösséget és egyént megszólító személyes hangvételüket az ókeresztény himnusz-költészetből merítik. Érzelmi színezettséget elsőként a középkorban nyernek, magukban hordozva a korszakban kialakuló Mária-kultusz alapvető hitigazságait, a kolostori irodalmat, a himnusz-költészetet és a főként ferences, később ignáci lelkiségben megjelenő miszticizmust. A reneszánszt lüktető tagolásukban, stilizált jelzőikben és díszes virágjegyeikben idézik. A túldíszítettségben, színes jelzőszerkezetekben, érzelmi megmozgatásban a barokk, a mégis könnyed, letisztult játékosságban pedig a rokokó vonásai érzékelhetőek. Ugyanakkor gyökereikből fakadóan a népies költészet jegyeit is magukban hordozzák: a leegyszerűsödött alakzatokban, a valós látásmódban, a néhai tömörségben és természetközelségben. A Mária-altatók lényegében imitálva összegyűjtik a vallásos és világi irodalmi hagyományt. És bár egymásra rétegződött korszak-, stílus- és műfajbeli találkozásról van szó, képeik mégsem

³² ERDÉLYI, *Üdvözlégy...*, i. m., 47.

válnak elcsépeltté vagy unalmassá, hiszen a kontextus és a korszakbeli egymásra hatások következtében egészen új hangvételt kapnak.³³

Kontextus

A Mária-altatók szövegkörnyezetét erőteljesen meghatározzák a karácsonyi ünnepkör toposzai, amelyek közé a felbukkanó idő- és helymeghatározások is sorolhatók. A legkonkrétabb példa talán, amikor a Szűzanya a „ma” időhatározóval közvetlenül utalva Krisztus születésének a keresztény hagyományban fenntartott időpontjára, ekképpen szól: „Oh, méhemből ma ádatott szép hattyúcskám” (V, 49). Az időmeghatározás mellett máshol helyszíni pontosítással is lehet találkozni: „szent fiát elnyugossza, / Bőtlehemben kit szült vala.” (V, 72) vagy „Téged szóval áldlak / Bethlemben imádlak” (RMKT XVII/15/A, 81). De itt említhető még a Názáret vagy Libanus helymeghatározás is (V, 49).

A természeti és tárgyi világ jellemzését szolgáló leírások elősegítik az imádkozó ember számára a témában való misztikus elmerülést. Ezek között gyakori a bölcsőül szolgáló kemény jászol, amelyet a Szent Szűz szalmával vagy virágszirmokkal tesz puhábbá: „Szénán kell nyugodnod” (RMKT XVII/15/A, 131). Meglepő kettősség, hogy míg az *Aludj, ó, magzatom* (RMKT XVII/15/A, 81) kezdetű bölcsődal kemény szénaként említi a jászolba helyezett szalmát, addig a *Midőn a Szűz magzatját* lágy szénának nevezi. Nem egy bölcsődalban Mária gyenge liliumokkal, violákkal, tulipánokkal, nárciszokkal és jó illatú

³³ A bevezetőhöz felhasznált szakirodalom: ERDÉLYI, *Üdvözlégy...*, i. m., 47; FARMATI Anna, „...a'ki e'napokban (...) elmjével Betlehembe mégyen”: A 17. századi karácsonyi énekek motívumrétegei és ezek funkciója = Mindennemű dolgok változása: Hagományok, források, távlatok, szerk. GÁBOR Csilla, Kolozsvár, Komp-Press Korunk Baráti Társaság, 2004, 97, 99–101; UÓ, *Devóció, hitvallás, poézis – karácsonyi énekeink értékszerkezete*, Korunk, 2006/12, 45; *Himnuszok könyve*, i. m., 5; TÖMÖSVÁRI Emese, *A Balassi-frazeológia és -toposzkészlet középkori előzményeihez* = Balassi Bálint költészete európai tükrökben, szerk. MAJOROSSY Imre Gábor, Piliscsaba, PPKE BTK, 2006 (Pázmány Irodalmi Műhely: Tanulmányok, 4), 124, 127; HORVÁTH Sándor, *Imák a Hisa Zlata imakönyvében* = Régi magyar imakönyvek és imádságok, szerk. BOGÁR Judit, Piliscsaba, PPKE BTK, 2012 (Pázmány Irodalmi Műhely: Lelkiségtörténeti tanulmányok, 3), 140. A keresztény misztikáról: *Misztika a 16–18. századi Magyarországon*, szerk. BOGÁR Judit, Piliscsaba, PPKE BTK, 2013 (Pázmány Irodalmi Műhely: Lelkiségtörténeti tanulmányok, 5); DIÓS István, *Misztika; Misztikus teológia* = Magyar katolikus lexikon, főszerk. DIÓS István, Bp., Szent István Társulat, IX, 2004, 245, 249–251; ERDÉLYI, *A látomásformulák...*, i. m., 409–410; ALEXA Károly, *A misztika stíluselemei a régi magyar költői nyelvben*, Irodalomtörténeti Közlemények, 1970, 285–297.

rózsákkal hinti be a szénát, hogy Kisdedét szépítse, pl. „Béhintem virággal a szénát s rózsával, / liliummal színlem, a Jézust szépítem.” (RMKT XVII/15/A, 81), és hogy „semmi heával ne légyen” (RMKT XVII/7, 375). Mária anyai szeretetéből fakadó gesztusa a katolikus egyház úrnapi körmenetén³⁴ gyakori virágsziromszórással is párhuzamba állítható. A virágok mellett Mária a mirha illatával is ékesíti gyermekét, amely a később ellátogató háromkirályok egyik ajándéka is, Krisztus emberi mivoltát reprezentálja.³⁵

A betlehemi szegényes körülmények kifejezésére a bölcsődalokban egyfelől közvetlen utalás található: „Ökör, számár téged ismír, / lehelíse tereád fér, / hogy ne bántson az hideg dér” (V, 72); másrészt pedig a kis Jézus nélkülözéseivel kapcsolatban indirekt módon jelenik meg: „nincs itt kárpitos palotád [...] / sem superlátos nyoszolád” (V, 72). Nehezen értelmezhető a szegénység motívuma, ha figyelmen kívül marad a megváltó isteni cél: „Ágyat nem találtál, noha király voltál, / mert ily állapottal nekünk jót akartál.” (RMKT XVII/15/A, 131.) Az Istenfiú szegény jászolba helyezését a törődés és az alázat kifejezésével lehet talán megmagyarázni: „Noha nem vagy lágyban, puha selyem ágyban, / így inkább magadhoz törődött szívet vonsz.” (RMKT XVII/15/A, 132.)

Az angyalok jelenléte, a pásztorok és a háromkirályok látogatásának említése is a karácsonyi eseményekre utal. Mellettük József nem kap lényegi szerepet a bölcsődalokban. Közvetlenül egyedül a *Jászfényszaru énekeskönyv* két bölcsődalában van jelen: „József atyád nyoszolyádat most faragja, / őszverakja, nyugodj, abba fektetlek.” (J, 7a) és „József atyád forgácskákat szedeget” (J, 5a). Az „Aludj, fiam, aludj, atyja kiáltja kisedének” (RMKT XVII/7, 375) Józsefre, de akár a mennyei Atyára is utalhat.

Mária anyai gondoskodását fejezi ki a tej és a méz kínálgatásában: „Aludj, adok majd, kisedem, lépes mízet, / gyöngé tejjel eligyítek neked étket” (V, 49). A tej és a méz párosítása az emberi és isteni természetnek Jézusban való egyesülését, egységét jelképezi. Ez a kép már az *Ószövetségben* is fellelhető, amikor Isten ígéretet tesz Mózesnek, hogy népét kivetzi Egyiptomból egy „tejjel és mézzel folyó földre” (Kiv 3,17), így a bőségre, teljességre is utal. A tej önmagában a messiási boldogság jelképe, az igaz tanítás szimbóluma, a méz

³⁴ SZUROMI Szabolcs Anzelm, DIÓS István, *Úrnapi körmenet = Magyar katolikus lexikon, i. m., XIV, 2009, 570–573.*

³⁵ EÖRSI Anna, *Háromkirályok = Szimbólumtár, i. m., 198–199.*

pedig isteni jelkép, Jézus-szimbólum, miközben mindkettő értékes táplálék, a gazdagságot magában hordozva. A tej és a méz motívuma nem a barokk kor szüleménye, már a latin egyházi himnuszköltészetben, a középkori és reneszánsz istenes és szerelmes költészetben is jelen van.³⁶

Mária gondoskodása a kiszolgáltatott Kisded fölötti óvó virrasztásában is megjelenik: „Ím, én is melletted virrasztok s feletted” (RMKT XVII/7, 131), illetve ennél nagyobb védelmet is kifejez a „Nem engedem, hogy álmodból téged felébresszenek” sorral (RMKT XVII/7, 375). Nyugodt álmát is óvja, ahogy felhívja a körötte állókat, hívőket: „van aluvófélben, legyünk csendes-ségben.” (RMKT XVII/15/A, 132.) Egy magasabb rendű szeretetet közvetít az imádsággal biztosított védelem és nyugalom, ugyanakkor az élet és halál kettősségét is sugallja az alvás kapcsán: „a szenteket hívom, tölled elbúcsúzom.” (RMKT XVII/15/A, 81.) A „Jézusnak szent álma, szívek nyugodalma, / munkálkodván nyugszik, vigyázván aluszik.” (RMKT XVII/15/A, 132) sorok a kisded Jézus álmának szentségéről biztosítanak, utalva Krisztus megváltó feladatára is.³⁷

A Mária-bölcsődalok környezete és a karácsonyi betlehemi kép ezzel a természetközelséggel és érzelmes közvetlenséggel válik teljessé.³⁸ A hideg, szegényes körülmények közt, de mégis a legmélyebb anyai bensőségesség és szeretet közegében kerül kifejezésre a megváltásra irányuló isteni önkiszolgáltatás.

A Kisded megszólításaiban rejlő többletjelentések

A bölcsődalok gazdagok a kis Jézus megszólításaiban, változatos becézéseiben. Ezek a természeti képek, virág- és hangszermotívumok nem egy esetben mélyebb utalásokat, biblikus motívumokat tartalmaznak, utalva a kisded Jézus eljövendő szenvedésére, megváltó feladatára, isteni mivoltára.

A megszólítások többsége tematikus csokorba gyűjthető. Egyértelműen a megváltásra utalnak az „Egek dicsősége, bűnösök mentsége: [...] néped reménysége”, az „Idvösség szerzője” (RMKT XVII/15/A, 131), a „bűnös

³⁶ CSABA György, *Méz = Magyar katolikus lexikon, i. m.*, IX, 2004, 80–81; RUZSICZKY Éva, *Tej, Tej és méz = Uo.*, XIII, 2008, 750–751.

³⁷ ERDÉLYI, *Üdvözlégy... i. m.*, 47.

³⁸ *Uo.*

váltsága” (RMKT XVII/15/A, 81) vagy a „világ díja” (N, 157–158) kifejezések. Az isteni mivoltot és a teremtő Istent sugallják a „Menny, föld alkotója, csillagoknak ura” (RMKT XVII/15/A, 81) és a „Bölcsesség örvénye” (RMKT XVII/15/A, 131) megszólítások. De a legtisztábban a *Midőn a Szűz magzatját* kezdetű bölcsődal foglalja magába Krisztus Isten és ember voltát: „Oh, Atyának öröme, oh, anyának szerelme! / Oh, anyád Atyja, aludj, oh, anyád fia, aludj.” Az „Ádám fiait nyugosztó kisdededcske” (V, 49) kifejezés az első ember, Ádám bűne miatt szenvedő emberiség megmentőjére utal Krisztusban. A „Szentléleknek ajándéka”, illetve a „Mennyből cseppent édesség” (RMKT XVII/7, 375) pedig az anyagi üdvözlésre tesz utalást (Lk 1,26–38).

A Kisdedet sok esetben virágnevekkel szólítja édesanyja, vagy csak egyszerűen „virágom”-nak, „virágocskám”-nak. Önmagában a „virág” megszólítás a Szűzanya tisztaságára, anyai szerepére is utalhat, illetve Krisztusra mint Mária gyermekére is, ahogy a „teljes kedvem, vigasságom, virágocskám” (V, 49) vagy a „virágok virága” (RMKT XVII/15/A, 77) sorok is bizonyítják. A Mária-altatók virág- és madármotívumai erőteljesen magukban hordozzák a Balassi-féle szerelmi költészet toposzkészletét, amelyen az archaikus formák, a neolatin lírikusok és a 16. századra már vulgarizálódott misztikus teológia hatása is érzékelhető. Erre lehet példa a bölcsődalokban is előforduló, a középkor három szent virágként emlegetett rózsza, liliom és viola, továbbá a gyöngyvirág, amely az *Énekek éneke* Vőlegény-motívumának azonosításával vagy csak egyszerű szóalkotási módszerrel, a gyöngyöm-virágom összevonásával nyeri el értelme teljességét.³⁹

A metaforikus megszólításokat a legtöbb esetben valamilyen kedveskedő jelző is díszíti, mint „édes szép rózsácskám” vagy „kedves violácskám” (RMKT XVII/15/A, 131). Érdekes párhuzamokat lehet felfedezni a bölcsődalok virágmotívumai és Szűz Mária régi irodalmi ábrázolásai közt. A rózsza a középkori Mária-jelképek hordozójaként jelenik meg az archaikus hagyományban, magában hordozza a szemérmesség, a szépség, az élet, a teljesség szimbólumát, ugyanakkor szerelem-jelkép is. A középkorban Szűz Máriát tüske nélküli

³⁹ TÖMÖSVÁRI, *A Balassi-frazeológia...*, i. m., 118–119, 123–125.

rózsának tekintették, amely megőrizte eredeti, paradicsombeli ártatlan, tövis nélküli állapotát. Így a rózsza egyszerre a Kisdéd és a Szűzanya jelképe is.⁴⁰

A Szent Szűz nem egy bölcsődalban liliummal hinti Jézus jászlát, ami a tisztaság, az ártatlanság és a fény jelképe. Ez is releváns Mária-jelképként is: az egyenes szár Mária isteni elméjét, a függő levelek alázatosságát, a fehérség pedig tisztaságát fejezi ki. A liliumok mellett „tulipánokkal s gyenge narcissusokkal” (RMKT XVII/7, 375) is behinti Mária a szénát, de tulipánként vagy liliumként sosem emlegeti gyermekét.⁴¹ A tulipánt kehelyformája miatt gyakran azonosítják a Krisztus vérével felfogó kehellyel, a virágzása után gyorsan lehulló szirmai miatt pedig az elmúlással, így az altatóban is már a kereszthalálra utal előre. Ugyanakkor, miközben a tulipán a nőiség és a szerelem jelképe is, a nárcisz már konkrétan Mária-attribútum és egyértelmű Krisztus-jelkép, a feltámadást sugallja a „názáretbeli narcissus” (V, 49–50) megnevezésben. Így a két virág magába foglalja a megváltás beteljesedését, Krisztus halálára és feltámadására is utalva. A „kedves violácskám” (RMKT XVII/15/A, 131) megszólításban is újabb Mária- és Krisztus-szimbólummal lehet találkozni. Alázatosságot jelentő lila színe mellett a megváltó önfeláldozást, a szenvedést és a mennyei királyságot is kifejezi. Az élet-halál kettősségét a zöldellő rozmarin képe is magában hordozza, miközben az összetartozás, a hűség és főként a középkorban a szűzi tisztaság jelképe is.⁴²

A „Libanusban nevelkedett szekfűszálom” (V, 49) megszólítás a helyszín-meghatározás mellett a Krisztus és Mária közti misztikus jegyesi kapcsolatra is utalhat. A szegfűt eredeti halvány rózsaszín színe miatt Krisztus testével, a megtestesüléssel hozzák kapcsolatba. A szöggel való összefüggés miatt passió-jelkép, előre utalva a szenvedéstörténetre. A szegfű mellett Mária „gyöngyvirágom”-nak (V, 72) is nevezi Kisdédét. A gyöngyvirág elsősorban Jézus, a világ

⁴⁰ KERESZTY Zoltán, DIÓS István, *Rózsza = Magyar katolikus lexikon, i. m.*, XI, 2006, 730–733; REUSS Gabriella, *Rózsza = Szimbólumtár, i. m.*, 407–409; ERDÉLYI, *A látomásformulák..., i. m.*, 426.

⁴¹ Kivétel lehet Náray *Hogy kedves álmod kezdetű altatója*, de ott sem csak „liliumomnak” nevezi, hanem „szüzességemnek liliumkoronája”-ként emlegeti Mária a Kisdédet.

⁴² KERESZTY Zoltán, DIÓS István, *Tulipán = Magyar katolikus lexikon, i. m.*, XIV, 2009, 369–371; STIRLING János, KERESZTY Zoltán, *Nárcisz = Uo.*, IX, 2004, 615; VICZIÁN János, *Rozmaring = Uo.*, XI, 2006, 730; PETHŐ Ildikó, *Kehely = Szimbólumtár, i. m.*, 255–256; ANTAL Bernadett, *Ibolya = Uo.*, 223; PROPSZT Eszter, *Lilium = Uo.*, 319–320.

születésének jelképe, ugyanakkor Mária szeplőtelenységét, szelíd jóságát és Krisztus születése feletti örömét is kifejezi.⁴³

Különleges kép a „szép gyöngye kis olajfám” (V, 72), ahol a „gyöngye” szócska a kis Jézus gyermekségéből fakadó törekenységére utal. Az olajfa a kereszténységben az örök élet fája, a terméséből nyert olaj a középkorban pedig Szűz Mária gyógyító jóságát fejezte ki. Az olajág ugyanakkor a béke egyetemes jelképe is a bibliai Noé-történet olajágot tartó galambja nyomán (Ter 8,11). Krisztus mint a Szent Szűz olajfája az, aki elhozza a világnak a békét. Ide sorolható még az élet teljességét, a jövő reménységét magában hordozó „bimbócska” megszólítás és a „szép zöld ág” is, ahol a zöld a reményt, a megújulást, a fiatalságot ábrázolja, színében is a meleg és hideg, égi és földi keveréke. Ezáltal Krisztus egyben Isten és ember mivoltát is átvitt értelemben magában hordozhatja. Emellett az ág az utód jelképe is, a Jessze vesszeje utalást hordozza magában. A keresztény hagyományban ezzel a metaforával utalnak a Messiás születésére, amelyet Dávid király apjának házából vártak (Iz 11,1–10). Az olajfa mellett a „zöld cédrusfám” (V, 72) kifejezés is felbukkan. A cédrus elsősorban Krisztus jelképe a halhatatlanság és az előkelőség mellett, az *Ószövetség*ben már Ezekiel próféta is a Messiás és az eljövendő királyság szimbólumaként említi (Ez 17,22–23). Fontos megjegyezni, hogy Krisztus keresztfája is cédrusfából készül majd el, és minden olajfa-, ciprus- vagy cédrus-utalásban rejtve megtalálható a Megváltó szenvedését és kereszthalálát előre szimbolizáló kép.⁴⁴

A virágszimbolika közvetlen motívumai mellett magában rejtje a színek jelentését is. A rózsza és szegfű esetében a piros a fájdalom, a szeretet, a vér képe, ismételt a kereszthalálra előreutalva. A liliom és gyöngyvirág fehérsége, a rozmarin kékesfehérségéhez hasonlóan a tisztaság, szűziesség, büntelenség jelképe, miközben a kék a megfoghatatlanság, a végtelenség, a transzcendencia szimbóluma is, ami Mária esetében égi jegyességére, mennyei dicsőségére és könyörületességére is utal. Ahogy már fentebb is előkerült, a zöld a természet megújulásának, a növekvő életnek a kifejezője, a kereszténységben a halhatat-

⁴³ EÖRSI Anna, *Szegfű = Szimbólumtár*, i. m., 438; STIRLING János, DIÓS István, *Gyöngyvirág = Magyar katolikus lexikon*, i. m., IV, 1998, 341.

⁴⁴ PROPSZT Eszter, *Olajfa = Szimbólumtár*, i. m., 362–363; ÚJVÁRI Edit, *Jessze fája = Uo.*, 232–233; PETHŐ Ildikó, *Cédrus = Uo.*, 91; KERESZTY Zoltán, *Libanoni cédrus = Magyar katolikus lexikon*, i. m., VII, 2002, 842.

lanság, a feltámadás, a Szentlélek és a remény színe. A viola lilája a bölcsődalok esetében az alázatosság mellett még az igazság és a várakozás kifejezője lehet, ugyanakkor fontos passió-szimbólum is, hiszen magába foglalja a bűnbánatot.⁴⁵

A megszólítások további természeti képei a madárelnevezések, mint „galambom”, „szívem része, gerlicécske” (V, 49), amely a keresztény ikonográfiában a Szentlélek képe, fehérsége a tisztaságra, gyöngédségre utal. A „szép hattyúcskám” (V, 49) megnevezésben a hattyú az élet madara, a Nap és a hajnal szimbolikájához kötődik, miközben a mártíromság jelképe is, így ismét Krisztus kereszthalálát sugallja. A fülemüle dalos madár, amely a régi magyar költészetben, többek között Rimay Jánosnál és Zrínyi Miklósnál is előkerül, a keresztény hagyományban ártatlan isteni zenészként jelenik meg, így Máriával azonosítható a többi madárképhez hasonlóan. A gerle az angyali üdvözlés ábrázolásának változataként alakult ki a barokk képzőművészetben, ahol Máriának mint a Szentlélek jegyesének a galamb jegygyűrűt nyújt, a hattyú pedig szeplőtlen fehérsége és kecsessége miatt utalhat a Szent Szűzre.⁴⁶

A madarak mellett „Lelki édes nyájacska”-nak (N, 35) is szólítja Mária Kisdedét. A nyáj a keresztény hívők közösségét, az Egyházat szimbolizálja, miközben a Mária szívét betöltő teljességet is kifejezi. A nyáj kollektív képként magában rejtje a bárány motívumát is, amely a nyugati kereszténységben az Isten Bárányaként a legkorábbi Krisztus-szimbólum, ismételten a megváltást és a kereszthalált sejtetve.⁴⁷

A Mária-altatók szöveggörnyezete nem egy esetben a méh-méz szimbólumkört járja körül, ahogy a latin szöveg és a kontextus esetében és Mária anyai gondoskodása kapcsán is látható volt. A röpködő, könnyű „kis méhecske” (V, 49) a tavasz, az élet, a termékenység, halhatatlanság jelképe. Egy esetben Mária önmagát is méhnek nevezi: „Aludj, én pedig éneklek, mint méh körüléd zengek” (RMKT XVII/7, 375). A méz („mézbeli édes ízem”; N, 35) az édességet, a szeretetet, a finomságot ábrázolja, miközben a méhekhez hasonlóan a halha-

⁴⁵ PROPSZT Eszter, ÚJVÁRI Edit, *Színék = Szimbólumtár, i. m.*, 449–450.

⁴⁶ ANTAL Bernadett, *Hattyú = Szimbólumtár, i. m.*, 201–202; NAGY Krisztina, *Galamb/gerle = Uo.*, 169–170; KOMLÓSSY Judit, *Csalogány/fülemüle = Uo.*, 96; DIÓS István, *Hattyú = Magyar katolikus lexikon, i. m.*, IV, 1998, 647.

⁴⁷ KOMLÓSSY Judit, *Nyáj = Szimbólumtár, i. m.*, 357; ÚJVÁRI Edit, *Bárány/jub = Uo.*, 71–72; VÉGH János, PIRIGYI István, DIÓS István, *Bárány = Magyar katolikus lexikon, i. m.*, I, 1993, 601–603; DIÓS István, *Nyáj = Uo.*, IX, 2004, 865.

atlanság, az újjászületés és az erő szimbóluma. Aranyló, sárga színe párhuzamba állítható a transzcendens világ mennyei dicsőségével, gazdagságával. Ehhez kapcsolódhatnak a fényszimbolika különböző képei a „napom fénye”, „napfény” (RMKT XVII/7, 374), „két szemem fénye” (RMKT XVII/7, 375), illetve a „hajnalocskám” (V, 49) megnevezésben. Ez a szimbólumkör már a középkori latin himnuszköltészetben is megjelenik, többek között Szent Ambrusnál, a későbbi századokban pedig például Balassi Bálintnál vagy Pázmány Péternél.⁴⁸ A középkori trubadúrköltéssel is párhuzamokat felmutató hajnal képe az új nap reménye, de egyben Mária attribútuma is, a fény az új kezdet, az élet és a feltámadás jelképe.⁴⁹ Ezek a képek, a keresztény fényszimbolika szoláris-asztrális eredetű jelképei, gyökereikben még a karácsony ünnepének ősi, pogány eredetét is magukban hordozzák, amelyet a századok folyamán megőrizve Krisztussal azonosítottak. Így a nap-fény-hajnal-csillag metaforák egységesen Krisztust mint a Világ Világosságát (Jn 8,12) jelképezik, aki megtöri a bűn sötéttségét, így megmentve az emberiséget. A sötétség és a világosság viszonyának ábrázolása az álom-alvás-halál motívumkörbe is befoglalható, amelyben Krisztus fényessége nemcsak a látható, hanem a lelki és értelmi világosságot, az Istenre való nyitottságot is magában rejt. Mária szeme fényének nevezi Kisdedét, ami a teljes csodálaton felül még az Istenbe vetett helyes életszemléletet, az Igazság látását is tükrözi. Visszatérően erre épülnek a megváltásra utaló szimbólumok, és Krisztus világra jöttével az ördög országa megromlásának hirdetése: „Világ tüled vidámula, [...] ördög országa megromla” (V, 72–73).⁵⁰

A fény mellett a „kedves illat” (V, 49) talán a legelvontabb fogalom, amely impliciten a mindenféle virágok, balzsamok és mirha illatozásában is jelen van.

⁴⁸ TÖMÖSVÁRI, *A Balassi-fraszológia...*, i. m., 127; BOGÁR Judit, *A középkori misztikus hagyomány továbbélése Pázmány Péter Imádságos könyvében = Misztika a 16–18. századi Magyarországon*, szerk. BOGÁR Judit, Piliscsaba, PPKE BTK, 2013 (Pázmány Irodalmi Műhely: Lelkiségtörténeti tanulmányok, 5), 70.

⁴⁹ A hajnalmotívum és Szűz Mária viszonyáról részletesen: DOMOKOS Pál Péter, *Hajnal, hajnalnóta, hajnalozás (A hajnal szóból lett lengyel legenda)*, Ethnographia, 1961, 246–261.

⁵⁰ RUZSICZKY Éva, DIÓS István, NOVÁK Dezső, *Nap = Magyar katolikus lexikon*, i. m., IX, 2004, 578–583; CSABA György, *Méz = Uo.*, 80–81; UŐ, *Méh = Uo.*, VIII, 2003, 916–917; VÉGH László, DIÓS István, *Fény = Uo.*, III, 1997, 602–604; RUZSICZKY Éva, DIÓS István, *Világosság = Uo.*, XV, 2010, 211–213; REUSS Gabriella, *Méz = Szimbólumtár*, i. m., 342–343; PETHŐ Ildikó, *Arany (szín) = Uo.*, 54; ÚJVARI Edit, *Fény/világosság és sötétség = Uo.*, 147–150; ERDÉLYI, *A látomásformulák...*, i. m., 412.

A transzcendenshez, a lélekhez hasonlóan az illat sem látható, de érezhető a jelenléte. A gazdagság, nemesség kifejezője, ahogy ezt a keresztény hagyományban a keresztelésnél felhasznált krizma, illatos olaj is ábrázolja. A felfelé szálló illatos tömjénhez hasonlóan az isteni dicsőséget, a mennyek országával való kapcsolatot is kifejezi, ahogy a középkori legendákban a szenttéavatáskor az elhunyt testéből is finom illatot éreztek áradni.⁵¹

A látást és szaglást kifejező érzékletes képek mellett a Szent Szűz hangszer- és dallammegnevezésekkel is dicséri Kisdedét a transzcendenssel való kapcsolat és a lélek kifejezőeszközeként, közvetítőjeként. A „hárfácskám”, „cimbalocská” (V, 49) megnevezésekben e két hangszer könnyed, lágy hangjaival Isten dicsőítését foglalja magába, miközben egyes himnuszok Máriát említik hárfaként, cimbalomként.⁵²

Az anyai érzéseket kifejező becézések, kedvességek sokszor egyúttal Mária szüzességére is utalnak: „tisztaságom ékessége”, „szüzességem koronája”, „szüzességemnek mátkája”, „tisztességem”. Sajátos motívum a „teljes italocskám” (V, 49) avagy „lelkem pohára” (RMKT XVII/15/A, 81) megnevezések. Az ital esetében a kifejezés utalhat Krisztusnak az utolsó vacsorán elhangzott szavaira (Mt 26,27b–28), de a két szín alatti áldozás örök életet adó misztériumára is (Jn 6,54–55). A kehely vagy pohár Krisztusnak a szenvedését megelőző estén elhangzott imájával is párhuzamba állítható (Lk 22,42), amelyből Mária is kivette részét, ahogy Simeon próféta is megjövendölte: „és a te lelkedet tör járja át” (Lk 2,35a). Ezáltal a „lelkem pohára” Krisztussal azonosulva Mária fájdalomára is utalhat Fia eljövendő szenvedése láttán. Végeredményben a pohár, a kehely a hűség jelképe, a hit attribútuma, misztikus szimbolikája sugallja az utolsó vacsora, a krisztusi véráldozat, az oltáriszentség és az üdvözülés középkori szemléletét.⁵³

A Szűzanya végtelen hódolata és imádata jelenik meg a „szévem széve” (V, 49–50) figura etymologicában, az „én mindenem”, „életem”, „lelkem élete” kifejezésekben, vagy amikor lelke díszét látja gyermekében: „lelkemnek koronája” (V, 49–50), „szűz anyád szépsége” (RMKT XVII/15/A, 131). Krisztus

⁵¹ DIÓS István, *Krizma = Magyar katolikus lexikon, i. m.*, VII, 2002, 505; Uő, *Illat = Uo.*, V, 2000, 222.

⁵² BORBÉLY Boglárka, *Hárfa = Szimbólumtár, i. m.*, 194.

⁵³ ERDÉLYI, *A látomásformulák szerepe...*, i. m., 423; PETHŐ Ildikó, *Kehely = Szimbólumtár, i. m.*, 255–256; DIÓS István, *Kehely = Magyar katolikus lexikon, i. m.*, VI, 2001, 439–441.

megváltó királyként van jelen nemcsak a hívő ember, hanem Mária számára is, ahogy az „életem reménye”, „szívemnek királya”, „én királyom” alázatos megszólítások is mutatják. Az „életem határa” (RMKT XVII/15/A, 77) kifejezés magában hordozza Krisztus isteni voltát, aki az alfa és az omega, a kezdet és a vég (Jel 1,8), az élet és a halál ura, a mennybe nyíló kapu (Jn 10,9a). Szűz Mária anyasága kerül középpontba az „édes magzatom”, „anyának szerelme” megszólalásokban. Ugyanakkor a „gyenge alakocskám” a kisdéd Jézus gyermekségéből fakadó törekenységét, a „nagy víg kedvem”, „szívem teljes öröme”, „igaz, víg, jó kedvem”, „szívem, örömem” és az ezekhez hasonló megszólítások pedig a Szűz Kisdédében való teljes boldogságát közvetítik.

A Mária-altatók kettőssége az élet-halál motívum, amelyet a fentebb részletezett szimbólumok is alátámasztanak. Általánosságban a bölcsőben ringó kisgyermek a fiatal életet, a lehetőségekkel teli jövőt szimbolizálja, miközben jelen van a gyöngeség, kiszolgáltatottság, a főként külső szemlélő számára a halálhoz hasonló álomállapot. Mária Krisztushoz intézett altatói talán még fokozottabban magukban rejtik ezt a kettősséget, mint a népi ringatók, magukban hordozva Krisztus jövődő kereszthalálát: „Aludj, aludj, alakom, míg hadnak ez világon.” (RMKT XVII/7, 374.) Ennek hasonló változata: „aludj, aludj, kedves illat a rózsák közt, / názáretbeli narcissus, míg hadnak közt.” (V, 49.) Ez a sor is a pillanatnyi nyugalmat fejezi ki, de előreutal egy erőszakos, kegyetlenebb történésre a „míg hadnak” kifejezéssel. Ez egyértelműen Krisztus kínszenvedését és halálát sugallja, miközben az „ez világon” szókapcsolat a mutató névmásával sejtetni vél egy másik, magasabbrendű, isteni világot és akaratot. Ez a két világ, az emberi és isteni, egyszerre jelenik meg Krisztusban, így a bölcsődalok esetében a Kisdédben. Lényegében e miatt a kettősség miatt állíthatók a Mária-altatók szoros kapcsolatba a Mária-siralmakkal, a ringató, ölben tartott helyzet és a bensőséges szóhasználatbeli áthallások mellett.

A megszólítások sokszínűsége a teljességet közvetíti, ahogy szókinscében szinte minden érzékszervre kiterjed. A természet és állatvilág mindenféle szimbólumával, a színes virágok illat- és látványgazdagságával, a hangszerek és becézések lágyságával már-már életre kel a Mária-bölcsődalok zsongó és altató világa, amely eszközök Isten valóságos hatalmasságának kifejezésére és érzékeltetésére irányulnak a hívő ember számára.

Költészet és imádság

A Mária-altatók egyfajta ambivalens kettősséget mutatnak: a megjelenő bensőséges magánynak zártságát, de az Isten és emberek felé való nyitottságot. Ez az egyben zárt és nyitott helyzet egyedül az imádságban képes megvalósulni, amelyben őszintén kifejeződik „az Istenfiú világra hozása fölötti alázat, öröm, hódolat, majd a szegénység, a méltatlan helyzet, az emberi értetlenség fölpanaszolása.”⁵⁴ Így ezek az altatók méltán sorolhatóak a Mária-imádságok közé.

A Szent Szűz alakja a bölcsődal-irodalomban

A 17–18. századi Mária-altatókban megjelenő Mária-kultusz elsősorban a *Bibliára* támaszkodó egyházi hagyományon alapul, amely a vallási liturgiához kapcsolódó áhítatosság átalakulásának köszönhetően az évszázadok folyamán egyre személyesebbé, közvetlenebb hangvétellé válik. A Szűzanya-tisztelet megerősödését segíti elő többek között az egyházatyáktól származtatható, majd a néphagyományon belül kialakuló, a vallás keretein is túllépő Istenanya-kultusz, a „Mária, országok pátrónája” eszmeiség, az ellenreformáció ideje alatt fellendülő zarándoklatok és a kultuszhelyek elterjedése. A kultusz körül kialakuló vallásos irodalom már a középkorban is gazdag motívumrendszerrel rendelkezik. Szókincsét elsősorban a keresztény dalköltészet forrásául szolgáló zsoltárokból nyeri, de meghatározó az *Énekek éneke* vagy a kereszténység őshimnuszaként tisztelt *Magnificat* (Lk 1,46–66), Mária hálaadó éneke is. A karácsonyi témájú, Máriát dicsőítő himnuszok és az altatók közötti párhuzamok is ezeken az alapokon nyugszanak.⁵⁵

Az évszázados Mária-ábrázolások hagyományára építkezve a bölcsődalokban az altató műfajából fakadóan elsődlegesen az Istenanyaság motívuma kerül

⁵⁴ ERDÉLYI, *Üdvöz-légy...*, i. m., 47.

⁵⁵ VIZKELETY András, *A magyar líra első fennmaradt terméke = A magyar irodalom története, I: A kezdetektől 1800-ig*, szerk. JANKOVITS László, ORLOVSZKY Géza, Bp., Gondolat, 2007, 71–77; ERDÉLYI Zsuzsanna, „...Magyarországot a Máriára bízta”, *Új Írás*, 1990/5, 61; TUSKÉSZ Gábor, KNAPP Éva, *Magyarország – Mária országa*, Irodalomtörténeti Közlemények, 2000, 577–579; *Himnuszok könyve*, i. m., 6; *Amor Sanctus: Középkori himnuszok latinul és magyarul*, ford., magy. BABITS Mihály, Bp., Officina, 1948, 10.

középpontba. Mária Kisdédével való törődése mellett a megszólításokban is felbukkan metaforikusan az anyaság a „szép zöld ágom”, „rozmaringrul vagy ágocskám” (V, 72) képekben is. Amíg a Krisztus mint ág szimbólum magában hordozza a származására utaló Jessze ága képet, addig Mária a termő fával azonosítható. Mária a fa szerepében a földi és transzcendens isteni világ két szférája közötti kapcsolatot fejezi ki, ahogy szíve alatt az Ige testté lett (Jn 1,14).⁵⁶ Ugyanakkor édesanyaként az Anyaszentegyházra is utalhat Mária, amit alátámaszt, hogy a bölcsődalokban Mária személyével azonosulhat a hívő ember az egyház tagjaként.

A jegyes-szimbolika és az *Énekek éneke* gondolatisága, motívumrendszere erőteljesen jelen van a bölcsődalok esetében is, amit a becézések szerelmi énekköltésszettel való áthallásai is alátámasztanak. Példa lehet a „szívemnek királya”, „szüzességemnek mátkája” (RMKT XVII/7, 375), ahol az utóbbi a szüzesség motívumát is hangsúlyozza, vagy a „kötés mirha az én szerelmesem, ő enyim s én is övé” (N, 35) részlet. A Szent Szűz menyasszony-képe teszi teljessé a „mennyeek királynéja” megnevezést, ami rejtve ugyan, de jelen van: „Aludj, szívemnek királya, lelkemnek koronája” (RMKT XVII/7, 375). Fontos, hogy Mária nem királynő önmagában, hanem kizárólag királyné, azaz a király mellé és hozzá tartozó nő, a jegyes, a női uralkodó, amely megnevezésben ismételten előkerül a jegyes-metaphora misztikája és az *Énekek éneke* vonatkozásai.⁵⁷ Viszont a „Nem királyné az te dajkád, / szolgálódbul vagyok anyád” (V, 72) sorok az angyali üdvözlés során elhangzott szavakat és az Isten iránti alázatot, szolgálatot sugallják (Lk 1,38b). De a jegyességben válik teljessé a tej és méz képe is, amely az *Énekek éneke* soraiban a vőlegény kedvességének leírását szolgálja (Én 4,11; 5,1).⁵⁸ Ehhez kapcsolható Máriának a fentebb már említett méh-hasonlata: „mint méh körülöd zengek” (RMKT XVII/7, 375), amely a középkori egyházatyáknál Mária szeplőtelenységét jelképezte, de magába

⁵⁶ KUSZMANN Zsófia, ÚJVÁRI Edit, *Fa = Szimbólumtár*, i. m., 135–137.

⁵⁷ A jegyesmetaforáról: BOGÁR, *A középkori misztikus hagyomány...*, i. m., 69–70; FAJT Anita, *Misztika kezdőknek = Misztika a 16–18. századi Magyarországon*, szerk. BOGÁR Judit, Piliscsaba, PPKE BTK, 2013 (Pázmány Irodalmi Műhely: Lelkiségtörténeti tanulmányok, 5), 86; DIÓS István, *Jegyesmisztika, Jegyesszimbolika = Magyar katolikus lexikon*, i. m., V, 2000, 711, 712–714.

⁵⁸ CSABA György, *Méz = Magyar katolikus lexikon*, i. m., IX, 2004, 80–81; UÓ, *Méh = Uo.*, VIII, 2003, 916–917; RUZSICZKY Éva, *Tej = Uo.*, XIII, 2008, 750.

foglalja a szorgalom, éberség, önfeláldozás motívumát, Mária buzgóságát is: „Buzgósággal vagyok veled” (V, 72).

Mária „teljes Hold”-nak is nevezi magát (RMKT XVII/15/A, 81). A Hold, főként a telihold, a termékenység, a női princípium, a keresztény hagyományban pedig az egyház és Mária szimbóluma. A hasonlat magába foglalja az isteni akarat beteljesedését Krisztus világrajövetelében, ami egyben a Szent Szűz kiteljesedésének is forrása. Sőt, az Istenbe vetett hitben való élet teljességét is szimbolizálja, amelyben a hívő ember számára Mária a példa. A Hold általánosságban ezüstös, fehér fényű, ezzel a tisztaságra utalva Mária szűziességet is magába foglalja. Mária alázatossága is átsugárzik ezen a hasonlaton: mivel a Hold a Nap fényének visszatükrözése, így Mária, aki kisdéd Jézusára tekint, és nem egyszer napfényének is szólítja, valójában az isteni akarat beteljesítésével a szívében élő és karjában ringatott Krisztus fényét tükörként sugározza vissza, ezzel is példát adva a helyes keresztény magatartásra a világban (Mt 5,14a–16). Emellett a *Jelenések könyve* az égi asszonyt Holddal a lába alatt ábrázolja, ami a Szűzanya Isten megváltó tevékenységében való részvállalását fejezi ki (Jel 12,1).⁵⁹

Lényegében Szűz Mária minden tulajdonsága Istenanyaságából fakadó boldogságában centralizálódik, amely a Boldogasszony megszólításban állandó jelzőjévé is vált.⁶⁰ Ez a *Magnificat*-ban⁶¹ megénekelt hálás öröm, a Kisdédében való ujjongás sugárzik a Mária-altatókból is.

A Mária-altatók mint imádságok Mária és Krisztus kapcsolatának tükrében

A Mária-altatókban fellelhető megszólítások Mária és Krisztus bensőséges kapcsolatábrázolásaiént is kifejezőek. Elsősorban Mária a fő beszélő, az ő személyével azonosulva válnak imádsággá az altatók sorai. Mindezt alátámasztja, hogy szóhasználatukban, nyelvi regiszterükben párhuzamokat mutatnak

⁵⁹ ÚJVÁRI Edit, *Hold = Szimbólumtár, i. m.*, 216–218; VÉGH János, DIÓS István, *Hold = Magyar katolikus lexikon, i. m.*, IV, 1998, 915–916.

⁶⁰ Az ünnepek nevei, Kis- és Nagyboldogasszony is ehhez kapcsolódik az egyházi hagyományban: MANGA János, *Nagyboldogasszony napja = Magyar néprajzi lexikon, i. m.*, III, 1980, 683–684; Uő, *Kisasszony napja = Uo.*, 205.

⁶¹ „Íme, mostantól fogva boldognak hirdet minden nemzedék, mert nagyot tett velem a Hatalmas, és Szent az ő neve” (Lk 1,48b–49).

egyéb műfajok kifejezés- és eszközkészletével, elsősorban a kor imádságirodalmával, de a vallásos elmélkedésekben is találni összecsengéseket, ami a barokk kori irodalmi műfajok szoros összekapcsolódásáról árulkodik.⁶² A nép ajkán megszülető Mária-bölcseődalok az évszázados keresztény ének- és imádsághagyományra építkezve mutatják be a Szent Szűz alakját mint előljáró példát életvitelben, Krisztus-kapcsolatban, imádságban.

A Mária-altatók az imádság szempontjából is összetettek; ahogyan több imamód (dicsőítő, hálaadó, kérő, engesztelő) különféle ábrázolása, úgy az imádkozók buzdítása is megjelenik.⁶³ Kiemelendő, hogy a bölcseődalok szövege nem tartózkodó, nem szűkszavú, hanem a legmélyebb és legszínesebb kifejezésekkel élnek, amelyeket az „így szól vala” és egyéb hasonló nyitásokkal indítanak.

Az imádság helyes mikéntje elsődlegesen Mária viselkedésében nyilvánul meg. A Kisdéd közvetlen hangvételi, de mégis tisztelettel teli megszólításai az imádság kezdetének is tekinthetők. Mária imádságában a lelki csöndre, lelki békére is utal, ahogyan szent hallgatásáról és figyelméről is ismert. „Legyünk csendességben” (RMKT XVII/15/A, 132) – szólítja meg a hívő közösséget. A csönd magába foglalja a békét és a nyugalmat, a bölcseődalok alapvető környezetét is. A hallgatásból következik Mária figyelmessége, az isteni akarat keresése és az annak való feltétel nélküli engedelmesség. Bár itt főként anya és gyermeke viszonyában találhatók kérdések, ahogyan a Szent Szűz Kisdede kívánságát lesi, mégis jelentős alázattal teli, engedelmes, példaértékű buzgó magatartása: „Mit kérsz? hozok, mondd meg, s adok” (RMKT XVII/7, 375), „Buzgósággal vagyok veled [...] sohasem mennék el tőled” (V, 72). De az „Ezerszer néked éneket mondjunk, töményteni ezerszer.” (RMKT XVII/7, 375) refrén is ezt a magatartást közvetíti, kifejezi, hogy Isten végtelen dicsőséget érdemel.

⁶² Például: PONGRÁCZ Eszter, *Arany korona*, Nagyszombat, 1719, 250–255; UJFALUSI Judit, *Makula nélkül való tiükör*, Nagyszombat, 1712, 103–120; SZELESTEI N. László, „A Szűz Máriának síralmárul” (*Barangolás a magyar passiók apokrif forrásvidékén*) = SZ. N. L., *Rekatolizáció és barokk ábrát*, Bp., PPKE BTK, 2008, 29.

⁶³ Bár engesztelésre motívumot kevésbé lehet találni a bölcseődalokban, Krisztus megváltó kereszthalálára való utalásokban, szimbólumokban vagy Mária szavaiban jelen van a bűnbánatra való irányultság is. Ugyanakkor Mária személye már a középkorban is a bűnbánatra segít és vezet, összekötő kapocsként, közvetítőként áll Isten és ember között.

Az imamódok magukba foglalják a testtartást, összeszedettséget: „Előtted itt állok” (RMKT XVII/15/A, 81). Mária szavaiban elhangzik a könyörgés és kérés: „hallgass szólásomra”, „vegyed kedvesen beszédit” (V, 72) és az áldás: „Téged szóval áldlak.” (RMKT XVII/15/A, 81). Kifejezi az Isten utáni vágyakozást, az imádság egyik alapkövét: „csak téged kíván lelkem.” (RMKT XVII/7, 374), „szivemből óhajtlak” (Cs, 78). A legmélyebb szeretet kifejezése, az egész életet odaadó imádat hangja is felcsendül: „Magamhoz szorítlak, megcsókollak, tégedet szívből úgy imádlak” (Cs, 78) az Istennek felajánlott étellel és szeretettel párhuzamban.⁶⁴

Több esetben előfordul az Istenben való örvendezés. Ez nemcsak a „nagy víg kedvem”, „én nagy örömöm” (V, 72) megszólításokban rejlik, hanem a kifejezett gesztusban is: „örömet ingatlak” (Cs, 78). Ez egészen a meghatottságig fokozódik: „Nem tudom, mit mondjak örömben, hogy téged láthatlak ez életben” (Cs, 78). A boldogságot általánosságban is kifejti, ezzel is utalva Krisztus bűntől megváltó feladatára: „Világ tőled vidámula” (V, 72–73).

Jelen van az ajándékozás vágya, az örömszerzés és a teljes odaadás, ahogy énekével a Kisded örömét keresi: „Hogy kedves álmot szerzene kisfiának” (V, 49), vagy éppen kincset nyújt, tejet, mézet.⁶⁵ De ezeket is fokozza, ahogy szívét, életét ajándékozza oda: „Veled vagyom dicsősségem, / szíveimet néked engedem.” (V, 72). Mária szavai az Istenbe vetett élet teljességét sugározzák, megtapasztalja, hogy a mulandó, földi világ nem ér annyit, mint a karjaiban tartott Isten: „már ez világ nékem nem köll” (V, 72). Az imádság mint Istennek ajándékozott idő Mária vágyában fogalmazódik meg, ahogy Jézust szépíteni akarja: „Béhintem virággal a szénát, s rózsával, / liliommal színlem, a Jézust szépítem.” (RMKT XVII/15/A, 81.)

Mária szavaival a szentáldozáshoz járuló hívő ember lelkületét is közvetíti: „Lelkemben, Jézus, érzek.” (V, 72.) Ugyanakkor erősen óvni, védeni akarja Kisdedét, és ahogy a vigyázásról biztosítja, a virrasztásra jellemző vonásokat rejt magába, ezzel is a kitartást, az állandó éberséget, az isteni szóra való komoly odafigyelést megjelenítve: „Ím, én is melletted virrasztok, s feletted” (RMKT XVII/15/A, 131).

⁶⁴ „néked ajánlom életet, / szép zöld ágom, / benned hagyom szeretetit, / gyöngyvirágot.” (V, 72.)

⁶⁵ „Tejet, mézet néked nyújtok, kedves kincset.” (RMKT XVII/15/A, 81.)

A szemlélődés az imádság egyik legbensőségesebb fajtája, amelyben a hívő ember Isten tekintetébe helyezi magát.⁶⁶ A Mária-altatókban a Szent Szűz Kisdédére is tekint így: „Szent színed szemlélvén, mint Istent tisztelvén.” (RMKT XVII/15/A, 131.) Mária Fiában nemcsak gyermekét, hanem Istent látja. A tiszteletet magába foglalva merül Isten tekintetébe, példát adva a szemlélődés módjáról.

Ezekkel a motívumokkal a Mária-altatók lírikus szerepük mellett méltán nevezhetők Mária-imádságoknak. A megjelenő és jelenlévő Mária–Krisztus kapcsolat a hívő ember Istencapcsolatának megélését, imamódjának fejlődését is szolgálhatja. Mária szavaiban elsődlegesen van jelen az Isten szeretete a hódolattal teli közvetlenség, a megszólításvágy és a személyes Istencapcsolatra való törekvés mellett. Gesztusai közvetítik az imádságból fakadó örömet és az ajándékozás, odaadás vágyát, az Istennek szentelt időből fakadó boldogságot. A Szűzanya imádságos szavai a kölcsönösségről árulkodnak, ezzel is elősegítve Isten személy voltának megértését. Így válik Krisztus és Mária kapcsolatának ábrázolása egy mély imádság közvetítésévé.

A Mária-irodalom két pillére: altatók és siralmak

„Mind a siralom-, mind az altató-műfaj a Mária költészet [...] talán két leg-szebb csoportja”.⁶⁷ És nemcsak a legszebb, de talán a két legszélsőségesebb és legellentétesebb is. Mégis, nem egy áthallás teszi teljessé és alkot kapcsolódási pontot a Mária-irodalom két szélsősége között. Mivel a dolgozat terjedelme nem teszi lehetővé a közvetlen szövegegyeztetést és a részletes összehasonlító elemzéseket, most csak az altatók szempontjából lényeges összevetésre kerül sor, főként a legismertebb magyar siralomszöveg, az *Ómagyar Mária-siralom* segítségével.⁶⁸

⁶⁶ DIÓS István, *Szemlélődő imádság = Magyar katolikus lexikon, i. m., XII, 2007, 781.*

⁶⁷ ERDÉLYI, *Üdvöz-légy...*, i. m., 46.

⁶⁸ A régi magyar siralmakkal való összevetés mellett külön kutatást érdemelne a 19–20. század népköltészetében jelenlévő Mária-altatók vagy bölcsődal-motívumot tartalmazó művek vizsgálata is, mind egyházi, mind világi témakörben, akár József Attila *Altató* és *Anyja*, Kosztolányi Dezső *Altatódal*, Babits Mihály *Ősz és tavasz között* vagy Szabó Lőrinc *Altató dal* című verseivel való összevetéssel.

A közös történelmi és kulturális háttérnek köszönhetően a fennmaradt altatódalok és siralmak mondhatni azonos arányban hordozzák magukon a sok évszázados irodalmi, egyházi és néphagyomány jellemző motívumait. Mindkét műfaj egy-egy ünnepkörhöz, a karácsonyhoz, illetve a nagyböjthöz és húsvéthoz kapcsolódik. Összefüggésükre már a középkori himnuszköltészetben is találni példát, többek között Jacopone da Todi két, meglehetősen hasonló felépítésű, *Az örvendező Szent Szűzről* és *A Fájdalmas Szűzről* című alkotásaiban.⁶⁹

A Mária-siralmak és -altatók közötti hasonlóságok elsősorban a Szűz és Fia kapcsolatát ábrázoló személyes hangvételű megszólalásokban rejlenek. Mária személye közvetlenül vagy közvetetten mindig jelen van, magán hordozva az adott korok szimbólumait, megnevezéseit, irodalmi formáit, a korok emberének a bölcsődalok kapcsán is kifejtett, a népi szemlélet által életközeli, emberi helyzetbe állított Mária-képét.⁷⁰ Mindkét műfajban elsődlegesen Mária a megszólító, monológjában szavait fiához, Jézushoz intézi egy bensőséges helyzetben: karjaiban tartva ringatja, öleli őt. Közös vonásként említhető, hogy bár bibliai eredetű háttérrel rendelkeznek az altatók és a siralmak is, Mária Kisdedéhez intézett ringató szavai és a siralmak pieta-jelenete során előkerülő monológ vagy rövidebb párbeszéd csak az egyházi és néphagyományban van jelen. Ez az emberi és a nép szívében megszülető elképzelés az Istenanya feltételezett átélése kapcsán a passió- és betlehemes játékok színpadi előadásával és az érzelmek személyesebb kifejezésének a hangsúlyozásával magyarázható. Mindkét típusban jelen van a becézgető, kedveskedő, kicsinyítő képzőket alkalmazó gyermekies megszólítás. Az *Ómagyar Mária-siralom* „Ó én ézes urodum, / eggyen-igy fiodum” sorában a -d kicsinyítő képző használatával az uramból uracskám, a fiamból fiacskám lesz, ezzel is hangsúlyozva, hogy Mária számára Jézus nemcsak Istene, hanem – elsősorban – gyermeke is.⁷¹ A természetközelség is jellemzi mindkét műfajt, bár a siralmak esetében a megszólalásokból egy sokkal durvább, kegyetlenebb környezet cseng vissza (vér,

⁶⁹ *Himnuszok könyve, i. m., 219–221.*

⁷⁰ ERDÉLYI, *A látomásformulák...*, i. m., 420.

⁷¹ BOGÁR Judit, *Az Ómagyar Mária-siralom „modernsége” = „...friss szellő eleven virágból...”*: *Versértelmezések Sípós Lajos tiszteletére*, szerk. FINTA Gábor, Piliscsaba, PPKE BTK, 2010 (Pázmány Irodalmi Műhely: Tanulmányok, 9), 11; *Ómagyar Mária-siralom, i. m., 321.* (A verset a továbbiakban is e kiadásból idézem.)

vasszeg, víz stb.), ellentétben a bölcsődalok lágy vagy olykor durva szénájával, a hideg, kemény jászollal, amelyet viszont felmelegít az ökör és számár lehelete.

Az altatók és siralmak közötti legnagyobb ellentét az ábrázolt kép helyzetéből fakad. Míg a bölcsődalok világát a Kisded világrajövele körüli örövendezés tölti meg az altatás nyugodalmas, békés környezetével, addig a siralmak a húsvéti kereszt alatt görnyedő Szűz Máriát festik meg, ahogyan halott Istenfiának sebekből vérző testét karjai közt tartja. Amíg a békét, védelmet, nyugalmat a lágy hangzók kísérete teremti meg, addig a Krisztus-halál körüli szenvedést, durvaságot, kegyetlenséget a kemény, kopogó hangok fejezik ki: „keserűen kínzatul, / vos szegekkel veretül”. A további felkiáltások („Ó”, „Uh nekem, én fiom”) mind a fájdalmat, zokogást imitáló kifejezések, ellenben a bölcsődalokkal, ahol az áhítat és a csodálat jelei.

A Mária-altatók passióutalásokban gazdag motívumrendszere sem meglepő, hiszen a kisded Jézus ringatása során ismételten a kereszthalállal beteljesedett megváltást sugallja. Talán a legnagyobb ellentét, hogy amíg az altatók mintegy lineárisan előrehaladó történelemszemléletet követve, időben haladnak egy isteni teljesség felé, addig a siralmak a megváltás pillanatának csúcspontját ragadják meg, amikor már nem hagyják nyugodni Krisztust,⁷² amikor Isten megváltó akarata „Beteljesedett!” (Jn 19,30), és a kereszten meghalt Istenfiút szent anyjának ölébe helyezik. Mária érzi és látja szemei előtt megvalósulni a Simeon által jövendölt fájdalmát: „Ó, igoz Simeonnok / bezzeg szovo ére: /én érzem ez bú tűrűt, / kit níha ígére.”

A Mária-bölcsődalokban megénekelte gyöngéd, altatgató képek mintegy el-lentmondásosan vagy kiteljesedve tűnnek elő a siralmak szövegkörnyezetében. Mária világossága és öröme Krisztus, akitől őt megfosztották, ezért siralommal zokog, bútól eped, reményét vesztetté válik, hiszen Istenétől és Fiától egyszerre lett megfosztva.⁷³ Mária kifejező, érzelmi intenzitása a siralmakban sem enyhül, csak itt fájdalmában folynak könnyei („Szemem künvel árad, / junhum búol fárád”), fohászkodásai szenvedéséből fakadnak, a bánattól Fia látványán. Imádságos kiáltásaiban könyörög az Atyához, miközben Jézushoz elsődlegesen gyermekeként szól, bár Isteneként is tekint rá. A halál motívuma sokkal direk-

⁷² „aludj, aludj [...] míg hadnak”. (V, 49–50.)

⁷³ „Volék siroim tudotlon. / Siroimok sepedek, / búol oszuk, epedek. // Válszt világumtúl, / zsidóv fiodumtúl, / ézes ürümentül.”

tebb módon, sokkal keményebb kifejezésekkel élve jut kifejezésre, mint a bölcsődalok gyöngéd álm-alvás motívumkörében, a megváltó kereszthalál-utalásokban. A halált szólítja, önnön halálát kívánja, hogy Fiától ne kelljen elszakadnia, sőt akár Fia életéért cserébe is vállalná saját halálát.

Ugyanakkor a Mária-altatók több motívuma majdhogynem szó szerint jelen van az *Ómagyar Mária-síralomban* is. Legismertebb a „Világ világa, / virágnak virága” figura etymologica. Megtalálható itt a méz-szimbólum is, amely a századok folyamán többletjelentésekkel teljesebbé válva jelenik meg a 17–18. századi bölcsődalokban. A vér és víz képe, amely „a *Bibliát* ismerő olvasóban a vérrel verejtékező Krisztus képét hívja elő (Lk 22,44)”,⁷⁴ rejtetten magában hordozza a Mária személyében megjelenő kehely motívumot, aki ölében felfogja Fia vérét. A bölcsődalok színszimbolikája is előkerül, de a többi képhez hasonlóan ez is leszűkítve, konkrétabban. A pirosuló vérre már nem rózsa utal, hanem jelen van a hulló vér, továbbá az áttetsző könny, a vasszegek rozsdabarnasága, a halál motívumának feketesége, a reményt vesztettség sötétsége, ahogy Krisztustól, a Világosságától fosztják meg Máriát: „Választ világumtól”.

Érdekes eltéréseket és azonosságokat rejt magában a két műfaj sötétség-világosság és élet-halál motívuma. Az altatók alaphelyzete is a sötét, hideg este, amely ugyanakkor előrevetíti a hajnalt, a reggelt, az új nap örömét. Ezzel ellentétben a síralmakban az Istenhalál sötétsége teremti meg az alaphangot, és a síralom közvetlenül nem oldja fel a gyász szürkességét. Viszont a hívő ember számára a síralmak közvetlen, szenvedést, kínt és halált reprezentáló hangjában mégis ott dereng a megváltás, a harmadnapi feltámadás képe, ahogyan az altatókban is jelen van ez. Lényegében így a bölcsődalok hangvétele pozitív, előrehaladó, reményben gazdag, míg a síralmakban szinte megáll az idő, és elvész a remény, amely által, témájukból és helyzetükből fakadóan, megrendítően komollyá és monotonná válnak a bölcsődalok hangulatához képest.

A bölcsődalokhoz hasonlóan Mária a síralomban is megszólítja a hallgató-ságot, kérdést tesz fel: „Zsidóv, mit tész türvéntelen? / Fiom mért hol bíün-telen?” A legutolsó versszakban pedig felkiált: „Kegyüggyetük fiomnok, / ne légy kegyülm mogomnok!”, ahogy akár már a bűnös emberekhez is könyörög-

⁷⁴ BOGÁR, *Az Ómagyar...*, i. m., 12.

het, hogy kíméljék Fiát, ne okozzanak neki további szenvedést bűneikkel. Így jelenik meg Mária közbenjáró, megtérésre buzdító, égi édesanyai szerepe is.

A Mária-altatók és -síralmak közös vizsgálata tovább bővíti a két pillér egyéni értelmezését. Rokoni kapcsolatukat bizonyítja, hogy egymást magyarázva, kiegészítve és alátámasztva jelennek meg az egyházi irodalomban és népköltészetben.⁷⁵ Végeredményképpen megállapítható, hogy a síralmak szövegei adnak az altatók megváltásszimbolikájának lényegi tartalmát. Értelmezve és kifejezésre juttatva a Mária-síralmakban teljesednek be a bölcsődalok motívumaiban már előreutaló megváltásmisztérium képei, a szenvedéstörténet és a kereszthalál. Mind az altatók, mind a síralmak esetében Mária személyén keresztül értesül a hívó lélek az isteni akarat beteljesedéséről; Mária szemszögéből, belülről tárul fel az Isten emberi megtestesülésének kezdete és vége.⁷⁶

Befejezés

A 17–18. századi Mária-altatók nemcsak a saját koruk jellemvonásait vetítik elénk, hanem mintegy univerzálisan egybegyűjtik, feldolgozzák és magukba foglalják a korábbi hatásokat is. Erősen ragaszkodva a gyökerekhez, de nem félve az újabb irányzatok kihívásaitól irodalmi- és nyelvi eszközökben termékeny, motívumokban és képekben gazdag altató- és imádságirodalomként

⁷⁵ További szakirodalom az *Ómagyar Mária-síralom* és a Mária-síralmak vonatkozásában a teljesség igénye nélkül: BOGÁR, *Az Ómagyar...*, i. m., 8–19; VIZKELETY András, „Világ világa, virágnak virága...”: *Ómagyar Mária-síralom*, Bp., Európa, 1986; UŐ, *A magyar líra...*, i. m., 71–77; MARTINKÓ András, *Az Ómagyar Mária-síralom hazai és európai tükrében: Bevezetés és vázlat*, Bp., Akadémiai, 1988 (Irodalomtörténeti Füzetek, 117); SZELESTEI N., „A Szűz Máriának síralmáról”..., i. m., 27–62.

⁷⁶ Terjedelmi korlátok miatt nincs lehetőség a részletes elemzésre, de a két műfaj összekapcsolódásának, egyúttal a Mária-téma 20. századi továbbélésének példjaként mindenképpen megemlítendő Weöres Sándor *Mária síralma* című alkotása. Versében Weöres egyértelműen imitálja és a modern magyar nyelvbe ülteti át a 13. századi *Ómagyar Mária-síralom* és a 17–18. századi Mária-altatók hangját. Mária álomképeként idézi fel fia kisgyermekkorát, e költői fogásnak köszönhetően érintkeznek a bölcsődalok és síralmak a versben. Az álombéli fürdetési jelenet a gyöngéd, becéző szavakkal: a kék szem, a dundi lábak, a csöppnyi száj, a nagy tekenő és a gőgicsélés mind az altatók hangzásvilágát imitálják. Vö. WEÖRES Sándor, *Mária síralma* = W. S., *Egybegyűjtött írások*, Bp., Magvető, 1970, 201–202.

maradtak ránk, s a későbbiekben hatással voltak a magyar kultúra, nyelv és irodalom fejlődésére.⁷⁷

Munkám során megkíséreltem a kéziratos és nyomtatott énekeskönyvekben megtalálható Mária-altatók összegyűjtését és elemzésükkel a régi magyarországi irodalomban betöltött szerepüknek vizsgálatát. Feltételezhetően nem találtam meg az összes bölcsődalt, a lappangó források vagy a latin énekek további vizsgálata is újabb szövegekhez vezethet.

Az altatók értelmezését az eredettörténeti elemzés, a népköltészet és a korstílusok vizsgálata alapozza meg. Sokszínűségük az évszázados irodalmi, egyházi és néphagyomány egymásra rétegződésében rejlik, lényegi értelmezésük a kor emberének Mária-tiszteletében gyökerezik. Szerkezeti felépítésük, beszédhelyzetük, nyelvi és irodalmi eszközeik teremtik meg azt a vázat, amelyre a szimbólum- és motívumrendszer támaszkodik. A Mária-altatók a karácsonyi énekhagyomány mellett imádságként is jelentős szerepet töltenek be, szókinckészletükben is azonosságokat felmutatva a 17–18. század bensőséges hangvételű imádságirodalmával.

A 17–18. századi Mária-altatók a vallásos irodalom meghatározó darabjainak tekinthetők. Jelentőségüket az egyházi énekhagyományban betöltött, máig gyakorolt szerepük bizonyítja. Értelmezésük teszi lehetővé sokszínűségük, mélyen gyökeredző összetettségük értékelését, méltó elhelyezésüket biztosítva a régi magyarországi irodalomban.

⁷⁷ GAJTKÓ István, *A XVII. század katolikus imádságirodalma*, Bp., 1936 (Palaestra Calasactiana, 15), 54.

Forrásjegyzék

Kéziratok

- Bozóki Mihály énekegyűjteménye*, 1775 k., OSZK, FM1/1663.
Császár Ferenc-énekeskönyv, 18. sz. 2. fele, OSZK, Quart. Hung. 4198.
Csikcsobotfalvi kézirat, 1675 k., OSZK, Ms. mus. 1.211.
Deák-Szentes-kézirat, 1774, OSZK, Ms. Mus. 4.374.
Écsi énekeskönyv, 1700–1725, OSZK, FM1/2191.⁷⁸
Herchl Antal-énekeskönyv, 1765–1801, OSZK, FM1/2201.
Jászfényzsarui énekeskönyv, 1788, OSZK, FM1/2196.
Maracsó Anzelm-énekeskönyv, 18. sz. 1. fele, OSZK, FM1/2202.
Paksi Márton György-énekeskönyv, 1760–1761, MTAK, A 2669/I.
Vépi énekeskönyv, 1731, MTAK, 2529/IV, 2663/V.

Nyomtatványok

- BOZÓKI Mihály, *Katolikus kar-béli kótás énekes könyv*, Vác, 1797, OSZK 310.469.
Cantus catholici, Lócse, 1651, OSZK, RMK I. 856.
Cantus catholici, Kassa, 1674, OSZK, RMK I. 1159.
Cantus catholici, Nagyszombat, 1675, OSZK, RMK I. 1183a/1.
Cantus catholici, Nagyszombat, 1703, OSZK, RMK I. 1679/1.
Jó illatú rózsa kert, Nagyszombat, 1748, OSZK, 91.707.
KÁJONI János, *Cantionale catholicum*, Csíksomlyó, 1676, OSZK, RMK I. 1188/1.
KÁJONI János, *Cantionale catholicum*, Csíksomlyó, 1719, OSZK, 294.639.
NÁRAY György, *Lyra coelestis*, Nagyszombat, 1695, OSZK, RMK I. 1479/1.
SZENTMIHÁLYI Mihály, *Egyházi énekes könyv*, Eger, 1797–1798, OSZK 608.683.

⁷⁸ Stoll Béla gyűjteménye szerint az *Écsi énekeskönyv* jelzete FM1/2187, de az OSZK-ban ezen a *Dőri énekeskönyv* található.

Függelék

A 17–18. századi Mária-altatók szövege

A szövegeket betűhűen írtam át. A kéziratos szövegek esetében, mivel sokszor nem egyértelműek a nagy- és kisbetűk közötti különbségek, a közneveknél kis kezdőbetűket használtam, és csak indokolt esetben (mint tulajdonnevek, szimbolikus értelmű kifejezések) hagytam meg a nagybetűt a szavak elején. Az i, ö és ü betűket mindig röviden írtam át. A nyomtatott források énekeit az eredetivel megegyezően közöltem, de a mondatok, versszakok végén a hiányzó írásjeleket itt is kitétem. A rövidítéseket kurzívval jelölve feloldottam, a versszakokat megszámoztam.

Az énekek sorrendje a függelékben és a dolgozat szövegében szereplő felsorolásban eltérést mutat, mivel a függelékben fontosabbnak tartottam az összevethető szövegeket egymás mellé helyezni, és csak azután a teljesen önálló énekeket közölni, hogy azok ne szakítsák meg az összevetéseket.

Ha egy éneknek több, egymással nagyjából megegyező variánsa létezik, csak egynek (általában az időben legkorábbinak) a szövegét közlöm, ennek forrását félkövérrel jelölöm. A szövegváltozatok tartalmi eltéréseire lábjegyzetben utalok az énekeskönyv nevének kezdőbetűje után. A helyesírási és nyelvjárási eltéréseket, a nyilvánvaló elírásokat és a hiányzó ’s’ kötőszót nem jelölöm. A *Cantus catholici*- (1651, 1674, 1675, 1703, 1738, 1792) és a Kájoni *Cantionale*-kiadások (1676, 1719) esetében nem tüntetem fel az összes edíció szövegváltozatait, hanem elsősorban az első kiadásban szereplőket, illetve a továbbiakból csak azokat, amelyek az elsőkhöz képest eltéréseket mutatnak. Az egymástól jelentősen különböző szövegváltozatokat teljes egészében közlöm.

Aludj, fiam, így énekel anyja ő szülöttének...

Cantus catholici (1651), 257–258; *Cantus catholici* (1675), 43–44; Kájoni, *Cantionale* (1676), 76–77; *Écsi ék.* (1700–1725), 172–173; *Paksi Márton György-ék.* (1760–1761), 64–65.

Dormi fili dormi, etc. fol. 38.⁷⁹

1. Alugy fiam, így énekel Annja ő szülöttének,
Alugy fiam, alugy, Attya kiáltya kisdédének,
Ezerszer néked éneket mondgyunk, töményteni ezerszer.

2. Jó ágyat néked vetettem alugy édes kisdédem,⁸⁰
Csak magadnak készítettem, alugy édes Gyermekem.
Ezerszer néked etc. *Post singulos versus.*⁸¹

3. Alugy szépség, és ékesség, menyből cseppent édesség,
Alugy ajándékot adok, majd lépes mézet hozok.

4. Alugy szájam édes ize, szivem tellyes öröme,
Alugy édes mézzel tellyes alugy lelkem élete.

5. Mit kérsz? hozok, mond-meg s' adok, alugy két szemem-fénye,
Füleimnek szépen zengő vigaságos éneke.

6. Alugy szivemnek Királlya, lelkemnek koronája,
Szüzességemnek mátkája,⁸² Angyalok tisztasága.

7. Alugy, én pedig éneklek, mint méh körüléd zengek:
Nem engedem hogy álmodból téged fel-ébreszzenek.

8. Alugy fiam, alugy midőn tégedet így rengetlek.⁸³
Alugy fiam alugy midőn tégedet szeretgetlek.⁸⁴

9. Hogy semmi heával ne légy, Jászlyod szép virágokkal:
Körös-körül bé-kertelem gyenge liliumokkal.

⁷⁹ CC 1675: Nota. Dormi fili dormi etc. fol. 38.; K : Dormi fili dormi, etc.; É: Mas enek; P: Alia.

⁸⁰ P: gyermekem

⁸¹ A refrén jelölése a forrásokban (egy forráson belül is) változatos.

⁸² CC 1675: virága; É: viraga

⁸³ É: tited így rengetlek; P: téged szetgetlek[!]

⁸⁴ É: szeretlek; P: így rengetlek

10. A’ szénát-is violákkal, jó illatú rósákkal,
Bé-hintem Tulipánokkal, s’ gyenge Narcissusokkal.

11. Pásztorokat a’ Nyáj mellől mingyárt ide hívatom,
Ezek tisztán énekelnek: melly teczik⁸⁵ néked tudom.
Ezerszer néked éneket mondgyunk, töményteni ezerszer.⁸⁶

Aludj, ó, magzatom...

Kájoni, *Cantionale*, 1676, 59–60; *Csikcsobot-falvi k.*, 30–31; *Cantus catholici*, 1703, 55–56; *Deák-Szentes-k.*, 25–26.

Vépi ék., 71–72.

Mas. De Jesulo.⁸⁷

éjel mond:

1. Alugy o magzatom,⁸⁸ édes kis JESUS-om,⁸⁹
Alugy, Alugy.
Agyad a’ Jászolban van kemény szénában
Alugy, Alugy.⁹⁰

1. Alugy oh mágzátom édes kis Jesusom,
alugy, alugy en Jesusom.
Agyod az jászolban, van kemin szénában.

2. Néked szól az Anyád, örül, vigad, és áld,
Alugy, Alugy.
Tejet, mézet, néked nyújtok kedves kincset.
Alugy, Alugy.

2. Néked szol az Anyad, örül vigad es áld,
teiet mizet, néked nyuitok kedves kincset,
alugy, alugy, én Jesusom.

3. Oh én tisztességem, édes szép szerelmem.
Alugy, Alugy.
Szivem vigassága, e’ Világ váltsága.
Alugy, Alugy.

3. Oh en tisztessigem, édes szép szerelmem,
alugy alugy en *Jesusom*.
szévem vigassago, ez világ valcságo,
alugy alugy én Jesusom.

4. Néked csillag fénlík, az Eg mézzel nyílik,
Alugy, Alugy.
Gyönyörű magzatom, drága szép JESUS-om.
Alugy, Alugy.

4. Néked csellág fémlek, az égh mizzel nyélek;
gyönyörű magzátom, drágo szép Jesusom,
alugy alugy én Jesusom.

⁸⁵ CC 1675: meg-tecczik

⁸⁶ K, É, P végén: Amen.

⁸⁷ Cs: De Jesvlo; CC: Mas. De Jesulo.

⁸⁸ Cs: fiacskám

⁸⁹ Cs: Jesuskam

⁹⁰ D–Sz: csak az első versszak szerepel.

5. Oh én kedves mézem, igaz, vig, jó-kedvem.
Alugy, Alugy.
Meny, Föld alkotója, Csillagoknak Ura.
Alugy, alugy.

6. Te lelkem pohára, életem határa.
Alugy, Alugy.
Előttem itt állok mint tellyes Hóld; szóllók.
Alugy, Alugy.

7. O bünös váltsága, szerelmünk Tár-háza.
Alugy, Alugy.
Virágok virága, halgass szóllásomra.
Alugy, Alugy.

8. Bé-hintem virággal a' szénát, 's rósával.
Alugy, Alugy.
Liliommal színlem, a' JESUST szépitem.
Alugy, Alugy.

9. Téged szóval áldlak, Bethlemben imádlak.
Alugy, Alugy.
A' Szenteket hívom, töled el-búcsúzó.
Alugy, Alugy. Amen.

5. Oh én kedves mizem, igaz végh io kedvem.
Meny föld alkutoia, csellagoknak Ura,
alugy aludgy, én Jesusom,

6. Te lelkem pohara, életem hátáro:
előttem itt allok, mint tellyes hold szóllók,
aludgy, aludgy en Jesusom.

7. Oh bünös váltságó, szerelmünk tarházo,
alugy
virágok virágio hallgas szollásomra
alugy, alugy.

8. Bé hintem virággól, az szénat rosával
alugy alugy,
liliommál hintem, az Jesust szépetem,
alugy álugy.

9. Téged en szép szóvál, Bethlehemben
imádlók.
Az szenteket hívom tüled, el bucsúzó.
Alúgy, álúgy. Amen.

A szép Szűz Mária szent fiának...

Császár Ferenc-ék., 78–79; Bozóki, Kötés
énekes könyv, 136.

Nota *Propria*.⁹¹

1. A' szép Szüz Mária a' Szent Fiának,
így énekely vala a' Jezusnak,
örömet ingatlak
szivemből óhajtlak
alugy alugy.

Bozóki énekgyűjteménye, 33–34.

Más.

1. Szép Szüz Mária *szent* fiának
így énekel vala a Jésusnak
„Örömet ringatlak
szivemből ohajtlak
alugy alugy.

⁹¹ B: Más ének

⁹² B: Örömet ingatlak 's a' t. – A további strofákban is így rövidíti.

2. Alugy el magzatom napom fénye,
az én életemnek egy reménye
örömet ingatlak.⁹²

3. Alugy el Fiatskám rózsá szálom,
alugy el zöld ágom kis violám,
örömet ingatlak.

4. Barmok jászolyában én Gyermekem
alugy, a’ szénában szép kis dedem
örömet.

5. Nem tudom mit mongyak örömömben
hogyan téged láthatlak ez életben
örömet.

6. Magamhoz szorítalak, meg tsókollyak,
tégedet szivemből úgy imádlak,
örömet ingatlak,
szivemből óhajtlak
alugy alugy.

2. Alugy el magzatom napom fénye,
az én életemnek egy reménye,
örömet ringatlak etc.

3. Alugy el rosácskám szép violám,
alugy el zöld ágam rósa szálam
örömet etc.

4. Szeléd galambocskám kis fiacskám
ki nyílt viragocskám magzatocskám
örömet etc.

5. Nem tudom mit mondgyak örömömben
hogyan téged láthatlak ez életben:
örömet etc.

6. Barmok jászolában én gyermekem,
alugy a szénában én kisdedem,
örömet etc.

7. Magamhoz szorítalak meg csókollak
tégedet szivemhez úgy kapcsolak
örömet. etc.
Amen.

Hogy kedves álmat...

Náray, *Lyra coelestis*, 157–159. *Vépi ék.*, 49–50.

Császár Ferenc-ék., 105.

Cantio novissima de Nativitate
Christi. Ad Notam: Dicső-
ség a’ magosságban pag. 65.

Más Tulajdon Nótá

1. Hogy kedves álmat
szerzene szülöttinek,
így énekel a’ Szűz Anya
kisdédinek:
Alugy gyönyörű gyermekem
Isten Fia,
alugy, alugy én szerelmem,
Világ Dija.

1. Hogy kedves álmat
szerzene kis fiának,
az Szűz ekképpen énekel
Jesúsának,
alugy Fiam én galambom,
hajnálócskám,
szép violám, szivem gyenge
alakocskám.

1. Hogy kedves álmat szerez-
ne, szentséges kis Fiának
Szent Szűz ekképpen énekel
szép kis ded Jesuskának,
alugy alugy én Galambom
hajnalotskám virágom,
piros rózsám szép violám,
gyönyörű rozmarinom.

<p>2. En gyermekem, én Istenem
és Teremtőm,
én örömem minden kedvem,
üdvezítőm,
Agyacskádnak violákat
szedegetném,
édes szivem kiben téged
helyheztetném.</p>	<p>2. Aludgy alugy szüz mihem-
ben, kis méhecskem
Ádám fiait nyugosztó kis
dedecske.
az angyalok neked zengnek
szep gyermekeske,
alugy alugy szivem risze
gerliczecske.</p>	<p>2. Alugy alugy szüz méhemé,
Jesusom kis méhetske
Ádám fiait gyógyító gyönyörű
kis dedetske,
az Angyalok zengedeznek,
muzsikákat pengetnek,
alugy alugy szivem része alugy
szép gerlitzéske.</p>
<p>3. Szüzességemnek Liliom
koronája,
Angyalok öröme és nagy
vigassága,
Paradicsombéli drága kedves
virág,
Alugy tégedet ohajt az egész
világ.</p>	<p>3. Fel füztem kemin agyodat
liliommal
bé hintettem io illatu
balsamummal,
de kedvesb vagy mind ezekhez
szép bimbockam
kivant italokkal, telleyes
italocskam.</p>	<p>3. Szállást sehol nemtaláltál,
tsak a rongyos jászolban
Istenségedet el rejtéd,
emberség homályaiban,
nem szoll még most Istenséged
meg némult böltsséged,
alugy alugy szivem része
lelkemnek drága kintse.</p>
<p>4. Egi mannát, világ minden
édes étkit,
néked adnám, de Szüz Anyád
emlő tejét,
inkáb kedvelsz örömem égi
kenyerem,
Ki által emberek örök éltit
nyerem.</p>	<p>4. Piros rosakkol iaszlodát bé
keritem,
gyenge, myrha elatival
ekesitem,
alugy alugy, kedves illat az
rosák közt,
Nazaretbeli narcisus mig
hadnak közt.</p>	<p>4. Alugy egek ditsössége
bünösöknek mentsége,
alugy alugy kemén szénán,
lelkemnek nagy öröme,
tudom hogy fáznak tetemid,
de itt vagynak szolgálid,
ökör számár read lehel, ezek
hiv udvarloid.</p>
<p>5. Most egek harmatos mézet
csöpögetnek,
Isteni malasztot nekünk le
eresztnek,
Ádám vétkit Eva átkát meg
szüntetik,
midőn Jesus szüztül világra
születik.</p>	<p>5. Alugy álugy fülemilem
gyöngy virágom,
libanusban nevelkedett, szekfü
szálom,
Szent Léleknek ajandéka szép
zöld agom,
tisztáságom, ekessighe
roszmarinom.</p>	<p>5. Alugy /: filemilém
szivemnek gyöngy virágja
Libánusban nevelkedett,
méhemnek szekfü szála,
szüzességem ajandéka,
gyönyörű koronája
telleyes éltem vigassága szépen
zengő hárfája.</p>
<p>6. Egek világ, minden állat
vígadgy. örülly,
látván hogy Isten mi rajtunk
igy könyörül:</p>	<p>6. Alugy adok maid kisdedem
lépes mizett,
gyöngye tejel eligyitek neked
étkett,</p>	

hálát adgy élő Istennek
magosságban,
mert már mi-is jutunk hozzá
menyország-ban. Amen.

aludgy fiam en mindenem csák
egy ízett,
melegedre kebelembül nyuitok
tüzett.

7. Oh méhembül ma adátott
szép hátyúcskam,
oh szévem széve, kisfiam,
cziimbalmocska,
szüzessígem koronájo, en
hárfácskám,
tellyes kedvem vigásságom
viragocskam.

8. Alugy álugy Fiam álugy,
szévem álúgy,
veled vágyok, rád vigyázok
batron álúgy,
Jesus Fiám szemem finye,
alúgy álugy,
csendes álmot én kivanok
alugy alugy. Amen.

Így énekel a Szűz Anya...

Vépi ék., 72–73.

Császár Ferenc-ék., 97–98.

Nóta alia.

1. Így éneköl az Szűz Anya,
hogy szent fiát elnyugoszsza,
bőthlehemben kit szült vála, kegyes Anya,
kegyes szóvál így szól vála, Szűz Maria.

2. Alugy en első szülöttem,
szép kis Jesus én életem,
alugy el nagy vigh kedvem, szép zöld ágom,
alugy el én nagy örömöm gyöngy virágóm,

3. Nem királné az te daikad,
szolgálodbul vagyok Anyád

1. Így énekel a' Szűz Anya,
hogy *Szent* Fiát el nyugoszsza.
Betlehemben, kit szült vála, Szűz Mária,
kit szült vála kegyes Anya.

2. Alugyál első szülöttem,
óh szép kiss Jezsus, előttem,
alugyál el óh vig kedvem, szép szülöttem
alugyál el nagy örömöm gyöngy virágom.

3. Nem királyné az te dajkád,
szolgálóbul löttem Anyád,

nincs it kárpitos palotád, szép, zöld *ágom*
sem superlatos nyoszolád.

4. Agyocskádott istállóban,
meg vetettem az jászolban,
szénán szolman kis posztóban:
nincs sallasunk az városban, gyöngy *virágom*.

5. Eököz szamar téged ismir,
lehelise te read fer,
hogy, ne bancson az hideg dér, S. Z. A:
Ez világ téged nem ismir, G. V.

6. Jol is lészen édessigem,
veled vagyons dicsössigem,
szévetemet néked engedem, S. Z. A:
mar ez világ nékem nem köl, G. V.

7. Lépes miznel édessebbnek,
lelkemben Jesus erzelek,
balsamumnál kedvessebbnek, S. Z. A.
Oh szép gyöngy kis olai fam gyöngy *virágom*.

8. Szép violam deli rosám,
szép illatu zöld czedrus fám,
rozmaringrul vagy ágácskám, S. Z. A:
oh Szép Gyöngy kis oláifam G. V.

9. Aron veszszeie virágio,
kitül jo illat ároda,
világ tüled vidamula, S. Z. A.
ördög orszago meg rómla, gyöngy *virágom*;

10. Buzgósággol vagyok veled,
noha hideg azte heled,
sohanem mennik el tüled, S. Z. A:
mindent szenvedek melletted, G: V:

11. Angyálok is jelen vánnak,
szép versekkel zöngisekkel,
énekölnek Glóriát mondnak, S. Z. A:
amaz szép nagy hirdetissely, G. V.

nints itt kárpitos palotád,
sem superlatos nyoszolád gyöngy*virágom*.

4. Agyocskádat Istállóban,
meg vetettem az Jászolyban,
szénán szalmán kiss posztótskán, szép zöld *ágom*
nints szállásunk az városban gyöngy *virágom*.

5. Buzgósággal vagyok veled,
noha hideg az te helyed,
mindent szenvedek te veled szép zöld *ágom*,
soha nem megyek el tőled, gyöngy *virágom*.

6. Pásztorok is majd el jönnek,
nagy örömmel buzgósággal
téged áldnak, ditsérettel szépen
köszöntnek nagy tisztelettel gyöngy *virágom*.

12. Pásztorok is maid eliünek,
nagy örömmel énekölnek
téged aldok dicsirettel, S. Z. A.
köszöntnek nagy tisztelettel, G. V.

13. Szent királyok tarhazokbul,
meg indulnak hazájokbul,
meg indulnak orszagokbul, Sz. Z. A.
néked hoznak tarhazokbul Gyöngy virágom.

14. Szüz Anyadnak ez énekét,
vegyed kedvessen beszidit,
néked ajánlom életet, szép zöld ágom,
benned hagyom szeretetit. Gyöngy virágom.
Amen.

7. Angyalok is jelen vannak,
szép versekkel téged áldnak,
Gloriát mondanak nagy zöngéssel, szép zöld ágom,
köszöntnek nagy tisztelettel gyöngy virágom.

8. Szent királyok az Tárházbul,
meg indulnak országokbul,
ajándékot hazájokbul szép zöld ágom,
néked hoznak hazájokbul gyöngy virágom.

Midön a Szűz magzatját...

Cantus catholici, 1651, 257; Kájoni, *Cantionale*, 1676, 75; *Écsi ék.*, 171; *Vépi ék.*, 70–71;
Maracsó Anzelm-ék., 119; *Jó illatú rózsás kert*, 1748, 75; Bozóki, *Kótás énekes könyv*, 132;
Szentmihályi, *Énekes könyv*, 99–100; *Herchl Antal-ék.*, 235.

Nota: Dum Virgo vagientum etc. fol. 36.⁹³

1. Midön a’ Szüz Magzattyát,
Jászolyban siró fiát
El akarja alutni,
így énekel ő néki:
Oh nap-fény! oh élet!
oh édes JESVUS!
oh édes JESVS!⁹⁴

2. Oh édes napom-fénye!
Oh életem reménye!
A’ barmok jászolában,
alugy a’ lágy szénában.
Oh nap-fény etc. *Post singulos versus.*

⁹³ K: Dúm Virgo vagientem etc.; É: Más ugyan azonrul; M: Dum virgo vagientem. Etc.; J: Harmadik; B: Más; Sz: Más. Nóta: Tulajdon; H: Maga Nótájára.

⁹⁴ V: „o édes Jesus” csak egyszer. – A refrén jelölése a továbbiakban a forrásokban változatos.

3. Oh én édes Gyermekem!
csak téged kíván lelkem,
Alugy édes Virágom,
zöldellő rozmarinom.

4. Oh alugy én Királyom,
alugy édes magzatom,
Alugy alugy alakom,
mig hadnak ez világon.⁹⁵

5. Oh Atyának öröme,
oh Anyának⁹⁶ szerelme!
Oh Anyád Attya alugy,
oh Anyád Fia alugy.⁹⁷

6. Akarsz más éneklőket?
Majd hívok juh örzőket:
Ezeknél senki nincsen,
a' ki ékesben zengjen.⁹⁸

7. Mihelyt kedved meg-értik,
ottan egygyütt rá kezdik,
Oh alugy JESVS, alugy.
Itt az Jászolyban alugy.
Oh nap-fény! oh élet!
oh édes JESVS!
oh édes JESVS!⁹⁹

⁹⁵ M, Sz: ez a versszak hiányzik.

⁹⁶ J: atyának

⁹⁷ Sz: ez az utolsó versszak, végén: Amen.

⁹⁸ B, Sz: ez a versszak hiányzik. Bozókinál helyette: Akarsz-é angyalokat? / Vagy szegény pásztorokat? / Majd ők-is meg-jelennek, / 's ékesen énekelnek. / Oh nap-fény 's a' t.

⁹⁹ B, Sz: ez a versszak hiányzik. K, É, V végén: Amen.

Szent Szűz Jézuskának, énekel Fiának...

Cantus catholici, 1674, 81–82; Végi ék., 79–80.

MAS: Kedvessen tekénts ránk, Nótájára. fol. 20.

1. Szent Szűz Jézuskának, Enekel s' fiának: Alugy, alugy. Alugy alugy.
Drága Christusának így szólván s' Urának: Alugy, alugy. Alugy, alugy.
2. Szénán kel nyugodnod, Jesusom s' alunnod: Alugy, alugy. Alugy, alugy.
Hogy szívünk lágyúllyon, Jesust látván súllyon: Alugy, alugy. Alugy, alugy.
3. Egek dicsősége, Bünösök mentsége:¹⁰⁰ Alugy, alugy. Alugy, alugy.
Szűz Anyád szépsége, Néped reménysege: Alugy, alugy. Alugy, alugy.
4. Edes szép rósácskám, Kedves violácskám: Alugy, alugy. Alugy, alugy.
Jesus szemem fénye, Bölcsesség örvénye: Alugy, alugy. Alugy, alugy.
5. Im én-is melleted, Virrasztok s' feletted: Alugy, alugy. Alugy, alugy.
Szent szined szemlélvén, Mint Istent tisztelvén. Alugy, alugy. Alugy, alugy.
6. Agyat nem találtál, Noha Király vóltál: Alugy, alugy. Alugy, alugy.
Mert illy állapottal, Nékünk jót akartál. Alugy, alugy. Alugy, alugy.
7. Oh lelkek védője, Idvösség szerzője: Alugy, alugy. Alugy, alugy.
Ide hogy szorúltál, Csudát indítottál: Alugy, alugy. Alugy, alugy.
8. Noha nem vagy lágyban, Puha selyem ágyban: Alugy, alugy. Alugy, alugy.
Igy inkább magadhoz, Törödöt szivet vonsz. Alugy, alugy. etc.
9. Jesusnak *szent* álma, Szívek nyugodalma. Alugy, alugy. Alugy, alugy.
Munkálkodván nyugszik, Vigyázván aluszik. Alugy, alugy. Alugy, alugy.
10. Már el-jöt az álom, Enektől meg-válom. Alugy, alugy. Alugy, alugy.
Van aluvó felben; Legyünk csendességben. Amen, amen. Amen, amen.¹⁰¹

¹⁰⁰ V: remínye

¹⁰¹ V: a sorok végén hiányzik az „alugy...”; az ének végén Amen csak egyszer.

Örül a Szűz...

Bozókai énekgyűjteménye, 37.

Más Szép Új Ének

N. Mária Menynek Asz. Etc.

1. Örül a Szűz egy született *szent* fiának,
alugy lelkem így énekel magzattyának
alugy alugy én szerelemem édes Jézus.
Alugy alugy én kisdedem áldott Jézus.
2. Jó ágyat néked vettem én szerelmem
csak magadnak készítettem szép gyermekem,
alugy szivemnek kyrállya piros rósa,
alugy lelkem koronája szép viola.
3. Alugy szivem midön téged így ringetlek
alugy lelkem midön téged így szeretlek,
alugy Istennek igéje oh *szent* szózat,
alugy méhemnek gyümölcse *szent* áldozat.
4. Alugy bátran az angyalok meg őriznek,
ne féll mély dühösségtől Heródésnek
alugy alugy én szerelmem édes Jézus,
alugy alugy drága kincsem oh szép Jézus.
5. Lám te néked örvendeznek, az angyalok,
vigadozva énekelnek a pásztorok
meszsze földről meg indultak a kyrályok
alugy édes lelkem tehát gyöngy harmatom. Amen.

Ó, kincsem, gyermekem...

Császár Ferenc-ék., 96.

Nota Propria.

1. Óh kintsem gyermekem gyöngö csöcsömöcském,
száraz nyoszolyában hideg rongyos pólyában,
alugyál csöndessen nyugodgyál kedvessen. repet.

2. Rosz rongyos párnátskán, jászol nyoszolátskán,
emberek közt nintsen, ki jobb ágyat készítsen
alugyál etc.

3. Imé itt a' kántorok, mezei pásztorok
térden előtted állnak furuglyával muzsikálnak.
alugyál csöndessen etc.

4. Mastan miis mindnyájan, vigan énekellyünk néked
kicsinded Jezsus kérünk tölünk el ne fuss,
alugyál csöndessen nyugodgyál kedvessen.
Amen.

Midőn a Szűz be pólyázta...

Jászfényszarui ék., 5a.

Pasztorella 1a

1. Midőn a Szűz be pólyázta gyermekit gyermekit
örömeben így kezdi el énekit énekit.
Alugy Lelkem kis Fiatskám tsuj tsuj tsuj
nyugod[j] lelkem kis Jéuskam buj buj buj.

2. Jósef atyad forgatskakát szedeget, szedeget
[...] tüzeteket melegedni élesztget, eleszget
Kemeny szalman genge tested faj faj faj
alugy [...] kis fiatskam aj aj aj aj aj.

3. Nem alhatok edes anyám jaj jaj jaj jaj jaj
mert aradat én szivembe baj baj baj
Mi bajad ha oh gyönyörű Jezusom, Jezusom
mond meg nekem te anyádnak. Krisztusom.

4. Az Egeket latod anyám el hagytam /:
Bönösökért Istállóban szorultam /:
Az pásztorok kis Fiatskám dudákkal /:
jönnek teged köszönteni nóttakkal /:

5. Pista tejet Barant pedig hoz Jantsi /:

alugy edes kis fiatskat tsi tsi tsi

A kis Barany így behege bebebe /:

hogy meg viraglot a Jesse veszeje. /:

6. Három királyok mennek Betlehembe [itt a szöveg megszakad]

Aludj, aludj, én gyermekem...

Jászfényszaru ék., 7a.

Pasztorella 1a

1. Alugy alyugy én gyermekem ime téged rengetlek,
a jaszolyban barmok között ura Menynek és Földnek,
rongyos agyon, hideg fagyon[?] oh magzatom,
nyugodj én gyöny virá[gom].

2. Ne keseregi köny hullással, jobb ágyatskát készitek,
majd polyátskát, vagy posztotskat keblemben melegitek.
Jósef atyád nyoszolyádat most faragja,
öszve rakja nyugodj abba fektetlek. :/

3. Az menyei Palotadat jaszolykára cserélted
Istenséged az halandó Testeddel be fedezted,
en Teremtöm Idvezitöm, meg szentelöm
Fiam édes éltetöm.

4. Azert tehat en gyemeskem, mert szültelek világra,
meg ne vessed szavaimat kérlek tégedet arra.
Embereket, Teremtmenyed meg ne vessed,
söt szeressed, holtok után üdvöztes.

Az anyja mellette danol gyermekének...

Jászfényszarni ék., 11a–b.

Máss Notara

1. Az anyja mellette dánol gyermekének,
ugy zeng ekessége anyja énekének
alúgy rozsám száraz szalmán
nintsen párnám nintsen dunám
alúgy édes fiam.

2. Alugy én virágom világ békessége,
nyugogy kis magzatom anyád ékessége,
alúgy fiam kinyílt rózsám
nyugogy lelkem tsujtsujgat szám
alugy szüz korónam.

3. Nyugodjal arányám karjaim ölelnek
alugy kálha gyánant barmok rád lehelnek
alugy kintsem szep virágom
nyugogy gyöngyöm arany ágom
alugy Boldogságom.

4. Óh mely szerentséssen én ma fölébrettem
alom szakadását melly bódogul éltem
mert amint tsak meg álmottam igazan láttam
s hálótam hogy idebe lépem.

Miket mívelsz, ó, nagy Isten...

Náray György, *Lyra coelestis* (1695), 32–35.

Miket mívelsz ó Nagy Isten csodának méltán tessék:
Hogy a' bünös üdvözüllyön és fel magasztaltassék.
A' szep eget, el-hagyod a' szép eget, 's helliben,
jössz a' Szüznek mehíben, lennél ember képiben.
Emberré löttél, születettél, helyezettétél,
nyomorúlt kis jászolban,
Istálóban, Istálóban 's nyomorult kis jászolban.

Kincsem én szívem, alugy édes kisedem,
 JESUS én kedvem, mézbéli édes iszem.
 Alugy, alugy, Alugy, alugy, alugy, alugy,
 alugy édes kisedem.
 Tiéd tiéd tiéd, tiéd tiéd tiéd,
 barmok jászla böcsöskéd.
 Szívem örömem, alugy édes kisedem,
 szerelmem méz béli édes izem:
 Alugy, alugy: alugy, alugy, alugy alugy,
 Jászol-béli szalmácskán, Lelki édes nyájackám:
 Alugy, alugy, alugy alugy jászól béli szalmácskán.
 Kötés Mirrha az én szerelmesem, ő enyim 's én is övé,
 Ki örvendetessen; Nálam Szent bódogul,
 Nálam Szent bódogul mulatozást téssen.
 Alugy, alugy: alugy, alugy, alugy, alugy
 alugy édes kisedem, jászol-béli izéken;
 Más mód nincsen én örömem, én kincsem. Amen.

The Virgin Mary's lullabies from 17th–18th century Hungarian literature

The Virgin Mary's lullabies from the 17–18th century are special pieces of Hungarian devotional literature and ecclesiastical tradition. The specialty of these texts originates mainly in their vocabulary and lyrical tools, which summarize the features of the previous literary epochs, too. My intention was to collect the lullabies of this period, to compare the different texts, and to define their role in early Hungarian literature by examining their origin, form, content and genre. Through the centuries the layers of literary, ecclesiastical and folklore tradition have been collected colourfully in these songs. Their symbolism and patterns are supported by their construction, narration, linguistic and literary tools. Besides the traditional Hungarian Christmas songs these lullabies by the Virgin Mary also lead towards the intimate devotional literature of the 17–18th century. The examination of the similarities and connections between the Virgin Mary's lullabies and laments show their implicit effect on each other. The texts of the lullabies are published at the end of this paper.

MEDGYESY S. NORBERT

*Adventi himnusz-, szekvencia- és trópusfordítások, kanciók
Kájoni Hymnariumában**

Bevezető kérdésfelvetések

A Kájoni János (1629–1687) által 1659 és 1677 között Csíksomlyón papírra vetett, ezernegyven oldalas *Hymnarium* (más néven *Latin–magyar versgyűjtemény*)¹ páratlan szépségű és tartalmú kincsestára a 15. századtól fennálló Mária-kegyhely lelkiségének, liturgia-, irodalom-, színház-, zene- és kegyességtörténetének. A ferences tudós, polihisztor, egyházzenesz és orgonaépítő kéziratában első-sorban himnuszok, szekvenciák, hórásénekek, Mária-antifónák,² latin kanciók, kisebb részben magyar nyelvű népénekek, a *Comico-Tragoedia*³ első kiadásának (Várad, 1646) ma már egyetlen fennmaradt szövege, a *Tintinnabulum*,⁴ biblia-részlet-fordítások és világi költemények olvashatók.⁵ A kézirat lapjai két

* A tanulmány az OTKA K 101571-es számú, „Szerzetesi kultúra Magyarországon a 18. században” című pályázatának támogatásával készült.

¹ KÁJONI János, *Latin–magyar versgyűjtemény (Hymnarium)*, Csíksomlyó, 1659–1677; Csíksomlyói Ferences Kolostor Könyvtára, Csíksomlyó, A V 3/5250. (A továbbiakban: *Hymnarium*.) A gyűjtemény énekei számozatlanok. Papp Géza (1915–2013) zenetörténész 1944-ben lejegyzett adatai alapján Holl Béla (1922–1997) irodalomtörténész közöl egy hozzáférhető tartalomjegyzéket: *Régi magyar költők tára XVII. század, 15/B: Katolikus egyházi énekek (1660–1670-es évek): Jegyzetek*, írta HOLL Béla, Bp., Akadémiai, Argumentum, 1992 [a továbbiakban: RMKT XVII/15/B], 120–135. Tartalma és könyvészeti leírása: MUCKENHAUPT Erzsébet, *A csíksomlyói ferences könyvtár kincsei: Könyvleletek 1980–1985*, Bp., Kolozsvár, Balassi, Polisz, 1999, 100, nr. I. 7; STOLL Béla, *A magyar kézíratos énekeskönyvek és versgyűjtemények bibliográfiája (1542–1840)*, Bp., Balassi, 2002 [a továbbiakban: STOLL], nr. 102.

² RÉGER Ádám, *Pázmány-hivatkozások Kájoni János Hymnariumában = Pázmány nyomában: Tanulmányok Hargittay Emil tiszteletére*, szerk. AJKAY Alinka, BAJÁKI Rita, Vác, Monda, 2013, 353–365.

³ KÁJONI, *Hymnarium*, i. m., 75–100. – Legújabb elemzés e drámáról: KAPOSI Krisztina, „Az Istenért kérek, bocsásd el Lázárt...!”: A Névtelen *Comico-Tragoedia* második scéájának folklorizálódása = *Doromb: Közkeletészeti tanulmányok*, II, szerk. CSÖRSZ Rumen István, Bp., reciti, 2014, 11–33; http://reciti.hu/wp-content/uploads/04_Kaposi_Doromb2.pdf.

⁴ Réger Ádám a *Tintinnabulum* szerzőségét a *Hymnarium* segítségével bizonyította: RÉGER Ádám, *A Tintinnabulum tripudiantium szerzője és forrása*, Irodalomtörténeti Közlemények, 2014, 77–98.

⁵ A *Hymnarium* forrásait részletesen sorolja: JÉNÁKI Ferenc, *Kájoni János énekeskönyve és forrásai*, Kolozsvár, Magyar Irodalomtörténeti Szeminárium, 1914, 72. Ismertetik: RUPP Kornél, *Adalékok Kájoni János életéhez*, Magyar Könyvszemle, 1896, 65–67; SEPRÓDI János, *A Kájoni-codex irodalom- s zenetörténeti adalékai I–III*, Irodalomtörténeti Közlemények, 1909, 144 (a teljes tanul-

columnára vannak osztva: a bal columnában olvasható latin szövegekhez a jobb columnában – a legtöbb esetben – magyar nyelvű fordítás található. A legtöbb textusról feltételezhető, hogy Kájoni János fordítása. Dallamutalásokat Kájoni nagyon ritkán írt a költemények elé.

Dolgozatunkban a Kájoni-*Hymnarium* adventi himnuszait, szekvenciáit és kancióit mutatjuk be.⁶ Alapvető kérdésünk az adventi énekek vizsgálata alapján: mi volt a célja a *Hymnarium* összeállításának? Milyen szövegegyezések vagy különbségek vannak a korszak nyomtatott és más kéziratos énekeskönyveinek textusaival? A *Hymnarium*ban kutatott fejezet a *Pars III. De Filio. Adventus* címet viseli. A ferences géniusz az advent liturgikus kincsei közül összesen kilenc alkotást másolt be gyűjteményébe.

Mittit ad Virginem...

Elsőként a *Mittit ad Virginem* – *Az Szűzhoz érészté* kezdetű, Petrus Abelardusnak (1079–1142) tulajdonított, a latin rítus területén a középkorban igen népszerű szekvenciát olvashatjuk a *Hymnarium* lapjain, tizennégy versszakos változatban. Az *Analecta hymnica* szerint e szekvencia elsőként a 12. századi *Martyrologium S. Ceddae Salopesberiensis* kéziratban olvasható, emellett itáliai, francia-, német- és csehországi liturgikus könyvekben leljük fel nyomát, ferences,⁷ karmelita és premontrei forrásokban fordul elő. A német nyelvterület középső részén, Rajna-Vesztfáliában és a mai Hollandia területén nem ismerték, versformája és stílusa nem Petrus Abelardusé.⁸ Petrus Abelardus szerzőségét Franz Joseph

mány: 129–146, 282–301, 385–424); „...édes Hazámnak akartam szolgálni...”: KÁJONI János: *Cantionale catholicum*, PETRÁS Incze János: *Tudósítások*, összeáll. DOMOKOS Pál Péter, Bp., Szent István Társulat, 1979, 110–116.

⁶ Az énekek nyomtatásban itt látnak napvilágot elsőként. Munkánk során a *Régi magyar költők tára* XVII. századi sorozatának kritikái, betűhív kiadási szabályzatát követtük, de mai központosítást alkalmaztunk. A *Hymnarium* esetében egy kéz, Kájoni János írásáról van szó. Helyesírása következtelen, a „v” hang jelölésére az „u” és a „v” betűket tetszés szerint variálja a kéziratban.

⁷ *Graduale Franciscanum*, 14. század (Cod. Pragensis I. E 12r.). Idézi: *Analecta hymnica medii aevi* [a továbbiakban: AH], 54: *Thesauri hymnologici prosarium: Die Sequenzen des Thesaurus Hymnologicus H. A. Daniels und anderer Sequenzenausgaben: Liturgische Prosen des Übergangsstiles und der zweiten Epoche insbesondere die dem Adam von Sanct Victor zugeschriebenen aus Handschriften und Frühdrucken*, hrsg. von Clemens BLUME SJ, H. M. BANNISTER, Leipzig, O. R. Reisland, 1915, 297.

⁸ AH, 54, 298. A *Mittit ad Virginem* szekvencia kiadása és forrásai: 296–298, nr. 191.

Mone⁹ és Szövérfy József¹⁰ elfogadta, de Ulysse Chevalier megkérdőjelezte, amellet hetvenhét 14–16. századi forrást sorol fel *Repertorium*ában, köztük egy Esztergomban, 1512-ben papírra vetett liturgikus könyvet.¹¹ E népszerű prosa az esztergomi rítust kiválóan reprezentáló *Missale notatum Strigoniense ante 1341* és a *Bakócz-graduale* (1500 k.) lapjain is fellelhető.¹² Kovács Andrea a teljes hazai liturgikus forrásanyagra kitékintő új kutatásai során harminchét kézirat és húsz nyomtatott misekönyv mellett huszonegy kottás kódexben lelte fel a középkori Európa egyik legelterjedtebb szekvenciáját.¹³ A középkori Magyarországról Holl Béla ötvenkét előfordulását sorolja.¹⁴ A *Mittit ad Virginem* szekvencia a hazai nyomtatott népénekforrásoknak is kedvelt adventi tétele: a *Cantus catholici* első kiadása (Lőcse, 1651, 2–3)¹⁵ után átalakítva a kassai kiadás is elének tárja (1674, 35–36).¹⁶ Holl Béla kutatásai kimutatták,¹⁷ hogy a Kájoni János szerkesztette *Cantionale catholicum* (Csíksomlyó, 1676, 1719)¹⁸ szövegváltozata

⁹ Franz Joseph MONE, *Lateinische Hymnen des Mittelalters*, II, Freiburg im Breisgau, Herder'sche Verlagshandlung, 1854, 31–32, nr. 343.

¹⁰ Josef SZÖVÉRFY, *Die Annalen der lateinischen Hymnendichtung: Ein Handbuch, II: Die lateinischen Hymnen vom Ende des 11. Jahrhunderts bis zum Ausgang des Mittelalters*, Berlin, Erich Schmidt Verlag, 1965, 58.

¹¹ Ulysse CHEVALIER, *Repertorium hymnologicum: Catalogue des chants, hymnes, proses, séquences, tropes en usage dans l'Église Latine depuis les origines jusqu' à nos jours*, II, Louvain, Imprimeire Polleunis et Ceuterick, 1897, 113–114, nr. 11653.

¹² A *Bakócz-graduale* kiadása: *Graduale Strigoniense (XV–XVI. sz.)*, ed., intr. by Janka SZENDREI, Bp., MTA Zenetudományi Intézet, 1993 (*Musicalia Danubiana*, 12/2), 455–457. E szekvenciát említi: DOBSZAY László, *Az esztergomi rítus*, Bp., Új Ember, [2003], 135.

¹³ KOVÁCS Andrea, *Szekvenciák a középkori Magyarországon, I: Tételkészlet és rítusterületek*, Magyar Egyházzene, 2013/2014/3, 259–276.

¹⁴ HOLL Béla, *Repertorium hymnologicum medii aevi Hungariae: initia hymnorum, officiorum rhythmicorum, sequentiarum, troporum, versuum alleluaticorum cantionumque*, s. a. r. KÖRMENDY Kinga, előszó MADAS Edit, Bp., OSZK, 2012 (*Fragmenta et codices in Bibliothecis Hungariae, subsidia*, 1), nr. 491.

¹⁵ Kiadása: *Régi magyar költők tára XVII. század, 7: Katolikus egyházi énekek (1608–1651)*, s. a. r. HOLL Béla, Bp., Akadémiai, 1974 [a továbbiakban: RMKT XVII/7], 317–318, nr. 190/I. – Holl Béla szerint e változat a Pálffy Márton- (1670-es évek), az Écsi (1700–1725), a Zemplényi-kéziratban (1775–1785), továbbá a Bozóki Mihály szerkesztette *Katolikus kar-béli kottás énekes könyvben* (Vác, 1797) fordul elő. (RMKT XVII/7, 656.)

¹⁶ Olvasható: RMKT XVII/7, 318–319, nr. 190/II. E változat a Zirci (1751–1766) és a Paksai Márton György-énekeskönyv (1760–1761) lapjain is megtalálható (RMKT XVII/7, 657).

¹⁷ RMKT XVII/7, 657.

¹⁸ Az első (1676) és a második (1719) kiadásban is a 2. lapon található a latin (*Mittit ad Virginem*) szöveg, a magyar fordítás (*Küldé az Úristen*) pedig a 2., illetve a második edícióban a 3. lapon olvasható. Kiadása: „...édes Hazámnak...”, i. m., 172–174, nr. 4–5.

eggyé olvasztja, és kissé átalakítja a lőcsei *Cantus catholici* (1651) és a protestáns *Keresztyéni isteni dicséretei* (Lőcse, 1635, 411–412)¹⁹ fordítását.

A Kájoni kézírását őrző *Hymnarium*ban viszont mindegyik korabeli és Csíksomlyón ismert nyomtatott forrástól eltérő fordítás található. A latin szöveggel Kájoni János Csíksomlyón közvetlenül három liturgikus forrásban találkozhatott: elsőként a fr. Clemens de Hunyad nevével ellátott, Marosvásárhelyről a kegyhelyre került *Graduale de tempore* (1524) lapjain.²⁰ Másodszor a 15–16. század fordulóján magyar notációval papírra vetett *graduale*, azaz a *Csíksomlyói cantionale* 53v. folióján is olvasható ez a szép adventi szekvencia; a kézirathoz ráadásul Kájoni készített *Index ad librum*ot Gyergyószerhegyen, 1680. augusztus 14-én.²¹ De még közelebb visz az ének forrásához a *Hymnarium* címbejegyzése: „Ex Missali Hungarica”,²² amely a magyarországi, azaz az esztergomi rítushoz tartozó misekönyvre utal. A csíksomlyói kolostor könyvtárában *Missale secundum chorum almae ecclesiae Strigoniensis* címmel található egy hazai szertartás- és énekrendet dokumentáló misekönyv (Velence, 1518),²³ amelyről bizonyítható, hogy Kájoni is alkalmazta, tehát lehetett e költemény közvetlen forrása. Ugyanis a Kájoni által *Sacri concentus diversorum auctorum, praesertim Ludovici Viadanæ* címmel Mikházán (Maros-Torda vm., egykor Marosszék), 1669-ben összeállított zenei kézirattal egybekötve maradt fenn e misekönyv, továbbá ugyanebből az esztendőből e *Missalé*ban kilenc possessor-

¹⁹ Stoll Béla egy másik, kései erdélyi református forrásról is tájékoztat: *Kottás kálvinista énekeskönyv*, 1766, 1a. (STOLL, nr. 282.)

²⁰ Csíksomlyói Ferences Kolostor Könyvtára, Csíksomlyó, A IV 2/5261. Sorjázza: Polycarpus RADÓ, *Répertoire hymnologique des manuscrits liturgiques dans les bibliothèques publiques de Hongrie*, Bp., Magyar Nemzeti Múzeum Országos Széchényi Könyvtára, 1945 (Az Országos Széchényi Könyvtár kiadványai, 20), 41, nr. 460; UÓ, *Libri liturgici manuscripti bibliothecarum Hungariae et limitropharum regionum*, ed. rev. et auct. Ladislaus MEZEY, Bp., Akadémiai, 1973, 521–522, nr. 176. E *Graduale de tempore* könyvészeti leírása: MUCKENHAUPT, *A csíksomlyói ferences könyvtár...*, i. m., 96, nr. I. 3.

²¹ KOVÁCS Andrea, *A Csíksomlyói Cantionale = Nyolcszáz esztendő a Ferences Rend: Tanulmányok a rend lelkeségéről, történeti hivatásáról és kulturális-művészeti szerepéről*, szerk. MEDGYESY S. Norbert, ÖTVÖS István, ŐZE Sándor, Bp., Magyar Napló, Írott Szó Alapítvány, 2013 (Művelődéstörténeti Műhely: Rendtörténeti konferenciák, 8/1), 547–574.

²² KÁJONI, *Hymnarium*, i. m., 29.

²³ *Missale secundum chorum almae ecclesiae Strigoniensis*, Venetiis, impressum in edibus Lucantonii de Giunta Florentini, impensis Urbani Keym librarii Budensis, 1518. Lelőhelye: Csíki Székely Múzeum, Ferences Állomány, Csíkszereda, Ltsz. 6200.

bejegyzés származik a ferences egyházzenesztől.²⁴ A széles körben, különösen Közép-Európában elterjedt, az angyali üdvözletről (Lk 1,26–38) szóló közép-kori szekvencia²⁵ fordítása így olvasható Kájoni *Hymnarium*ában:

1. Mittit ad Virginem
Non quemuis Angelum,
Sed fortitudinem
Suam Archangelum,
Amator hominis.

2. Fortem expediat
Pro nobis nuncium,
Naturae faciat
Ut praejudicium
In partu Virginis.

3. Naturam susperet
Natus Rex gloriae,
Regnet et imperet
Et Zima scoriae,
Tollat de medio.

4. Superbientium
Terat vestigia,
Colla sublimium
calcet vi propria,
Potens in praelio.

1. Az Szűzhöz ereszté
Nem minden Angyalat,
De erejet küldé
Az ó Archangialát,
Emberek Szeretője.

2. Ertünk veghez vigien,
Erös köuetteget,
Termeszetenek tegyen
Hogy uy iteletet,
Az Szűznek szülesebe.

3. Hogy az természetet
Urunk meg halladgia,
Fertelmes bününket
Közzülünk ki hordgia,
Birjon, orszagolljon.

4. Fel fualkottaknak
Törje megh labokat,
Az hatalmasoknak
Nyomja le niakokat
Az rea iöüö harczon.

²⁴ MUCKENHAUPT Erzsébet, *A Csíki Székely Múzeum „Régi Magyar Könyvtár”-a, I (1498–1710): Katalógus*, Csíkszereda, Csíki Székely Múzeum, 2009, 63, nr. 10.

²⁵ Magyarázatokkal és a *Gyöngyöspatai graduale* (16. század) dallamváltozatával kiadta: DOBSZAY László, TAKÁTS Judit, *A sequentia*, Bp., MTA-TKI-LFZE Egyházzenei Kutatócsoportja, Magyar Egyházzenei Társaság, 2006 (Egyházzenei füzetek, II/9), 52–58, nr. 1. Hanglemezen: *Gregorián egy falusi templomban (Adventi Rorate-mise, virágvasárnap körmenet) – Gregorian Chants in a Village Church (Advent Mass „Rorate”, Palm Sunday Procession)*, Schola Hungarica, vez. SZENDREI Janka, DOBSZAY László, Bp., Hungaroton, 1986, SLPD/HCD 12742, nr. 4. Gyakorlati kiadása: *Éneklő egyház: Római katolikus népénektár liturgikus énekekkel és imádságokkal*, Bp., Szent István Társulat, 1985, nr. 5; *Graduale Hungaricum*, Gödöllő, Gödöllői Premontrei Perjelség, 2007, 564–565, nr. 623.

²⁶ Az *Analecta hymnica* szövegközlése szerint a 4. versszak második sora nem a Kájoninál olvasható vestigia, hanem a fastigia szóval zárul. A 8. strófa 4–5. sorában az AH szerint „Castum propositum / Et votum teneas” található, Kájoninál pedig „Casta propositum / Ut votum teneas” szöveg szerepel. (AH, 54, 296–298, nr. 191.)

5. Foras ejciat
Mundanum principem,
Matremque faciat
Suam participem,
Patris imperij.

6. Exi, qui mitteris
Haec dona dissere,
Reuela veteris,
Velamen litterae,
Virtute nuncij.

7. Accede nuncia
Dic Aue cominus,
Dic plena gratia,
Dic tecum Dominus,
Et dic ne timeas.

8. Virgo suscipias
Dei depositum,
In quo perficias
Casta propositum,
Ut votum teneas.

9. Audit et suscipit
Puella nuncium,
Credit et concipat
Et parit filium,
Sed admirabilem.

10. Consiliarium
Humani generis,
Hominem et Deum,
Et patrem posteris
In fide stabilem.

11. Cujus stabilitas
Nos reddat stabiles,
Ne nos labilitas
Humana labiles,
Secum praecipitet.

5. Ugian kijs vesse
Ez vilagnak Urat,
Es ő uele tegye
Reszesse Szent Annyat,
Atyanak országában.

6. Menj ki, ki küldetel
Ez iokat mondani,
Köuet erejeuel
Homalt ki hirdetni
Mennél vilagosban.

7. Jer, io szokát hirdes,
Es mindgiárt iduozlyed,
Mond, malasztal tellyes,
Mond, Ur vagion veled,
Biztasd, hogy ne felljen.

8. Szüz, te hozzád vegyed
Istennek zalogát,
Kiben veghez vigjed
Sziuednek szandekját,
Hogy maradhas szüzen.

9. Hallja, hozza veszi
Szüz az izenetet,
Terhesül, hogy hiszi
Szül ékes gyermekét,
De nagy csodálatost.

10. Emberi nemzetnek
Az ő tanaczossat,
Embert, Istent, s ennek
Maradekjok Attjat,
Hiuet alhatatost.

11. Ki allandosaga
Tegyen allandossa,
Ember romlottsaga
Ne tegyen omlossa,
Vele ne vesszessen!

²⁷ KÁJONI, *Hymnarium*, i. m., 29–30.

12. Sed dator veniae
Concessa venia,
Per matrem gratiae,
Obtenta gratia
In nobis habitet.

13. Qui purget vitia,
Sordesque pectoris,
Corda det mitia
Iam plena sceleris,
Donator munerum.

14. Sic nobis tribuat
Peccati veniam,
Reatus diluat,
Et donat patriam
In arce syderum.²⁶

12. De sulios vetkünkért
Nyuituan bőv kegyelmet,
Kegyelem Annyajért
Nyeruén engedelmet,
Bennünk lakos legyen.

13. Ki bününk tisztítsa
S mocskait lelkünknek,
Sziueink lagitsa,
Kik bunnal tellyesek,
Ajandekok osztója.

14. Nekünk megh engedgye
Hogy bün nehez sarczat
Vetkünk el töröllye,
Es adgion uy hazat,
Az mennyek orszagaban.²⁷

Az átültetésről látszik, hogy Kájoni szinte szó szerint fordította az egyes sorokat vagy összetartozó tartalmi egységeket. Tehát egy korai nyersfordításról beszélhetünk?

További himnusz- és szekvenciafordítások

A *Hymnarium* adventi fejezetében másodikként a *Mittitur ad Virginem Dei fortitudo* – Küldetetik az szűzhöz Isten erősege kezdetű kanció olvasható négy versszakos verzióban az angyali üdvözléről. Az ének népszerű volt Csíkban a 17. század során: Petri András csíkszentkirályi kántor kéziratos énekeskönyve latin nyelven és magyar fordításban örökítette meg ezen a katolikus tájon 1630–1631-ben.²⁸ Kájoni munkásságából három forrás dokumentálja: a *Hymnarium*, latin változatával együtt a *Csíksobótfalvi kézirat* (1675)²⁹ és az utóbbi textussal egyező nyomtatott *Cantionale catholicum*.³⁰ A *Hymnarium* verziója (bal

²⁸ *Petri András-énekeskönyv*, 1630–1631, 17a. Kiadása: RMKT XVII/7, 175, nr. 110/I. Sorjázza: Ulysse CHEVALIER, *Repertorium hymnologicum: Catalogue des chants, hymnes, proses, séquences, tropes en usage dans l'Église Latine depuis les origines jusqu' à nos jours*, III, Louvain, Imprimeire Polleunis et Ceuterick, 1904, 378, nr. 29683; HOLL, *Repertorium...*, i. m., 160, nr. 492.

²⁹ *Csíksobótfalvi kézirat*, 1675, 7–8. Kiadása: RMKT XVII/7, 175–176, nr. 110/II.

³⁰ Az ének az első kiadásban (1676) a 15., a második kiadásban (1719) a 9. lapon olvasható. Latin eredetijével együtt kiadta Domokos Pál Péter: „...édes Hazámnak...”, i. m., 193–194, nr. 24–25.

oszlop) több sorában és szófordulatában eltér az ugyancsak Kájoni által papírra vetett *Csikcsobotfalvi kézirat* (jobb columna) textusától:

1. Küldtetik az szűzhöz Isten erőssége,
Az Gabriel Archangial Menyből, ki leioue,
Első ember esetit allata helyjere,
Ellensegtül Lymbusban melj uolt kötöztetue.	1. Küldeték a Szent Szűzhöz Isten erőssége,
A Gabriel Arkangyal, urnak fü követje,
Ki Adamnak esetit allatna helyjére,
Pokol sötétségeben, ki volt meg kötözve.
2. Iduöz legy, mond az Angial, leuen kegies sziucl,
Mert te veled van az Ur telley kegielmeuel,
Megh haborodek az szüz, hofi ezt halla füllel,
De megh batorittatek, hofi lenne io keduel.	2. Iduéz legy, te, Maria, ezt monda az angyal,
Im, ur vagyon te veled, vagy telley malasztal,
Halvan a' szüz meg ijede az ilyen szozattal,
De megh batorittatek azon angyal által.
3. Szent Lelek erejetül mert fogodth mehedben,
Az kiraliok kiralljat szülöd embersegeben,
Es magat megh alaza szemermettessegeben,
Az urnak szolgálója, monda hofi ugy legien.	3. Szent lelek erejétől, mert fogacz mehedben,
Királyoknak kiralljat szülöd embersegeben,
Anyá magat megh alaza szemermettessegeben,
Im az ur szolgálója, mint mondod, ugy legyen.
4. Dücsösegh legyen menyben az örök Atjanak,
Es az ő szent fiának Ur Jesus Christusnak,
Es Szent Lelek Istennek, mi vigastalonknak,
Szent Haromsagh Istennek egj felseges Urnak. ³¹	4. Dicsértessék az attya mindenható Isten,
Vele együt örökké a fiu ur Isten,
Egyetemben vigasztaló szent lélek ur Isten,
A telley szent haromsag a magas menyegben. ³²

Összehasonlítva a *Hymnarium* és a nyomtatott *Cantionale* szövegváltozatát, elmondható, hogy a *Hymnarium* pontosabban követi az eredeti, késő középkori, latin nyelvű szöveget. Az első versszakban olvasható 'primus homo' kifejezést a *Hymnarium* 'első ember'-rel, a *Cantionale* – egyúttal a 'primus homo' értelmezéseként – 'Ádám'-mal fordítja. Ugyanígy magyarázza az első strófa utolsó sorában olvasható 'Lymbus' kifejezést a nyomtatott verzió a 'Pokol sötétsége' alakkal. A második versszak latin eredetijében Mária nem szerepel, a *Cantionale* megemlíti, a *Hymnarium* harmadik sora 'meg haborodek' szóalakja erőteljesebben fordítja a 'turbata' kifejezést. A *Petri-énekeskönyv* bilingvis, szintén négy-négy strófás és négyszer tizenhárom szótagos textusa a negyvenöt esztendővel később kinyomtatott *Cantionale* szövegváltozatához áll közelebb. Tehát e himnikus költeményt Kájoni életében már ismerték Csík templomaiban, az

A latin változatot hazánkban először közzétette: Josephus DANKÓ, *Vetus hymnarium ecclesiasticum Hungariae*, Bp., 1893, 318.

³¹ KÁJONI, *Hymnarium*, i. m., 30.

³² *Csikcsobotfalvi kézirat*, i. m., 7–8. Kiadása: RMKT XVII/7, 175–176, nr. 110/II.

ének címe („In rorate canenda”) szerint az adventi hajnali Mária-miséken zengedezték. Feltehetjük a kérdést: Kájoni miért fordította le ezt a himnuszt, amikor Csíkban az ő működése idején már anyanyelven alkalmazták, ráadásul az ugyancsak Kájonihoz köthető *Csíksobotfalvi kézirat*ba (1675) és a nyomtatott *Cantionalé*ba nem a *Hymnarium* szövegváltozata került.

Harmadikként az egyik legkedveltebb adventi himnuszt találjuk a *Hymnarium*ban, amelynek Kájoni mindkét latin változatát megörökítette: a *Conditor alme siderum* kezdetű himnusz mellé – kisebb, és tegyük hozzá, sokkal nehezebben olvasható formában – papírra vetette a *Creator alme siderum* kezdetű szövegváltozatot is. A *Csillagoknak Teremtője* kezdetű verzió összesen hét versszakos változatban lelhető fel. A *Conditor alme siderum*-himnusz a *Repertorium Hymnologicum* szerint Szent Ambrus (Aurelius Ambrosius, 340 k.–397, ünnepe: december 7.) milánói püspök költeménye, de ezt a kutatás nem erősítette meg.³³ Franz Joseph Mone a 6. századból származtatja e himnuszt,³⁴ Dreves szerint 10–11. századi átdolgozás eredménye a Kájoni által magyarra fordított szöveg, amelyet a római rítus majdnem teljes területén adventi vesperáshimnuszként őriznek a liturgikus források.³⁵ Erdély és Várad szokásrendje advent első vasárnapjának első és második előesti vecsernyéjében zengedezte.³⁶ A Kájoni által papírra vetett *Conditor*-szöveg pontosan egyezik az *Analecta hymnica* 51. kötetében kiadott textussal, amely egy 10. századi angliai himnuszgyűjteményből származik. A Csíksomlyón őrzött, a 15–16. század fordulóján pergamenre vetett *Psalterium ordinis fratrum minorum* is tartalmazza e költeményt.³⁷ A Kájoni

³³ DÉRI Balázs, *Szent Ambrus, a himnuszköltő*, Magyar Egyházzene, 1996/1997/4, 443–462.

³⁴ Franz Joseph MONE, *Lateinische Hymnen des Mittelalters*, I, Freiburg im Breisgau, Herder'sche Verlagshandlung, 1853, 49.

³⁵ *Analecta hymnica medii aevi, 51: Die Hymnen des Thesaurus Hymnologicus H. A. Daniels und anderer Hymnen-Ausgaben: Die Hymnen des 5–11. Jahrhunderts und die Irisch-Keltische Hymnodie aus den ältesten Quellen*, hrsg. von Clemens BLUME SJ, Leipzig, O. R. Reisland, 1908, 46–47, nr. 47. – E közkedvelt himnusznak a *Repertorium hymnologicum* összesen hatvanegy forrását ismeri: CHEVALIER, *Repertorium hymnologicum*, i. m., I, 224, nr. 3733–3734.

³⁶ *Corpus Antiphonalium Officii – Ecclesiarum Centralis Europae, VII/A: Transylvania–Várad (Temporale)*, redigit Andrea KOVÁCS, Bp., MTA Zenetudományi Intézet, 2010 [a továbbiakban: CAO–ECE VII/A], 62, 64, nr. 80, 690. – A *Breviarium ad usum ecclesiae Transsilvanensis* (1462) ugyancsak tartalmazza e himnuszt (HOLL, *Repertorium...*, i. m., 70–71, nr. 160), de a kódex csíksomlyói és mikházi jelenléte, azaz Kájoni általi alkalmazása nem bizonyítható.

³⁷ Csíksomlyói Ferences Kolostor Könyvtára, Csíksomlyó, A IV 1/5264. Említi: RADÓ, *Répertoire hymnologique...*, i. m., 21, nr. 129; UŐ, *Libri liturgici...*, i. m., 261–262, nr. 61. Könyvészeti leírása: MUCKENHAUPT, *A csíksomlyói ferences könyvtár...*, i. m., 95–96, nr. I/2.

Cantionale első kiadásában „Hymnus in adventu” címmel, *Conditor alme siderum* kezdősorral a latin, és „Conditor alme. Nota eadem, vel Menyországnak Királynéja” címirattal, *Mindeneknek teremője* incipittel a magyar változat együtt olvasható,³⁸ a második kiadásban (1719) már nem található egyik sem. A *Creator alme siderum* kezdetű változatot VIII. Orbán pápa (1623–1644) bocsátotta útjára a jezsuiták által revízió alá vett *Breviarium Romanum* lapjain Rómában, 1632-ben. Kájoni *Hymnariuma* „Beati Ambrosij ex Breuario Romano Sancti Ambrosij Jambicum Archilochicum” címirattal, nótajelzés nélkül mindkét verziót ismer-teti, egymás versszakait cseréli. Az *Occasum sol custodiens* kezdetű, a *Conditor alme siderum*-verzióban ötödik versszakként énekelt strófát a *Cantionale catholicum* nem ismeri. A magyar nyelvű szöveg Csíkban már korábban ismert volt, hiszen a *Petri András-énekeskönyvben* (1630–1631, 16a) is megtalálható. Holl Béla szerint Kájoni *Hymnariumának* szövegváltozata nem a ferences egyházzénész fordítása, hanem már a *Batthyány-kódexben* (16. század 2. fele, 14) is élő korábbi szöveg-változat átvétele.³⁹ A *Hymnarium* tehát ősi szövegváltozatot őriz, mint a nyomtatott *Cantionale catholicum*.

A *Verbum supernum prodiens, a Patre olim exiens* – *Felliül az egből le iöven* kezde-tű himnusz ugyancsak nagy népszerűségnek örvendett a középkori Nyugat-Európában. Az *Analecta hymnica* forrásai szerint advent első hete hétfőjének vesperásában énekelték e költeményt. Az erdélyi liturgikus úzus advent első vasárnapjának completoriumában énekeltette himnuszként.⁴⁰ Mone 15. századi bajorországi forrásokból merít, és megemlíti a mozarab előzményeket is.⁴¹ Szövérfy szerint alkotója ismeretlen, az ugyanezzel az incipittel (*Verbum supernum prodiens*) kezdődő úrnapi himnuszt Aquinói Szent Tamás (1225–1274)

³⁸ KÁJONI János, *Cantionale catholicum*, Csíksomlyó, 1676, 25. Kiadása: „...édes Hazámnak...”, *i. m.*, 209–210, nr. 38–39. Ezt megelőzően: *Petri András-énekeskönyv*, *i. m.*, 16a.

³⁹ Kiadása: *Régi magyar költők tára XVII. század, 15/A: Katolikus egyházi énekek (1660-as, 1670-es évek)*: *Szövegek*, s. a. r. STOLL Béla, Bp., Argumentum, Akadémiai, 1992 [a továbbiakban: RMKT XVII/15/A], 28–29, nr. 23; forrásairól: RMKT XVII/15/B, 183, nr. 23. – A himnusz gyakorlati kiadása Kájoni nyomán: *Éneklő egyház*, *i. m.*, nr. 9.

⁴⁰ CAO–ECE VII/A, 62, nr. 120. – Holl Béla kutatásai szerint az erdélyi források közül ez a himnusz a *Breviarium ad usum ecclesiae Transilvanensis* (1462) lapjain olvasható: HOLL, *Repertorium...*, *i. m.*, 240, nr. 794.

⁴¹ MONE, *Latínische Hymnen*, *i. m.*, I, 48–49. – Clemens Blume tagadja, hogy mozarab alkotás lenne. Bővebben: *Analecta hymnica medii aevi*, 27: *Die Mozarabischen Hymnen des alt-spanischen Ritus*, aus handschriftlichen und gedruckten Quellen hrsg. von Clemens BLUME SJ, Leipzig, O. R. Reisland, 1897, 65, nr. 4. (A kiadás az első versszakot közli.)

költötte, aki mintának ezt a karácsonyi himnuszt tartotta.⁴² Chevalier szerint Szent Ambrus költeményéről van szó, amelyet advent idején, kiemelten Expectatio Beatae Mariae, azaz Mária várakozása ünnepén, december 18-án énekeltek a matutinum himnuszaként.⁴³ Az ünnep hispániai eredete ugyancsak mozarab kapcsolatokra utal: a Toledói zsinaton 656-ban vezették be a spanyol püspökök, mert úgy vélték, hogy az angyal üdvözléről szóló megemlékezést március 25-én, Gyümölcsoltó Boldogasszony ünnepén háttérbe szorítja a passió és húsvét közelgő misztériuma. A Mária várakozása ünnepét különös méltósággal Spanyolországban és a milánói ambrozián liturgiában tartották meg nyolcadnappal együtt. A hívek azonban nem az angyal üdvözlését, hanem a már áldott állapotban lévő Istenanyát állították a középpontba december 18-án. Ehhez az ünnephez tartozik egy megható szépségű képzőművészeti ábrázolás, amely a Batthyány családhoz, annak németújvári kastélyához kötődik, ugyanis onnan került át a Magyar Nemzeti Galériába az az 1410 körül készült táblakép, amely az állapotos Szűzanyát (Maria gravida) ábrázolja úgy, hogy a méhében lévő magzati Jézus átöleli a keresztet, mintegy várva, hogy vele megválthassa az emberiséget.⁴⁴ A Kájoni-Hymnarium himnusza nem említi ezt az ünnepet, és nem az angyal üdvözléről énekel, hanem az advent eszkatologikus jellegét domborítja ki:

1. Verbum supernum prodiens,
A patre olim exiens,
Qui natus orbi subuenis,
Cursu declui temporis.

1. Felliül az egből le iöuen,
Attjatul regen kimenuen,
Vilagh iauara szuletuen,
Idő forgasa be teluen.

⁴² SZÖVÉRFY, *Die Annalen...*, i. m., 252, 454. Csíksomlyói forrást Radó (*Répertoire hymnologique...*, i. m.) nem ismer.

⁴³ Chevalier hatvankilenc forrást tüntet fel szekuláris (közöttük esztergomi) és szerzetesrendi forrásokból: CHEVALIER, *Repertorium hymnologicum*, i. m., II, 728, nr. 21391.

⁴⁴ Török Gyöngyi munkásságára is hivatkozva: NAGYPÁL Emma, *December 18., Mária várakozásának ünnepe*, Magyar Egyházzene, 2009/2010/1, 99–100. – A *Perenyei kézíratos énekeskönyv* (1855–, I. rész, 36–37) „Szűz Mária várandóságának emlék napján. December 18-án” címirattal, *Lenéz fénytrónjáról a menyei Atya...* kezdőssorral tár elének egy nyolc strófás, négyszer tizenkét szótagos, 19. századi, Angyal-Mária párbeszédet tartalmazó költeményt az isteni irgalmasságról és az angyal üdvözléről. (Kiadta: MEDGYESY S. Norbert, *Perenye vallási élete, szakerális és zenei néphagyománya = Ecclesia Agathae: A 250 esztendő perenyei templom tanulmányköteté és népének-banglemézei*, szerk. MEDGYESY S. Norbert, Bp., Magyar Napló, 2011, 332–333.)

⁴⁵ KÁJONI, *Hymnarium*, i. m., 31–32.

2. Illumina nunc pectora,
Tuoque amore concrema,
Audito ut praeconio,
Sint pulsa tandem lubrica.

3. Judexque cum post aderis,
Rimari facta pectoris,
Reddens vicem pro abditis,
Justisque regnum pro bonis.

4. Nam demum arctemur malis,
Pro qualitate criminis,
Sed cum beatis compotes,
Simus perennes coelibes.

5. Laus, honor, etc.⁴⁵

2. Vilagosítsd meg szíüinket,
Szerelmeddel gyűítsd lelkünket,
Hogy mikor halliuk ezeket,
Hadgiuk el rossz ösuenjunket.

3. Hogy bíró el íő itilni,
Dolgainkat meg vizgalni,
Titkosoknak meg fizetni,
Az ioknak orszagot adni.

4. Ne veretessünk veszzöddel,
Akkor kit nyertünk vetkünel?
Inkab együt az szentekkel,
Vigadgiunk menjben örömmel.

A következőkben Kájoninál a *Vox clara ecce intonat, obscura quaeque increpat* – *Ime, tiszta sző hangicsal, setetsegh kettő vál* kezdetű himnusz olvasható. Az *Analecta hymnica* 27. kötete szerint a négy versszakból álló himnuszt advent első hetében a szerdai nap vesperásában zengedezték. Chevalier hetvennyolc közép- és kora újkori, többek között ugyancsak esztergomi forrásból ismeri az általa Ambrosius alkotásának tartott költeményt,⁴⁶ Blume szerint a vers a 10. század áhítatának gyümölcse.⁴⁷ Az erdélyi egyházmegye szokásrendje advent első vasárnapja és karácsony vigiliája (december 24.) laudes-himnuszaként énekelte,⁴⁸ Holl Béla ugyanebből az országrészből a *Breviarium per anni circulum ad usum ecclesiae Transsilvanensis* (1456 után) és a *Breviarium ad usum ecclesiae Transsilvanensis* (1462) lapjain fedezte fel a költeményt,⁴⁹ de ezekről a forrásokról nem bizonyítható, hogy Kájoni keze között megfordulhattak. Kájoni mintája a Csíksomlyón őrzött, 1500 táján pergamenre írt ferences *Psalterium*⁵⁰ szövege lehetett. A más

⁴⁶ CHEVALIER, *Repertorium hymnologicum*, i. m., II, 781–782, nr. 22199.

⁴⁷ AH, 27, i. m., 65–66, nr. 5.

⁴⁸ CAO–ECE VII/A, i. m., 64, nr. 480; 84, nr. 10160. – A *Verbum supernum*, a *Vox clara* és a *Conditor alme* himnusz 17–18. századi protestáns forrásokban való variálódásáról lásd: BÁRDOS Kornél, CSOMASZ TÓTH Kálmán, *A magyar protestáns graduálok himnuszai* = *Népzene és zenei történet*, III, szerk. VARGYAS Lajos, Bp., Editio Musica, 1977, 134–256, 276–277.

⁴⁹ HOLL, *Repertorium*..., i. m., 248, nr. 815.

⁵⁰ RADÓ, *Répertoire hymnologique*..., i. m., 59, nr. 725; UÓ, *Libri liturgici*..., i. m., 261–262, nr. 61.

helyi forrásból nem ismert ének szövege így hangzik Kájoni *Hymnarium*ában, a versmértékre utaló „De eadem ex eodem Jambicum Dimetrum” címirat alatt:

1. Vox clara, ecce, intonat,
Obscura quaeque increpat,
Pellantur eminus somnia,
Ab aethere Christus premicatur.

2. Mens jam resurgat torpida,
Quae sorde extat saucia,
Sydus resulget jam nouum,
Ut tollat omne nexium.

3. E’ sursum Agnus mittitur,
Laxare gratis debitum,
Omnes pro indulgentia,
Vocem demus cum lachrymis.

4. Ut cum secundo fulserit,
Mundumque horror cinxerit,
Non pro reatu puniatur,
Sed nos pius tunc protegat.

5. Laus, honor etc.⁵¹

1. Ime, tiszta szó hangicsal,
Minden setetsegh kettevél,
Jer, ne maradjunk almunknal,
Mert Christus az egből most száll.⁵²

2. Már fel kellyen az rest elme,
Mely rutul van ferteztetue,
Mar ragiogh uj csillagh fenje,
Hogy minden bünt tegien felre.

3. Küldetik az Baranj felliu,
Melj altal bününk meg enjhül,
Mind az, ki ez keppen szepül,
Siralmas szot adiunk jelül.

4. Tündöklök masszor, hogy midőn
Retteges forog ez földön,
Ne kemenkedjek bününkön,
Sőt, akkor megh keserüllön.⁵³

A *Veni, redemptor gentium* kezdetű alkotás bizonyosan Szent Ambrus költői remeke, a megtestesülés teológiájának szárnyaló szépségű megfogalmazása. Érthető, hogy Chevalier száznyolc előfordulását sorolja Nyugat- és Dél-Európából.⁵⁴ Erdély klasszikus zsolozsmarendje – összhangban a közép-európai szokásokkal – karácsony I. vesperásában (december 24-én este) énekelte.⁵⁵ A Kájoni által ismert latin szöveg egyezik a történeti források változatá-

⁵¹ A doxológia strófáját Kájoni sem latinul, sem magyarul nem másolta be gyűjteményébe. E himnusz gyakorlati kiadása: *Éneklő egyház, i. m.*, nr. 8.

⁵² száll [értelem szerint javítva]

⁵³ Kájoni, *Hymnarium, i. m.*, 35. A 4. strófa záró sorában olvasható „megh keserüllön” kifejezés nem pontos fordítása a tartalmilag a himnuszhoz illő protego 3 igének, amelynek jelentése: betakar, védelmez, oltalmaz.

⁵⁴ CHEVALIER, *Repertorium hymnologicum, i. m.*, II, 716, nr. 21234.

⁵⁵ CAO–ECE VII/A, *i. m.*, 86, nr. 10370. – Szent Ambrus költeménye Holl Béla szerint a *Vox clara*-himnusszal kapcsolatban fent említett két erdélyi, 15. századi breviáriumban is megtalálható: HOLL, *Repertorium...*, *i. m.*, 237–238, nr. 787.

val.⁵⁶ A *Cantionale catholicum* a karácsonyi énekek közé sorolja e himnusz erősen átírt és megrövidített változatát. A *Hymnarium* a latin *Veni Redemptor gentium*-szöveget tárja elénk „De eadem ex eodem. Sancti Ambrosij carmen Jambicum Dimetrum” címirattal, nyolc versszakkal, a szokásos ambrozián négyszer nyolc szótagszámmal. Magyar fordítását a *Hymnarium* (bal columna) és a nyomtatott *Cantionale catholicum* (jobb oszlop) szerint adjuk közre:

1. Jöuel nepek megh valtoja,
Mutasd, mint lesz szüz magzatja
Ez vilagh melto csudaja,
Hogy Istent ily szüles varja.	1. Jövel, Népek meg-váltója,
Szüznek Nemes, szép virága,
E' Világnak vigassága,
Istennek hatalmassága.
2. Nem ferfiunak maguabol,
De Szent Leleknek titkabol,
Örök Ige teste valol,
Es meh gyümölcse viragzol.	2. Az Ige testben öltözők,
Szüznek méhe meg-virágzék,
De nem Férfiú-véréből,
Hanem Szent Lélek Istentől.
3. Neuekedik az szüz mehe,
Megh marad de szüzessege,
Fenlik ereienek jele,
Templomban Istennek lete.	3. Szüznek méhe nevedekék,
Szeplötelen meg-tartaték,
Isten hatalma jelenék,
Szüztől Christus születeték.
4. Ki ioue agias hazabol
Szüznek, kiraly uduarabol,
Mint Orias, ket allatbol,
Futmár uttjat valosagbol.	
5. Atyatul ki menetele,
Atyahoz van visza mente,
Poklokijis ki iöuatele,
Isten szekiüis megh terté.	
6. Atjahoz hasonlittatni,
Meghis testben fegyuerkezni,
Kész lőn ily fegyuert fel kötni,
Erötlensegünk segitni.	

⁵⁶ *Analecta hymnica mediæ ævi*, 2: *Das Hymnar der Abtei Moissac im 10. Jabrbundert*, hrsg. von Guido Maria DREVES SJ, Leipzig, Fues's Verlag (R. Reisland), 1888, 36, nr. 21. – Számos más forrás mellett Radó csíksomlyói vonatkozásáról nem tud: RADÓ, *Répertoire hymnologique...*, i. m., 56–57, nr. 697.

⁵⁷ KÁJONI, *Hymnarium*, i. m., 32–33.

7. Immar az te jaszlod fenlik,
Eytül uy vilagh adatik,
Mely az eytül nem bantodik,
De giakor hittel tündöklík.

8. Dicsősegh, Uram, te neked,
Kinek szüztül születesed
Te Szent Atjad ez Szent Lelked,
Tiszteltessenek te veled.⁵⁷

4. Egyenlő Atya Istennel,
Es Szent Lélek Ur Istennel,
Eggyesüle Emberséggel,
Es Emberség Istenséggel.

5. Dicsíret légyen Atyának,
És eggyetlen-egy Fiának,
Ezeknek ajándékának,
A' tellyes Szent Háromságnak. Ámen.⁵⁸

A *Hymnarium* adventi énekei közül ez a himnusz az egyetlen, amelynek szövegénél Kájoni saját kezű javításai olvashatók: az ötödik versszak 3–4. sora mellett szerepel „az örök poklot meg győzte” és „az Attya melle ültette” variáns. Ebből arra következtetünk, hogy a *Hymnarium* egy fordítási vázlat, gyakorlat lehetett a kiváló tudású és munkabírásu csíki ferences egyházzenesz számára.

A magyar fordítás címe szerint Fenesi Mihály jezsuita szerzetespapnak, a kolozsvári misszió házfőnökének⁵⁹ (†1678)⁶⁰ himnusza az *Egy szűz nagy tiszta*

⁵⁸ Az ének címe: „Mas. Nota: Ave fuit prima salus etc.” A *Cantionale* első kiadásában (1676) az 58., a második kiadásában (1719) a 68. lapon olvasható. Kiadása: „...édes Hazámnak...”, *i. m.*, 236, nr. 87.

⁵⁹ Ladislaus LUKÁCS SJ, *Catalogi personarum et officiorum Provinciae Austriae S. I., IV (1666–1683)*, Romae, Institutum Historicum S. I., 1990, 590.

⁶⁰ Fenesi Mihály egyes adatok szerint 1654-ben a kolozsmonostori rendházban dolgozott. Bejegyzését a *Kájoni kódex* (1634–1671) őrzi a *Stabat mater* szekvenciánál (52v). Kiadta: PAPP Géza, *A XVII. század énekelt dallamai*, Bp., Akadémiai, 1970 (Régi Magyar Dallamok Tára, 2) [a továbbiakban: RMDT II], 436, nr. 15; *Codex Caioni*, ed. by Saviana DIAMANDI, intr. by Saviana DIAMANDI, Ágnes PAPP, București, Bp., Editura Muzicală a Uniunii Compozitorilor și Muzicologilor din România, MTA Zenetudományi Intézet, 1993 (Musicalia Danubiana, 14/A), 55; MUCKENHAUPT, *A csíksomlyói ferences könyvtár...*, *i. m.*, 196, nr. II/108. – Fenesi Mihály Kolozsvárott halt meg 1678. augusztus 28-án. (Josephus FEJÉR SJ, *Defuncti Secundi saeculi Societatis Jesu 1641–1740*, II, Romae, Curia Generalitia S. J., Institutum Historicum S. J., 1986, 109.) Elképzelhető, hogy a jezsuita költő azonos azzal a személlyel, aki 1670-ben a Kolozs vármegyeyi

életben incipitű, „O Gloriosa Domina”⁶¹ nótajelzéssel ellátott alábbi költemény. A vers a *Quod Isaias dixerat* kezdetű himnusz mellett olvasható Kájoni gyűjteményében, de nem annak a fordítása. Az alábbi ének az angyali üdvözetet a pontos lukácsi szöveggel (Lk 1,26–38) énekli végig párbeszédre osztva. A dramatikus jelleg a népénekahagyományban éppen az annuntiációs költeményeknél és a nagyheti Mária-siralmaknál nyilvánul meg a legjobban. Az alábbi énekben az egyes szerepeket (Mária, Gábrriel arkangyal) idézőjellel mutatjuk. Fenesi énekének más forrása ismeretlen:

1. Egy szüz nagy tiszta életben
Lakik vala Názáretben,
Joseph, David király fia,
El jegyeztet matkaja.

2. Ehez Isten hü szolgajat
Küldé Gabriel Angyalát,
Hogy a' Szüzet köszöntené,
Isten titkat jelentené.

3. Angyal a' hazban be menven,
Es a' szent szüzet köszöntven
Követsegét meg jelenté,
Kire a' szüz ezt felelé:

4. „Hogy fogadhatnek en Fiat,
Ki nem ismerek ferfiat,
Szüzen akarvan maradni,
Hogy lehessen fiat szülni?”

5. Monda Angyal Marianak:
„A' Szent Lelek malasztyanak
Nagy ereje meg arnyekoz,
Szüzen maradvan fiat hozsz.”

Szászfenes (Sächsisch-Fenisch) plébánosa volt (ld. DIÓS István, SZIRMAI Béla, *Szászfenes = Magyar katolikus lexikon*, főszerk. DIÓS István, XII, Bp., Szent István Társulat, 2007, 590).

⁶¹ *Cantus catholici*, Lőcse, 1651, 116. Kiadása: RMDT II, 239, nr. 75. – A melódia népi továbbélése: SZENDREI Janka, DOBSZAY László, RAJECZKY Benjamin, *XVI–XVII. századi dallamaink a népi emlékezetben*, Bp., Akadémiai, 1979, II/75 b–i. A Csíksomlyóhoz köthető, ferences *Deák–Szentek-kézirat* (1741–1779) nem tartalmazza ezt a dallamot (ld. KÓVÁRI Réka, *A Deák–Szentek-kézirat*, Bp., Magyarok Nagyasszonya Ferences Rendtartomány, MTA Zenetudományi Intézet, 2013).

6. Ezekre a' Szüz így szolla:
„Imé, az Úr szolgálója,
Hogy lehessen en Szüz Anya,
Legyen Isten akarattya.” Amen.⁶²

Az *Egy Szüz nagy tiszta életben* kezdetű ének mellett a bal columnában található – hazai népeunkörtörténeti források közül ugyancsak egyedülként – a *Quod Isaias dixerat* kezdetű, az angyali üdvözlésnek az ószövetségí Izajás prófétától származó Emmanuel-jövendölését (Iz 7,14) megénekló és teológiai távlatait méltató, a földkerekséget zsoltározásra felszólító, négyszer nyolcas szótagszámú, doxológiával záruló, ismeretlen forrásból származó, himnikus költemény. Fordítása – eddig számunkra ismeretlen okokból – nem olvasható a *Hymnariumban*:

1. Quod Isaias dixerat:
Intacta virgo concipit,
Ut semen illud contereus,
Caput draconis prodeat.
2. Laetum salutis Angelus,
Perfert adeptae nuncium:
Promissa spes Emmanuel
Nascetur, orbi: psallite!
3. Hic magnus est et filius.
Altissimi vocabitur,
Patrisque regnum termino,
Careus in aeuum proferet.
4. Hoc Christe regnum plurimo,
Quod astruisti vulnere,
Ne dirivari hoc ultimo,
Sinus ab hoste tempore.
5. Ut tu coloris cum tuo,
Patre atque sancto Spiritu,
Cui cultus et laus omnibus,
Debetur uní saeculis. Amen.⁶³

⁶² KÁJONI, *Hymnarium*, i. m., 33–34, jobb columna. Címirata: „Hymnus Reverendus Pater Michaelis Fenesi. Nota: O Gloriosa.”

Az *Aron vesszeje virágzik* ének az ószövetségi személyek vágyakozásáról és annak beteljesedéséről, az angyali üdvözletről énekel.⁶⁴ A költeményt legtöbb helyen az *Infinitae bonitatis* kezdetű, tipikusan barokk népénekdallamra énekeltek, amelynek szótagszáma: 8–8–9–10–10–11.⁶⁵ Ennek a melódiának szótagolása később jellegzetes dallamutalás lett. Kájoni *Hymnarium*ának változata viszont nem erre a néphagyományban is élő⁶⁶ barokk melódiára, hanem a 8–8–8-as, nótajelzés nélküli szótagszámra énekelendő. A Kájoni által alkalmazott szövegfordítás jellegzetesen csíksomlyói dallamváltozatra enged következtetni, ugyanis a *Hymnarium* után közel hetven esztendővel papírra vetett *Ferences Névtelen kottás kézírata 1741-ből*⁶⁷ és a somlyai nyomdában ugyanabban az esztendőben napvilágot látott *Hymni Vesperarum*⁶⁸ a 8–8–8 szótagos dallamváltozatot tárja elénk, *Kyrie eleison* szöveggel.⁶⁹ Ebből következtetünk arra, hogy ez a dallam már Kájoni idején élt az ősi Mária-kegyhelyen, valamint azt mutatja, hogy a ferences egyházzenesz jellegzetesen csíksomlyói hagyományok szerint alakította énekeit. Ezek közé sorolható e szép, dramatikus mivolta miatt az

⁶³ *Uo.*, 33, bal columna.

⁶⁴ A *Cantus catholici* második kiadásának (Kassa, 1674, 18–20) öt strófás szövegváltozata 8–8–9–10–10–11 szótagszámmal olvasható: RMKT XVII/15/A, 21–22, nr. 17.

⁶⁵ RMDT II, 313, nr. 200. – A *Deák-Szentek-kézirat* dallamváltozata: KÓVÁRI, *A Deák-Szentek-kézirat*, i. m., 135, nr. 30. Gyakorlati kiadása a *Cantus catholici* (Kassa, 1674) alapján: *Hozsanna*, szerk. BÁRDOS Lajos, WERNER Alajos, Bp., Szent István Társulat, 1948, nr. 7. A 18. század kéziratos énekgyűjteményei közül ezt a változatot két vasi forrás, a *Vépi énekeskönyv* (1731, 25; STOLL, nr. 1047) és az *Ivánci énekeskönyv* (1770–1797, 26–27; STOLL, nr. 1085) tartalmazza.

⁶⁶ Népi továbbélése: SZENDREI, DOBSZAY, RAJECZKY, XVI–XVII. századi dallamaink..., i. m., II/200 b–d; *Ecclesia Agathae*, i. m., CD-ROM, nr. 031 (énekli: Bejczy Józsefné Hittaller Anna [1928–2015] előénekes). Elemzése: DOBSZAY László, *Barokk dallamok átalakulása a magyar népi gyakorlatban*, Magyar Egyházzene, 1996/1997/2, 153–160; gyűjteményes kiadása: DOBSZAY László *Válogatott írásai 1995–2010*, I: *Népének-népzene-magyar zenetörténet-gregorián*, szerk. KOVÁCS Andrea, Bp., LFZE Egyházzenei Kutatócsoport, 2010, 156–165.

⁶⁷ DOMOKOS Pál Péter, *Ferences Névtelen kottás kézírata 1741-ből*, kézirat, MTA BTK Zenetudományi Intézet (Bp.), jelzet nélkül.

⁶⁸ *Hymni Vesperarum Ecclesiastici, ex Psalterio Romano, Missaeque ex Graduali Selectae, etc. Pro usu expeditiore Organistarum nostrae Provinciae strictioris Observantiae S. P. N. Francisci in Transylvania, in Conventu Csikiensi ad B. V. M. Visitantem, 1741.* Leírása: „...édes Hazámnak...”, i. m., 90; MUCKENHAUPT, *A csíksomlyói ferences könyvtár...*, i. m., 128, nr. I. 57–58; MUCKENHAUPT Erzsébet, *A csíksomlyói ferences nyomda és könyvkötő műhely: Kiállítási katalógus*, Csíkszereda, Csíki Székely Múzeum, 2007, 29–30, nr. III–24.

⁶⁹ Kiadta: Pál RICHTER, *Der Melodienbestand des Franziskanerordens im Karpatbecken im 17. Jahrhundert – A ferences rend dallamkészlete a XVII. században a Kárpát-medencében*, Bp., Magyarok Nagyasszonyáról Nevezett Ferences Rendtartomány, 2007 (Fontes Historici Ordinis Fratrum Minorum in Hungaria – Magyar Ferences Források, E/2), 308–309, nr. II/237.

alábbiakban idézőjelekkel kiadott adventi kanció is. Kájoni a *Cantionale catholicum*-ban viszont nem tette közkinccsé kéziratban lejegyzett költeményét.

MAS

1. Aron veszszeje viragzik,
Szüz meheben fogontatik,
Szent lelektől be oltatik.
2. Kit Profetak jövendöltek,
A' Szent Atyak ugy kerdeztek,
Szabadulast remenlettek.
3. Ki az Egét be fogatta,
Örök Isten valasztotta,
Szüz Marianak mondotta.
4. Az Angyalt ehez küldötte,
Gabriellel köszöntette,
Ez Szűz méhét megszentelte.
5. Hozza jutvan mond: „Udvozlegy,
Titkos dolgot eszedben vegy,
Isten fianak Annya legy!”
6. Az Angyalhoz Szüz így szolla:
„Hogy lehessen,” tudakozza,
Magat meltatlannak mondgya.
7. „Mert ferfiat nem ismerek,
Fogadasom hogy így éllyek,
Hogy az Urnál kedves legyek.”
8. Angyal mingyart batorittya,
Hogy a' Szent lelek meg szallya,
„Nefely,” ugymond, „Szüz Maria.”
9. Az Szüz monda az Angyalnak:
„Vallom magam szolgálonak,
A tellyes Szent Haromsagnak.”
10. Eva Anyank mit el ronta,
A' boldog Szűz vissza hozta,
Ismég helyre allította.

11. A kigyónak a' fulajka
Es mardoso merges foga,
Meg rontaték nagy hatalma.

12. Isten Anyja imadgy ertünk,
Ur Jesust engeszteld nekünk,
Hogy veled menyben lehessünk. Amen.⁷⁰

Egy Sanctus-trópus fordítása

Kájoni *Hymnarium*ában az adventi éneksokor zárásaként egy latin minta nélküli alkotás található. A hat versszakra tagolt, strófánként 7–6–8–7 szótagos ének funkcióját nótajelzése árulja el: a késő középkor óta élő *Resonemus pariter* kezdetű, az *Omnes unanimiter*-tétellel szövegében, eredetében és liturgikus szerepkörében rokon tropizált *Sanctus*ról van szó. A *Gyöngyöspatai gradualéból* (16. század) közzétett *Sanctus-trópus (Sanctus – Omnes unanimiter)* az angyali karok örömét zengi, a megtestesült Krisztust és a Szentháromságot dicsőíti, de a limbusbeliek vágyakozásáról nem énekel.⁷¹ Kájoni kéziratos szövege eltér ettől a liturgikus szövegtől, erősen különbözik a kassai *Cantus catholici* lapjain 1674-ben kiadott verziótól,⁷² ellenben kevésbé tér el az egy év múlva papírra vetett *Csiksobotfalvi kézirat* (2. lap) és a két esztendővel később nyomtatott csíksomlyói *Cantionale catholicum*, továbbá a gyergyóditrói *Pálffy Márton-énekeskönyv* (1670-es évek, 5b–6a) textusától.⁷³ A *Petri-énekeskönyv* (1630–1631, 110a–b) és a szintén székelyföldi *Mihál Farkas-kódex* (1677–1687, 9b) szövegváltozatától abban tér el a *Hymnarium* szövege, hogy Kájoni kihagyja az Oltáriszentség-

⁷⁰ KÁJONI, *Hymnarium*, i. m., 34.

⁷¹ Közreadta: SZENDREI Janka, DOBSZAY László, RAJECZKY Benjamin, *Cantus Gregorianus ex Hungaria, I: Gregorian chants from medieval Hungary*, I, Bp., LFZE Egyházzenei Kutatócsoport, Magyar Egyházzenei Társaság, 2012, XII, nr. 7. Hangzó: *Magyar Gregorianum*, II, Schola Hungarica, vez. SZENDREI Janka, DOBSZAY László, Bp., Hungaroton HCD 12048, nr. 7.

⁷² *Cantus catholici*, Kassa, 1674, 3–4. Címe: „Adventre valo Sanctus.” Kiadása: RMKT XVII/15/A, 17, nr. 10.

⁷³ Az ének címe: „Resonemus. Nota eadem.” Az első kiadásban (1676) a 6., a másodikban a 7. lapon olvasható. Kiadása: „...édes Hazámmak...”, i. m., 179–180, nr. 11; RMKT XVII/15/A, 16, nr. 9. A csíksomlyói *Deák-Szentes-kézirat* Resonemus-tétele: KÓVÁRI, *A Deák-Szentes kézirat*, i. m., 125, nr. 13. A dallam népi továbbélése: SZENDREI, DOBSZAY, RAJECZKY, XVI–XVII. századi dallamaink..., i. m., II/42.

re vonatkozó (Petrinél 6–7.) versszakokat, és felcseréli a strófákat.⁷⁴ A *Hymnarium* (bal oszlop) és a *Cantionale* (1676)⁷⁵ változata így hangzik:

1. Zengjünk egyenlő szóval,
Hangos, vig enekkel,
Az el jövődő Christusnak
Zengjünk, jer, vig szivekkel.

2. Mi Atyáink Lymbusban
Messiast ohajtvan,
Kivannyak vala egy szivel,
Nagy fel szóval ezt mondvan:

3. Szent a' Szüznek magzattya,
Szent, szent, szent es aldott,
Szent az Ur Szent, ki a' földre
Szüznek meheben szallot.

4. Aldott legyen a' Szüznek
Szüzen szült magzattya,
Kit önön maga neveben
Szent Atya el küldötte.

5. Mindenektől te néked,
Mondassek Hosanna,
Ki földre jöttél bűnűnkert,
Magasságbeli manna.

6. Harmatozzatok, Egek,
Igazat adgyanak,
Idvezitöt teremteni,
Föld erei adgyanak.⁷⁶

1. ENekellyünk minnyájan,
vigan s' nagy örömmel:
Zengedezzenek a felhők
Christus jövetelivel.

4. Mi Atyáink Lymbusban
Messiást ohajtván,
Kivánták egyenlő-képpen
Fel-szóval ezt kiváltván.

5. Harmatozzanak egek,
S'-igazat adgyanak,
Idvezitöt teremteni
Föld erei nyillyanak.⁷⁷

⁷⁴ Petri és Mihál Farkas szövegét kiadta és elemzi: RMKT XVII/7, 258–259, 614–615, nr. 159. Említi: HOLL, *Repertorium...*, i. m., 200, nr. 650.

⁷⁵ A Kájoni *Cantionale* összes kiadásának (1676, 1719, 1805, 1921) *Resonemus*-szövegváltozatáról: KÓVÁRI Réka, *Hagyomány és megújulás Kájoni Cantionaléjának kiadásaiiban = Hagyomány és megújulás a liturgiában és zenéjében: A Liszt Ferenc Zeneművészeti Egyetem Egyházzene Tanszéke újraindításának 20. évfordulóján tartott szimpózium előadásai*, szerk. KOVÁCS Andrea, Bp., LFZE Egyházzene Tanszéke, Magyar Egyházzenei Társaság, 2012, 324–328 (a teljes tanulmány: 311–340).

⁷⁶ KÁJONI, *Hymnarium*, i. m., 34.

⁷⁷ Kiadása: „...édes Hazámnak...”, i. m., 179–180, nr. 11.

Összefoglaló elemzés

Tanulmányunkban a Kájoni János ferences egyházzenesész által Csíksomlyón, 1659 és 1677 között papírra vetett *Latin-magyar versgyűjtemény* (*Hymnarium*) kilenc adventi énekének (himnuszok, szekvenciák, kanciók) eredetét, funkcióját, korabeli csíki és gyergyói szövegváltozatait vizsgáltuk. E tételek fő témája az angyali üdvözlés, egy esetben az eszkatológia. Kájoni – más liturgikus idők esetében is – az egyház klasszikus zsoltosmarendjében legkedveltebb, ókeresztény és középkori himnuszok mellett ferences és helyi, csíksomlyói hagyományban élő alkotásokat is magyarra fordított és átmásolva megörökített páratlan értékű gyűjteményében. Az adventi himnuszok közül az esztergomi⁷⁸ és a várad-erdélyi rítus a *Conditor alme siderum*, a *Verbum supernum... a Patre*, a *Vox clara ecce intonat* és a *Veni, Redemptor gentium* himnuszokat tekintette sajátjának, és az egész újröveti időszakon keresztül énekeltette őket.

Kájoni a latin szövegek forrásaként tekinthetett a csíksomlyói kolostor könyvtárában őrzött *Psalterium ordinis fratrum minorum* (1500 k.), a *Csíksomlyói cantionale* (1500 k.), a *Graduale de tempore* (1524), a *Missale secundum chorom almae ecclesie Strigoniensis* (Velence, 1518) himnuszaira és szekvenciáira. A párizsi egyetem flandriai származású tanára, Jodocus Clichtoveus (1472?–1543) *Elucidatorium ecclesiasticum, ad officium ecclesiae pertinentia planius exponens* (1516)⁷⁹ című műve a kora újkor legjelentősebb himnuszgyűjteménye volt. E népszerű kiadványból a Kájoni-Hymnarium adventi tételei közül négy latin himnusznak lehetett a forrása Clichtoveus összeállítására. A Kájoninál is megtalálható liturgikus költemények közül az *Elucidatorium* elsőként a *Conditor alme siderum* tételt tárja elénk adventi vesperás-himnusként. Kájoni textusa szöveg szerint egyezik Clichtoveus kiadványával.⁸⁰ A *Verbum supernum prodiens, a Patre olim exiens* kezdetű matutinum-himnusz ugyancsak követi az *Elucidatorium*ot, még a ma-

⁷⁸ SZENDREI Janka, *A himnusz*, Bp., LFZF Egyházzene Tanszéke, Magyar Egyházzenei Társaság, 2000, 15.

⁷⁹ JODOCHUS CLICHTOVEUS, *Elucidatorium ecclesiasticum, ad officium ecclesiae pertinentia planius exponens*, Párizs, Henricus Stephanus, 1516 (OSZK, App. H. 113). Munkánk során a szintén párizsi 1521-es kiadást alkalmaztuk:
https://books.google.hu/books?id=3DIPAAAAcAAJ&printsec=frontcover&dq=clichtoveus+elucidatorium&hl=hu&sa=X&ved=0ahUKEwiFsab12p_JAhVI1hQKHX9ZBCcQ6AEIHTAA#v=onepage&q=clichtoveus%20elucidatorium&f [2015. november 20.].

⁸⁰ CLICHTOVEUS, *Elucidatorium*, i. m., 15a; KÁJONI, *Hymnarium*, i. m., 31.

gyarázatban megadott ritmikai utalást (iambicum dimetrum) is feltünteti a csíki ferences.⁸¹ A *Vox clara ecce intonat* laudes-himnusz textusáról ugyanez mondható el azzal a különbséggel, hogy Kájoni jelzi a doxológiás „Laus, honor” kezdetű záróstrófát, Clichtoveus pedig nem. A vers ritmusát Kájoni „Iambicum dimetrum” jelzéssel adja meg, amelyet – minden bizonnyal – az *Elucidatorium* „Hymnus iste etiam carminis iambici dimetri lege constituitur” magyarázó szövegéből merített.⁸² A *Veni Redemptor gentium* kezdetű, Clichtoveusnál „Carmen iambicum dimetrum [...] in Author eius: sanctus Ambrosius” sorokkal magyarázott és Kájoninál „sancti Ambrosij carmen Jambicum Dimetrum” címmel ellátott karácsonyi himnusz szövege ugyancsak egyezik vizsgált textusainkban.⁸³ A *Mittit ad Virginem* – *Az Szűzből ereszté* Európa-szerte, még protestáns forrásokban is igen kedvelt középkori szekvencia. A *Hymnarium* esetében Kájoni nyersfordításáról beszélhetünk, amit „Ex Missali Hungarica” készített. A *Cantionale catholicum* (1676, 1719) lapjain kiforrottabb változatot jelentetett meg. Az *Elucidatorium* más szövegváltozatot tár elénk,⁸⁴ tehát Kájoni ebben az esetben egy valóban hazai („Ex Missali Hungarica”) variánst ültetett át anyanyelvére. Ennek alapján elmondható, hogy a felsorolt négy himnusz közlési sorrendje, szövege, forrásutalása és ritmikai magyarázata egyezik Clichtoveus gyűjteménye és Kájoni *Hymnariuma* között. Ezért állíthatjuk azt, hogy – Muckenhaupt Erzsébet szíves közlése szerint – a csíksomlyói ferencesek könyvtárában több kiadásban is meglévő *Elucidatorium* volt az egyik fő forrása a *Hymnariumnak*.⁸⁵

A *Conditor alme siderum* – *Mindeneknek teremtője* és a *Mittit ad Virginem Dei fortitudo* – *Küldeté a Szent Szűzből Isten erőssége* himnuszok a csíkszentkirályi kézirat *Petri András-énekeskönyv* (1630–1631), a *Hymnarium* és a nyomtatott *Cantionale* lapjain is olvashatók. A *Küldeté a Szent Szűzből*-kompozíció további

⁸¹ CLICHTOVEUS, *Elucidatorium*, i. m., 15b; KÁJONI, *Hymnarium*, i. m., 31–32.

⁸² CLICHTOVEUS, *Elucidatorium*, i. m., 16a; KÁJONI, *Hymnarium*, i. m., 32.

⁸³ CLICHTOVEUS, *Elucidatorium*, i. m., 16b; KÁJONI, *Hymnarium*, i. m., 32–33.

⁸⁴ CLICHTOVEUS, *Elucidatorium*, i. m., 185b–186a; KÁJONI, *Hymnarium*, i. m., 29–30. Eltérések a *Mittit ad Virginem* szekvencia két szövegváltozata között: 1.) Clichtoveus a 8. versszak utolsó sorában „Et votum”-ot, Kájoni „Ut votum”-ot ír; 2.) a 10. versszak 3. sorában az *Elucidatorium*-ban „Deum et hominem”, Kájoninál „Hominem et Deum”; az 5. sorban az „In pace stabilem” helyett Csíkban „In fide stabilem” olvasható; 3.) a 13. versszak csak Clichtoveusnál található (kezdősora: „Natura premitur”), Kájoninál kimarad; 4.) a 14. versszak kezdete az *Elucidatorium*-ban „Qui nobis tribuat”, Kájoninál „Sic nobis tribuat”.

⁸⁵ Clichtoveus *Elucidatorium*-ból több himnusz nem található a Kájoni-*Hymnarium* adventi tételei között.

helybéli forrásként még a *Csíksobotfalvi kéziratban* (1675) is fellelhető. E két himnusz Csíkban való 17. századi gyakorlati alkalmazása ezáltal bizonyított. A *Mittitur ad Virginem – Küldetetik az szűzből* himnikus költeményt tehát Kájoni életében már ismerték Csík templomaiban, címe szerint énekelték a rorátékon. Feltehetjük a kérdést: a *Hymnarium* tanúsága szerint Kájoni miért fordította le ezt a költeményt, amikor az ő életében és az ő működési területén, Csíkban már anyanyelven alkalmazták. További kérdéseket vet fel az, hogy az ugyancsak Kájonihoz köthető *Csíksobotfalvi kéziratba* (1675) és a nyomtatott *Cantionaleba* ebben az esetben sem a *Hymnarium* szövegváltozata került. Fennmaradt források és adatok híján az sem eldönthető kérdés, hogy a *Hymnariumban* Kájoni fordításai olvashatók, vagy egy általunk nem ismert korábbi csíki, anyanyelvi szövegváltozatot csak szolgai másolóként örökített meg a ferences tudós muzsikusz. A vizsgált adventi *Hymnarium*-szakasz alapján ez utóbbit nem tartjuk elfogadhatónak. Ezt a *Veni Redemptor gentium – Jövel nepek megh valtoja* Szent Ambrus-i himnusz is igazolja, ugyanis ennél a költeménynél saját fordítási korrektúrák olvashatók a ferences egyházzenesz írásával. A *Jövel nepek megh valtoja*, továbbá a Mária várakozása (december 18.) középkori ünnephez kötött *Verbum supernum prodiens – Felliül az egből le iöven*-himnusz, valamint a *Vox clara, ecce, intonat – Ime, tiszta szö hangicsal* kezdetű liturgikus költemény teljes magyar fordítása Kájoni *Hymnariumában* olvasható elsőként a hazai kegyesség- és irodalomtörténetben. A *Resonemus pariter – Zengiünk egyenlő szöval* kezdetű Sanctustrópus teljes, hat strófás szövegváltozatáról ugyanezt tudjuk elmondani. E trópus és a *Jövel nepek megh valtoja*-himnusz erősen rövidítve vagy átalakítva szerepel a nyomtatott *Cantionale* lapjain, a *Hymnariumban* viszont még hiánytalanul, pontos, ugyanakkor költői fordításban olvasható. Kájoni az *Aron veszszeje viragzik* kanciót tizenkét versszakos, az *Infinitae bonitatis* barokk melódia saját, csíksomlyói, 8–8–8 szótagú, még 1741-ben is élő dallamváltozatának megfelelően vetette papírra – eltérően az ország többi részén sokáig alkalmazott 8–8–9–10–10–11 szótagszámú változattól. Az egyház hagyományában régóta élő alkotások mellett a kortárs erdélyi jezsuita, Fenesi Mihály *Egy szűz nagy tiszta életben* kezdetű annuntiációs éneke is megtalálható a gyűjteményben.

Az adventi énekek és fordításainak kéziratos lejegyzése Kájoninál befejezetlenül maradt, mert a *Hymnarium* ezen fejezete az aláhúzott „De eadem”

megjegyzéssel és egyben énekcímmel zárul,⁸⁶ de az ide szánt költemény sehol nem található a gyűjteményben.

Feltételezésünk szerint Kájoni a ferences, azaz római kuriális liturgiában és a várad-erdélyi rítusban élő legtöbb himnuszt és szekvenciát összegyűjtötte, szinte mindegyik alkotáshoz készített fordítást, és ezeket bemásolta *Hymnarium*ába. Ezek az átültetések híven követik a latin szöveg szófordulatait, és egyben tükrözik az adott himnusz vagy szekvencia tartalmi mondanivalóját. A maga által lefordított vagy a csíki és gyergyói katolikus vallásgyakorlatban már élő szövegeket Kájoni az 1670-es években alakította, több versszakot meghúzott, Torma István főispánnak 1675-ben írt levelét idézve: egybe szedegette, jobb formába rakogatta, rendesebben helyhezttette,⁸⁷ és 1676-ban közkinccsétette a nyomtatott *Cantional*ban. Az 1677-ig kézzel írt *Hymnarium*ban jóval több himnusz, szekvencia, kanció és más funkciójú költemény olvasható, mint a nyomtatott énekeskönyvben. Elképzelhető, hogy Kájoni a teológiai tartalom, a stílus, az énekelhetőség vagy egyszerűen a már élő helybéli liturgikus vagy inkább paraliturgikus gyakorlat (vö. a csíkszentkirályi Petri Andrásnál 1630–1631-ben vagy a gyergyói *Pálffy Márton-énekeskönyv* lapjain az 1670-es években élő szövegekkel) alapján szelektálta kézíratos anyagát, és szűkített formában adta népe kezébe a maga alapította csíksomlyai könyvsajtó útján. Kájoni működése, fordító, stilizáló és könyvkiadó tevékenysége Csíkban, azaz az Árpád-kor óta folyamatosan katolikus vallásgyakorlattal bíró területen segítette a strófikus formájú, anyanyelvű, liturgikus vagy szorosan a liturgikus kincseket tükröző, abból táplálkozó és azt variáló paraliturgikus éneklés meghonosodását, illetve széles körű elterjedését. Kájoni tette mindezt az esztergomi, a várad-erdélyi rítus és helybeli szokások (lásd az *Aron veszszeje viragzik* éneket) alapján. Elképzelhetőnek tartjuk, hogy a 17. században, a kis officiumok kialakulása⁸⁸ korában egy kezdődő magyar nyelvű népszolozsma kialakítását is céllozhatták ezek a himnuszfordítások.

Fontos szempont, hogy Kájoni a már működő elemi iskola mellé 1667-ben gimnáziumot (is) alapított Csíksomlyón. Feltételezhető, hogy a *Hymnarium*-

⁸⁶ KÁJONI, *Hymnarium*, i. m., 34, jobb columna.

⁸⁷ Olvasható: „...édes Hagámnak...”, i. m., 158.

⁸⁸ Bővebben: DOBSZAY László, *A római officium*, Magyar Egyházzene, 1997/1998/1, 133–153. (Gyűjteményes kiadása: DOBSZAY László *Válogatott írásai...*, i. m., 58–70.)

ban papírra vetett liturgikus tételeket a középfokú teológiai, irodalmi és zenei oktatásban rendszeresen alkalmazták, folytatva a középkori kolostori és káptalani iskolák tanítási rendjét és módszereit. Az egyes énekek címében olvasható görög eredetű, minden bizonnyal Clichtoveus *Elucidatorium*ából átvett verstani terminus technikusok (pl. jambicum dimetrum) a *Ratio Studiorum* (Róma, 1599) által megszabott poétika- és retorikaórák tananyagára emlékeztetnek.

Advent chants and translations of hymns, sequences and tropes in Kájoni's Hymnary

This paper examines the origin, function, and contemporary Csík and Gyergyó text variants of nine Advent songs (hymns, sequences, tropes, and chants) recorded in the *Latin-Hungarian Hymnary* between 1659 and 1677 by Franciscan ecclesiastic musician János Kájoni (1629–1687) in Csíksomlyó (present-day Șumuleu Ciuc, Romania). The complete Hungarian translation, with translator's proofs, of the hymn *Veni Redemptor gentium* / *Jövel nepek megh valtoja* [Come, Redeemer of the Peoples] and *Verbum supernum prodiens* / *Fellül az egből le iöven* [The Word from High Above], the Sanctus trope *Resonemus pariter* / *Zengjünk egyenlő szöval* [Let us Resound with Equal Sound], as well as the liturgical poem *Vox clara, ecce, intonat* / *Ime, tiszta szó hangicsal* [Hear the Sound of a Clear Voice] was first published in Kájoni's *Hymnary*. He transformed the *Aron veszszeje viragzik* [Aaron's Rod is a-Blooming] chant to fit its Csíksomlyó melody. It is assumed that Kájoni collected most hymns and sequences alive in the Franciscan, i. e. Roman liturgy and the Várad-Transylvania rite, presenting nearly all of them with rough translations, copied into his *Hymnary*. Kájoni slightly touched up his own translation of the texts as well as the versions already in currency within the Catholic devotion of the Csík and Gyergyó region, shortening certain verses before publishing them in his *Cantionale* printed in 1676. In the *Hymnary*, handwritten up until 1677, far more liturgical poems can be found than in the printed *Cantionale*. It may be surmised that Kájoni based his final selection on theological content, style, singability, or simply the locally prevalent liturgical or even paraliturgical practices, thus compiling a heavily cut collection to be printed at the Csíksomlyó press, which he had founded himself.

Translated by Boldizsár Fejérvári

SALLAI REGINA

A pestisszentek tisztelete Paksi Márton György
énekeskönyvében és a *Gasztonyi-énekeskönyvben*

Győr-Moson-Sopron megyei lévén és a népének szeretete miatt kezdtem el foglalkozni a címben említett két énekeskönyvvvel. Jelen tanulmányban a bennük található gazdag anyagból a pestisszentekről, elsősorban Szent Sebestyénről, Szent Rozáliáról, illetve Pádúai Szent Antalról szóló énekeket vizsgálom.

Paksi Márton György Öttevény-Sziget (Győr vármegye, ma Kunsziget község) iskolamestere volt 1760–1761-ben, amikor énekeskönyvét összeírta. A családról a 18–19. századi anyakönyvekből nem sokat tudunk, csupán egyetlen adatunk van: 1721. március 10-én az öttevényi templomban kereszteltek – apja után – egy fiút Márton György névre.¹ Paksi énekeskönyve egy jól olvasható, 150x190 mm-es, 721 lapos, 1760–1761-ben kézzel írt könyv. Az énekeskönyv eredeti példánya a győri Xantus János Múzeumban lappang, az Országos Széchényi Könyvtár Kézirattárában mikrofilmen tanulmányozható.²

A *Gasztonyi-énekeskönyv* 1743-ban keletkezett kéziratos Győr megyei énekeskönyv, papír kötésben, bőr gerinccel. A gerincen nyomott minta található (virág, illetve stilizált kereszt, vízszintes hullámvonalakkal elválasztva). Mérete 150x192 mm, a vágott lapok éle pirosra van színezve. Hat lapos ívekből áll. Összesen 261 ceruzával számozott lapot tartalmaz, azonban a borító és a szennycímlap is kapott sorszámot, így az énekeskönyv valójában a ceruzával számozott 5. lapon kezdődik és a 257.-en végződik. A 2. számmal jelölt lapon: „Oltári Szentségrül Ének”, a 3. lapon: „Ének az Oltári Szentségrül”, a 4.-en: „Szűz Máriáról buzgó Ének!”. Az utóbbi kettő egy kéz írása, de mindhárom ének utólagos bejegyzés. Az egy kéz írásával készült énekeskönyv az 5. lapon kezdődik egy – az elején hiányos – énekkel. A 258. lap üres, a 259.-en „Új hold

¹ MEDGYESY-SCHMIKLI Norbert, *Paksi Márton György énekeskönyvének dramatikus népénekei = Variációk: Ünnepi tanulmányok M. Kiss Sándor tiszteletére*, szerk. ÖTVÖS István, Piliscsaba, PPKE BTK, 2004, 69. – A karácsonyi énekeket Perger Gyula tette közzé: PERGER Gyula, *Karácsonyi népénekek Paksi Márton György énekeskönyvében*, Arrabona 48, 2010/1, 71–102.

² *Paksi Márton György-énekeskönyv*, 1760–1761; OSZK FM1/2203.

vasárnapra” – a 3. és a 4. lapon lévő énekek lejegyzőjének kézírásával. A 260. lapon „Uj hold vasárnapra” ceruzával, más kézzel lejegyzett ima.³

A pestisszentek azok a szentek, akiknek a közbenjárását kéri a 14–16. század óta az Európát sújtó járványok idején. A pestist a barokk korban Isten büntetéseként értelmezték, megszüntetéséért egy-egy szenthez imádkoztak, közbenjárásukat kérve. Ebben a helyzetben magától értetődő volt, hogy a hívő nép, képzeletvilágának és vallásos érzületének megfelelően, számos pestis elleni védőszentet választott, fogadalmi emlékműveket, kápolnákat épített, oltárokat emelt, valamint egyes szakrális ábrázolásoknak szinte mágikus védő erőt tulajdonított. A pestisszentek kultuszának társadalmi vonatkozását szemléletesen állítja elénk egy, a pestis ellen különféle védekező módszereket – köztük a szentek segítségével hívását – ajánló korabeli kiadvány (Emericus Pfendner, *Amuletum, seu sacrae et antiquae praeces contra pestem*, Nagyszombat, 1739), amely megérdemelt büntetésnek mondja a pestist, s a büntetés okát a kegyetlen és zsarnoki uralomban, az állami vezetők által semmibe vett igazságszolgáltatásban, a szegények elnyomásában és a hatóságok által gyakorolt uzsorában jelöli meg.⁴ Ebben az időszakban terjedt el többek között Borromei Szent Károly (1538–1584, ünnepe november 4.), Szent Sebestyén (?–288, ünnepe január 20.), Szent Rókus (1295–1327, ünnepe augusztus 16.), Szent Rozália (1130–1166, ünnepe szeptember 4.) és Pádúi Szent Antal (1195–1231, ünnepe június 13.) kultusza. Közülük a vizsgált két énekeskönyvben Szent Sebestyénről, Szent Rozáliáról és Pádúi Szent Antalról találhatók énekek.

Énekek Szent Sebestyénről

Szent Sebestyén vértanút január 20-án ünnepli az egyház Szent Fábián (?–250) pápával együtt. A népszerű szentek közé tartozik a vértanúként tisztelt Sebestyén. Mint segítőszenthez fordultak hozzá pestis és egyéb emberi vagy állati járványok idején. Számos testvérület és kézművescéh tisztelte védőszentjeként.⁵ Diocletianus császár keresztényüldözése idején halt vértanúhalált a 3. században Milánóban. Hite miatt a császárság törvényszéke elé került, ahol halálra

³ Az énekeskönyv Perger Gyula tulajdonában van, leírását neki köszönöm.

⁴ SZILÁRDFY Zoltán, *Ikonográfia – Kultusz történet: Képes tanulmányok*, Bp., Balassi, 2003, 180, 202.

⁵ *A szentek élete*, szerk. DIÓS István, Bp., Szent István Társulat, 1984, 49.

ítélték. A szabad ég alatt egy karóhoz kötötték és összenyilaszták, ő azonban nem halt bele sérüléseibe. Felgyógyulva ismét megjelent a törvényszék előtt, ahol úgy fogadták, mint aki feltámadt a halálból. A hóhérok bunkókkal agyonverték, majd egy csatornába dobták a testét. A középkorban, a pestis idején őt hívták segítségül az emberek. Sebestyén példa volt a járvány idején: ő, aki túlélte a nyilak okozta sebeket, erőt adott a pestis nyila okozta sebesülésekből való gyógyuláshoz. A nyilat az archaikus hiedelemvilág már az ószövetségi zsidóságnál a betegséggel, sőt a halállal azonosította. A nyílnak ebből az ősi szimbolikus képzetéből következett, hogy Sebestyén alakjával is kapcsolatba hozták, és a pestis nyila, csapása ellen már a 7. században kérték a hívek az ő oltalmát.⁶ Vértanúsága óta oszlophoz kötözve, mezítelen felsőtestében nyilakkal ábrázolják. Tisztelete hazánkban is elterjedt, megerősödéséhez az 1510. évi nagy pestisjárvány is hozzájárulhatott.⁷

A kunszigeti Paksi Márton György énekeskönyvében található egy ének Szent Sebestyénről „De GLorIoso VIro SanCto Plo FabIano benIgno SebastIano Contra PestēM” címmel, a kronosztichon szerint 1761-es keletkezési dátummal. Az alábbi ének 1. és 3. versszakának kezdete azonos az *Áldott légyen Isten az ő kedves sok szentiben...* kezdetű Szent László-népeének 2. és 11. strófájával. A historikus tartalmú Szent László-költemény eredetileg a Náray György szerkesztette *Lyra coelestis* lapjain (Nagyszombat, 1695, 132–134.) olvasható, és Paksi Márton György is bemásolta kéziratába.⁸ A Szent Sebestyénről szóló ének így hangzik Paksi kézírata szerint:

1. Bóldog szentek közül *Szent* Sebestyen Martyr vala,
Ki a' *Szent* Istennek élteben kedvét találá:
Sok Nemzeteknek Pátronusa,
a' kik ő hozzá folyámodnak,
Dög halál ellen nagy ótalma.

⁶ BÁLINT Sándor, *Ünnepi kalendárium*, Szeged, Mandala, 1998, II, 174.

⁷ *Uo.*, 175.

⁸ MEDGYESY-SCHMIKLI Norbert, *Szent László király alakja az 1651 és 1845 között keletkezett kézíratos és nyomtatott énekeskönyvekben* = „Vállal magasb mindeneknél”: A Szent László-herma Győrbe érkezésének 400. évfordulóján megtartott tudományos konferencia előadásai, Győr, 2007. június 25–27., szerk. MEDGYESY-SCHMIKLI Norbert, SZÉKELY Zoltán, Győr, Győr-Moson-Sopron Megyei Múzeumok Igazgatósága, 2008 (Arrabona, 46/1), 203–205. – Népszerűsítő kiadása: *Énekek Szent László király tiszteletére – Cantiones de Sancto Ladislao rege*, szerk. KOVÁCS Andrea, MEDGYESY S. Norbert, Bp., Magyar Napló, Írott Szó Alapítvány, 2012, 160–163, nr. 35.

2. Szent Sebestyén Martyr, oh Szentséges Bóldog Vitéz,
 Ki az Ur JEsusért pogányok ellen harczra kész:
 Hirtelen fához ütközik,
 Sebes nyilakkal lövöldözik,
 Hagy az ő vére ki ontatik.

3. De hogy már állandó örök Bóldogságba jusson,
 dicsöült karok közt ülljön Mennyei Thronuson:
 El vevé dicső koronáját,
 Martyromságnak jutalmát,
 meg nyeri bóldog kívánságát.

4. Leg ottan mindgyárást Lelkét az Ilyő Istennek,
 vég szivel meg ada, az ő *Szent* Teremtőjének:
 Kit az Angyalok nagy sereggell,
 Üdvözetöknnek nagy örömmel,
 szép ének szóval föl vittenek.

5. Dicsiretet mondgyunk az mi édes Istenünknek,
Szent Fabiannak napján *Szent* Sebestyénnel *Szent* Léleknek:
 Légyen dicsiret az Istennek,
 a *Szent* Háromság egy Istennek. Amen.⁹

Az ének előtt található „Dicsöült helyeken” nótautalás Kanizsai Pálfi János *Dicsöült helyeken...* kezdetű 148. *zsoltár*-parafrázisára utal, amely a 17–18. század majd minden énekeskönyvében megtalálható volt.¹⁰ A versszakok első két sora tizennégy szótagos, majd három (az utolsó versszakban két) kilenc szótagos sor következik. Az első versszak utal arra, hogy Sebestyén ismert szent volt: „nemzeteknek patrónusa”. A második versszak Sebestyén halálának módját (fához kötve, lenyilazva) írja le, a következők mártírságának jutalmát, a mennyei boldogságot.

⁹ Paksi Márton *György-énekeskönyv*, i. m., 461–462. – Az énekek szövegét a betűhív átírás szabályai szerint közlöm. A feloldott rövidítéseket kurzívval jelölöm.

¹⁰ PAPP Géza, *A XVII. század énekelt dallamai*, Bp., Akadémiai, 1970 (Régi Magyar Dallamok Tára, 2) [a továbbiakban: RMDT II], 562, nr. 171; SZENDREI Janka, DOBSZAY László, RAJECZKY Benjamin, *XVI–XVII. századi dallamaink a népi emlékezetben*, Bp., Akadémiai, 1979, II, 82, nr. II/171; „...édes Hazámnak akartam szolgálni...”: KAJONI JÁNOS: *Cantionale catholicum*; PETRÁŠ INCZE JÁNOS: *Tudósítások*, összeáll. DOMOKOS Pál Péter, Bp., Szent István Társulat, 1979, 1070, nr. 726.

Paksi énekeskönyve Szent Sebestyén ünnepéhez még egy éneket közöl:

1. Keresztényi hivek,
kik öszve gyöltetek,
Szent Sebestyén Martyrt
szivből tisztellyétek.
R. Kinek emlékezetére,
ez nap van rendölve
már sok Esztendeje.

2. Szent Fabian Sebestyén
egy napon szenvettek,
Ur Christus JEsusért,
véreket öntötték.
Kiknek emlékezetekre
ez nap. :/:

3. Szent Sebestyén Martyr,
Dög haláltul ments meg,
Szent Fabian Martyr
kerünk ótalmazz meg.
Kiknek emlékezetére. :/:

4. Kérjük hát minnyájan,
mi üdvözítönket,
és tisztellyük holtig
váloztot szentinket.
Kérjek értünk Istenunket,
jobbitsuk meg életünket,
vegye hozzá Lelkünket. Amen.¹¹

A költemény előtt az „Ave Maris stella” (Üdvöz légy, tengernek csillaga) nótajelzés található, ez az ének számos nyomtatott és kéziratos énekeskönyvben szerepel.¹² Az ének hat szótagos sorokból, négysoros versszakokból és a Paksi által költött refrénből áll. Paksi ebben az énekben, mint a fentebb közöltben is, együtt említi Szent Sebestyént Szent Fábiánnal, a különbség az, hogy itt Szent Fábiánt is megszólítja.

¹¹ *Paksi Márton György-énekeskönyv*, i. m., 463.

¹² RMDT II, 449, nr. 37; „...édes Hazámnak...” i. m., 687, nr. 435.

Paksi eme két, Szent Sebestyénhez szóló énekét kántorkönyvén kívül más forrásban nem találjuk,¹³ nem tudhatjuk tehát, honnan másolta, esetleg saját kompozíciója volt-e. Az énekek kevés életrajzi adatot közölnek az ünnepelt szentekről, inkább általános toposzokat tartalmaznak.

Szent Sebestyénről a *Gasztonyi-énekeskönyv*-ben is találunk énekeket. Az első, *Szent Fábian- és Sebesten napra* című előtt az „Én nagy vigasságos etc.” nótajelzés szerepel, amely feltehetőleg a Kájoni *Cantionale catholicum*-ában található *Én nagy vigasságos örömet hirdetek*... kezdetű karácsonyi énekre utal.¹⁴

1. Az kegyes Úr Jézus, világ megh váltoja,
ütet Tisztölöknek, fimlő Koronájo.
Szent Fabjan Sebestén, értünk könyörgistek
Istentül jot nyerjetek.

2. Oh Fényes Lámpások, nagy erős kü szálók,
Szent Fabján Sebestén, két Szent Atyafiak.

3. Tökilletes életnek világos tüköri,
az el tivölödteknek Istenhez veziri.

4. Atyafiu szeretett, ezekben tündöklött;
és az irgalmasságh, nálók nagy helet lölt.

5. Hogy az ti életetek follását követvin,
mi is nagy örömben Részesüllünk Menyben
Szent Fabján Sebestén, értünk könyörgistek,
Istentül jot nyerjetek. Amen.¹⁵

A második ének előtt az „Aldott légyen Isten az ő etc.” nótajelzés található. Ez bizonyára a már említett *Aldott légyen Isten*... kezdetű Szent László-énekre

¹³ Nem szerepelnek sem az RMKT-ban, sem Stoll Béla bibliográfiájában: *Régi magyar költők tára XVII. század, 7: Katolikus egyházi énekek (1608–1651)*, s. a. r. HOLL Béla, Bp., Akadémiai, 1979; *Régi magyar költők tára XVII. század, 15/A: Katolikus egyházi énekek (1660-as, 1670-es évek): Szövegek*, s. a. r. STOLL Béla, Bp., Argumentum, Akadémiai, 1992; *Régi magyar költők tára XVII. század, 15/B: Katolikus egyházi énekek (1660-as, 1670-es évek): Jegyzetek*, írta HOLL Béla, Bp., Akadémiai, Argumentum, 1992; STOLL Béla, *A magyar kézíratos énekeskönyvek és versgyűjtemények bibliográfiája (1542–1840)*, Bp., Balassi, 2002.

¹⁴ „...édes Hazámnak...”, *i. m.*, 243, nr. 70.

¹⁵ *Gasztonyi-énekeskönyv*, 1743, 253–254.

utal, amelynek dallama a Paksitól fentebb közölt *Bóldog szentek közül...* kezdetű ének dallamával, a *Dücsöült helyeken...* kezdetű zsoltár-parafrazissal egyezik.

1. Mindenható Atya, ki lakozol az Menyekben,
Dücsössiges Isten, halát ádunk néked ezen,
te jó voltodért életünkben,
mert te táplálsz minket Testünkben
áld meg bennünket életünkben.

2. Az te *szent* igidet add igazan halgathassuk,
halván meg érthessük, és be is tellesithessük,
ez mai kedves két szentiddel,
tégedet szívből imadhassunk
nagy hálákat néked adhassunk.

3. *Szent* Fáján s' Sebestén, Lám tizedet mint szerettek,
Parancsolatidban igazán ezek követtek,
ez gyarló testben dicsírtének,
mindenekben néked engedtek
tisztöletett adván nevednek.

4. Mellért Pogányoktul, artotlanyok meg fogattak,
Sok féle kinokkal igaz hitért kinoztattak,
Kezek és Lábok kötöztettvin,
rut kinzásokkal kinoztatván,
ezeket bátron elszenvedvin.

5. De Isten Angyala ezen szentek mellé álló,
kinok mélsigibül, hirtelen ki szabadita,
minden vesziltül oltalmazá,
igaz hitben meg bátorita,
szenvedisekben vigasztala.

6. És annak utánno, ujjobban meg fogatának,
Igaz vallásokért ük sokat kinoztatának,
Jesus neviért meg halának,
Martíromságott kostolának,
Mellért Mennyégben be jutának. Amen.¹⁶

¹⁶ *Uo.*, 254–256.

Ebben az énekben a vértanúságról általánosságban hallunk, de Szent Sebestyén életére is igaz az utolsó három versszak mondanivalója (csak másodszori alkalommal tudták őt megölni).

A *Gasztonyi-énekeskönyv* és Paksi is együtt említi Szent Sebestyént Szent Fábiánnal, és énekeikben – természetes módon, hagyományt követve – szerepel a vértanúság, a szenvedés, az Istenhez és a szentekhez való könyörgés.

Szent Rozália énekei

Szent Rozália ünnepét szeptember 4-én tartja a katolikus egyház. Rozália a 12. századi Szicíliában, a Sinibaldi család tagjaként élt remeteségbe vonulva. Nevét a rózsa latin megfelelője (rosa) után kapta. A járványos betegségek, főképp a pestis védőszentje. 1624-ben Szicíliában mirigyes dőghalál pusztított. Palermo városában litánia közben az ottani két pap égi indíttatásra keresni kezdte Rozália sírját, és meg is találta a szent testét épen, kezében kereszttel. Ugyanabban az évben a Szicíliában tartózkodó flamand festő, Anthonis van Dyck számos képet festett a szent alakjáról, mely később is meghatározó volt az ábrázolásában. A szent kultusza gyorsan terjedt, az 1640-es években már Magyarországra is eljutott. Rozália tiszteletét Esterházy Pál nádor plántálta Grácon át hazánkba, amikor 1666-ban a Fraknó vára mellett húzódó hegység legmagasabb csúcsára építtetett Rozáliának szentelt kápolnát.¹⁷ A szentet általában fekvő, bal kezében feszületet tartva ábrázolják.

A legelső Rozália-imádság eredeti latin szövegét és fordítóját nem ismerjük. A latinból (*Ave Rosa, sine spina*) készült teljes fordítás a feltehetőleg 1674 előttről való *Lelki fegyverház*ban,¹⁸ egy mindennapi imádságra szánt imádságoskönyvben található, melynek első kiadása elveszett. A *Cantus catholici* 1674. évi kiadásának szerkesztője a verses imádságot megrövidítette, szövegét részben átalakította.¹⁹ Ez a szöveg – szinte változatlan formában – megtalálható Paksi énekeskönyvében is „De Chara aMoena SanCta Vera PVra RosaLIa” címmel, kronosztichonjából az 1761-es keletkezési évszám olvasható ki.

¹⁷ BÁLINT, *i. m.*, III, 283.

¹⁸ *Lelki fegyverház*, Nagyszombat, 1700, 171.

¹⁹ RMKT XVII/15/B, 465; *Cantus catholici*, Kassa, 1674, 523.

1. Tövis nélkül nyílt szép Rósa,
mérgeyesek orvosa,
Herczegeknek Unokája,
üdvöz légy Rosalia.

2. Kristus példáját követte,
világtul bucsodat vetted,
világ Pompáját meg pökted,
ígéretét meg vetted.

3. Kösziklák közt nagy Havasban,
Embertt rettentő Barlangban,
szolgáltál nagy buzgosággal
JEsusnak ez Világban.

4. Az Barlang Mennye változott,
midőn JEsus ott lakozott,
hozván Szüz magával Annyátt,
hogylaknik Rosaliával.

5. Tested nem titetett sírban,
magátul kö száll helyet adván,
Rosaliát kö magában,
bézárlya mint koporsóba.

6. Sok üdök Esztendők után,
Teste éppen taláztatván,
Dög ellen nekünk adatván,
áldgyuk segítséget várván.

7. Hála Mennyei Fölségnek
Szent Háromság egy Istennek,
ki érdeméért e' Szüznek,
végét adgya a' Mirégynek. Amen.²⁰

Az ének, amely megtalálható a *Gasztonyi-énekeskönyvben* is,²¹ Szent Rozália remeteségbe vonulását és halála után teste épen taláztatását, azaz a virrasztó zsolozsmában énekelt legendáját írja le. Paksi az ének elején „Menyországnakk

²⁰ *Paksi Márton György-énekeskönyv, i. m., 544–545.*

²¹ *Gasztonyi-énekeskönyv, i. m., 243–244.*

Királynéja” nótajelzést ad meg, a könyv kottái között azonban ilyen kezdetű ének nem található. A *Mennyszágnak Királynéja, irgalmasságnak...* kezdetű időszaki Mária-antifona a *Salve Regina* fordítása, talán Nyéki Vörös Mátyástól. Pázmány imakönyvében jelent meg először, s énekeskönyveink is onnan vették át.²² A *Gasztunyi-énekeskönyv*ben „Amo Deum” nótajelzés szerepel, ez feltehetőleg az *Amo Deum, sed libere...* kezdetű énekre utal.²³ A két szövegváltozat között főleg helyesírási eltéréseket találunk, illetve ahol Paksinál romlott szöveg olvasható (hibás a szótagszám vagy a szórend), ott a *Gasztunyi-énekeskönyv* variánsa helyesnek tűnik. Az eltérések a következők (a strófa és azon belül a sor számának megadásával):

- 1:2 mirigyések uj orvosa
- 1:4 Üdvöz ligy Szent Rosalia
- 3:4 Jesusodnak ez világbon
- 4:3 hozván Szűz Anyát magávol
- 5:2 magátul küszál helt adván.

A *Tövis nélkül nyílt szép Rósa...* kezdetű Szent Rozália-éneknek moldvai csángó változata is fennmaradt:

Tövis nélkül megnyílt rózsák, Mirigyeknek így olvassák, Hersekeknek onokái, Idvezlégy szent Rozália. Krisztus utunk példáját Követé atyánk udvarát, Nem nézte ígérettyit, Megvetette kősziklába, Nagy havasba, Eme rettentett ballangba, Mikor Jézus itt lakódzék, Vélünk szembe nyájaskodék, Híva téged házasságra. A mennyei koronára. Ha(j)la Jézusnak szavára, Béjut a boldogságába, Testye tétetik sírba, Kőszikla folyásba, Bézárattaték a föld gyomrába, áment.²⁴

A 18. században az ének más szövegezésben is feltűnik. *Szűz Szent Rozália himnusz*a, illetőleg zsolozsmája még a 19. század kolerajárványainak idején is egyike a legkedveltebb, ponyván is számtalanszor megjelenő ájtatosságoknak.²⁵

²² RMDT II, 479, nr. 75; „...édes Hazámnak...”, i. m., 685, nr. 433.

²³ RMDT II, 461, nr. 58.

²⁴ BÁLINT, i. m., III, 287.

²⁵ Uo., 288.

Énekek Páduai Szent Antal tiszteletére

Páduai Szent Antalt június 13-án ünnepli a katolikus egyház. Antal a 13. század eretnek- és szerzetesmozgalmainak szentje. Fernando néven született 1195-ben Lisszabonban. 1212-ben ágostonos szerzetes lett, 1220-ban ugyanitt ferences, ekkor kapta az Antal nevet. Itáliában és Franciaországban volt vándorprédikátor. Prédikációs körútjai alkalmából a hívők megerősítéséért és az eretnekség felszámolásáért fáradozott. Fiatalon, harminchat éves korában halt meg Páduában 1231-ben. A sírjánál történt számos imameghallgatás, gyógyulás és csoda miatt IX. Gergely pápa alig tíz hónappal halála után szentté avatta.²⁶ A legendák szerint Szent Antal tengeri halaknak prédikált, a gyermek Jézust karjaiban hordozta. A franciskánusok a hét második napját, keddet a kora újkor óta egészen Szent Antalnak szentelik. Szent Antal tiszteletének első hazai nyoma IV. Béla királynál (1235–1270) bukkan fel, azonban a magyar középkorban még nem vált általánossá. Antal tisztelete igazában a 17. század folyamán bontakozott ki és vált hazánkban is szinte egyedülállóvá. Két forrásból, illetőleg irányból táplálkozott: egyfelől a Balkánról, hódoltsági területről, Antal apát hanyatló tiszteletéből, másrészt pedig a délnémet barokk ösztönzéseiből.²⁷ Ünnepe éppen a liliomnyílásra esik, ikonográfiai attribútuma már a középkorban a liliom és a prédikálásra utaló könyv volt, ezekhez járult, különösen a barokk kortól kezdve, a gyermek Jézus alakja.²⁸

Paksi Márton György énekeskönyvében két ének található Szent Antalról „De Charo SanCto AntonIo LaVreato De PaDVa”²⁹ cím alatt. A kronoszti-
chonból az 1761-es keletkezési dátum olvasható ki. Az első ének előtt „Mondgy napon.” nótajelzés található.³⁰ Paksi a dallamjelzés szerinti melódiát két versszakra bontja.

1. Algyad szivem, dicsírd Lelkem, nagy tüzes buzgosággal,
mindem izem tagom részem, tiszteld nagy vigassággal.

²⁶ *A szentek élete, i. m.*, 268.

²⁷ BÁLINT, *i. m.*, II, 459.

²⁸ SZILÁRDFY, *i. m.*, 221.

²⁹ *Paksi Márton György-énekeskönyv, i. m.*, 497.

³⁰ *Mondj naponként és óránként: Szent Kázmér himnuszának fordítása Nyéki Vörös Mátyástól. RMDT II, 455, nr. 45c; „...édes Hazámnak...”, i. m.*, 712, nr. 459.

2. Antoniust, és Pátronust, nagy ájzatossággal,
dicsirem és magosztalom, nagy szives kívánsággal.
3. Minden jóknak, áldasoknak, büven kifolyó kuttyát,
gerjedező, és Istenes szeretett tüzes Lángal.
4. Ez az helyes, tökéletes, engedelmesség Fia,
sötétségnek, és bünöknek, igaz ki gyomlálója.
5. Mond bódognak, és áldotnak, ez szépségnek virágját,
betegnek, s' epet sziveknek használó orvossát.
6. Dögleletes, és fekélyes, mirigyek tisztítója,
romlott tagok, és fájdalekkel teljes meg gyógyítója.
7. Veszedelmes, és filemes, gonosz tavoztatója,
szerencsítlen, s' reméltelen, dolgok jóra hozója.
8. Magosztallyad, Szentnek vallyad, e' Bölcsesség Doctorát,
Antoniust, és Pátronust, Eretnökség rontóját. Amen.³¹

Szent Antal pestisszentként való tiszteletének elterjedésére utalhat a 6. versszakban megjelenő „dögleletes és fekélyes mirigyek tisztítója” kifejezés.

A második Szent Antal-ének előtt Paksi énekeskönyvében a „Mit akar az Isten” nótajelzés található. Az ének szövege:

1. Ez amaz szép, Lelkében ép, és az Istennél kedves,
rosz szeleknek, s' ördögöknek, a' ki olly rettenetes:
Paduanak, és Lakosinak ez a' Kincs vigassága,
ez által nyér, a' ki mit kér, vagyon nagy bódogsága.
2. Mondgy minden jót, s' igasságot, nyelvem Antoniusrul,
sok Irgalmu, nagy hatalmu, Csudálatos Attyárul:
Dicsird ötett, érzetted ennek, nagy sok jó voltat,
mert Irgalmas, annak árja, mossa el hiveid buját.
3. Tekéntetes, ékes kedves, köllemetes rósa szál,
nagy szépséggel, szüzességgel, fehérlő Liliom szál:
Nagy érdemü, s' böcsülendő, bódog *Szent* Antonius,
az én Lelkem, s' mindenn igyem, reménséggel hozza fut.

³¹ *Paksi Márton György-énekeskönyv, i. m., 497–498.*

4. Aldot napja, és órája, melyben meg szerettelek,
bóldog Kereszt, mely hozta ezt, hogy téged ismérjelek:
Antonius, Antonius, könyörög az Istennek,
üdvösséget, s' békességet, nyer te tisztelőidnek.

5. Ezerszer, és sok ezerszer, méltó téged dicsírni,
Tomjényteni, sok ezerszer, méltó Téged áldani:
Ezerszer, és sok ezerszer, téged dicsírni,
Tömjényteni :/: Amen.³²

Az énekben feltűnik Szent Antal jellegzetes szimbóluma, a lilium, illetve megjelenik a rózsza is. Pádua városának Antal „kinsz” volt, mert ő oktatta egyháztanítóként a város lakosságát, és védte meg őket az uzsorásoktól: „Ez által nyér, aki mit kér, / vagyon nagy boldogsága.” A Paksinál olvasható két Szent Antal-ének közül egyiket sem találtam meg más korabeli énekeskönyvben,³³ elképzelhető, hogy mindkettő a kunszigeti iskolamester sajátja.

A község életében a későbbiekben is fontos szerepet töltött be Szent Antal. 1831-ben, a kolerajárvány idején a közbenjárásáért könyörgő hívek kápolnát építettek a tiszteletére. A régi kápolna oltárképe 1857-re datálható, felirata:

Óh Szent Antal kérd az Istent értünk,
Dögveszélytől mentse meg községünk,
És hogy egykor az egekbe jussunk,
Az Úr Jézus jobbára állhassunk.

Hátlapján ez olvasható:

Óh, dicsőséges Szent Páduai Antal, ki méltó voltál az Úr Jézust karjaidon hordozni, könyörögi érettünk 1857. Varga János, Kuller József, Kocsis Márton, Major Gábor.³⁴

1852-ben érkezett a kápolnába Szent Antal ereklyéje, tunikájának egy darabkája. A második, ma is álló kápolnát 1901-ben, a faluban dúló marhavész idején építette a lakosság Szent Antal közbenjárását kérve. A kunszigeti lakosság Szent Antal napján nem dolgozott, hanem ünnepelt, a faluból elszármazott

³² *Uo.*, 498–499.

³³ RMKT XVII/7; RMKT XVII/15/A, B; STOLL, *i. m.*

³⁴ BÁLINT, *i. m.*, II, 461.

családtagok is hazajöttek ilyenkor. A szent tisztelete a mai napig él az egyház-községben. Szent Antal napján, június 13-án ereklyehódolattal egybekötött ünnepi szentmise nyitja meg a nyolcadot. Ezután nyolc napig minden reggel nyolc órakor szentmisét, este nyolc órakor ünnepélyes imaórát tartanak a hívek. Szent Antal búcsúját a szent ünnepéhez legközelebb eső vasárnapon ünneplik. Ilyenkor körmenet vonul a Szent Lőrinc plébániatemplomtól a kápolnáig a *Mindenszentek litániáját* énekelve. A nyolcad utolsó napja este nyolc órakor ünnepélyes szentségimádással és ereklyehódolattal zárul. Az oltárképet 2015 júniusában a falu önkormányzata megbízásából a Kunszigeti Polgári Hagyományőrző és Kulturális Egyesület felújította, és ismét elhelyezte a kápolnában.

Szent Antal-énekek a *Gasztorny-énekeskönyv*ben is szerepelnek. Az első, *Ez mai nap nagy Szent Antal...* kezdetű egy válaszos ének Páduai Szent Antal hitvallóról. A strófák 5–6. sora refrén. Szövege megtalálható Kájoninál és a kéziratos *Zirci énekeskönyv*ben is.³⁵

1. Ez mai nap nagy Szent Antal,
Az ki fimlik nagy csúdákkal,
Ma örvendez Menyországban,
Ur Jesusnak udvarábon.
Ad Jesusom Szent Antalért,
Az mit kirünk érdemiért.

2. Jer mi-is orvendgyünk néki,
mert nincsen ez földön senki,
Ha veszet marhaját kiri,
ö tülö hogy meg nem nyeri.

3. Ha nagy betegsigben estek,
és fogadást néki testek,
könyörgissel tisztöltitek,
az mit kértek el veszitek.

4. Ha nyomoruság szorongat,
és keserőség haborgat,
Ha ellenséged foitogat,
ehéz fordul és nem árthat.

³⁵ RMKT XVII/15/B, 433–435.

5. Ha az ördög tited kisírt,
nefil semmit mert meg nem sért,
ha *Szent Antal* az bünösért,
Imádkozék széve szerint.

6. Az Dögh halál eltávozik,
ha *Szent Antal* tisztöltetik,
Istentül mind meg adatik,
Az ki hozza folamodik.

7. Az Tengernek mély vizej,
föl haborodott habjai,
mindgyarást meg csöndesedik,
ha *Szent Antal* imádkozék.

8. Kik rábságban nyomorognak,
büdös Tömlöczben kinlodnak,
érdemiért *Szent Antal*nak,
ha kéri, megszabadulnak.

9. Mindennimő veszedelmek,
*Szent Antal*ért mind meg szűnnek,
eltávoznak az szükségek,
Országokban az éhsigek.

10. Bizonyitya az sokasság,
mind vén s mind pedig Iffjuság,
Rakva csudákkal ez világ,
De fökippen Olasz Ország.

11. Dicsírtessél Atya Isten,
Szent Fiávol edgyetemben,
Véle *Szent* Lilek Úr Isten,
Szent Háromságbon egy Isten.
Add Jesusom *Szent Antal*ért
Az mit kirünk érdemiért. Amen.³⁶

Az ének előtt az „Oh Maria Virgo” nótajelzés található. A dallam német eredetű, legkorábbi változata 1639-ből ismert, és a nemzetközi himnológia is

³⁶ *Gasztonyi-énekeskönyv, i. m.*, 228–229.

számon tartja.³⁷ Az énekben három versszak is „Ha” szóval kezdődik, kettő pedig azzal végződik; ezekben a versszakokban különféle bajok és nyavalyák vannak felsorolva (veszett marha, betegség, nyomorúság, ördögi kísértés, döghalál, rabság, бүдös tömlőcben kínlódás), s ha ezekben szenvedve az ember Szent Antal közbenjárását kéri, megszabadul tőlük.

A második ének előtt a „Virum admirabilem” nótautalás található, ez a Szent Ignácra szóló himnusz szerepel a *Cantionale catholicum*-ban,³⁸ illetve megtalálható az 1651-es *Cantus catholicus*-ben³⁹ is.

1. Dűcsössiges *Szent Antal*, szegények istápio,
Nagy padua varossának ragyago csillagia
Olasz országban livők ragyogo fáklájo,
és te szép seregednek, szépsiges hainala.

2. *Szent Antal* szép virág szál, csúdákno-csudájo,
te vagy feir Liliom szál, kincsek koronájo,
Isten szeretetinek gyulladozo lángio,
sok szegin nyomorultak, igaz orvosloia.

3. Soha nagy szentsigedet el nem feleitheti,
Hires Padua várossa, nevedet szenteli,
A te sok csudaidért jo voltod köszöni,
mind öröken az Isten te benned dicsiri.

4. Azért kirünk *Szent Antal*, ligy szoszollonk nékünk,
itten keves sereged tigated így kirünk,
Az Mennye *Krisztus*nak esedez érettünk,
hogj adgya meg minekünk, üdvössigünk. Amen.⁴⁰

Az énekben megjelenik a liliom-motívum, Pádúa városa, illetve a „szegények istápjá” jelző is, ami Antalra (többek között) mint a szegények védőszentjére utal.

A Szent Antal-énekek ilyen nagy számban való előfordulása annak egyik bizonyítéka, hogy Szent Antalnak mint pestistől védő patrónusnak a tisztelete a

³⁷ RMDT II, 585, nr. 201; „...édes *Hazámnak*...”, *i. m.*, 694, nr. 443.

³⁸ „...édes *Hazámnak*...”, *i. m.*, 837, nr. 560.

³⁹ *Cantus catholicus*, Lőcse, 1651, 150.

⁴⁰ *Gasztonyi-énekeskönyv*, *i. m.*, 230.

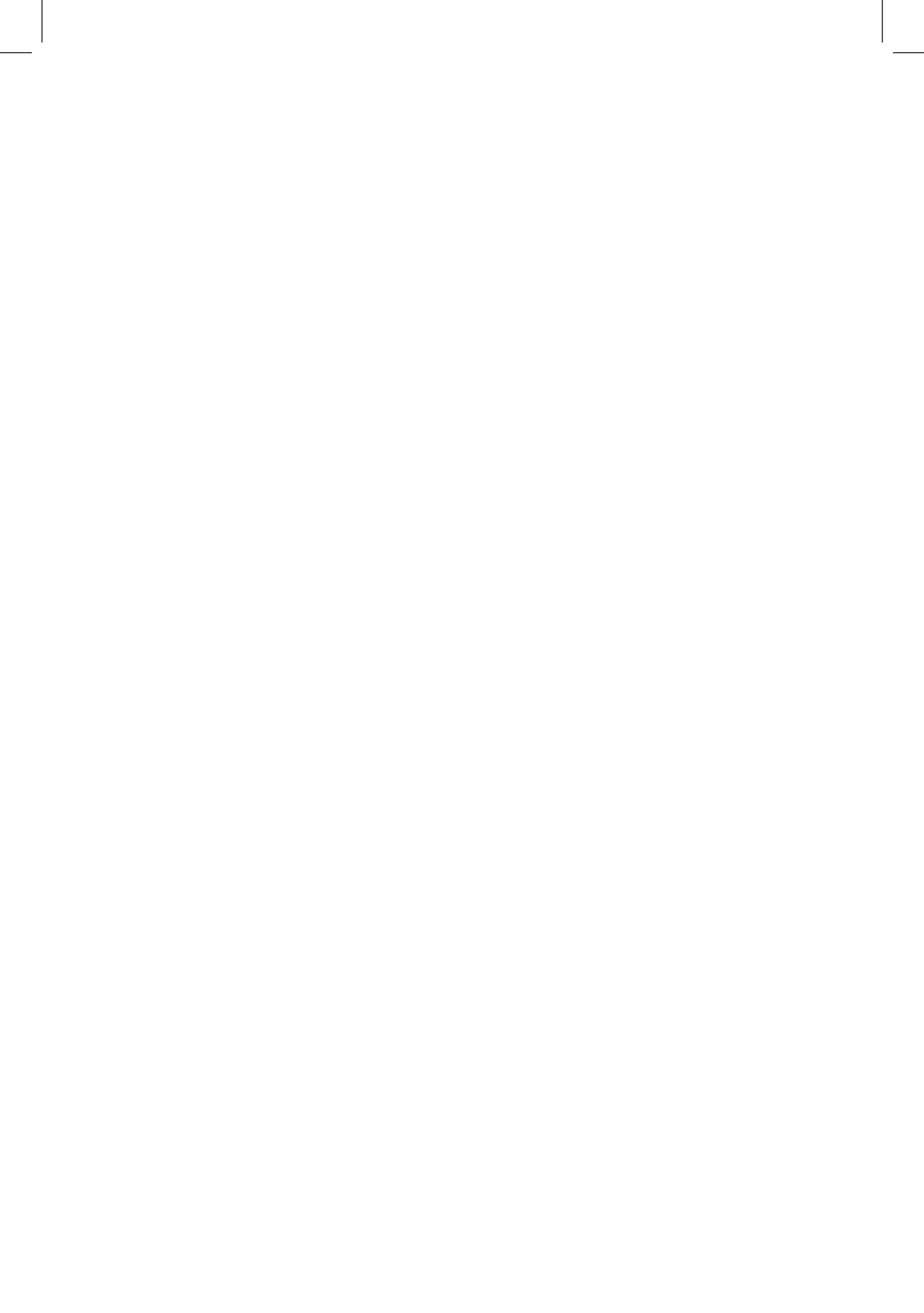
18. században Győr megyébe is eljutott. A *Gasztonyi-énekeskönyvben* és Paksi énekeskönyvében is vannak a szakirodalomban eddig máshol nem említett Szent Antal-énekek. Ebből a szent tiszteletének és szeretetének elterjedésére következtethetünk.

Összegzés

A Magyarországon 1738-ban pusztító utolsó nagyobb pestisjárvány még élénken élhetett a nép emlékezetében az 1740-es, 1760-as években, a *Gasztonyi- és a Paksi Márton György-énekeskönyv* keletkezése idején (1743, illetve 1760–1761), talán ezzel is magyarázható a két könyvben a pestisszentekhez szóló énekek viszonylag nagy száma. Paksi és a *Gasztonyi-énekeskönyv* két-két Szent Sebestyén-éneke, a Szent Rozália-éneke, valamint a Páduai Szent Antalról szóló két, illetve három ének a szentek életét mutatja be, és csodáik alapján kéri közbenjárásukat. A Szent Sebestyén-énekekben általában Szent Fábían is megjelenik, szövegük a két mártír érdemeit méltatja, és Istenhez, illetve hozzájuk könyörög. Mind Paksi, mind a *Gasztonyi-énekeskönyv* Szent Sebestyénről szóló énekei egyediek, máshol nem fordulnak elő. A *Tövishől nyílt szép Rósa...* kezdetű Szent Rozália-éneke viszont mindkét énekeskönyvben és más forrásokban is megtalálható. Páduai Szent Antal énekei Antal életét, tanítását, nagyságát, közbenjárásának eredményességét, jelképét, a liliomot, Pádua városát és Itáliát említik, ahol Antal térítőúton volt. Érdekes ugyanakkor, hogy nem mindegyik Sebestyén- és Antal-éneke utal a pestistől való megszabadításra.

The honour of the plague saints in Márton György Paksi's hymnal and in Gasztonyi-hymnbook

The paper examines Catholic church songs about the so-called plague saints. It focuses on two manuscript songbooks from north-western Hungary, that of Márton György Paksi, schoolmaster in Öttevény-Sziget (today Kunsziget), from 1760–1761, and the *Gasztonyi-hymnbook* (named after the Gasztonyi family) from 1743. Their hymns about Saint Sebastian, Saint Rosalia and Saint Anthony of Padua are studied and the text of these songs is published in print for the first time in this paper.

SZÁDOCZKI VERA

A Jászfényszaru énekeskönyv*

Az MTA–PPKE Barokk Irodalom és Lelkiség Kutatócsoportban feladataim közé tartozik az 1800 előtti magyarországi nyomtatott és kéziratos katolikus énekeskönyvek és népelemek bibliográfiájának összeállítása. Amikor a kéziratos rész összeállításán dolgoztam, számos bibliográfiát kézbevettem, így Stoll Béla *A magyar kéziratos énekeskönyvek és versgyűjtemények bibliográfiája (1542–1840)* című munkáját és a *Magyarországi egyházi könyvtárak kéziratkatalógusai* sorozat köteteit is. Egy önellenőrzés során szemet szűrt egy olyan azonosság, amely nehezen nevezhető véletlennek. A *Jászfényszaru énekeskönyv* Stoll 1105. tétele, amelynek őrzési helyét a bibliográfia összeállítója ugyan nem ismeri, de megadja, hogy mikrofilmen olvasható az Országos Széchényi Könyvtárban,¹ továbbá ismeri a keletkezési évét: 1788. *A Váci Egyházmegyei Könyvtár kéziratkatalógusában* a 337. tételben a 219.337 jelzetű kézitról ez áll: „Molnár László kántor énekeskönyve. Jászfényszaru, 18. század vége (gerincen: 1788).”² A mikrofilmet és a váci kántorkönyvet összehasonlítva megállapítható, hogy a két kézirat egy és ugyanaz, tehát a *Jászfényszaru énekeskönyv* mai őrzési helye a Váci Egyházmegyei Könyvtár. Mivel a kézirat hozzáférhető, a szakirodalomban és bibliográfiákban szereplő számos ellentmondásosnak tűnő tény tisztázni lehet.

Az 1966-ban készült mikrofilmen jól látszik, hogy egy széttört, szakadozott kötetet fényképeztek le. Ez ma már másképp van, mivel a váci könyvtár 2008-ban restauráltatta a kéziratot.³ Ekkor ceruzával újra megszámozták a lapokat, ezért ma dupla lapszámozású a kötet. A restaurálási lap szerint a kötet gerince elveszett, ma töredékesen ennyi olvasható rajta: „[...] Ladisl[...] Molnar Cantoris [...]én[...] anno 1788”. A könyvben, a kötésen vagy a gerincen sehol nem olvasható a Jászfényszaru szó, de amikor a helységet meghatározták,

* A szerző az MTA–PPKE Barokk Irodalom és Lelkiség Kutatócsoport tagja.

¹ STOLL Béla, *A magyar kéziratos énekeskönyvek és versgyűjtemények bibliográfiája (1542–1840)*, Bp., Balassi, 2002 [a továbbiakban: STOLL], nr. 1105; OSZK FM 1/2196.

² TÓTH Béla, *A Váci Egyházmegyei Könyvtár kéziratkatalógusa*, Bp., OSZK, 1999 (Magyarországi Egyházi Könyvtárak Kéziratkatalógusai, 11), 56.

³ A restaurálási lap a kötetbe illesztve megtalálható.

a gerincen még látható volt a település neve, amelyből ma csak az „én” töredék olvasható. A mikrofilmfelvétel egy katalóguscédulával kezdődik, amelynek tanúsága szerint a kötet tulajdonosa Petróci Sándor. Bár erre semmi nem utal a kötetben belül, az állítás helyességét több forrás is alátámasztja. Egyrészt Petrócinak Holl Bélához írt levele 1970-ből.⁴ Ebben a levélben Petróci leírja, hogyan került hozzá a kötet, illetve ő miket írt, publikált belőle. Ő még ki tudta olvasni az elmosódott, bepiszkolódott írást a gerincen: „Cantionale Ladislai Molnár Cantoris Jászfényszaruensis 1788.” A kötetet 1944 tavaszán kapta az akkor Veresegyházán működő Mácsay nevű kántortól, akinek a nagyapja Majsán volt kántor, és a kötet az ő tulajdonát képezte. Miután Petróci gondosabban átvizsgálta a könyvet, felfedezte az „Eccl. Sz. Lőr. Katensis 1843” szövegű bejegyzést, amelyet írásjellege szerint egykorú papírszeleten lehetett olvasni. (Ez a papírszelet ma már nincs a kéziratban.) Ezek alapján a kötet útja: Jászfényszaru–Szentlőrinc–Kiskunmajsza–Veresegyház–Eger–Vác.

Petróci Sándor világi papként működött az egri és váci egyházmegyében.⁵ 1963–1986 között teológiatanár volt Egerben, ezért jelöli meg a mikrofilm katalóguscédulája és Holl Béla az RMKT XVII/7. kötetében, hogy 1974-ben Eger a lelőhely.⁶ Petrócit 1986-ban Vácra helyezték, ahol ő lett az egyházmegyei könyvtár és levéltár igazgatója. Nyilván magával vitte a könyveit is, így került Vácra az énekeskönyv. Holl Béla 1992-ben az RMKT XVII/15. kötetében már Vácot adja meg lelőhelyként.⁷ Nyilván figyelemmel kísérte barátja⁸ pályafutásának alakulását, és tudta, hogy könyveit is vitte magával. Így Holl Béla részéről nem következtetés, hogy az egyik kötetben az egyik, a másikban a másik várost adja meg. Ezek az információk azonban már nem állhattak Stoll Béla rendelkezésére, mivel bibliográfiája összeállításakor mind Eger,

⁴ Holl Béla hagyatéka, Bp., Piarista Levéltár, IV. 229.

⁵ Petróci Sándor = *Magyar katolikus lexikon*, főszerk. DIÓS István, X, Bp., Szent István Társulat, 2005, 917; *Váci egyházmegyei almanach: Szent István millennium évében*, szerk. BÁNK József, Vác, 1970, 341.

⁶ *Régi magyar költők tára XVII. század, 7: Katolikus egyházi énekek (1607–1651)*, s. a. r. HOLL Béla, Bp., Akadémiai, 1974 [a továbbiakban: RMKT XVII/7], 695.

⁷ *Régi magyar költők tára XVII. század, 15/B: Katolikus egyházi énekek (1660-as, 1670-es évek): Jegyzetek*, írta HOLL Béla, Bp., Akadémiai, Argumentum, 1992 [a továbbiakban: RMKT XVII/15/B], 541.

⁸ Petróci és Holl baráti viszonyára a fentebb említett levél következő fordulatai utalnak: „Kedves Bélám! [...] A felhasználás, publikálás stb. tekintetében a kézirat átadásakor is teljes szabadságot adtam. Tettem ezt személyed iránt való barátságból, de a tudomány szeretetéből is [...]”

mind Vácot feltüntette a következő megjegyzéssel: „A kézirat leírásának helyét és idejét Holl Béla határozta meg előttünk ismeretlen adatok vagy forrás alapján. (A mikrofilmen sem helynév, sem évszám nem látszik.) Ugyanő az RMKT XVII/7. kötetében Egert, 15. kötetében Vácot adja meg lelőhelyként, s tulajdonosként dr. Petróci Sándort.”⁹ Petróci 1998-ban tért örök nyugalomra, a kötet pedig Vácott maradt.

A mikrofilmen és a kötetben is megmaradt az a cédula, amelyen a budapesti Egyetemi Könyvtár jelzete látható. „A 267” számon sorolták be egykor a kéziratot a könyvtár állományába, mivel a második világháború alatt a tulajdonos átadta féltett könyveit megőrzésre. Ez a jelzet az Egyetemi Könyvtár kézirat-katalógusának pótkötetében¹⁰ üres számként van feltüntetve, utána megjegyzéssel: EK–8653–83/1955 számon a tulajdonos visszakapta. Az Egyetemi Levéltár megőrizte az átvételi elismervényt, amely igazolja, hogy Petróci Sándor három kéziratot (az A 266, 267, 268 jelzetűeket¹¹) átvett 1955. július 14-én, és ennek értelmében ezt a három tételt törölték a könyvtári nyilvántartásból. Azóta a kötetek sorsáról, hollétéről, tulajdonosáról a könyvtárban nem tudnak.

A 24 cm gerincmagasságú kötet 313 lapja közel ötszáz katolikus népéneket tartalmaz, nagyrészt korabeli szöveget, részben pedig utólag beírt énekeket. Stoll Béla leírása helytálló,¹² miszerint a kötet első huszonnégy számozatlan lapján vegyes vallásos énekek szerepelnek, majd három számozatlan lapon az Első könyv mutatótáblája következik. Ezek után eredeti lapszámozással következnek az egyházi év rendjében a közönséges időre való énekek, végül három lakodalmas háznál mondandó ének. A kézirat sok helyen hiányos, sok az utólag bekötött számozatlan levél. A hiányzó és betoldott részek megegyeznek a mikrofilmen és a kötetben, egyetlen levelet leszámítva. A mikrofilmen még látható az a Szent Annáról szóló éneket tartalmazó, a kötet elejére illesztett lap, amely ma nincs a kéziratban. A kötet eleje is, vége is csonka. A mutatótábla a Nyolcadik rész közepén kezdődik, és a Tizenötödik résszel ér véget, az énekes-

⁹ STOLL, nr. 1105.

¹⁰ KNAPP Éva, *Catalogus librorum manuscriptorum Bibliothecae Universitatis R. Scientiarum Budapestiensis: Pótkötet a szakrendbe sorolt kéziratokhoz*, Bp., Egyetemi Könyvtár, 2005, 16.

¹¹ Az A 266 jelzeten: PETRÓCI Sándor, *A magyar katolikus egyházi népének a XVIII. században*, Vác, 1948. Gépiratos másolatát a szerző visszaküldte a könyvtárnak. Az A 268 jelzet ma szintén üres szám, amelyen egy 19. századi ceglédi kézíratos énekeskönyvet őriztek.

¹² STOLL, nr. 1105.

könyv maga viszont a Tizenharmadik rész közepén megszakad. A mutatótáblából csak többé-kevésbé következtethetünk a hiányzó énekekre, mivel az nem az egyes énekek mutatója, csupán énekcsoportokat sorol fel. Például a Kilencedik részben a mutatóban ez áll: Szentháromság vasárnapján, amely lefedi az adott vasárnapra való episztola szerint és két evangélium szerint való éneket is.¹³ A kötetből a 12–27, 109–140, 189–194, 211–226, 243–258, 307–322. lapok hiányoznak,¹⁴ az utolsó eredetileg beírt oldalszám a 338. Nincs meg a Tizenegyedik rész tizenhat témája és a Tizenötödik rész öt témája. A hiányzó részek helyén szerepelnek a betoldott, utólag beírt énekek.

Holl Béla az RMKT XVII/7. és 15. kötetében hét ének esetében a *Jászfényszaru énekeskönyvet* is megadja őrzőkötetként, ezeket emeli ki Stoll is a bibliográfiai leírásban, ám több helyen ellentmondásos és téves, vagy csak félig igaz adatokat közölnek. Ezeket az adatokat kívánja pontosítani a dolgozat további része az énekek RMKT szerinti sorrendjében.

A kézirat 262–263. lapján a *Ki ád vizet én fejmemnek* kezdetű ének szerepel, amelynek kritikai kiadása az RMKT XVII/7. kötetének 61. számú darabja.¹⁵ Az RMKT-ban szereplő szövegváltozat az Úr megfeszítését verseli meg tizenegy háromsoros versszakban. A *Jászfényszaru énekeskönyv* változata egy bűnbánati ének öt ötsoros strófában. A két éneknek tehát csupán az incipitje egyezik meg, nem egy ének szövegváltozatairól van szó.

Az *Egy gazdag embernek volt vala sáfára*, az RMKT XVII/7. kötetének 137. számú éneke a 242. lapon olvasható. Holl itt figyelembe vette, hogy a *Jászfényszaru énekeskönyv* szövegvariánsa nagymértékben eltér a főszövegtől, ezért a jegyzetekben teljes egészében közölte azt.¹⁶ Alapszövege a *Petri András énekeskönyvből* való. Ebben a változatban a prédikációt kísérő, párbeszédesen előadott devóciós ének emlékeként csak négy strófában szólal meg a sáfár, a többi tíz versszak elbeszélő jellegű. A *Jászfényszaru énekeskönyv* 1. és 5. strófája a történetet vezeti be és zárja le, keretbe foglalva a párbeszédes 2–4. versszakot.

¹³ A kézirat evangéliumi énekeiről bővebben: PAPP Ágnes, „Epistola és Evangélium szerinti énekek”: 18. századi kézíratos katolikus kántorkönyveink tanúsága, Zenetudományi Dolgozatok, 2011, 151–176.

¹⁴ A lapszámok az eredeti számozásra vonatkoznak, nem a ceruzás utószámozásra.

¹⁵ RMKT XVII/7, 463.

¹⁶ *Uo.*, 604–605.

Az *Istennek hív szent angyala* kezdetű énekkel a legtöbb 18. századi énekes- és imakönyvben találkozhatunk, több szövegvariánsa is megmaradt. Az RMKT XVII/7. kötete 169. szám alatt¹⁷ mindössze egy hatsoros strófát közöl, amely a *Jászfényszarui énekeskönyv* 304. lapján olvasható éneknek az első és második strófájával azonos, kisebb változtatásokkal. A *Jászfényszarui énekeskönyv* változata nyolc háromsoros versszak.

Ugyanilyen nagy számban maradt ránk a *Mivel már béestveledett* kezdetű ének, amelynek az RMKT XVII/7. több változatát közli.¹⁸ Ezek közül a 171/III. esetében utal a *Jászfényszarui énekeskönyv* 305. lapján szereplő énekre. Alapszövegnek a *Cantus catholici* 1675-ös kiadását veszi. Különösebb eltérés és probléma itt nem jelentkezik.

Hiszünk mi az egy Istenben kezdetű az RMKT XVII/15. kötete 148. számmal egy négy versszakos újévi credo-parafrazist közöl az 1674-es *Cantus catholici* alapján.¹⁹ A *Jászfényszarui énekeskönyv* 61. lapján ebből két versszak szerepel kisebb eltérésekkel. A zavart itt nem is a szövegvariánsok okozzák, hanem Stoll leírása a bibliográfiában, aki a következő adatokat közli: „60. [lapon] Üdvöz légy szép szűz Mária... ld. RMKT XVII/15. 148. sz.” Ez több szempontból sem állja meg a helyét. Egyrészt ilyen incipittel nem szerepel ének sem a *Jászfényszarui énekeskönyv*-ben, sem az RMKT-ban. Nyilván a *Hiszünk mi az egy Istenben* kezdetű énekre gondolt, amikor ezt a tételt kiemelte – legalábbis az RMKT-szám alapján erre lehet következtetni –, ám az az énekeskönyv 61., nem pedig a 60. lapján található. Itt mindenképpen elírásról van szó.

Ugyanilyen problémás a következő ének is, amelyet Stoll így ad meg: „177. [lapon]: Dicsérjük Jézust, az Istennek Fiát, ld. Uo. [RMKT XVII/15.] 279.” Ilyen incipittel sincs ének a *Jászfényszarui énekeskönyv*-ben. Az RMKT XVII/15. kötetének 279. éneke²⁰ az *Ó, Szentháromság egy Isten* kezdetű, amely azonban nincs a *Jászfényszarui énekeskönyv* 177. lapján, illetve mégis. Ha a kutató elkezd lapozni a kötetet, és a 177. laphoz ér, akkor egészen bizonyosan nem találja meg. Ám tovább lapozva feltűnik, hogy a 184. szám után véletlenül a 175. következik a 185. helyett, és így folytatódik a lapszámozás, tehát 177 áll 187

¹⁷ Uo., 630.

¹⁸ Uo., 630–631.

¹⁹ RMKT XVII/15/B, 254.

²⁰ Uo., 316.

helyett, így 177. lap kétszer szerepel a kötetben. Ám ekkor sem lehet nagyon örülni a felfedezésnek, mivel a *Jászfényszaru énekeskönyv* három és az RMKT négy versszakos változata szövegében nem azonos, csak az incipit egyezik meg.

Ezt a hat éneket emeli ki Stoll Béla, ám az RMKT-k mutatóit végignézve még egy énekre találunk utalást, az RMKT XVII/15. kötetben a 388/I-re. A 388. tételnek azonban nincs I–II. változata, és a jegyzetekben sincs utalás a *Jászfényszaru énekeskönyvre*. A 388-nak ugyanakkor van, és a jegyzeteiben is szerepel a *Jászfényszaru*, tehát elírásról van szó. Bár az I. változatra utal a mutató, valójában a II. változat jegyzeteinél szerepel a kézirat.²¹ Az *Ó, véghetetlen kegyelmű* kezdetű éneknek az RMKT-ban közölt nyolc versszakos alapszövege az 1674-es *Cantus catholicus*-ból való, míg a *Jászfényszaru énekeskönyv* változata négy strófa. Tulajdonképpen ez utóbbi szöveg egyik változattal sem azonos, sokkal inkább tűnik úgy, mintha egy közös latin szöveg különböző fordításairól lenne szó.

Még egy kérdéskört érdemes végigjárni az énekeskönyvvel kapcsolatban. Jászfényszaru az egri egyházmegyéhez tartozó település ma is, és a 18. században is az volt. Eszterházy Károly egri püspök felismerte, hogy szükség lenne egy központilag összeállított, nyomtatott énekeskönyvre a kántorok és hívek használatára, ezért 1775-ben körlevélben szólította fel a kerületi espereseket, hogy kántoraik által gyűjtsék össze az alkalmasnak tűnő énekeket, és kottával együtt küldjék be.²² Szentmihályi Mihályt bízta meg a készülő énekeskönyv munkálataival. Felmerülhet a gyanú, hogy erre a buzdításra gyűjtötte össze Molnár László kántor is az énekeket, bár a kézirat bő egy évtizeddel későbbi. Az Egri Főegyházmegyei Levéltárban egy iratcsomóba gyűjtötték a Szentmihályi-énekeskönyvhöz kapcsolódó dokumentumokat.²³ Ezek között az iratok között ma is megtalálható néhány kántor válasza, akik valóban küldtek be hangjegyes énekeket Eszterházy felhívására. Több füzetkén szerepel utólag ráírva, hogy melyik településről származik, jászfényszaru azonban nincs közöttük. Arra sincs adat, hogy az 1770-es években már Molnár László lett volna a kántor Jászfényszarun, mivel a kántorokról nem vezettek nyilvántartást ebben az időben. Mint tudjuk, Szentmihályi énekeskönyve végül 1797–1798-

²¹ *Uo.*, 343–346.

²² PAPP, *i. m.*, 155.

²³ Eger, Főegyházmegyei Levéltár, A. V. 914.

ban látott napvilágot nyomtatásban. Találomra végignézve vagy félszáz éneket, elmondható, hogy a két énekeskönyv anyaga nem azonos, ami benne van az egyikben, az a másikkól hiányzik, és fordítva. Ha netalán azonos incipittel találkozunk, akkor is más szövegváltozat szerepel az egyikben, mint a másikban, elég itt a fentebb tárgyalt *Ki ad vizet én fejemnek* vagy a *Mivel már béesteledett* kezdetű énekekre gondolni. Az előbbi kezdősorral két ének is szerepel Szentmihályinál, ám mindkettő más, bővebb szövegvariáns, mint amit a *Jászfényszarui énekeskönyv*ben találhatunk. Az episztola és evangélium szerint való énekek esetében is teljesen más sorozatot közöl a két kötet. Ezek alapján kizárható, hogy Szentmihályi énekeskönyvéhez készült volna a *Jászfényszarui énekeskönyv*. Sokkal inkább elképzelhető, hogy a kántor – központi énekeskönyv hiányában – saját használatra gyűjtötte és rendezte az énekeket kötetbe.

Végül következze az énekeskönyv tartalma az énekek sorrendjében. A címiratokat és incipiteket mai helyesírás szerint írtam át, megőrizve a nyelvjárási jellegzetességeket. A lapszámok esetében elől áll a folyamatos, „ceruzás” számozás, amelyet a restauráláskor írtak a kötetbe, utána zárójelben következnek az eredeti lapszámok. Szögletes zárójelben szerepelnek azok a fejezetcímek, amelyek csak a mutatótáblából vagy a fejlécből ismertek, mivel az érintett lapok hiányoznak a kéziratból. Szögletes zárójelben van minden egyéb megjegyzés is. A címeket kurzív betűtípus különbözteti meg az incipitektől; ha az éneknek a kéziratban nincs címe, akkor a mutatóban csak a kezdősor szerepel. Helyközzel választottam el a fejezeteken belül az utólag beírt énekeket a többitől. Minden esetben jeleztem, ha az ének a hiányzó lapok miatt csonka, akár az eleje, akár a vége veszett el. Azon énekek esetében, ahol az első strófák hiányoznak, mindig a meglévő első teljes versszak első sorát vettem alapul. Az énekeskönyv mutatóját Holl Béla is elkészítette,²⁴ de ő csak az eredeti Mutatótábla szerint vette fel a fejezeteket és a témaköröket, nem incipit szerint. Bő megjegyzést fűzött mindenhez, és a fejezeteken belül kiemelte a számára érdekesnek, fontosnak tűnő énekeket. Megjegyzései szerint az utólag beírt szövegek egy része a kézírás alapján szintén 18. századi, az oltáriszentségi énekek közt található 19. századi kézírás.

²⁴ Holl Béla hagyatéka, Bp., Piarista Levéltár, IV. 229.

A Jászfényszarui énekeskönyv énekei

p. 3–24. [Karácsonyi énekek]

- 3–4. Üdvözlünk tégedet...
- 4–5. *Az Oltáriszentségről.* Ó, nagy Szentség, lelki szépség...
- 5–6. *Az Oltáriszentségről.* Jézus, köszöntlek téged...
- 7–8. Isteni méltóság, lelkem kedves vendége...
- 9. *Pásztorella.* Midőn a szűz bepólyázta gyermekit...
- 10. [üres lap]
- 11. Nosza juhászok, kik a hegyekben...
- 12. [üres lap]
- 13. *Pásztorella.* Aludj, aludj én gyermekem...
- 14. [üres lap]
- 15. *Pásztorella.* Pásztortársak, új hírt mondok...
- 16. Angyal az pásztoroknak...
- 17. *Pásztor dal.* Áldott légy, régen várt szerencsés óra...
- 17–18. *Más.* Az ég s föld már...
- 18–19. *Más.* Hej, víg juhászok, csordások...
- 19–20. *Más.* Az anyja mellette dánol gyermekének...
- 21–22. Üdvöz légy, áldott éjszaka...
- 23–24. [hiányzó lap]

p. 25–29. Mutató tábla [A Nyolcadik részből öt ének, a Kilencedik résztől a Tizenötödik részig. A végén: Vége ezen első könyvnek.]

p. 30–[41]. (1–12.) Első része. Adventi énekeket foglal magában

- 30. (1.) *Adventi vasárnapokra Kyrie.* Irgalmas szemeidet, Úristen, vesd reánk...
- 30. (1.) *Credo.* Hiszünk mindnyájan mi Teremtőnkben...
- 30. (1.) *Sanctus.* Szent, szent, szent az Atyaisten...
- 30–31. (1–2.) *Agnus Dei.* Jézus, Istennek Báránya...
- 31. (2.) *Advent első vasárnapja. Az epistola szerint. Rom. 13. v. 11.* Üdeje már felsekennünk...
- 31–32. (2–3.) *Az Evangelium szerint. Luc. 21. v. 25.* Advent első vasárnapja...
- 32. (3.) *Ezen Evang.* Nagy félelemmel lesz az utolsó ítéletnek napja...
- 32–33. (3–4.) *Advent második vasárnapja. Az epistola szerint. Rom. 15. v. 4.* Miket régen megírtanak...
- 33. (4.) *Az Evang. szerint. Math. 11. v. 2.* Midőn meghallotta János a fogságban...
- 33–34. (4–5.) *Ezen Evang.* Midőn János a fogságban...
- 34. (5.) *Advent harmadik vasárnapja. Az epistola szerint. Phil. 4. v. 19.* Örvendjünk az Úrban...
- 34. (5.) *Az Evang. szerint. Joan. 1. v. 16.* Keresztelő Jánoshoz a zsidók papokot küldének...

- 34–35. (5–6.) *Ismét ezen Evang.* Küldtek papokat és levitákat...
35. (6.) *Advent negyedik vasárnapja. Az epist. szerint Cor. 4. v. 1.* Istennek Báraanya, ki jöttél e világra...
- 35–36. (6–7.) *Az Evang. szerint. Luc. 3. v. 1.* Tiberius császár üdejében...
36. (7.) *Ismét ezen Evang.* Annás és Kaifás papi fejedelmeknek...
36. (7.) *Hajnali szentmise alatt mondandó dicséreték.* Rorate caeli de super...
- 36–37. (7–8.) *Kyrie.* Mennyei szent Atyánk, mindenható Isten...
37. (8.) *Gloria.* Dicsőség legyen mennyben az Istennek...
37. (8.) *Credo.* Hiszünk mindenható Atya Úristenben...
- 37–38. (8–9.) *Sanctus.* Szent az irgalmas Atya Úristen...
38. (9.) *Agnus Dei.* Istennek szent Báraanya...
- 38–39. (9–10.) *Prosa Adventualis.* Ab arce syderum Gabriel intonuit... [utolsó vsz.: Ó, Mária, Isten anyja...]
39. (10.) *Következőnek közönséges adventi énekek.* Elsőben is az adventi epistola szerint. Isai. 2. v. 11. Az kegyes Atya immár mutatja hozzánk szeretetét...
- 39–40. (10–11.) *Következőnek az Evang. szerint. Luc. 1. v. 26.* Elküldetéek Istentől Gábiel Názáretben...
40. (11.) *Más.* Máriához az Isten elküldé arkangyalát... [csonka, 2 vsz.]

[p. 41–57. (28–44.) Második rész. Karácsonyi énekek]

41. (28.) Az angyalok mindjárt hirdetéek a pásztoroknak... [csonka, az eleje hiányzik]
41. (28.) *Sub communione.* Üdvöz légy áldva, régen óhajtott éjszaka...
42. (29.) *Hajnalban lévő sz. mise alatt. Az epist. szerint. Tit. 3. v. 3.* Megjelene, hozzánk jöve üdvözítő Istenünk...
- 42–43. (29–30.) *Az Evang. szerint. Luc. 2. v. 15.* A pásztorok az ő nyájok mellett hogy voltak...
- 43–44. (30–31.) *Nappali Szentmise alatt. Az epistola szerint Hab. 1. v. 15.* Az Úristen régen-te sokképpen szólva példákkal...
44. (31.) *Az Evang. szerint. Joan. 1. v. 1.* Kezdetben volt az Ige...
- 44–45. (31–32.) *Ezen Eveng.* Boldog és szerencsés Betlehem városa...
45. (32.) *Festivalis. Enek ezen napra.* Nagy örömmel vigadjunk...
- 45–46. (32–33.) *Betlehem bordonásakor.* Jer, mindnyájan örvendjeteek...
- 46–47. (33–34.) Tekénts, ember, istállóban...
47. (34.) *Karácsony octavája alatt esendő vasárnap. Az epist. szer. Gal. 4. v. 1.* Jer, mi dicsérjük a mennyei Atyát...
47. (34.) *Az Evang. szerint. Luc. 2. v. 93.* Szűz Mária, Jézus Anyja...
48. (35.) *Ezen Evang.* Dicsőséges József és Mária csudálják vala...
- 48–49. (35–36.) *Következőnek közönséges karácsonyi énekek.* Egy szűz szüle magzatot Betlehemben...

49. (36.) *Más.* Szűz Mária gyermeket szüle...
50. (37.) *Más.* Ó, ki tudja számban tenni...
- 50–51. (37–38.) *Más.* Mária szülöttének...
- 51–52. (38–39.) *Következnek az Angyalok és Pásztorok éneklési.* Dicsőség mennyben Istennek...
- 52–53. (39–40.) *Második.* Ne féljetez pásztorok...
- 53–54. (40–41.) *Harmadik.* Nagy örömet, ó, pásztorok, néktek hirdetek...
54. (41.) *Az angyali öröm hirdetése a Pásztoroknak.* Mely nagy igazságos örömet hirdetek...
- 54–55. (41–42.) *Más.* Mennyből az angyal nagy sokasággal...
- 55–56. (42–43.) *Következnek a Pásztorok éneki.* Hej, hej, bezzeg jó hír ez minékünk...
56. (43.) *Más.* Kelj fel, Mopsus, hamar kelj fel...
- 56–57. (43–44.) *Más.* Nosza, Mopsze, siessünk...
57. (44.) *Más.* Halljad pajtás, új hírmondás...
- p. 58–72. (45–60.) Harmadik része. Új esztendői és Vízkereszti énekeket foglal magában
58. (46.) *Kyrie.* Kyrielejson, kérünk, Uram, téged...
58. (46.) *Gloria.* Dicsőség mennyben a nagy Úristennek...
58. (46.) *Credo.* Hiszünk mi az egy Istenben...
- 58–59. (46–47.) *Sanctus.* Szent vagy, Úristen...
59. (47.) *Agnus Dei.* Istennek szent béránya, ides Jézus...
59. (47.) *Újesztendő napján. Első.* Új esztendő kezdetén, közepén s végétén...
60. (48.) *Második.* Újesztendő napját új dicsíretekkel...
- 60–61. (48–49.) *Harmadik.* Isten Fiát, világ megváltóját...
61. (49.) *Újesztendő után első vasárnap. Az epist. szer. Gal. 4. v. 1.* A kised Jézus mindenek ura...
61. (49.) *Az Evang. szer. Math. 2. v. 19.* Hogy meghala Heródes...
62. (50.) *Ezen Evang. Júdeában a Heródes király midőn meghala...*
- 62–63. (50–51.) *Újesztendő három közönséges éneki következnek. Első.* Ó, érettünk született kisedünk...
63. (51.) *Második.* Ó, véghetetlen szerelmű...
- 63–64. (51–52.) *Harmadik.* Érettünk született Urunk...
- 64–65. (52–53.) *Vízkereszt napján. Az epist. szer. Isa. 60.* A szent királyok, három mágusok...
65. (53.) *Az Evang. szer. Math. 2. v. 13.* Szenteljünk ma három szent királyok ünnepe napját...
- 65–66. (53–54.) *A Solosma szerént.* Az Úr Krisztus Jézus ez napot szerzette...
- 66–67. (54–55.) *Vízkereszt közönséges énekek.* Ez eljött szent üdőben...
- 67–68. (55–56.) *Más.* Három királyok hogy csillagot láttak...
- 68–69. (56–57.) *Más.* Szűz Mária nekünk ez világra Messiást szüle...
- 69–70. (57–58.) *Más.* A szent királyokkal, szép ajándékokkal...
- 70–71. (58–59.) *Más.* Támadt egy új király...

71. (59.) *Más.* A három mágusok...

71–72. (59–60.) *Vízkereszt hízi áldás.* Három királyok szent ünnepe napját...

72. (60.) *Második.* A Jézus csillaga fénye...

p. 72–93. (60–81.) Negyedik része. Vízkereszt után nagybőjtig való énekeket foglal magában

72. (60.) *Kyrie.* Kyrie, mennyei Atyánk...

72–73. (60–61.) *Gloria.* Dicsőség mennyben Istennek...

73. (61.) *Credo.* Hiszünk mi az egy Istenben...

73. (61.) *Sanctus.* Szent az egek Alkotója...

73. (61.) *Agnus Dei.* Isten báránya, ki e világra...

73–74. (61–62.) *Vízkereszt után első vasárnap. Az epist. szer. Rom. 12. v. 1.* Úristennek szolgálatjára...

74. (62.) *Az Evang. szer. Luc. 2. v. 47.* Tizenkét esztendő, nem pedig több üdős...

74–75. (62–63.) *Ezen Evang.* Úr Jézus tizenkét esztendő üdejében...

75. (63.) *Vízkereszt után második vasárnap. Az epist. szer. Rom. 12. v. 16.* Szerelmes népim, kedves híveim...

75. (63.) *Az Evang. szer. Joan. 2. v. 1.* Galileai Kánában menyegzőt tartanak vala...

75–76. (63–64.) *Ezen Evang.* Vidám menyegző lón Kána Galileában...

76. (64.) *Vízkereszt után harmadik vasárnap. Az epist. szer. Rom. 12. v. 28.* Különböző ajándékink Istentől vannak...

76–77. (64–65.) *Az Evang. szer. Math. 8. v. 1.* Mikor lejött, leérkezett volna Jézus a hegyről...

77–78. (65–66.) *Ezen Evang.* Jézus hogy lejött a hegyről...

78. (66.) *Vízkereszt után negyedik vasárnap. Az epist. szer. Rom. 13. v. 8.* Hogyha egymást szeretjük...

78. (66.) *Az Evang. szer. Math. 8. v. 23.* Bémenvén Urunk Jézusunk egy hajócskában...

78–79. (66–67.) *Ezen Evang.* Tenger árjában, kis hajócskában...

79. (67.) *Vízkereszt után ötödik vasárnap. Az epist. szer. Thess. 1. v. 12.* Mint Istennek választotti...

79. (67.) *Az Evang. szer. Math. 13. v. 24.* Jézus az üdőben szól példabeszédben...

80. (68.) *Ezen Evang.* Jézus, világ megváltója, mennyországot...

80. (68.) *Vízkereszt után hatodik vasárnap. Az epist. szer. Thess 1. v. 2.* Adjunk hálát Istenünknek...

80–81. (68–69.) *Az Evang. szer. Math. 13. v. 31.* Jézus a seregeknek...

81. (69.) *Ezen Evang.* Mennyeknek országát, hasonlítja boldogságát...

81–82. (69–70.) *Septuagesima vasárnapján. Az epist. szer. 1. Cor. 9. v. 24.* Pályaútásinkban mi úgy serénykedjünk...

82. (70.) *Az Evang. szer. Math. 12. v. 1.* Jézus szent tanítványinak mondja példabeszédben...

82–83. (70–71.) *Ezen Evang.* Krisztus mennyeknek országát példázza...

83. (71.) *Sexagesima vasárnapján. Az epist. szer. 1. Cor. 11. v. 12.* Szent Pál Úristenért sok üldözéseket...
83. (71.) *Az Evang. szer. Luc. 8. v. 4.* Városokból hogy Jézusra sereg tódula...
- 83–84. (71–72.) *Ezen Evang.* Hogy Jézushoz nagy sereg tódula...
84. (72.) *Quinquagesima vasárnapján. Az epist. szer. 1. Cor. 11. v. 3.* Ha szinte beszélénk angyali nyelvekkel...
- 84–85. (72–73.) *Az Evang. szer. Luc. 18. v. 30.* Mondá Urunk Jézus Krisztus...
85. (73.) *Ezen Evang.* Az Úr Jézus apostolit...
- 85–86. (73–74.) *Húshagyó hétfőn.* Ó, te világ kedvén tartott fia...
- 86–87. (74–75.) *Húshagyó kedden.* Ides mézzel, csalárd ízzel festett világ öröme...
- 87–88. (75–76.) *Világ hívásáigraül közönséges énekek ezen idő alatt. Elsőben.* E világ szintén olyan, mint egy virágos kert...
- 88–89. (76–77.) *Más.* Csalárd világ, jaj, mit mívelsz...
89. (77.) *Más.* Sok különféle ügyefogyottak ispitályban vannak...
- 89–90. (77–78.) *Más.* Csalárd világ, mit kesergesz...
- 90–91. (78–79.) *Más.* Ó, te világ bővelkedő fia...
- 91–92. (79–80.) *Más.* Mit jársz úgy annyira utánam, ó, világ...
92. (80.) *Más.* Mind hívások, csalárdságok e világban mindenek...
- 92–93. (80–81.) *Hogy e világ merő hívás, mindeneknél van tudva...*

p. 93–142. (81–108.) Ötödik része. Nagyböjti énekeket foglal magában

93. (81.) *Kyrie.* Kyrie lejson[!], elejson, kegyelmes Istenünk...
- 93–94. (81–82.) *Gloria vasárnapokon kívül más napokra.* Dicsőség mennyégben a nagy Úristennek...
94. (82.) *Credo.* Hiszünk mi az egy Istenben...
94. (82.) *Sanctus.* Szent, szent az Atyaisten...
- 94–95. (82–83.) *Agnus Dei.* Istennek Báránya, ki elveszed bűnünket...
95. (83.) *Hamvazós szerdán. A hamvazás felett.* Mi gyarló emberek, kik még földön élünk...
96. (84.) *Az epist. szer. Joel. 2. v. 1.* Hozzád, Jézus, felkiáltunk megtért szívünkben...
96. (84.) *Az Evang. szer. Math. 6. v. 16.* Halljuk Úr Jézusnak szép tanítását a szent böjtölésről...
- 96–97. (84–85.) *Ezen Evang.* Tanítványinak szép példabeszédben szólván Úr Jézus...
97. (85.) *Böjt első vasárnapján. Az epist. szer. 2. Cor. 6. v. 1.* Napjai az üdvösségnek rajtunk immár elkezdődtek...
- 97–98. (85–86.) *Az Evang. szer. Math. 4. v. 1.* Jézus a pusztában ezen üdő tájban viteték egykoron a Lélektől...
98. (86.) *Ezen Evang.* Jézus a pusztába viteték a Lélektől...
- 98–99. (86–87.) *Böjt második vasárnapján. Az epist. szer. Thess. 4. v. 1.* Mai napun hogy Szent Pálnak levele int bennünket...

99. (87.) *Az Evang. szer. Math. 16. v. 1.* Jézus három tanítványit melléje midőn vette...
99. (87.) *Ismét ezen Evang.* Jézus Pétert, mellé Jakabot és Jánost vevé...
100. (88.) *Bőjt harmadik vasárnapján. Az epist. szer. Eph. 5. v. 1.* Jer, serénykedjünk mi, hogy mind legyünk Isten követői...
100. (88.) *Az Evang. szer. Luc. 11. v. 14.* Egykor az Úr Jézus néma ördögöt űzött vala...
- 100–101. (88–89.) *Ezen Evang.* Jézus egy néma ördögöt egykor űze...
101. (89.) *Bőjt negyedik vasárnapján. Az epist. szer. Gal. 4. v. 22.* Ábrahámnak vénségében fia test s ígélet szerint kettő vala...
- 101–102. (89–90.) *Az Evang. szer. Joan. 6. v. 1.* Hogy az Isten Fia, világ Megváltója a Galiléai tengeren túl méne...
102. (90.) *Ismét ezen Evang.* Jézus Galiléai tengeren túl méne...
103. (91.) *Bőjt ötödik vasárnapján. Az epist. szer. Hab. 9. v. 11.* Hogyha régenten az ó törvényben barmok áldozatja...
103. (91.) *Az Evang. szer. Joan. 8. v. 46.* A zsidó seregeknek s papi fejedelmeknek Úr Jézus ily ígékelt, beszédekert szól...
- 103–104. (91–92.) *Ezen Evang.* Így szól Jézus a zsidóknak és akkori főpapoknak...
104. (92.) *Virág vasárnapján. Sub offert. A Passio szer. Math. 26.* Sok kín vallott Jézusunk...
- 104–105. (92–93.) *Sub communione. Az Evang. szer. Math. 21. v. 1.* Hogy Jézus Jeruzsálemhez közelgetett volna...
105. (93.) *Ezen Evang.* Midőn Úr Jézus Jeruzsálemhez közelgetett volna...
106. (94.) *Nagyszerdán a Lamentatio között Responsorium. 1. Resp.* Jézus Olajfák hegyén mennyei szent Atyjához...
106. (94.) 2. *Resp.* Szomorú az én lelkem...
106. (94.) 3. *Resp.* Kegyes Üdvözítőnknek oda minden szépsége...
- 106–107. (94–95.) *Nagysütőtökön. Az epist. szer. 1. Cor. 11. v. 20.* Jézus, mely utolsó éjjel elárultaték...
107. (95.) *Az Evang. szer. Joan. 13. v. 1.* Hogy Jézus halálát közelgetni látja...
- 107–108. (95–96.) *Ezen Evang.* Következendő halálát, tudván Jézus végóráját...
108. (96.) *Ezen napon a Lamentatiook között Responsorium. 1. Resp.* Mindnyájan az én szerelmes barátim elhadtak...
108. (96.) 2. *Resp.* A Templomnak superlatja kétfelé hasadva...
108. (96.) 3. *Resp.* Választva népem, Izrael tőlem mint estél el...
- 108–109. (96–97.) *Nagypénteken az Úr koporsójában. Az Oltáriszentség betétele után.* Kereszt-re feszítettett, mai nap függesztetett...
- 109–110. (97–98.) *Ezen napon a delutáni Processioban.* Krisztus kinszenvedésén mai nap elmélkedjünk...
110. (98.) *Ugyanezen napon a Lamentatiook között Responsorium. 1. Resp.* Mint egy szelíd bárányt, Jézust a kínokra...
- 110–111. (98–99.) 2. *Resp.* Jeruzsálem, kelj fel, tedd le örömodet...

111. (99.) 3. *Resp.* Sírj, zokogj, én népem, mint sírnak a szüzek...
111. (99.) *Nagyszombat. Sub offertorio.* Győzedelmes tryumphussal Úr Jézus örvendezik...
- (99–100.) *Más.* Adjunk nagy hálátot Úr Jézusnak kegyelmiért...
- [egy lap kimaradt a ceruzás számozásból]
- (100.) *Sub communione.* Üdvöz légy, Krisztus szent Teste...
- (100–101.) *Következőnek közönséges nagybőjti énekek. Elsőben is böjt elején alkalmasak. Hymnus Ecclesiae Audi benigne conditor. Magyarúl.* Hallgasd meg mi könyörgésünk...
- (101.) *Item Hymnus Ecclesiae Ex more docti mystico.* Első Atyáinknak, régi Pátriarcháinknak...
112. (101–102.) Negyven napi böjtünköt...
- 112–113. (102–103.) *Más.* Hozzánk bejöttek és elkezdődtek szenvedés napjai...
113. (103.) *Más.* Üdö feltetszett felettünk...
114. (104.) *Más.* Jézus, mennyországnak finye...
- 114–115. (104–105.) *Más.* Szenteld meg, Istenünk...
- 115–116. (105–106.) *Következőnek Krisztus szenvedéséről közönséges énekek. Elsőben is Hymn. Eccl. Lustra sex qui jam peregit. Magyarúl.* Hogy a Krisztus Jézus sok kínszenvedésének...
116. (106.) *Más.* Siess, bűnös, keresztfához...
117. (107.) *Más.* Keseregiünk az egekkel...
- 117–118. (107–108.) *A megostoroztatott Jézusról.* Istennek szent Fia keresztre feszítették...
119. Siralmas sok esetek Úr Jézussal törtintek...
- 120–121. Szemeim folytatok, Úr Jézuson áradjatok...
- 121–122. *Más.* Sötét gyászban borulnak égen, földön mindenek...
- 122–126. *Az Úr koporsójánál Krisztusnak bűnösségek beszélgetése.* Én, ki mindent alkottam...
- 126–127. *Más.* Siránkozunk s óhajtozzunk, hullassunk könyveket...
- 128–133. *Jézus és Mária beszélgetése és elbúcsúzások, kiket bűnös Ádám fejez be.* Ó, egek, sírjaitok, kősziklák, nyílatok...
133. Siralmas, jaj, énnékem, Máriának életem...
- 134–135. Jaj, énnékem, holtig szomorú anyának...
135. Ó, mely bővséggel könyvezek, szívemben mint repedezek...
- 136–137. Tekints, kérlek, bűnös lélek, a magos keresztre...
- 137–138. Midőn szomorú két szemem keresztfára felemelem...
- 138–140. *Más.* Ó, szerelmes Jézusom, értem megholt Krisztusom...
140. Magyarok királynéja, boldogságos Szűz Anya...
- 140–141. *Más.* Oltalmad alá sietünk, Istennek szent szülője...
142. [üres lap]

[p. 143–162. (141–160.) Hatodik része. Húsvéti énekek]

143. (141.) [*Húsvét után negyedik vasárnap. Az Evang. szer.*] Vigasztalja bús szívüket ezen Igéjével... [csonka, az eleje hiányzik]

143. (141.) *Ismét ezen Evang.* Tanítványinak mint fiainak Jézus ekképp szóla...
- 143–144. (141–142.) *Húsvét után ötödik vasárnap. Az epist. szer. Jac. 16. v. 23.* Krisztusnak igaz hívei, választott kegyes népei...
144. (142.) *Az Evang. szer. Joan. 16. 23.* Így szól Jézus híveinek, jó reménységben legyetek...
144. (142.) *Ismét ezen Evang.* A szent Evangéliom, mely lelki nyugalom...
- 144–145. (142–143.) *Közönséges húsvéti énekek az Úr feltámadásáról. Első Hymn. Eccl. Ad regias Agni dapes. Magyarúl.* A húsvéti szent bárányak...
- 145–146. (143–144.) *Item Hymn. Eccl. Aurora coelum purpurat. Magyarúl.* Zeng mennyország énekléssel...
146. (144.) *Más.* Alleluját énekeljünk feltámadt Krisztusunknak...
- 146–147. (144–145.) *Más.* Feltámadt dicsőségesen Jézus, Isten Fia...
147. (145.) *Más.* Felkelt csillagunk, óhajtott napunk...
- 147–148. (145–146.) *Más.* Dicsóséggel feltámadtál, ides Jézus...
- 148–149. (146–147.) *Más.* Angyalok az égben nagyon örvendnek...
149. (147.) *Más.* Krisztusnak szent halála...
- 149–150. (147–148.) *Más.* Krisztus megholt bűneinkért...
- 150–151. (148–149.) *Más.* Dicsőséges felkelése Üdvözítőnknek...
- 151–152. (149–150.) *Más.* Krisztus feltámadta, ki miértünk megholt vala...
152. (150.) *Más.* Feltámadt váltságunk, Krisztus vigasságunk...
153. (151.) *Ezen húsvéti üdő alatt szerda és szombat napokra a boldogságos Szűz örömről. Antiphona Ecclesiae Regina coeli laetare. Magyarúl.* Örvendj, ó, nagy Asszonyság...
- 153–154. (151–152.) *Más.* Eljött napja az örömről...
- 154–155. (152–153.) *Más.* Tedd le keserűségedet, ó, Szűzanya...
155. (153.) *Más.* Örülj, Jézus dajkája, mennyország királynéja...
156. (154.) *Más.* Kinek férhet elméjében...
- 156–157. (154–155.) *Más.* Örvendj, szép Szűz Mária...
- 157–158. (155–156.) *Keresztjáráó bétfön. Az Atyaistenhez.* Amely szent napok nekünk rendeltettek...
158. (156.) *Esőért vagy tiszta üdőért.* Tekénts mostani súlyos szükségünköt...
158. (156.) *Keresztjáráó kedden. A Fiúistenhez.* Egek fényes csillaga...
159. (157.) *Keresztjáráó szerdán. A Szentlélek Istenhez.* Ó, angyalok dicsősége, Szentlélek Isten fölsége...
- 159–161. (157–159.) *Különbféle szükségések üdején mondandó könyörgő ének.* Tehozzád óhajtunk, Jézus Megváltónk...

p. 162–172. (160–170.) Hetedik része. Úr Mennyben meneteléről énekek

162. (160.) *Kyrie.* Kyrie elejson, elejson, elejson, kérünk téged, mi Istenünk...
- 162–163. (160–161.) *Gloria.* Dicsőség mennyben Istennek...
163. (161.) *Credo.* Hiszünk a mindenható Atya Úristenben...

163. (161.) *Sanctus*. Szent az Atya Úristen a magos egekben...
163. (161.) *Agnus Dei*. Ó, Istennek Báránya, ó, szépséges Jézus...
- 163–164. (161–162.) *Áldozócsüdtörtökön. Az epist. szer. Act. 1. v. 1.* Jézus negyven napok végét hogy elérte...
164. (162.) *Az Evang. szer. Mar. 16. v. 14.* Felment az Úr Krisztus az egekben...
164. (162.) *Ezen Evang.* Jézus mennyben, szép felhőben...
- 164–165. (162–163.) *Áldozócsüdtörtök után való vasárnap. Az epist. szer. 1. Petr. 4. v. 7.* Mennyben költözött Jézusunk...
165. (163.) *Az Evang. szer. Joan. 15. v. 16.* Amikor eljövend, kit nevemben küldend...
165. (163.) *Ezen Evang.* Kegyes igékkel tanítványinak Jézus ekképp szólott...
166. (164.) *Következőnek Úr mennybemeneteléről közönséges énekek. Elsőben is Hymn. Eccl. Salutis humanae sator.* Jézus, üdvösség szerzője...
- 166–167. (164–165.) *Item Hymn. Eccl. Aeternae lux altissime.* Jézus, egek Királya...
167. (165.) *Más.* Midőn a negyven napok fogytára jutának...
- 167–168. (165–166.) *Más.* Hogy Atyja Krisztust felvitte...
168. (166.) *Más.* Jézust a szentekkel, megdicsőült seregekkel...
169. (167.) *Más.* Krisztus felkölt a halálból...
- 169–170. (167–168.) *Más.* Jézus felment minden egek felett...
170. (168.) *Jézus anyjához, Máriához.* Jézus szép felhőkben, felment az egekben...
- 171–172. (169–170.) *Pünkösöd szombatján két ének. Első.* Buzgósággal egy üdőben...
172. (170.) *Második.* Szentlélek, hallgass minket erőddel...
- p. 173–186. (171–184.) Nyolcadik része. Pünkösdi énekek a Szentlélek eljövételéről.
173. (171.) *Kyrie.* Kyrie elejson, elejson, nagy irgalmú Atyaisten...
173. (171.) *Gloria.* Dicsőség magosságban fölséges Istennek...
173. (171.) *Credo.* Hiszünk mi egy Istenben...
- 173–174. (171–172.) *Sanctus.* Szent az Atyaisten, szent a Fiúisten...
174. (172.) *Agnus Dei.* Istennek szent Báránya...
174. (172.) *Pünkösöd első napján. Az epist. szer. Act. 2. v. 1.* Reánk ékes nap virradt mennyei finnyel támadva...
- 174–175. (172–173.) Pünkösöd napok bételve...
175. (173.) Dicsérettel, tisztelettel áldjuk Szentlélek Istent...
- 175–176. (173–174.) *Pünkösöd második napján. Az epist. szer. Act. 10. v. 4.* A napokban, midőn száját Szent Péter megnyitotta...
176. (174.) *Az Evang. szer. Joan. 3.* Vigasztaló Szentlélek Úristen...
176. (174.) Szentlélek Isten, szállj be szívünkben...
177. (175.) *Pünkösöd harmadik napján. Az epist. szer. Act. 8. v. 14.* Szentlélek Isten malasztja szálljon reánk...
177. (175.) A pünkösöd havának szép gyönyörűsége...

- 177–178. (175–176.) Ó, Szentlélek Úristen, imádunk téged híven...
- 178–179. (176–177.) *Közönséges énekek a Sz. Lélek Isten eljövételéről, kiket eszterdó által lehet mondani szerda napokon.* Hogy Úr Krisztus mennyben készülne felmenni...
- 179–180. (177–178.) Más. Szenteljük nagy örömmel mi, keresztény hívek...
- 180–181. (178–179.) Más. A Szentléleknek kegyelme apostoloknak szívekre...
181. (179.) Más. Szentlélek Isten, malaszt kútfeje...
- 181–182. (179–180.) Más. Ó, az Isten kegyelmének, véghetetlen szerelmének...
183. (181.) *Eszterdó által pro Missa votiva a Szentlélek Istenről.* Árvák vigasztaló atyja, Szentlélek Úristen...
183. (181.) Más. Szentlélek Úristen, jöjj szívünkben...
- 183–184. (181–182.) Más. Jöjj, Szentlélek Isten, nézd könyörgésünk itten...
184. (182.) Más. Szívek vezérlője, jóra gerjesztője...
184. (182.) Más. Szentlélek Úristen, hallgasd meg könyörgésünket...
- 184–185. (182–183.) Más. Szentlélek Úristen, kik dicsérünk itten...
185. (183.) Más. Szentlélek Úristen, elődben borulunk...
- 185–186. (183–184.) Más. Sok kegyelmű, nagy szerelmű Szentlélek Istenünk...
186. (184.) Más. Ó, Szentlélek, szíveinknek nagy idessége...
- p. 186–190. (184–188.) Kilencedik része. A teljes Szentháromságról való dicséreteket foglal magában
186. (184.) *Kyrie.* Kyrie, nagy Úristen...
- 186–187. (184–185.) *Gloria.* Dicsőség mennyben Istennek...
187. (185.) *Credo.* Hiszünk mi a mindenható Atya Úristenben...
187. (185.) *Sanctus.* Szent, szent, szent az Atyaisten...
- 187–188. (185–186.) *Agnus Dei.* Istennek kedves Báraanya...
188. (186.) *Szentháromság vasárnapján. Az Epist. szer. Rom. 11. v. 33.* Ó, megfoghatatlan, teljes Szentháromság...
- 188–189. (186–187.) *Az Evang. szer. Math. 28. v. 18.* Szentháromság egy Istennek, Atya, Fiú, Szentléleknek...
189. (187.) Áldott légy, Szentháromság, imádandó méltóság...
- 189–190. (187–188.) *Közönséges énekek a teljes Szentháromság egy Istenről. Elsőben is Hymn. Eccl. Iam sol recedit igneus. Magyarúl.* Ó, Szentháromság egy Isten...
190. (188.) *Hymn. item Eccl. Primo die quo Trinitas. Magyarúl.* Mely napon a Szentháromság, a mennyei nagy Uraság...
190. (188.) Más. Kiket jelen való napra... [csonka, 3 vsz.]
- [p. 191–212. (195–232.) Tizedik része. Az Oltáriszentségről való dicséretetek]
191. (195.) Örvendjünk, hívek, mi Teremtőnknek... [csonka, az eleje hiányzik]
191. (195.) Más. Üdvöz légy, Oltáriszentség, Krisztus szent Teste s Vére...

- 191–192. (195–196.) *Más.* Üdvöz légy, ó, áldott, drága nagy szentség...
- 192–193. (196–197.) *Más.* Üdvöz légy, szentséges ostya, lelkünk istápjá...
193. (197.) *Más.* Üdvöz légy, Krisztus Teste, drágalátos szent Vére...
- 193–194. (197–198.) *Más.* Üdvöz légy, Krisztus szent Teste...
194. (198.) *Más.* Üdvöz légy, Oltáriszentség, Krisztus szent Teste s Vére...
195. (199.) *Más.* Üdvöz légy, százezerszer, sőt még ennél is többszer...
- 195–196. (199–200.) *Más.* Üdvöz légy, Oltáriszentség, áldva légy, mennyi fölség...
196. (200.) *Más.* Üdvöz légy, Urunk Jézusnak drágalátos Teste...
197. (201.) *Következnek az Oltáriszentség dicséretére való serkengetések.* Dicsérjétek Istent, minden alkotmányi...
- 197–198. (201–202.) *Más.* Mennyei angyalok, égő Szeraphimok...
198. (202.) *Más.* Testté lőtt szent Ige, Isten bölcsessége...
- 198–199. (202–203.) *Más.* Ez Oltáriszentséghez, isteni nagy fölséghez...
- 199–200. (203–204.) *Más.* Ó, lelkem, szent Teremtődöt, imádjad Üdvözítődöt...
200. (204.) *Más.* Mondjon áldást, magasztalást minden e nagy szentségnek...
- 200–201. (204–205.) *Hivattnak minden buzgó az Oltáriszentséghez.* Ez Oltári nagy szentséghez, itt elrejtett Istenséghez...
- 201–202. (205–206.) *Más.* Ó, bűnös emberi nemzet, kinek sok ínséget szerzett...
202. (206.) *Más.* Jelen lévő keresztyékek, egyben gyülekezett hívek...
203. (207.) *Más.* Teremtett állatok, ide járuljatok...
- 203–204. (207–208.) *Más.* Keresztyékek, siessetek, hogy életet nyerhessetek...
- 204–205. (208–209.) *Krisztus magához hívja a bűnösöket.* Ártatlan szent Bárány, kinek mi az árán megváltattunk...
205. (209.) *A bűnös indul Krisztus szavai után.* Mint szarvas patakra, szép hideg kutakra...
- 205–206. (209–210.) *Más.* Mint szomjú szarvas kútforráshoz siet...
206. (210.) *Más.* Ó, szerelmes Jézusom, mennyi szent orvosom... [3 vsz.]
- 207–208. (227–228.) *Más.* Orcámra borulván, Jézusom, imádlak...
208. (228.) *Más.* Örülj, vigadj, lelkem, Úr Jézus Krisztusban...
209. (229.) *Más.* Ó, Jézus, lelkemnek megváltója...
- 209–210. (229–230.) *Más.* Angyali szent kenyér, eleven Test és Vér...
- 210–211. (230–231.) *Más.* Oltári nagy szentség, Isten és emberség...
211. (231.) *Más.* Ó, angyali drága kenyér, drágalátos Test és Vér...
- 211–212. (231–232.) *Más.* Ó, drága nagy Szentség, feneketlen mélység...

- p. 212–222, 235–271. (232–295.) Tizenegyedik része. Pünkösd után adventig való vasárnapokra és köznapokra énekek
212. (232.) *Kyrie.* Kyrie, fölséges Isten...
212. (232.) *Más.* Kyrie, Atyaistenünk...
- 212–213. (232–233.) *Gloria.* Dicsőség mennyben Istennek...

213. (233.) *Ismét*. Dicsőség az Istennek, mennyei nagy fölségnek...
213. (233.) *Credo*. Hiszünk mi a mindenható Atyaistenben...
214. (234.) *Más*. Hiszünk egy Istenben, mi Teremtőnkben...
214. (234.) *Sanctus*. Szent, szent, szent az örök Atyaisten...
- 214–215. (234–235.) *Más*. Szent az egek Teremtője...
215. (235.) *Agnus Dei*. Istennek szent Báránya...
215. (235.) *Más*. Ó, Istennek szent Báránya...
216. (236.) *Pünkösd után harmadik vasárnap. Az epist. szer. 1. Petr. 6. v. 6.* Alázzuk meg Istennek magunkot...
216. (236.) *Az Evang. szer. Luc. 15. v. 1.* Közelgetnek Jézushoz a publikánusok...
- 216–217. (236–237.) *Ismét ezen Evang.* Úr Jézushoz a publikánusok közelgetnek...
217. (237.) *Pünkösd után negyedik vasárnap. Az epist. szer. Rom. 8. 18.* Méltók azok tűrésre...
217. (237.) *Az Evang. szer. Luc. 5. v. 1.* Mikor Úr Jézusra sok sereg tódulna...
- 217–218. (237–238.) *Ismét ezen Evang.* Midőn a seregek Jézushoz tódulának...
218. (238.) *Pünkösd után ötödik vasárnap. Az epist. szer. 1. Petr. 9. v. 8.* Az imádságban és buzgóságban állandók maradjunk...
- 218–219. (238–239.) *Az Evang. szer. Math. 5. v. 10.* Mondá Urunk Jézus tanítványinak...
219. (239.) *Ismét ezen Evang.* Jézus tanítványinak, így szól Szent Máténak...
219. (239.) *Pünkösd után hatodik vasárnap. Az epist. szer. Rom. 6. v. 9.* Kik a keresztség vízzel megmosattunk...
220. (240.) *Az Evang. szer. Math. 8. v. 1.* Midőn Úr Jézussal sereg lenne...
220. (240.) *Ezen Evang.* Midőn az Úr Jézussal, üdvözítő Krisztussal...
- 220–221. (240–241.) *Pünkösd után hetedik vasárnap. Az epist. szer. Rom. 6. 19.* Amint adtuk test akaratajára mi magunkot...
221. (241.) *Az Evang. szer. Math. 7. v. 15.* A megváltó Krisztus Jézus így szól szent tanítványinak...
221. (241.) *Ismét ezen Evang.* Jézus szent tanítványinak egy üdőben ekképp szól...
222. (242.) *Pünkösd után nyolcadik vasárnap. Az epist. szer. Rom. 8. v. 12.* Szolgálatunkot naponként híven tegyük az Istennek...
222. (242.) *Az Evang. szer. Luc. 16. v. 1.* Egy gazdag embernek volt vala sáfára...
222. (242.) *Ismét ezen Evang.* Szép jeles példában, mai evangéliomban... [csonka, 1 vsz.]
223. Imádlak, ó, nagy Isten...
- 223–224. Keresztények, ide jertek...
- 224–225. Idvez légy, szent manna, lelkünk eledele...
225. *Más*. Jaj, mely rettentő szó, mindnyájan meghalni...
225. Keresztfán kint vallott édes Jézusunk...
- 225–226. Hogy e gyászban borult koporsóban...
226. Halál senkit nem vár...

226. *Más.* Szomorú hír az, melyet visz mindnyájunk felől Szent Pál...
- 226–227. *Gloriara. Karácsony éjszakáján való ének.* Gloria, dicsőség egekben...
227. *Credora.* Az angyalok megjelentek nekünk, örömet hirdettek...
227. *Offertorium.* Mennynek, földnek teremője, fölséges nagy Úristen...
- 228–229. Ez a kenyér, mely az égből e világra alászáll...
- 229–230. *Más.* Keresztény hívek, jöjjetek, itt vagyon Teremtőtök...
- 230–231. *Más.* Ne kételkedj, ó, én lelkem, e szentség mélységéről...
- 231–232. *Más.* Jézus értünk áldozott...
233. *Más.* Édes Jézus, lágyítója te vagy a kőszíveknek...
234. Ó, édes Istenem és minden reményem...
235. (259.) *Pünkösd után huszonkettedik vasárnap. Az epist. szer. Phil. 1. v. 6.* Bízunk mi az Úrban, Úr Jézus Krisztusban...
235. (259.) *Az Evang. szer. Math. 9. v. 18.* A kevély farizeusok tanácskoznak...
- 235–236. (259–260.) *Ismét ezen Evang.* Tanácsot tartanak a farizeusok...
236. (260.) *Pünkösd után huszonharmadik vasárnap. Az epist. szer. Phil. 9. v. 17.* Legyünk az Úr Krisztusnak igaz követői...
- 236–237. (260–261.) *Az Evang. szer. Math. 9. v. 18.* Nagy bátorsággal egy fejedelem Jézushoz járula...
237. (261.) *Ismét ezen Evang.* Egy fejedelem járula Urunk Jézus Krisztushoz...
237. (261.) *Pünkösd után utolsó vasárnap. Az epist. szer. Col. 1. v. 9.* Jó erkölccsel gyümölcsözzünk...
- 237–238. (261–262.) *Az Evang. szer. Math. 24. v. 15.* Az üdőben mondá Jézus az ő tanítványinak...
238. (262.) *Ismét ezen Evang.* Úr Krisztus Jézus így szólítá meg az ő tanítványit...
- 238–239. (262–263.) *Következnek közönséges üdőre való énekek adventig. Istenhez megtért bűnös lelkeknek fobászkodási. Elsőben az vétkek megsíratására készületek.* Ki ad vizet én fejemnek, könnyhullatást szememnek...
- 239–240. (263–264.) *Más.* Gyakran fárad a vadász, ritkán szárad a halász...
- 240–241. (264–265.) *Más.* Ki ad én fejemnek, bánatot szívemnek...
241. (265.) *Más.* Szemem vízi, könnyhullási, vétkeimen induljatok...
- 241–242. (265–266.) *Más.* Könyvem mint víz árad...
- 242–243. (266–267.) *Más.* Ó, vajha én fejem vizekké válhatna...
- 243–244. (267–268.) *Más.* Sűrű könyvhullással, szemeim, folytatok...
244. (268.) *Következnek a bűnösnek ájtatos könyörgő óhajtsái elsőben is.* Hozzád, ó, Istenem, könyves szemeimet felemelem...
- 244–245. (268–269.) *Más.* Uram, légy kegyelmes hozzád tért bűnösnek...
245. (269.) *Más.* Megvallom előtted, Uram, hogy vétettem...
246. (270.) *Más.* Hatalmas Istenség, méltóságos Fölség...

- 246–247. (270–271.) *Más.* Irgalmas Úristen, ne ítélj éltemben érdemlett büntetéssel...
- 247–248. (271–272.) *Más.* Valahol elmegyek, valamit szemlélek, minden vígad kedvére...
248. (272.) *Más.* Múljk el, Úristen, rólam te nagy haragod...
- 248–249. (272–273.) *Más.* Irgalmaz, Úristen, nekem, szegény bűnösnek...
- 249–250. (273–274.) *Más.* Könyves panaszimot, bűneimen siralmimot vegyed füleidben...
250. (274.) *Más.* Gyarló esetimet, számtalan sok bűneimet míg élek, siratom...
251. (275.) *Más.* Ó, én lelkem, drága kincsem, serkenj fel mély álmodból...
- 251–252. (275–276.) *Más.* Búban úszó, gondban habzó egyetlen egy bús lelkem...
- 252–253. (276–277.) *Más.* Néked, Uramnak, kegyes Atyámnak könyörgésem nyújtom...
253. (277.) *Más.* Fölöttünk uralkodó fölséges Úristen...
- 253–254. (277–278.) *Más.* Ó, én Uram és Istenem, drága kincsem és mindenem...
- 254–255. (278–279.) *Más.* Jaj, nekem, szegény bűnösnek...
255. (279.) *Más.* Vidám kedvem, hová lettél...
- 255–256. (279–280.) *Következőnek különösen az Atyaistenhez alkalmaztatott éneki a megtért bűnösnek.* Ó, szerelmes Atyám, támaszom és erős bástyám...
- 256–257. (280–281.) *Más.* Kihez hajtsam fejemet...
- 257–258. (281–282.) *Más.* Ó, mennyei Szent Atyám...
- 258–259. (282–283.) *Más.* Ó, szerelmes Szent Atyám...
259. (283.) *Más.* Atyám, néked vétettem...
- 259–260. (283–284.) *Következőnek a Fiú Istenhez, az Úr Jézushoz óhajítások.* Ki ad nekem szárnyakat, mint szelíd galambnak...
- 260–261. (284–285.) *Más.* Ó, szerelmes, szép Jézusom...
261. (285.) *Más.* Ha éltemnek, üdeimnek vétkei megfontolom...
- 261–262. (285–286.) *Más.* Ámbár vétettem, gonoszt míveltem...
- 262–263. (286–287.) *Más.* Egy reménységem és üdvösségem te vagy, Uram Jézusom...
- 263–264. (287–288.) Szánom vétkeimet, hogy Istenemet számtalan megbántottam...
- 264–265. (288–289.) *Következőnek a megtért bűnösnek szép lelki vigasztalási. Elsőben is.* Serkenj fel, ó, bűnös lélek...
- 265–266. (289–290.) *Más.* Mit óhajtasz könyves szemmel, bűnös emberi nemzet...
266. (290.) *Más.* Vajon ki fogja meg Istennek hatalmát...
- 266–267. (290–291.) *Más.* Reménlem, Isten, hogy megkönnyíted terhet bűneimnek...
- 267–268. (291–292.) *Más.* Bűnös lelkemnek, bús életemnek reménye...
268. (292.) *Más.* Ó, én lelkem, mit kesergesz...
- 268–269. (292–293.) *Más.* Reménységed legyen, szívem, néked a nagy Istenben...
- 269–270. (293–294.) *Következőnek a bűnből kúrt lelkék bálaadó dicséreti.* Ó, ides Istenem és minden reményem...
270. (294.) *Más.* Hálákot néked szívemből adok...
- 270–271. (294–295.) *Utolsó.* Dicsérlek tégedet, irgalmas Istenem...

- p. 271–282. (295–306.) Tizenkettődik része. Bizonyos üdőre alkalmaztatott énekek
- 271–272. (295–296.) *Közönséges Sacrum akármely üdőre.* Áldjuk Istenünket lelki buzgósággal...
273. (297.) *Praedictio előtt három ének. Első.* Jöjj el, Szentlélek Isten, szállj be sovány szívünkben...
273. (297.) *Második.* Jöjj el, Szentlélek Úristen, harmatozz száraz szívünkben...
273. (297.) *Harmadik.* Jöjj el, Szentlélek Úristen, te híveidhez...
274. (298.) *Praedictio után három ének. Első.* Áldott légy, örök Atya Úristen...
274. (298.) *Második.* Hálát adunk Tenéked, mennyei Szent Atyánk...
- 274–275. (298–299.) *Harmadik.* Dicsérünk, imádunk téged, Istenünket...
275. (299.) *Következő reggeli énekek. Alkalmaskor a Sz. mise alatt. Elsőben is.* Hajnali szép csillagnak felvirradásával...
- 275–276. (299–300.) *Második.* Teljes Szentháromság, megfoghatatlan méltóság...
- 276–277. (300–301.) *Harmadik.* Mennyei Atya Úristen, hálát adunk néked híven...
277. (301.) *Magányos személynek három reggeli könyörgő éneke. Első.* Hogy naponként, Uram, álmomból serkentesz...
- 277–278. (301–302.) *Második.* Minden nap jó reggel serényen s víg kedvvel...
- 278–279. (302–303.) *Harmadik.* Naponként épséggel, friss jó egészséggel...
279. (303.) *Az őrző angyalhoz három reggeli ének. Első.* Annyira szeretted engem, kedvellettél, én Istenem...
280. (304.) *Második.* Istennek hív szent angyala...
- 280–281. (304–305.) *Harmadik.* Szárnyaid alá sietek, Istennek szent angyala...
281. (305.) *Következő estveli könyörgő énekek. Elsőben is Hymn. Ecclesiae Te lucis ante terminum.* Mivel már bésötétedett a nap rajtunk...
281. (305.) *Más.* Jer, dicsérjük Teremtőnket...
282. (306.) *Más.* Úristen, Téged imádunk...
282. (306.) *Más.* Oltalmadban ajánljuk éjjeli nyugalomunk...
282. (306.) *Más.* Aki ma tápláltál, igaz hitben megtartottál... [csonka, 2 vsz.]
- [p. 283– (323–) Tizenharmadik része. Bizonyos üdőre alkalmaztatott énekek]
283. (323.) Mely szép áldást adott Ábrahámra... [csonka, az eleje hiányzik]
- 283–284. (323–324.) *Dög üdején barmok nyája megszentelésekor.* Kegyes szívű, nagy Úristen...
284. (324.) *Kútnak vagy forrásnak benedíálásakor.* Mint a szarvas a forrást óhajtja...
- 284–285. (324–325.) *Szomorúság vagy látogatás üdején három ének. Első.* Miért vagy, én lelkem, háborodott szívvel...
- 285–286. (325–326.) *Második.* Sokféle csapások Dávidot jobbiták...
286. (326.) *Harmadik.* Mennyei s földnek hatalmas, szent Ura...
- 286–287. (326–327.) *Betegekért könyörgő három ének. Első.* Hallgasd meg, Uram, könyörgésünket áldott szent Nevedért...
- 287–288. (327–328.) *Második.* Ó, emberi gyarlóságnak hatalmas segítője...

288. (328.) *Harmadik.* Jézus, Istennek szent Fia, betegeknek orvoslója...
- 288–289. (328–329.) *Jó szerencsédért vagy előmenetelért három ének. Első.* Tebenned, Uram s
ides Istenem, néked, szolgádnak van reménységem...
289. (329.) *Második.* Reménységem nagy vagy nekem Istenemben...
- 290–291. (330–331.) *Harmadik.* A Fölséges Istentől, ki uralkodik szentül...
291. (331.) *Vendégségben vagy lakozásban mondandó három ének. Első.* Urunk Szent Máté
evangélista írási között azt felíratta...
- 291–292. (331–332.) *Második.* Örülünk az Úristenben...
292. (332.) *Harmadik.* Mit nekünk az Úristent nagy örömmel dicsérünk...
293. (333.) *Istentől vett jótéteményért három hálaadó ének. Első az Atyaistenhez.* Neked, ó, Úris-
ten, hálát adok...
294. (334.) *Második a Fiúistenhez.* Dicsérlek tégedet, áldom fölségedet, ó, Jézusom...
- 294–295. (334–335.) *Harmadik a Szentlélek Istenhez.* Dicsérlek tégedet, Uram és Istenem...
- 295–296. (335–336.) *Menyegzős vagy lakodalmas házaknál mondandó három ének. Első.*
Kánabéli lakodalomra Jézus hivatalos vala...
- 296–297. (336–337.) *Második.* A zöld fák kedvesek...
298. (338.) *Harmadik.* Paradicsomban maga az Isten a házasságot szerző régenten...
- 299–300. *A boldog Szűz Máriához.* Országunk nagy Pátrónája, boldog Szűz Mária...
300. *16. április Rafael arkangyal napján.* Szent Ráfel arkangyal, Istennek szolgálja...
- 300–301. *A Solosma szerént.* Angyalok fölséges ura, szép Jézusunk...
301. *Szent János olajban főzése napján.* Apostolok szomorkodnak...
- 302–303. *A Solosma szerént.* Krisztus tanítványát kedves dicsirettel tiszteljük...
303. *11 Junii Szent Barnabás apostol napján.* A Krisztusnak kedves tanítványa...
- 303–304. *A Solosma szerént.* Szent Barnabás az apostolságra...
- 304–305. *Akármely apostolok napján.* *Exultet orbis gaudiis infinitae boni.* Örvend az ég dicsí-
rettel...
305. *15 Januarii első Remete Szent Pál napján.* Istennek kedves szolgáját, dicsírjük Remete
Szent Pált...
- 305–307. *A Solosma szerént.* Első remete, Szent Pál ünnepét...
307. *17 Maji Szent Paschalis confessor napján.* Dücső Szent Paschalis mái szent ünnepét...
- 307–308. *A Solosma szerént.* Dücső Szent Paschalis, Krisztus követője...
308. *21 Junii Szent Aloysius confessor napján.* Szent Aloysius éltében féltet istenes erkölcsben...
- 308–309. *A Solosma szerént.* Ó, te, mennyországnak kinyílt, szép virága...
309. *Akármely confessor napján.* Szent NN., Isten confessor...
- 309–310. Dicsírjük az Úr boldog confessorát...
- 310–311. *Akármely Szent Szűznek napján.* Szent N. szűznek szép szüzességeirt...
- 311–312. *A mennyei boldogságról.* Bezelli Szent János lelki látásában...
313. *26^a Augusti Szent Lajos király napján.* Szent Lajos király Krisztus szolgája...

The Hymnal from Jászfényszaru

While composing the bibliography of Catholic church songs, I managed to identify the *Hymnal from Jászfényszaru*, a manuscript considered lost, in the Diocesan Library in Vác. The hymnal, incomplete today, contains nearly five hundred church songs from the 18th century and some others on pages inserted in the 19th century. In this paper I try to clarify the contradictions and correct the mistakes of bibliographies and technical literature concerning the hymnal by examining its content as well as how the manuscript, owned by Sándor Petróci, got to Vác. I also provide an index of content and incipit of the songs to be found in the collection.

A kötet szerzői

Bajáki Rita PhD, MTA–PPKE Barokk Irodalom és Lelkiség Kutatócsoport,
tudományos munkatárs

Bogár Judit PhD, MTA–PPKE Barokk Irodalom és Lelkiség Kutatócsoport,
tudományos munkatárs; PPKE BTK, egyetemi adjunktus

Dékány Vanda, PPKE BTK, egyetemi hallgató

Hubert Ildikó, irodalomtörténész

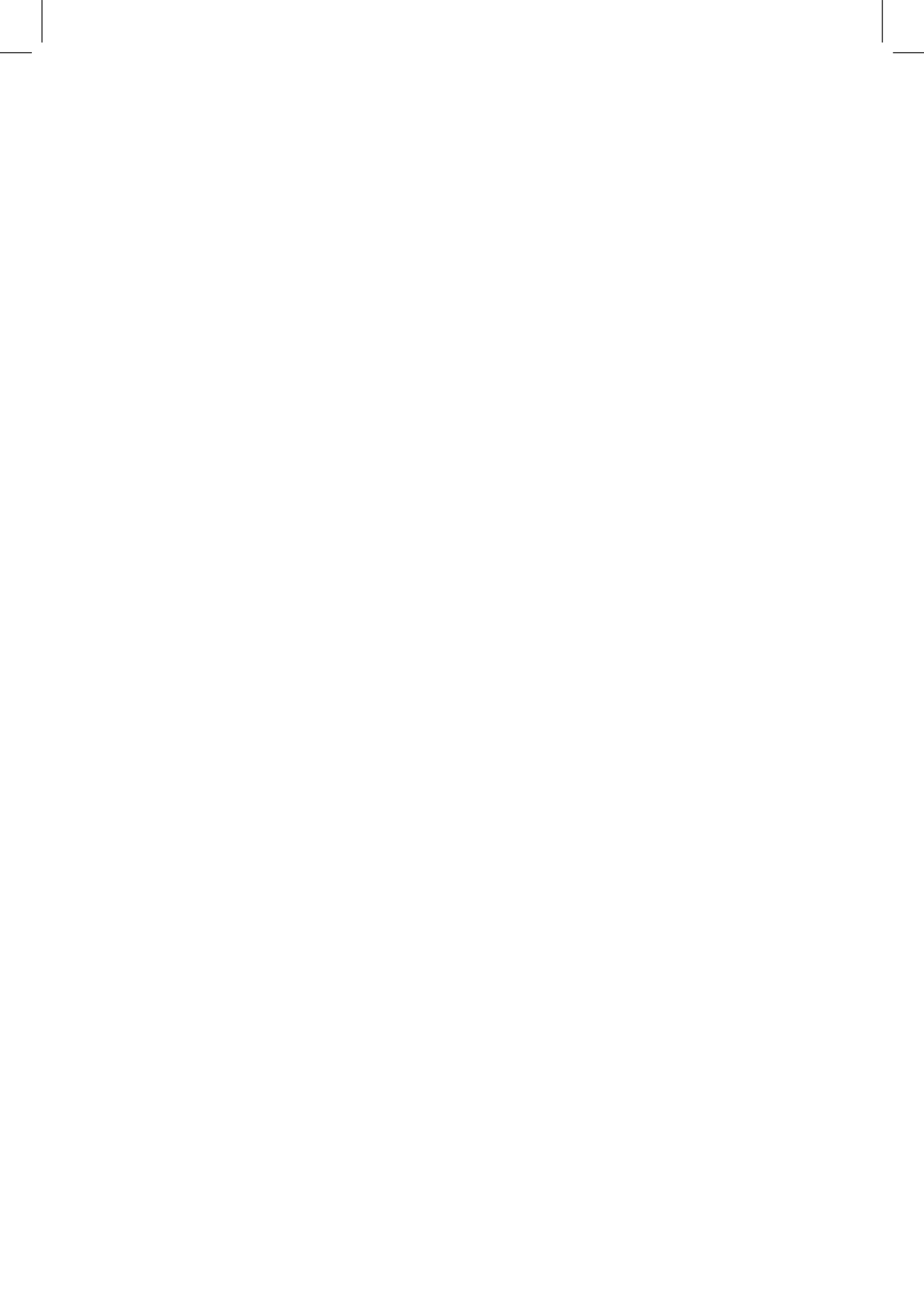
Kónya Franciska PhD, MTA–PPKE Barokk Irodalom és Lelkiség Kutató-
csoport, posztdoktori ösztöndíjas kutató

Medgyessy Zsófia Klára, PPKE BTK, egyetemi hallgató

Medgyesy S. Norbert PhD, PPKE BTK, egyetemi adjunktus

Sallai Regina, PPKE BTK, egyetemi hallgató

Szádoczki Vera, MTA–PPKE Barokk Irodalom és Lelkiség Kutatócsoport,
tudományos segédmunkatárs

Személynévmutató

- Ábel 28
Abélard, Pierre 198
Ábrahám 33, 253, 262
Ács Pál 10
Ádám 101, 154, 162, 186, 204, 254
Ádám, Szentviktori 198
Ágoston, Szent 18, 131, 132
Ágota, Szent 207, 214
AjKay Alinka 197
Alajos, Gonzaga Szent 263
Alexa Károly 159
Ambrus, Szent 166, 205–210, 219, 220
Anna, Szent 243
Annás 249
Antal Bernadett 163, 165
Antal, Páduai Szent 137, 223, 224, 233–239
Antal, Remete Szent 233
Antonius → Antal, Páduai Szent
Anzelm, Szent 131, 132
Apafi Mihály, I. 136
Aranka György 142
Áron 154, 188, 214, 215, 220–222
Ambrosius → Ambrus, Szent
- Babits Mihály 169, 174
Bajáki Rita 9, 197, 265
Balassi Bálint 64, 159, 162, 166
Bálint Sándor 69, 70, 74, 225, 230, 232, 233, 235
Bán Izabella 151
Bánk József 242
Bannister, Henry Marriott 198
Baranyi Pál 140, 141
Bárdos Kornél 53, 208
- Bárdos Lajos 148, 214
Barna Gábor 72
Barnabás, Szent 263
Barsi Balázs 155
Bartók Béla 148
Bartók István 9
Báthory Orsolya 113, 114
Batta András 148
Bejczy Józsefné Hittaller Anna 214
Béla, IV. 233
Blume, Clemens 198, 205, 206, 208
Bocskor János 71, 73, 79, 98
Boethius, Anicius Manlius Severinus 131, 132
Bogár Judit 14, 49, 81, 140, 148, 151, 159, 166, 170, 175, 177, 178, 265
Bonaventura, Szent 97, 131
Borbély Boglárka 167
Bornemisza Péter 146
Borsa Gedeon 7, 51
Bozóki Mihály 71, 73, 86, 149, 150, 180, 184, 189, 190, 192, 199
Brewer Lőrinc 53
Brewer Sámuel 54
- Cedda, Szent 198
Cassai András 64
Chevalier, Ulysse 199, 203, 205, 207–209
Chrashaw, Richard 131
Clemens de Hunyad 200
Clichtoveus, Jodocus 218, 219, 222
Cochem, Martin von 74
Cunningham, Lawrence S. 130, 131
Czapla, Ralf Georg 131

- Csaba György 161, 166, 170
 Csapodi Csaba 9, 11, 12, 18
 Császár Ferenc 149, 150, 152, 153, 180, 184, 185, 187, 192
 Csesznek György 11
 Csomasz Tóth Kálmán 64, 208
 Csódy Pál 137
 Csörsz Rumen István 71, 197
 Csukly István 71, 92

 Dágon 50
 Damrau, Peter 131
 Daniel, Hermann Adalbert 198, 205
 Dániel 59, 65
 Dankó József 204
 Dante Alighieri 131, 132
 Dávid 21, 56–58, 64, 65, 131, 164, 212, 262
 Dékány Vanda 69, 265
 Déri Balázs 205
 Dévay András 129
 Diamandi, Saviana 211
 Dijkhuizen, Jan Frans van 131
 Diocletianus 224
 Diós István 159, 160, 163–167, 170, 171, 174, 212, 224, 242
 Dobszay László 199, 201, 212, 214, 216, 221, 226
 Dóeg 57
 Domokos Pál Péter 51, 55, 151, 152, 166, 198, 203, 214, 226
 Dömötör Tekla 147
 Drelincourt, Charles 142
 Dreves, Guido Maria 205, 210
 Drexel, Jeremias 129
 Dyck, Antonius van 230

 Eckhardt Sándor 9, 11, 12
 Egan, Keith J. 130, 131
 Ellinger János 111

 Enenkel, Karl A. 130, 131
 Eörsi Anna 160, 164
 Erdei Klára 130, 132, 133
 Erdélyi Zsuzsanna 72, 74, 146–148, 152, 153, 155, 158, 159, 161, 163, 166, 167, 169, 174, 175
 Erzsébet, magyar királyné 135
 Esterházy Pál 148, 230
 Eszterházy Károly 246
 Éva 101, 186, 215
 Ezekei 60, 164

 Fábián, Szent 224–230, 239
 Fajt Anita 132, 170
 Faludi Ferenc 78
 Farkas Ferenc 148
 Farkas Mária 148
 Farmati Anna 49, 159
 Fejér József 211
 Fejérvári Boldizsár 222
 Feller Katalin 156
 Fenesi Mihály 211–213, 220
 Ferenc, Assisi Szent 69–98, 100–110
 Ferences Névtelen 214
 Ferenczi Zoltán 9
 Ferrer, Véronique 130
 Finta Gábor 175
 Friedl János 51

 Gábor Csilla 132, 133, 159
 Gábrriel, Szent 87, 204, 212, 215, 249
 Gajtkó István 132, 179
 Gasparóczy Ferenc 111–116, 127
 Gergely, IX., pápa 233
 Gertrúd, Szent 74
 Giovio, Paolo 130
 Góg 112
 Grosez, Jean-Etienne 140
 Grossi da Viadana, Lodovico 200

- Grunewald, Eckhard 131
 Gulyás István 132
- Gyöngyösi Krizosztom 70
- Habakuk 249, 253
 Hall, Joseph 131
 Hargittay Emil 197
 Hari Péter 138
 Hegyi Ádám 114
 Heltai János 133
 Herchl Antal 150, 180, 189
 Heródes, I. 192, 250
 Heródes Antipász 140
 Holl Béla 55, 76, 132, 147–149, 156, 197,
 199, 203, 205, 206, 208–209, 217, 228,
 242–244, 247
 Horváth Iván 51
 Horváth Sándor 159
 Hörman János 50
 Hubert Gabriella, H. 9–12, 51, 53, 54
 Hubert Ildikó 111, 113, 114, 265
 Huntley, Frank Livingstone 131
 Hunyadi Mátyás 10
 Hutterer Éva 146
- Ignác, Loyolai Szent 238
 Illyés István 49–55, 64–67
 Incze Gábor 112, 132
 Izajás 164, 212, 213, 2491, 250
 Izsák 33
- Jacopone da Todi 60, 175
 Jakab, Szent, idősebb 253
 Jakab, Szent, ifjabb 255
 Jákob 22, 33
 Jankovics József 9
 Jankovits László 9, 169
 János, Keresztelő Szent 22, 248
- János, Szent, apostol 166–168, 170, 176,
 248, 249, 251, 253, 255, 256, 263
 Jénáki Ferenc 197
 Jessze 164, 170, 194
 Jézus Krisztus 13–22, 24–42, 44, 46, 47,
 59–62, 71–73, 75–80, 82, 83, 85–101,
 103–108, 110, 112, 114, 119, 120, 123,
 124, 126, 131, 137, 140, 148, 150, 152–
 156, 159–168, 170–177, 183–193, 196,
 204, 207, 209, 210, 213, 216, 217, 226–
 229, 231–233, 235–238, 245, 248, 250–
 261, 263
 Jób 32, 60
 Jolsvay János 11
 József Attila 174
 József, Jákob fia 22
 József, Szent 160, 193, 194, 212, 249
 Jürgens, Henning P. 131
- Kadosa Pál 148
 Kaifás 249
 Kájoni János 51–67, 70, 71, 145, 149–152,
 180–183, 189, 197–222, 226, 228, 236
 Kanizsai Pálfi János 226
 Kaposi Krisztina 197
 Karnes, Michelle 131
 Károly Róbert 135
 Károly, Borromei Szent 224
 Katona Imre 145, 146
 Kaufmann, U. Milo 131
 Kázmér, Szent 233
 Kecskeméti István 52
 Kecskés Mónika 69, 83
 Keresztúri Bíró Pál 143, 144
 Kereszty Zoltán 163, 164
 Keym Orbán 200
 Kilián István 81
 Kiss Sándor, M. 223
 Klaniczay Tibor 51, 147, 148

- Knapp Éva 69, 74, 132, 169, 243
 Knauz Nándor 51
 Kocsis Márton 235
 Kodály Zoltán 148
 Kollega Tarsoly István 148
 Komáromi János 129
 Komlóssy Judit 83, 165
 Komlowszki Tibor 146
 Kónya Franciska 129, 139, 265
 Korótzki József 111
 Kósa György 148
 Kosztolányi Dezső 174
 Kovács Andrea 69, 199, 200, 205, 214, 217, 225
 Körmendy Kinga 10, 199
 Kővári Réka 212, 214, 216, 217
 Kuller József 235
 Kuszmann Zsófia 170
 Küllös Imola 146
- Lackfi János 69
 Lajos, IX., Szent 263
 Lajtha László 67, 148
 Landerer Mihály, Fűskúti 111
 László, I., Szent 225, 228
 Lázár 197
 Le Goff, Jacques 69
 Leó 82, 83
 Lipsiai Pál 54
 Lót 112
 Lucantonius de Giunta 200
 Ludiková, Zuzana 10
 Ludovicus Viadana → Grossi da Viadana, Lodovico
 Lukács László 211
 Lukács, Szent 155, 162, 167, 169–171, 177, 201, 212, 248, 249, 251–253, 259
 Luth, Jan R. 131
- Mácsay 242
 Madách Magdolna 11
 Madas Edit 157, 199
 Magóg 112
 Major Gábor 235
 Majorossy Imre Gábor 159
 Manga János 171
 Maracskó Anzelm 150, 180, 189
 Mária, Szűz 15, 30, 39, 69, 80, 81, 87, 88, 96, 98, 99, 101, 137, 145–149, 151–155, 157–179, 181, 184, 187, 192, 196, 197, 204, 205, 207, 212, 215, 220, 223, 232, 237, 245, 249, 250, 254–256, 263
 Márk, Szent 256
 Martinkó András 178
 Martz, Louis L. 130
 Máté, Szent 155, 167, 171, 248, 250–253, 257, 259, 260, 263
 Mathia Károly 147
 McMahon, Robert 131, 132
 McNamer, Sarah 131, 132
 Mechtild, Szent 74
 Medgyessy Zsófia 145, 265
 Medgyesy S. Norbert 147, 197, 200, 207, 223, 225, 265
 Melion, Walter 130, 131
 Meszesán Mária 132
 Mezey László 200
 Mihál Farkas 216, 217
 Mikó Árpád 10
 Millei Rita 49
 Miskolczi Puah Pál 136
 Mocsári Antal 141
 Molnár László 241, 242, 246
 Mone, Franz Joseph 198, 199, 205, 206
 Monok István 55, 111
 Mózes 124, 142, 160
 Muckenhaupt Erzsébet 197, 200, 201, 205, 211, 214, 219

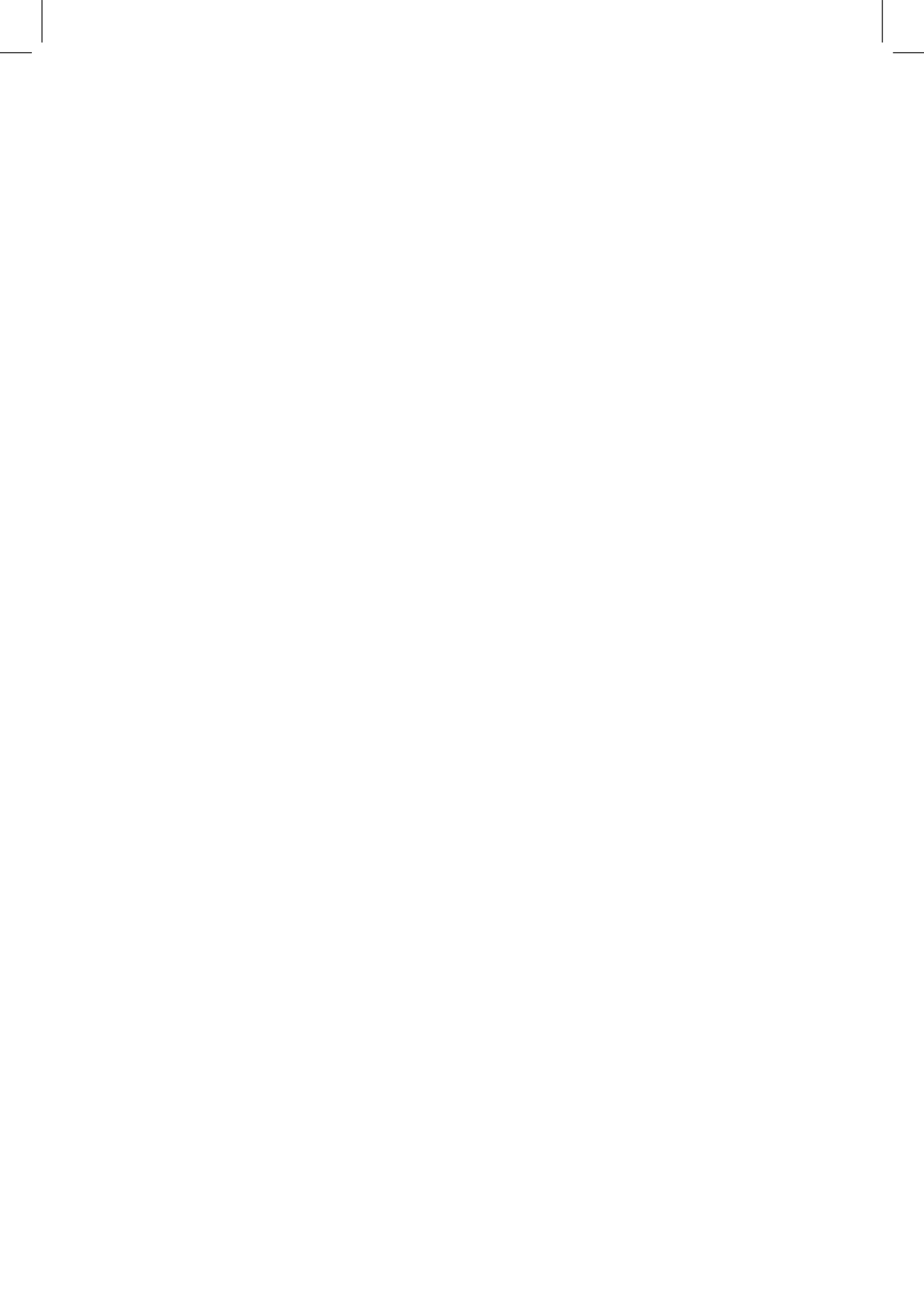
- Nádasi János 133
 Nagy Ferenc 74
 Nagy Krisztina 165
 Nagy László → Szelestei N. László
 Nagypál Emma 207
 Náray György 150, 153, 163, 180, 185, 195, 225
 Nemes György, Behárfalvi 147
 Noé 112, 164
 Novák Dezső 166
- Nyéki Vörös Mátyás 52, 232, 233
- Oláh Róbert 111
 Orbán, VIII., pápa 206
 Orlovsky Géza 169
 Ortutay Gyula 146
- Ötvös István 200, 223
 Ötvös Péter 49
 Őze Sándor 200
- Padányi Bíró Márton 74, 78, 79, 82, 83
 Paksi Márton György 71, 72, 85, 87, 95, 147, 149, 180, 199, 223, 225–235, 239
 Paksy György Márton → Paksi Márton György
 Pál József 83, 147
 Pál, Remete Szent 263
 Pál, Szent, apostol 61, 252, 260
 Pálffi Márton 199, 216, 221
 Pápai Páriz Ferenc 143
 Papp Ágnes 211, 244, 246
 Papp Géza 51, 64, 152, 197, 211, 226
 Paszkál, Szent 263
 Pázmány Péter 166, 197, 232
 Péntek Veronika 132
 Perger Gyula 147, 223, 224
 Péter, Szent 81, 253, 256, 259
- Pethő Ildikó 163, 164, 166, 167
 Petrarca, Francesco 130
 Petrás Incze János 152, 198, 226
 Petri András 203, 204, 206, 216, 217, 219, 221, 244
 Petróci Sándor 242, 243, 264
 Petróczi Éva 49
 Petrus Abelardus → Abélard, Pierre
 Pfendner, Emericus 224
 Pilátus 36
 Pirigyi István 165
 Pócs Éva 153
 Poggio Bracciolini, Giovanni Francesco 130
 Pongrácz Eszter 73, 139, 140, 172
 Pontano, Giovanni 130
 Propsz Eszter 163–165
 Punykó Mária, P. 146
- Racine, Jean 134
 Radó Polikárp 200, 205, 207, 208, 210
 Ráfael, Szent 363
 Rajeczky Benjamin 212, 214, 216, 226
 Réger Ádám 52, 197
 Reuss Gabriella 163, 166
 Richter Pál 214
 Rimay János 9–12, 18, 48, 165
 Rókus, Szent 224
 Royer János Pál 75
 Rozália, Szent 223, 224, 230–232, 239
 Rozsondai Marianne 11
 Rupp Kornél 197
 Ruzsiczky Éva 161, 166, 170
- Salamon 124
 Sallai Regina 223, 265
 Salvianus 141
 Saul 58
 Schede, Paul 131

- Sebestyén, Szent 223–230, 239
 Segneri, Paolo 142
 Sennakerib 57
 Seprődi János 197
 Sík Sándor 147
 Simeon 167, 176
 Sipos Lajos 175
 Sófalvi József 135, 136
 Sombori József 137
 Soós Ferenc 138
 Sóvári Soós Kristóf 111, 112
 Stephanus, Henricus 218
 Stirling János 163, 164
 Stoll Béla 10, 148, 149, 151, 152, 180, 197, 200, 206, 214, 228, 235, 241–246
 Sträter, Udo 131
 Streibig Gergely János 74
 Sulzer, Johann Georg 135
- Szabó András 49
 Szabó Károly 7
 Szabó Lőrinc 174
 Szádóczki Vera 241, 265
 Szakmári Pap János → Szathmári Pap János
 Szállási Árpád 135
 Szathmári Pap János 112, 113
 Szécsényi György 49
 Székely Zoltán 225
 Szelestei Nagy László → Szelestei N. László
 Szelestei N. László 9–11, 14, 49, 132, 135, 172, 178
 Szemerkenyi Ágnes 146
 Szenci Molnár Albert 53, 54
 Szenczy István 51
 Szendrei Janka 146, 147, 153, 199, 201, 212, 214, 216, 218, 226
 Szendrey Ferenc 136
- Szentgyörgyi Gellérd 134
 Szentgyörgyi Gergely 129
 Szentmihályi Mihály 71, 73, 77, 92, 97, 109, 150, 180, 189, 246, 247
 Szigeti Jenő 111–113
 Szilády Jenő 9
 Szilágyi Emőke Rita 9
 Szilárdfy Zoltán 224, 233
 Szirmai Béla 212
 Szoszna Demeter 71, 85
 Szőnyi Pál 139
 Szövérfy József 199, 206, 207
 Szuromi Lajos 146
 Szuromi Szabolcs Anzelm 160
- Takács Antal 129
 Takáts Judit 201
 Tamás, Aquinói Szent 206
 Tarnóczy István 129, 139, 140, 143
 Tiberius 249
 Títusz 249
 Tóbiás 22
 Torma István 221
 Tóth András 135
 Tóth Béla 241
 Tömösvári Emese 159, 162, 166
 Török Gyöngyi 207
 Tüskés Gábor 51, 69, 132, 133, 169
- Ugrai János 111
 Újfalusi Judit 172
 Újfalvi Imre 54
 Újhelyi István 129
 Újvári Edit 83, 147, 164–166, 170, 171
- Vanyó László 83
 Varga Bernadett 132
 Varga János 235
 Vargha Balázs 78

Vargyas Lajos 146, 148, 208
Végh János 165, 171
Végh László 166
Veresegyházi István 54
Veress Sándor 148
Verő Mária 10
Vicay Anna Terézia 129
Viczián János 163
Vizkelety András 169, 178
Volly István 148, 155

Weöres Sándor 178
Werner Alajos 148, 214
Weszprémi István 134, 135

Zászkaliczky Márton 9
Zemlény János 151
Zemplényi Ferenc 156
Zrínyi Miklós 165
Zvara Edina 55

Content

Content.....	5
Preface.....	7
Bajáki Rita	
János Rimay's(?) prayers	9
Bogár Judit	
To the <i>Zsoltári és halottas énekek</i> [Psalms and funeral songs]	
by István Illyés	49
Dékány Vanda	
The figure of Saint Francis of Assisi in Hungarian church songs	
and other religious genres from the 17 th and 18 th centuries	69
Hubert Ildikó	
Ferenc Gasparóczy's prayers	111
Kónya Franciska	
Mixing literary genres in Hungarian meditational literature in the	
17 th and 18 th century	129
Medgyessy Zsófia Klára	
The Virgin Mary's lullabies from 17 th –18 th century Hungarian	
literature	145
Medgyesy S. Norbert	
Advent chants and translations of hymns, sequences and tropes in	
Kájon's <i>Hymnary</i>	197
Sallai Regina	
The honour of the plague saints in <i>Márton György Paksi's</i>	
<i>hymnal</i> and in <i>Gasztonyi-hymnbook</i>	223
Szádoczki Vera	
The <i>Hymnal from Jászfényszaru</i>	241

Authors of the papers	265
Index of names	267